

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204315

UNIVERSAL
LIBRARY

శ్రీ
అంధో నీల బట్ట నిలయము
అను

జ్యోతిర్లింగం.

గ్రంథకర్త,

అహినీ—జలాపత్—వస్తుగహ

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దర్,

ఉయ్యూరు యెట్టేట్ జమీందారుగారు.

పరిశోధకులు,

కూరుపల్లి పూర్ణాచలహస్తిగారు, ప్రహసు పండితులు,

శ్రీరాజా అంజయప్పరావు గారి హైస్కూలు, నూజివీడు.

జేత పూడి భగవంతులగారు,

గుమ్మలపాటి కవియ్యత గావసారాది వివిధ గ్రంథకర్తలు,
గావసారాపాఠ్యములు, ఉయ్యూరు యెట్టేట్, నూజివీడు, కృష్ణాజిల్లా.

ఇందలి,

శ్రీహరిగ్రంథములు మహాశ్రీమహిల్ ఆశీసువారిచేతను,
శ్రీనర్సాచారిగ్రంథములు కలకత్తా యూరే టింబె నువ్వ వారిచేతను,

జ్ఞాన్ చేయబడినవి.

మొదటి పాము 1000 (పాము).

నూజివీడు,

శ్రీ గౌరీ ముద్రాక్షరణశాలయందు,

ముద్రించబడినది.

1927

విషయ సూచిక.

- 1 ప్రార్థన.
- 2 కథాసందర్భము.
- 3 భూమికా వివరణ పట్టిక.
- 4 ప్రదర్శనముయొక్క నిర్ణీతకాల పరిమితి.
- 5 ఆంధ్రీ వీరలక్ష్మి విజయము అను జ్యోతిర్లీల.
- 6 అనుబంధములు.

- 1 కథాపదములకు అర్థములు.
- 2 జ్యోతిశ్శాస్త్ర పరిభాషా వివరణములు.
- 3 పద్మనాయక వీర చిరుద పాఠములు, అర్థములు.
- 4 సంస్కృతనాటకలక్షణము, నాట్యశాలావర్ణనము.
- 5 శ్లోకపద్యములకు.

ఆంధ్రీభట సంఘమునకు ఈ గ్రంథమూల్యము ఒకరంగబడినది.

చలయవారు:—

డాక్టరు జోగయ్యశర్మ, ఆంధ్రీభట కార్యదర్శి,
పవరుపేట, ఏలూరు.

అని వ్రాయవలెను.

శ్రీ శోభనాదీశా.

నాం ది.

శ్రీ సమదారుడే సుక్తరసిధులః గావి ప్రసత్తిదిత్తులః
గావి యుచును నా విమగుగిల్లు సుశామ్యులః కేయుచుంట న
రామముదీర్ఘః గురుశుభాప్రసాదాః వినయించి శేష్య నా
దానశుభార్థులః మునిచరిత్రీతరామచ విద్యా నేలులః.

వి నా య క స్తు తి.

తే. గీ. తల్లిసమ్మేనపూతి నిర్మలముఁ గినుట,
నిర్మలై వెదికించి శో యేన్దు నిల నలరుట,
ప్రసన్నాభంగును పీఠార్పభర్త యగుట,
యెట్లు బాలక శిలముతై నట్టగిలరు!

గోంధ ను న తి.

సీ. భారాన్నాయంబు, భాగ్యవంశిని, పై
పెసము, పాదోచిమ నిర్ధారంబు,
పాదవంశ, పొత్తర పాదవంశము, వని
చెరింబు, భారాభాగ్యంబుము,
లల కవాహ్మ్యంబులు, ప్రధాన
ప్రసన్నమౌళియును, పాదవ
పాదంబు, పాదము భాగ్య నిరావహంబు,
నిగినాభాగ్య ప్రసాదయు,
ఉత్తర నిర్మల నోత్తర రామాయ
ణంబులు, జైమినీయంబునప్పి,

గీ. మిరస, గారన దిగ్గజ, రసికమనోభి
రామ, మలకు విశావతారముల చరిత్ర,
భర్తృహరి తెన్ను, వేమన్న పద్యపితలి
మొదలుగా పూర్వసద్గ్రంథములకు మొగిక్కి.

సీ. మానవతీకథ, మానితరుక్మిణీ
రమణి కల్యాణంబు, రంగరాయ

ఘన సమచాకారమును, సుప్రసన్నయా
 దవము, చిత్రశీల వర్ణమును,
 తిరుపతివేంకటేశ్వర భావమును,
 పానుగంటి సృసింహు భవ్యకృతులు,
 గవ్యతిక్క వదో కమలేయ్యశిష్యులు,
 సూరి గంభీర వాగ్ధోరణియును,

గీ. రాశిగంధ్యుక్త, విమలాభిరామచరిత్ర,
 ప్రణయమహిమంబు, వేంకటపావనీశ
 రచన, రామలింగాశ్రిష్ఠ పంచగరిమ
 మొదలు నాధునిక గ్రంథములను బొగడి.

క. పద్యంబుల గవ్యంబుల
 హృదయబగునీలి లోకహితబోధనలక
 వేద్యం బొసంగించి గురు
 విద్యాగ్రంథముల కేను విసేతు లొగరుక.

గ) ం థ శ్ర శం స.

చ. మహిమదలిర్పణ భువనమండలి నంబరవీధి నేతజ్జీవ
 మహిత జనంపుటకనియమంబుల ద్రిప్పుచు జీవోటికీ
 విహిత మెసంగజేయు హరి వేమలు గూర్చెనుగాక తాళకా
 గ్రహాయుర సౌమ్యయోగ విసంబు జగంబులు మోడ మండలక.

ఉ. భూతలమానవాళిబలముల్ గ్రహరాజ విరాజమాన వి
 భ్రాతమహాత్మిచర్యముల సందనివౌట సధీచమాట భ
 వ్యోత కుబాదిమూర్తులను యుద్ధమునక మనుజులె గెల్పుటల్
 నీతియె! యందురేమొ! భువినేతలు దివ్యుల ముక జయింపరే!

సీ. జన్మతానకనాము సకలలోకారాధ్య
 లక్ష్మీసు సృష్టిమూలంబు కొంత,
 సిద్ధాంత ఫల సుప్రసిద్ధభాగవ్యయ
 శ్లోతిర్వీణేష సంస్తుతి యొకింత,
 పర కాకటియాంధ్ర వంశ రాజోత్తంస
 మాన్య రుద్రాంబికా మహిమ కొంత,
 సహజ ధైర్య ధురీణ సప్త సప్తతి గోత్ర
 పద్మనాయక శౌర్యఫణితి కొంత,

తే. కలిసి, రసములు చొలకెడు తలఁపు లొలయ,
 వింత చిన్నెల వన్నెపూబంతి బోలు
 నాంధ్ర వీరలక్ష్మీజయం బఖల సుజన
 వినుత కౌతుక ప్రాతర దసరు గాత.

సూత్ర ధారస్తతి.

గీ. తారల గ్రహముల వేషధారులుగను,
 సరిబరమునెల్ల నాట్యరంగంబు గాను
 భవ్యతర జగన్నాటక ప్రాణి నెఱపు
 సూత్రధారుడు దయ మమ్ముఁ జూచుఁగాక.

స్వప్నాదిని బ్రహ్మసభలో గ్రహపూరుషులు గ్రహబలము లభింపఁజేయుచు, బ్రహ్మపగులు వ్యక్తిస్వతంత్ర్యమే బలవత్తర మనియు, జన్మచక్రమును, భూలోకమును హిందూదేశమున నేకశిలాసగరిసామ్రాజ్యమునకు మహాహక్కియగు రుద్రమాదేవికాలమునఁ జెప్పిన వాదపరీక్ష జరుగుటలు అర్థనాశ్వర్యమనిచే నిర్ణయించఁబడెను. ప్రజాపతులలో నొక్కఁడగు పసిమృదు భాస్కరాచార్యునిపగను, కళయను ప్రజామార యాతని కూతురు లిలావతిగను, భూలోకమున నార్యాసర్వమున జనించిరి. ఆ భాస్కరాచారి తన కుమార్తెతో విశ్వేశ్వరమునకు విచ్చి, నేకశిలాసగరమున రుద్రమాదేవి నన్నిధి నాశ్రయించి, స్వక్తిస్వతంత్ర్యవాదులై జ్యోతిర్విద్య నాధించుచుండును. ఆతని ప్రయత్నమున గాఢానాశ్రయించుటకై దేవతల రాజగు మహాదేవుని నోరుగంటినగరముపై వాహినీలగుట గ్రహపూరుషులు మహిమముదురు. అట్లు గ్రహబల సంయుక్తులై నచ్చివచ్చి దేవతలై వ్యములను చీరగలిగి ప్రభావగు రుద్రమాదేవి స్వసామర్థ్యముచే నోడించి, వ్యక్తిస్వతంత్ర్యమే బలవత్తర మను వాదమును నిరూపించును.

జ్యోతిశ్శాస్త్రవిశేషములను దృశ్యహాసమున వ్యక్తపఱచుట గ్రంథకర్త యు.

పురుషప్రయత్నమునకు ప్రకృతిసర్వములు స్వాధీనము లని నిష్పదించుట కథాపర్యవసాన ధర్మము.

మహా పూర్వలగు నాగభిషికుల సద్గుణ కీర్తనమే గ్రంథకర్తకు లక్ష్యము.

ఇందు చరిత్రాంశముల సంఘముతోఁగల వీరభద్రరావుగారి ఆంధ్రులచరిత్రయొక్క ద్వితీయభాగమును, K. V. Subramanya Iyar's Historical Sketches of ancient Dekkan, Vol. I ను పరిశీలించునది.

భూమికావివరణపట్రిక.

దే వ తి లు.

చి. సె. శి. భూమికానామము.

(పి.జే) సమయము.

- 1 క్రిమినిశిక్షణ: బ్రహ్మకు ప్రసన్నుడైన ఘోషామూర్తి క్రియానిరూపివలె, ఆనందం, 1వ అంకము. గరుడుడు, విష్ణుశిష్యుడు, నిర్విముక్తుడు, సుతినికీ అనుచువచ్చును. నీలమేఘాద్వయం, పీఠాబలధారి, కల్యాణప్రసాదాధ్యక్షుడు.
- 2 ఆర్జునా వ్రతం: బ్రహ్మచే సృష్టిచోటికి, కథ సంపన్నము నిర్మించిన వేదాని, ధీమా భుజంగిరూపిండు, త్రిశూలధారి, కాన్తులనిర్విధారి. (కృత్రిమ శ్రుతవల వలదు.)
- 3 శూన్యా: శుద్ధీకర్త. సమస్తాన్ని సజ్జులుట్టెలో, జ:మాలో నుండు నిటా తాననయుడని భ్రతులు, (కృత్రిమ శ్రుతవల వలదు.)
- 4 సంస్కర్తి: విద్యాధిపతి, బ్రహ్మకు భంగ్య. జలతాతావనిచిన తెల్లని నీటి రవి, తోని సైమనులు, భూకణములు.

గి హా పూ య షా శం.

- 5 కూర్చుండు లేక. గ్రహరాశి. గ్రహబలశక్తి పరిమిత విశాదమును గ్రహభ్రమ 1, 2 అంకములు. మేలలో జన్మించును. ఆ విధానమును నడిపించును. ప్రాముఖ్యతయొక్క పంచమాంకంలో మేలలో - తేలికయందున్న మొదలున్నది తమస్థానమున, నెట్టని 1 వ లంకము. దుష్టులును, - పంచమాంకములో పాదానికి మొదలైన దుష్టులు. 3 వ లంకము.
 - 6 చలించుడు. గ్రహభ్రమశుభము, కాంతిమాత్రి. 1 వ, 2 వ అంకములలో జీతా స్వచ్ఛతేజముగల దేహకాంతి దుష్టులు. 5 వ అంకములో సూర్యునివలె.
 - 7 కూడచు. గ్రహభ్రమశుభము. యుగంబిరుదు. 1 వ, 2 వ అంకములలో జీతా యెల్లని దేహకాంతి దుష్టులు, 5 వ అంకములో సూర్యునివలె.
 - 8 బుధుడు. గణిత వాణిజ్యాధికారియగు గ్రహము, సంక్రమిం కుమారుడు. జీతా స్థలంబయ్యెను. 1 వ, 2 వ అంకములలో ఆకుచ్చని దుష్టులు. 5 వ అంకములో సూర్యునివలె.
 - 9 సురువు. చేవగురువు విద్యాధికారియగు గ్రహము. 1 వ, 2 వ అంకములలో సూర్యునివలె. పశుపశువుని చిత్తవృత్తములు. బ్రహ్మతేజస్సు. 5 వ అంకములో పారిశీక మతిబోధమని వలె నల్లని దుష్టులు.
 - 10 శుక్రుడు. రాక్షసుగురువు. గాఢకళాకారకుండు గ్రహము. ఏకాక్షి. జీతా దుష్టులు సురువువలె.
 - 11 శని. ఆయురకారకుడు, మృత్యుకారకుడు వగు గ్రహము. సూర్యుని మూర్ఖునివలె మరీ కుమారుడు. ఒకకాలు కుంటు. నీలవర్ణుని దుష్టులు. 5 వ అంకములో యుగంబ అంకము రవివలె. లోకవర్ణియరంగము

12 రాహువు. భాయాగ్రహము, రాక్షసుడు. పాముచక్రమువంటి దుస్తులు, దీనిని, హస్తము
5 వ అంకములో రచివలె. 4 వ అంకములో
1 వ రంగము.

13 కేతువు. భాయాగ్రహము, మోక్షము, పిరికివాడు, చిన్న కల, రాహువు రాహువులె. కలె
పాముచక్రమువంటి దుస్తులు.

14 సవకుడు, సవచుడు, సవర్ణుడు, సవర్ణులారుడు. } బ్రహ్మతాపపశువులు, సంసారము త్యజించినవారు. తాపస 1 వ అంకము.
యవపుల దుస్తులు.

15 అత్రి, మచి, కృష్ణుడు, చక్రి. } ప్రజాపతులు, వ్యక్తిస్వార్థార్థములు గూర్చి గ్రహచూరములలో దీని
వాదము చేసినవారు. దేవగ్రంథ దగిన స్వర్ణకాంతి, దుస్తులు.

16 కళ, అనూయ. } సుబాహుల భాగ్యము. దేవతాస్త్రియ: దగిన దుస్తులు, భూమి దీని
అనూయ.

17 అశ్విని మందలైన తల. యిరువది మీదురుతు వక్రత్ర గోళాధిదేవతలైన దివ్యకాంతలు, 2 వ అంకము.
తలలు. వంశురు భాగ్యము. కన్నకట్టల కుండదరు స్వచ్ఛసనములు, వైవి
జలతారువని గలవి. కిరణకాంతిని నూచించు కోటములు. స్వచ్ఛమైన
రత్నములు చెక్కబడిన భూషణములు.

స రు లు.

18 సుద్రమణి, మహారాజు. 13 వ తాల్పమున ఏకశిలాపరిగ పామాశ్శమునకు ఏక, గణపతి వయస్సు 10 వం.
చక్రవర్తి కొమార్త. మహారాజు దుస్తులలోని ఆ మా యంతముల 3 వ అంకములో
అందుకల చిత్రిత: అనుచు పేరించునది. (ఈ పాత్ర స్త్రీల కే ధర్మ: 1, 2 వ రంగములు,
దగినదిగా వా) కబడినది గాని పురుషులు తొలుచుకొనుగా గ్రంథ 4 వ అంకములో
కర్తయు ప్తీమకాదు.) 2 వ రంగము, 5 వ
అంకములో 3 వ రం.

19 లీలావతి. చిక్రకన్య, భాస్కరాచార్యుని కొమార్త. కళ యను ప్రజామత 10 సం. 3 వ అంక
యొక్క యంతారము. దుద్రనుచేదిక నెయ్యురాలు. జౌత్తరీయ ములో 1, 3 రంగ
విద్యుతస్య దుస్తులు. మలు, 4 వ అంకము
లో 2 వ రంగము, 5 వ
అంకములో 3 రం.

20 భాస్కరాచారి. లీలావతి కండ్లి, జౌత్తరీయరాత్రిమృణుడు. జ్యోతిష్యుడు. 50 సంలి 3 వ అంక
దన్య ప్రభావతి యొక్క యంతారము. జౌత్తరీయ రాత్రిమృణ ములో 3 వ రంగము
5 వ అంకములో
3 వ రంగము,

- 21 పల్లికొత్తమడు. రుద్రమదేవి మేనల్లి కుమారుడు. కథానాయకుడు. 20 సం. 3 అంకములో
అంధశిశువుల దుస్తులు. 2 రంగము, 4 అంకములో
2, 3 రంగములు, 5 అంక
ములో 2, 3 రంగములు.
- 22 ప్రసాదాదిర్దుడు. కవ్వ శిలమపీరుడు. కన్య (శిశి)ల నాయకుడు. 40 సం. 3 అంకములో
పీరుగంటి నేనానాయకుడు. పక్కలను పీరుల దుస్తులు. 1, 2, 3 రంగములు, 5వ
అంకములో 2, 3 రం.
- 23 అనగన్న. విష్ణుగోత్రులకు నానకుడు. పీరుగంటి నేనానాయకులలో 40 సం. 3 అంకములో
నోకిడు. పక్క శిలమపీరుల దుస్తులు. 2 రంగం. 5 అంకంలో
2, 3 రంగములు.
- 24 రామచంద్ర. అంధశిశువు శిశువులకు కంఠమంతి కుమారుడు. 20 సం. 3 అంకములో
శిలమపీరుల దుస్తులు. రామచంద్రుని లగు విశ్రుల దుస్తులు. 1, 2 రంగములు, 4 అంక
ములో 3 రంగము, 5 అంక
ములో 3 రంగము. •
- 25 ముడిదేవరాజు. దేవగిరి రాజులకు రాజు. శ్రీమహానాథులదే శ్రీకే 40 సం. 5 అంకములో
పింఛబికి, సిరుగంటిపైని రామచంద్రుని ముందే. మహా 1, 3 రంగములు.
రామచంద్రుని దుస్తులు.
- 26 కవ్వనామపీరు. శిశువులకు గోత్రమలకు శిశువులదే గంగ నాయకులు 3 వ అంకము 2 వ
గలగము. పీరుగంటి శిలమపీరుల గల శిశువులకు గంగములకు 5 రంగం, 5వ అంకములో
రామచంద్రుని దుస్తులు. గోత్రమునాథుల దుస్తులు. 2, 3 రంగములు.
ప్రసాద. పీరు పీరులకులకు ఆనుబంధమును ముందునాథ.
- 27 భట్టమూర్తులు. కాపిరేయలపక్షలో పీరుపాపములను 2 రంగము. భక్తి 3 వ అంకములో 2 వ
శిలమపీరుల దుస్తులు. అంధశిశువులకు 2 రంగము. పీరులకు పీరులకు 5 రంగము.
కవిగంగింఛములు, కింధికిలు అంధము.
- 28 దేవగిరి రామచంద్ర. మహాదేవరాజులకు నాయకులు మొదలగు అనుచులు. మహాదేవరాజు వరే.
- 29 రామచంద్ర, ప్రసాద. మహారాజుల దుస్తులు. పీరుపీరులకు. 3 అంకం 2, 3 రంగ
ములు, 4 వ అంకంలో
2 వ రంగము.

ప్రదర్శనముయొక్క కాలపరిమితి.

			గం. ని.
1 వ అంకము.	0—45
విశ్రాంతి.	0—5
2 వ అంకము.	0—45
విశ్రాంతి.	0—5
3 వ అంకము.	1—10
1 వ రంగము.	...	0—16	
విశ్రాంతి.	...	0—2	
2 వ రంగము.	...	0—30	
విశ్రాంతి.	...	0—2	
3 వ రంగము.	...	0—20	
		<u>1—10</u>	
విశ్రాంతి.	0—5
4 వ అంకము.	1—10
1 వ రంగము.	...	0—15	
విశ్రాంతి.	...	0—2	
2 వ రంగము.	...	0—45	
విశ్రాంతి.	...	0—2	
3 వ రంగము.	...	0—15	
		<u>1—10</u>	
విశ్రాంతి.	0—5
5 వ అంకము.	1—25
1 వ రంగము.	...	0—16	
విశ్రాంతి.	...	0—2	
2 వ రంగము.	...	0—16	
విశ్రాంతి.	...	0—2	
3 వ రంగము.	...	0—50	
		<u>1—26</u>	
		<u>ప్రదర్శనమున కంతకు.</u>	<u>5—45</u>

ఈ నాటక మంతయు ప్రదర్శించుటకు అనవశ్యములేనప్పుడు 1వ, 2వ అంకములలోని కోసను ప్లప్తముగా చేయుటకుఁ దెల్పి, 3వ అంకమునుండియే దృశ్యమును ప్రారంభించునది.

ప్రతిమాంకము.

ప్రదేశము—సృష్టికి బూర్వము మహావరముగ నుండిన లోకాశము.

ప్రవేశము—బ్రహ్మసమయై నామమితి ధ్యానమంతయు బ్రహ్మ, లిక్కింత దివ్యుగ సంజలిబద్ధ యయి కద్యగ్రణమునై నావహించియుండునట్టి సకలస్వతి.
బ్రహ్మ సాక్ష్యగు లున్నచోట్లు కలంకము, కొడుకబ్రదేశ మంతయు నీకటిగను తీరుదును.

సకలస్వతి—అహ! సకలచరాచర హేతుభూత సృష్టికారకుం డగు శ్రీమన్నారాయణుని యవధి మిత మాహాత్మ్య మే నెంతయుని కొనియాడగలను! అనంతం బును, అనుపమానం

బును, అగమ్యగోచరంబును, అనిర్వాచ్యంబును అగు నా యాదీమూర్తి యెక్క-
నిర్వేతుక యథేచ్ఛానుసరణ లీలాప్రమాద మేదుర వ్యాపార కాణాంకూరిమే ననా
మాయాగర్భాంధకార పరివ్యాప్త జడమయ ప్రకృతిబీజమును అన్వేషించు క నంచ
భూతాత్మక బ్రహ్మాండాంతర్గత గోశోపరిస్థిత చిత్రతలహుం దీపిత ఇవోత్కీర్ణల యుం
బగు స్వర్ణభూజంబుగా నింక వర్ణిల్లజేయన్నది. ఏ మహామహాని యిచ్ఛాన్మూర్తి
కారణంబున వ్యక్తినొంది, నే నత్యంతభగ్య నైతిన్ యా దేవాధదేవుని సంస్కృత
బాసర్చెదను.

త్రిథంగివృత్తము.

ప్రవిమలనిజరుచి నివహ నిభృతకల సువికసితాంధరచేతన,
కల్పమనాశుక్, స్వాగృహకాశుక్,
దివి పవన నలిల దన భువి వినిమయత విభజ తాదిమసత్త్వోక్,
సన్నుతసత్త్వోక్, భూరిమహాశ్శుక్,
భువన రచన ఘన వివరణ విభగూణ భవగత సద్విజకార్ణోక్,
ధర్మవిహారిక్, కల్పమహారిక్,
అవికల గురుతప జవయిత మునిగణ వివిధ వచోనుత చర్యుక్,
దైవతసర్వ్యుక్, భక్తసర్వ్యుక్.

ధ్వనివృత్తము.

శ్రీహరిదేవుక్, శివకరు, కరుణా
సింధు, జగత్పతి, సరిసిజనేత్రుక్,
దేహభృతాంతి ర్వికలహృదయ సం
దేహ నివారణ పదయుగు, పద్మా
మోహనరూపుక్, సతజనహృదయా
మోదకరుక్, భవకలుషవిదూరుక్,
“పాహి” యటంచుక్ విషయ సత మతిక్
భావన సేయుచు వినుతి యొనర్తుక్.

(ధ్యాననీత యశను.)

[బ్రహ్మ—(కష్టబుద్ధి, చూచి) ఆహా! అనంతంబగు నీ నిరామయ మహావివర విభాసతత్త్వం
తెంతసేపటినుండి యూహించుచున్నను నాకు నిదమిథ మని బోధకము కాకున్నది.
దరి యంచు లేక, క్రిందు మీఁదులు పోల్పరాక, దిక్కులు తెలియక, భాగంబు
లేర్పఱువనీక, రూపఱుంగనీక, యొక్కటేరీతి నవిచ్ఛిన్నంబును, దురవగాహనంబును
నగు నీ తెలియఁబడనిదాని నేమని చెప్పఁగలను? (యోచించి) ఏదియో యొక మహా

పదార్థం లిందు సువ్యక్తంబుగాక ముఖగుపడి యున్నట్లు అనుమానము కల్గుచున్నది. కాకున్న నీ పరివ్యాప్తాంతరాళము యొక్క ప్రయోజనంబేమి? ఏమియు నిశ్చయింప వీలులేక నిర్వాప్తాంతరంబగు మృతంబు సంశయాకులం బగుచున్నది. నే నొక్కంత నిందు చేయుచుంటే? (ఒక్కంతేపు కష్టము మానీ, నెఱచి, అటు నిటుఁబాచి,) ఓహో! ఇంతకు మునుపటికంటె నిష్పశిష్ట డి దుశ్శేద్యమాయావలంబు ఒకింత తెఱపియై, నాకుఁ దెలివఁ గలిగించుచున్నది. (మఱలఁ జూచి) అకటా! ఈ మహాంతరాళంబున నే నొక్కఁడను, నే నుండు నీ మహాకమలంబును దిక్కు నిం కెవ్వరును గానరానినానైరే! ఇదివఱ కేమియుఁ దెలియఁపఁగింకంటె నిష్పశు కొంత తెలియుట, మఱింత సంశయంబులంబును, భయదంబును గా నున్నది. (ఒకింత యోచించి) ఇందు నేనొక్కఁడనే యుంటినా? ఇంకెవ్వరై యె గూడ నున్నారా? క్రమక్రమంబుగ ప్రసంగింపఁబడుటకు నీ ప్రబోధనోదయకాంతల సాహాయ్యమునఁ బరీక్షించెదఁగాక! (అటు నిటుఁ జూచి, సరి స్వతిని గాంచి,) ఓహూ! నాయెదుట నేదియో యొక భవ్యస్థితి కౌనవచ్చుచున్నదే! ఇద్దానిం గాంచుట కన్నుల కెంత యానందిముగ నున్నది. తన తేజంబుచే దాఁ దెలియఁబడు జ్యోతిఃప్రభ వోలె నీభవ్యతేజయుఁ దన మవికానంబునకుఁ దానె యాదర్శమగుచున్నది. ఈ రూపము కన్నుల కింత యానందిముగ నున్నదిదా! దీనిపల్కులు వినిన నవి యెంత శ్రోత్రపేయములుగా నుండగలవో! సంతోషమో సరస్వతివంకఁ జూచుచున్నది)

సరస్వతి—(కష్టపడించి, చూచి, తపలా) నన్ను సృష్టించిన మహామహుఁడు “నీవు వివాది దేవత వగు సరస్వతివి. బ్రహ్మకు భాగ్యవై సృష్టికార్యంబున నానినికిఁ దోడ్పడుము” అని నా కనుజ్ఞ నిచ్చి, యంతర్ధానుఁడయ్యె. అప్పుడు నాకు వేదవిజ్ఞానము స్ఫురించెను. తోడనే యీ మహాకమలంబును, దీనిపై నున్న యీ సావనమూర్తియు నా కగనడిరి. ఇతఁడే సృష్టికర్త యగు బ్రహ్మ. ఈతని దివ్య భాగ్యంబుచే నేను భవ్యవైతిని. శ్రీహరి యాజ్ఞానుసారముగా నెట్లు వర్తింపవలెనో! (యూచించి) శ్రీహరి నుతియే సర్వాధిపతికి సాధకము. (ప్రకాశముగా)

చంద్రవర్ణవృత్తము.

భర్గవద్భవ భావిత గుణగం
వర్ణలోల! యవవర్ణ విరిణా
సర్గ పుష్టిలయ సాధనకరి! స
స్మార్తచార సుత మానిత చరణా! (ద్యావస్థితఁడగును.)

బ్రహ్మ—అరే! ఏమి దీని కంతమాధుర్యము! రూపము కన్నుల కెంత సమోదదాయకముగ నున్నదో యంతకంటె సతితయముగ నీమె గానమాధుర్యము నాకు శ్రోత్రపేయముగ నున్నది. శ్రుతినిహితంబులగు నీమె పల్కులు వినినతోడనే కఠినతరయగు

మ ద్వాన్ధోగణీయు వృదులత్వము నొందుచున్నది. ఈ దివ్యమూర్తియం దెంత ప్రభావము లేనిదే యీ భంగి నాలో నింత మార్పుకలుగనా? రూపముఁ గాంచిన తోడనే విజ్ఞానమును, వాక్యంబుల విచిత్రోదనే వాక్కుర్థియు నాకుఁ గలుగఁ జేసిన గీనియొక్కఁ గంపించే నింక నెంతటివిశేష మేర్పడఁగలదో! (తలయూచి) కాని సౌమ్య తేజోమయం బగు నిద్దాని నే స్పృశింపఁదగునా? (యూచించి) అనునయంబుగఁ గొంచెము సమీపించి చూచెద! (పశ్చాత్తాపమునంది విశమ.)

సహస్వతి—(తనలో) ఈ మహామహులు సన్న గాంచి, యిచ్చటికి వచ్చుచున్నాఁడు. నా మనంబు లజ్ఞకులగ బగుచున్నది. (స్థిరపఁ దలపఁచుకొనుచు.)

బ్రహ్మ—(సహస్వతి సమీపమునకు వచ్చి) దాపునకు వచ్చిచోలండి నీమూర్తి తేజోవిలాస మెంత స్పష్టముగ, భాసునముగఁ గన్పట్టుచున్నది! దీని రెనువెంత కోమలం బై యుండునో! కోరినను స్పృశించి చూచెదఁగాక. (అంటఁజోవును.)

సహస్వతి—మహాత్మా! మోక్షించి రెడయఁచగును.

బ్రహ్మ—జనక! ఈమె వాక్య మొక విశేషంబుగనున్నది. ఈమె నాతో సంభాషించుటచే భవాన్యగిభ్యుండ వై తిరి (సహస్వతిలో) భవ్యాకా! మహాహామగు నీ రూపమును కనులవిగ్రహుగాఁ జూచుచు, మధురంబగు నీమృదులస్వరంబు వినుచు, నీచెంతలేకయు చుండుట నాకు సుఖకరంబుగ నున్నది సుమా! సురనా! నీ సగపడకముందు దిరి యందు నీని యీ మహాగిభ్యా! సహాంబు! నేమియుఁ దెలియక కలవరపడు చుంటిని. కాని సత్ర కాన్పించిపోడనే సుమాంబుభరితురైనై తిరి.

సహస్వతి—మహాత్మా! తాము పకల చూచు స్మృష్టికార్యంబునకు సమర్థులు. సత్యలోక ప్రభులు.

బ్రహ్మ—పకల చూచుచూ? సత్యలోకమా? సర్వకార్యమా? అ వేమోటితో నే నెఱుంగను. కాని సొంతినియూ? సత్ర లోని నాకవేదియు నక్కఱలేదు.

సహస్వతి—(తనలో) అనక! పకల స్మృష్టికార్య భారవాహులు కాదగునీ మహాత్ముం డెంతగా మాయచేఁ గిచ్చుటయి యున్నవాడు! ఈని యజ్ఞానంబును బోదోలుట యెట్లు? (యూచించి ప్రతాపముగా) దేవా! ఇంతదనుక తా మానీను లై యుండిన యీ మహా పద్మ నాళాంతరబలంబు నొకసారి పరీక్షింపఁదగును.

బ్రహ్మ—భావణ్యమయీ! దానిలోనేమున్నది!

సహస్వతి—దేవా! అనుచరి వాక్యంబు నావరింపఁ దగును.

బ్రహ్మ—మంచిది. చూచెదగాక! (పోయి చూచి అత్యాశ్చర్యముతో, ఓహో! మహాశ్చర్యము! మహాశ్చర్యము! నే నింతవఱకు నిచ్చటనే యుండియు దీని గాంచనై తినే! సుతనా! రమ్మ. రమ్మ. నీవుకూడ నచ్చి చూడము.

సంస్వతి—(దిశానుశ్రవణం) మహాత్మా! తా మందు గాంచునదేమి?

బ్రహ్మ—నే నిందు గాంచునది యేమని చెప్పగలను? దీని లోపల నూహా కంఠరాసంతటి మహాకాశంబును, అట్టి యాకాశమునం దిచ్చటచ్చట మెలయుచు దిరుగుచున్న గోళంబులును గాన్పించుచున్నవి, వానపైని వింతవింత రూపములు గల వ్యక్తులున్నవి. వానిలో గొన్ని మఱల బోలునవికూడ నున్నవి. ఇది యున్నట్లుండక పడపడముచు నూలుచు, స్వచ్ఛందస్వభావ క్రీడిగ ను విచిత్రరూపముతో నలిక యుల్లుచున్నది. ఎంత యద్భుతము! ఎంత చిత్రము! ఇదింతయు నేమి?

సంస్వతి—అదియే చరాచరాత్మకం బగు లీలావిభూతి. తమ స్పృష్టచే న్యక్షించి గాంచవలసిన బ్రహ్మాండస్థము.

బ్రహ్మ—ఇదింటయు దీని లోపల నుండుటకు గాఢ మేమి?

సంస్వతి—ఆ మహాశక్తియు ప్రేమన్నారాయణుని నాశ్రయేతమునం దుండినైతి. నెనుకటి మహాకల్పము ముగిసి, నెనుక ప్రహేళికగదు లీనైతి. స్వప్రపంచమును ఆ పద్మ నాగింబుగుండి తమస్వరూప కానిపించుచున్నది. ప్రహం సర్వాత్మకంబునదా?

బ్రహ్మ—ప్రహరి! ఆరే చెవరు? ఎక్కడ నున్నాడు?

సంస్వతి—(తనలో) అకటా! స్వప్రపంచ స్పృష్టికర్త కాబోవునట్టి యీమహాత్ముండు శ్రీ మన్నారాయణుడు కలఁడును జ్ఞానమే లేక జహుడై యున్నాడు. ఎంతోపాదై నను శ్రీశుని కరుణకు బాహులు కాపండివో నెందునని గొణగారు. ఈ మహానియుని ఈదస్థినినుండి తొలగించట కే నేమి చేయగలదా? (హృదయము)

బ్రహ్మ—లావణ్యమయీ! నా స్రవకు సుతర మీయవేమి? నీ సన్నిధిచే నీ కేమైన సప్రియమయ్యనా?

సంస్వతి—దేవా! తమ సంధియములఁ దీర్చ నా కౌక సులభోపాయము పొడికట్టుచున్నది. (అంశశిబిధ యగము) ఇట్లంబలిబిడ్డనై దై నస్తుతి యొనర్చు నన్న తమరు అనునర్థింప వలెను.

బ్రహ్మ—అట్లే! నీవు చెప్పినట్లు చేసెదము.

సహస్రవి } — (అంజలిబద్ధులై ప్రక్కగా నిలరుదు.)
బ్రహ్మ }

సహస్రవి } — శ్రీ వృత్తములు.
బ్రహ్మ }

శ్రీరామచా!
శౌరీ! దేవా!
కారుణ్యాభా!
నిశేభాహా!

శ్రీ వృత్తము.

సాహో, హా!
సైరాస్య, చాచా!
— వారీ వృత్తము.

హాహా! నానీయు
క్రొన్యా! స్మైరాస్య!

మృగీ వృత్తము.
కొంగిస్వాన్, భీరుకృత్,
భీర చాచా!

హస్తీ-వృత్తము.

భూరీ నిమో గుహ్యో భూశ్చి
స్థా సుఖేనో, భూరికారా!

సహస్రవి—సీ. సహస్రవిద్రు! సహస్రయోత్సాహ!

చిత్ర తస్యోన్మేషం దేవదేవతీ
ప్రకృతి యగిరేషు సీమ చాహ్వానాలిల
మాళి సుషుప్తియై నూయ మయ్య
క్రమ్యో సద్దాని గమనీయ వైతస్య
వికృతి నాందింశ ని వివిధి సన్ను
దోషం బంశితీ వైశ దుస్సాధ్య మి మృహ
కార్యంబు మాకు నీ కరుణ లేక

తే. దురవగాహ తమోజాడ్య భరములైన
మా మనంబుల భవదీయ మహిమ కలన

జ్ఞానశక్తిమయాత్మక ఘనవివేక
భాసుములుగఁ జేయవే సుమ పురుష!

(క్రమ స్వారాజుఁడు ప్రత్యక్షమగును.)

బ్రహ్మ—ఓహో! దివ్యదృశ్యము! నా యజ్ఞానంబు నశించినది.

సంస్వని—ఘనాతి ఘనల మైతిమి.

బ్రహ్మ—

మ త్త కో క ల.

ఓ మహామహు సాదశస్మిము లెప్పుడు భజియింపఁగా
కీనుహస్విను, నాత్మసద్ధయు, కీరితాంతి వివేకముల్
కామతాళలసత్వ సిద్ధియు, గల్లు నా పరిమేశ్వరుక్
క్రమనోహరుఁ గాంచి ఘనతలఁ జెందె మామక జన్మముల్.

సంస్వని—

త ర శ వృ త్త ము.

తొలుర సుప్తము, నిర్వికారిము, దుర్గమం బగు మాయలో
సల, నిజాగనమహిమకాశము భవ్యశబ్దగుణంబుగా
సలరి నద్గవిహరియోగ్యతఁ జెందె నెవ్వని యాజ్ఞమై
తలయ నా యశలేశు, సన్నియు, తత్త్వికాణు, నాద్యుని.

బ్రహ్మ—సీ. నిర్వచిభూతికి నెలవై న వై కుంఠ

సగిల మందరిమందు నాగరాజ

శయ్య సఖలభూత సౌఖ్యాధిపతి మా

భక్తకోటుః

రస,

శత్రుః

తే. సా

సరస్వతి—అబ్బ! పింపబడి, ధన్యాతిభయము కావలయును.

విష్ణువు—కాల మనాద్యంతము. ప్రకృతి నాశరహితంబు. పరత్వం బవ్యయంబు.

బ్రహ్మ—అపహితుండను.

విష్ణువు—గతకల్పంబున సుప్తి బొందింపబడిన ప్రకృతిని పునఃస్థాపిస్త్యైక్తంబు గావించునలయును.

బ్రహ్మ—విధేయుండను.

విష్ణువు—వత్సా! నీకు తోచునీడ యగు భార్యగ నుండ సుస్వతి నిర్మూలబడియె.

బ్రహ్మ—మఱియు ననుగ్రహింపబడితిని.

విష్ణువు—నియమితకార్యంబు నిర్వహింపుము.

బ్రహ్మ—తానక కృపాలేశంబు గలుగ నేకొంటగయురాదు.

బ్రహ్మ { — వ స మ యూ ర వృ త్తి ము.

శ్రీమణ! భూమణ! చిన్మయనిహరా!

వారిరుహనీత్ర! మునివ్యుతిపాతా!

చాదుగుణహార! పదిహార ఖల గూఢో

దారి పరితుష్ట నిజ దాస పరివానా!

(క్రిహి యంత్రానుండను.)

బ్రహ్మ—అసీ! శ్రీహరి కృపావిశేషం.

ఉన్నతిని. మఱియు,

అ. శ్రీశు నాభి భాగ్య

..... సుమి కర్త నా

సరస్వతి—విధేయురాలను. నాథా! తామీ కమలానంబుపై నధివసించవలెను.

బ్రహ్మ—మంచిది. నీ పాణిపద్మంబు సహాయముగా నిట్లిమ్ము.

(అశ్వవ్య కరగ్రహణముచేసి, పద్మానవమైక్కి, ఉభయాలను కూర్చుండఁడు.)

సహాయమును, పరిమేష్వరుని దర్శనంబునను, నా యజ్ఞానంబు నశించినది. ఇత సృష్టికార్యంబునకు నియంత్రుండ నగుదును.

సరస్వతి—నాథా! సృష్టి యనగ సుప్తంబగు ప్రకృతి వైతస్యముతో ప్రబోధము నొందు లేకదా?

బ్రహ్మ—అవును. పరిమేష్వరుని యాజ్ఞచే ప్రకృతికి నట్టి ప్రబోధము కొంతవరకుఁ గలిగినది. అనగా ప్రకృతి పంచభూతిములుగాఁ గొంతవఱకు విడియున్నది.

సరస్వతి—ఈ భూతపంచకమును ఎట్లెఱుంగును?

బ్రహ్మ—చెప్పెదను.

సీ. మొదటి వాకాశ మయ్యది శబ్దము గుణంబు

గలది శ్రోత్రేంద్రియాశయఁ దెలియు

అల ర్వేంద్రియసాధ్య మా స్పర్శగుణముతో

నుండెడి వాయువు రెండవయది

మూడవ దులంబు గూడి తేజోగుణం

బుడఁ జగఘరంద్రియమునఁ గననగు

రంగునాస్మాకమోట రుచేంద్రియంబుచే

గోలర సలిలంబు నాలుగవది

చే. ద్వైదనది గంధగుణమున నలరు చుండి

ఘ్రాణ శక్త నాథుఁ చేరఁ గలుగు పృథవి

పంచ భూతంబులును గుణ ప్రకరములును

సాధ నేంద్రియములు నీచే నాచినాడీ.

ఇట్లు మూలప్రకృతి ఆకాశము, వాయువు, తేజస్సు, జలము అను పంచభూతము లుగా విభజింపఁబడి యున్నది. వానికి క్రమంబుగ పంచలింగాలైన శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధంబు లయిదును గుణంబులై శ్రోత్ర తత్వ చక్షు ర్జిహ్వ ఘ్రాణంబు లను జ్ఞానేంద్రియ పంచకంబుచే నెఱుంగఁదగిన వైయుండు. ఆ జ్ఞానేంద్రియంబులకుఁ దోడుగా వాక్పాణి పాద పాయూపస్థలను కర్మేంద్రియంబులును నిర్మింపఁబడియె. వీని నన్నిటి నెఱిగి కర్మ ఫలానుగుణంబుగ నడపించ మనసు మనోబుద్ధ్యహంకార రూప భేదంబున సాత్విక రాజస తామస గుణంబులతోడ నలరుచుండును.

సావ్యతి—నాథా! అసంతరస్వప్తి యేడి?

బ్రహ్మ—అది ముచే నికష్టం గావించబడ వలసియున్నది. ముందుగ నీ యంశకాలము బాపుటకై సూర్యుండు సృజించబడవలెను.

సావ్యతి—తమ ప్రయత్నము విజయప్రద మగుగాక.

బ్రహ్మ—(శ్యానింతయ)

సీ. మహిత తేజోమూర్తి మాధవాంశ ధరుండు
గ్రహరాజ సగపూర్ణ ఘన బయండు
నిజుల జీవతాగ్ర నిర్మాణ కలయిండు
చతుశ్ర పీఠకా స్వర్ణ కేహి
పితృ రాజ్య హయ యజ్ఞ భీమ సిగహాసన
శత్రు తా మోక్షిషన్ నేత్రకారి
బ్రాహ్మణకులపతి పైత్థరత్వి తనుండు
శల్యసత్వాధిక షట్రియుండు

తే. స్వగోళ ప్రచారణ జనదాత
సకలలోక ప్రభాకారి సాకరుండు
వృద్ధిగుండు సూర్యుండు పరిమపూజ్యుఁ
దునియ మోగాంక లోకముల్ ముదియుఁ జెంద.

సావ్యతి—సఖాస్తు.

(సూర్యుండు ప్రవేశించును.)

సూర్యుండు—పూర్వజ్ఞులైన బ్రాహ్మణంశకులకు నమస్కరించుచున్నాఁడను.

బ్రహ్మ—సావ్యగీతకారి, సావ్యపతుఁ డగు సూర్యునకు విజయ మగుగాక.

సూర్యుండు—అనుగ్రహించబడితిని. మన్నియమిత కార్యభారం బుపదేశించబడునుగాక!

బ్రహ్మ—ప్రీతిస్థు నానతిచే జగముల సృజించుచున్న బ్రహ్మనకు నేను లోకములకు వెలుగు నిచ్చుటకై నిన్ను సృజించితిని.

సూర్యుండు—విధేయుడను.

బ్రహ్మ—తేజోమయంబగు నీ మండలము చుట్టును వరిభిక్షమణ మొనర్చునట్టికొన్ని గ్రహ గోళము లేర్పడ గలవు. వానిపై ని వివిధములగు జీవకోట్లు నింపబడును. ఈ

యన్నింటికిని కాలక్రమంబుగ తేజస్సును, జీవనమును, కలుషహానములగు నీకీరణముల చేరి నొసగూర్చుచుండుము.

సూర్యుడు—భాతా! ఈ ప్రపంచమున కంతకు నామండలమే మధ్యమస్థానమా?

బ్రహ్మ—ప్రపంచమున కంతకును కాదు. నిన్ననుసరించి తిరుగు గో, ప్రపంచములకు నీ మండలమే మధ్యమస్థానము. గ్రహగోళములు నీచుట్టు నెట్లు తిరుగుచున్నవో యటులే నానిని నెంటు బెట్టుకొని నీవు ప్రద్యుమ్న మండలము చుట్టును, మీయండజను గూడఁ బట్టుకొని యా ప్రద్యుమ్న డని రుద్ధ మండలము చుట్టును ప్రదక్షిణము నలుపుచుందురు. ఇట్టి చరింపకు తుది మొదలు లేదు. స్థిరమును శ్రీమన్నారాయణుని యస్థి మైయున్నది. ఇక నీ కనుచరులుగ నుండు గ్రహ గోళాధికార పురుషుల నిదే స్మృతయించెదను.

సీ. మార్త్య గో కృషి నిరమణి వృక్ష జల కారి
రాజా వై శృంకు చంద్రగ్రహంబు
(చంద్రుడు ప్రవేశించును)

భౌత్య రి నాగణ పర్వతి విష కారి
పై న్యనాధుండు కుజగ్రహంబు
(కుజుడు ప్రవేశించును)

గణిత వాణిజ్య శంకా యుక్తి ధనకారి
రేరుణ శాంతుండు బుధగ్రహంబు
(బుధుడు ప్రవేశించును)

బ్రహ్మవిద్యా ధన్య భక్తి సంతాన సౌ
భా గ్యాధికారి జీవగ్రహంబు
(శుభుడు ప్రవేశించును.)

వనితా కళా భోగ నర్మ పుష్ప సుగంధ
గానాధికారి శుక్రగ్రహంబు
(శుక్రుడు ప్రవేశించును)

హీనసేవాదోష పానవ్యసన రోగ
నిధి మృత్యుకారి శనిగ్రహంబు
(శని ప్రవేశించును)

తే. మారి దేశాట నోత్పాత కారి రాహు
(రాహువు ప్రవేశించును.)

వళిల వై రాగ్య మోక్ష దాయకుడు కేతు

(కీర్తు ప్రశంసన.)

పుష్పమిందిరి లోకోపయోగముగను
సూర్యమండల సంచరిచయ్యలగుదు.

గ్రహములు—ఘాతా! సృజింపబడితిమి. ఆహ్లాదింపఁబడుచుము గాక.

బ్రహ్మ—గ్రహపూరుషురూ!

మ. దివిశోనిధియాచిక్ నియత మార్గ చార్దిత్త సరవా నో
భవితానాథిపుత్ర సరాశ్వరుని లీలానాటకసమ్యుద్వయో
గ్యవిధిక్ మీ బలశీలనర్తక లోకశేషముము గోరుచుక్
దిన్ద్రు దావనశరాసులక్ దిరుగుడీ దిన్ద్రప్రభావాశ్వపుత్ర.

గ్రహములు—విధేయులము. విధేయులము.

సూర్యుడు—విధాతా! మీ యాశ్చర్యకారముగ నోకేశేషమునునక్షత్ర దినముల సంచరింప
మా మా మండలంబులనుజెందింప జేసెన్మట్టిచి నూన్చి పిసరింపఁ బొద్దింపుమన్నామము.

బ్రహ్మ—మరిచిది. లోక్ల వివరింపును. అలకరూప. ఆ స్వప్తి కౌశల ముఖ్య మగు శేష
ములు కలది. వానిలో నొకటి స్థూలప్రపంచమునకు జెందినది. కేంద్రనది సూక్ష్మ
ప్రపంచమునకు జెందినది.

సంస్వతి—సాక్షి! ఈ లోకానికిని శేష మును!

బ్రహ్మ—సూర్యుడు మన మిశ్చిత నొందెను. ది సూక్ష్మప్రపంచ స్థితి. ఇది ఉత్తమాశ్రమప్రపంచమున
నొప్పు లగును. అందు మనచే నిడు సృష్టించుట నవస్థితి సర్వస్వ బలవైరింబుల
నోపక ముల్లిమిమస్సులై యున్నవిల్లును. లోక్లు మొదట మహామహములును, ఆ
పైను ప్రిన్సిప్రములుగి మహావైము లెగి యుగపరములును క్రింది స్వక్రమముగను
ఇది కేంద్రనది యగు స్థూలప్రపంచమై లోక మొత్త ము ప్రిమరము నధిల్లు
గలదు. అందు ముందుగ నిర్జీనశుల్కంబులగు శిలాదులును, వారిమండి వృక్షము
దాయులును, వానిమండి జలచిసంతితియు, అమోఘ జలస్థల సంచారణ యోగ్యుల
కిల సకల జంతు సంతానమును గలుగి, నా స్థూలస్వప్తిక్రమక్రమాభివృద్ధిలో నూడి
పడై లోకంబుల నింపును.

సంస్వతి—మహాత్మా! ఈ కేంద్రవిధము లగు స్వప్తిమాన్దంబులకును శేషము సెలవిచ్చితిరి.
వీనికి గల మంస్రు సామరస్యము కూడ నానీతియవలెను.

బ్రహ్మ—సూక్ష్మప్రపంచములోని ప్రతిస్వక్తికిని స్థూలప్రపంచమును ఉపాధి యడఁబడు
దేహ మొకటి యుండును. ఆ దేహము క్రమక్రమాభివృద్ధి నొందుటకు సూక్ష్మ

ప్రపంచవ్యక్తి సాహాయ్యపడుచుండును. ఇత నీ నూత్నప్రపంచవ్యక్తి భర్తార్థ కామ మోషీము లను కర్మానుగుణముగా సనుభవించుటకు స్థూలదేహమే సాధన మగును. ఇదియే యీ రెండువిధము లగు సృష్టిప్రక్రమంబులకు ను గల సామర్థ్యము; కావున నిప్పుడు జీవలోకజనకులుగా నుండఁదగు మహాపురుషుల సృజించెదను. (ధ్యానించి)

తే. అకలుషాత్ములు, హరిభక్తు, లమల చరితు,
లఖల వేదార్థవిజ్ఞాను, లఖలలోక
సంచరణ దక్షులును, తపస్సత్వ బలులు,
ఘనులు సచకాదు లుదయంబు గాఁతు గాక!

సరస్వతి—తథాస్తు!

(ప్రవేశము:—సనక, సనత్కుమార, సనత్కులతాది బ్రహ్మచారసత్వశ్రులు.)

సనకాదులు—

సమానీవృత్తము.
సార హీన జన్మ రుజా
దూర హరి శాంతి గన్గ
శ్రీ రమేశు నేంచి మనో
నై రి రాజః గెల్వ వలెక.

(అనుచు (బ్రహ్మచారి) వాణీహరిణ్యగిర్భులకు నమస్కారము.

బ్రహ్మ—సనక సనందనాది మ న్మానసపుత్రులారా! శ్రీహరి యాంతివొప్పున ప్రజాసృష్టికిఁ బూర్వోన్మేష నేను మిమ్ములను ప్రజాభివృద్ధి యొనర్చుటకు సృజించినాఁడను.

సనకాదులు—ఓ వాణీనాథా! తలఁచి మన్నించి యీ మహాకావ్యధారమునుండి మమ్ముఁ బోలగింప వేఁచెదము.

ఉ. శ్రీహరినామ సంస్మరణ నేయుచు, లోకములెల్ల పావనం
బౌ హిలరీతి, స త్రసమునందుఁ జరింతుముకాక యిట్టి దు
ర్మోహకరింబుఁ బాపమయముకా గపభీకరమైన సంస్కృతి
పూర్వహమునందుఁ బోరఁ జన నోడుదు మెంతయు నబ్జసంభవా!

సరస్వతి—నాథా! తమ వచనానుసారముగ నుద్భవించిన మానసపుత్రు లగు నీ సనక సనందన సనత్కుమార సనత్కుజాతులు సల్పరును కేవల సత్వమూర్తులు. వారికి సంస్కృతిపైఁ గోర్కె యుండదు.

బ్రహ్మ—(ధ్యానించి) అట్లయినచో కేవల రాజసమూర్తుల సృజించెదను.

లే. పూత చరితులు, హరిభక్తి నీతి పరులు,
రాజనాథులు, కామినీరాగ మతులు,
వీర్య బలులు, ప్రభావతుల, శౌర్య ధనులు,
వారి సతులును జన్మంబు వెడయ వలయు.

(ప్రవేశము:—మరీచి, అత్రి, అంగీకపాది ప్రజాపతులు; వారి సతులగు, కళ, అశమయ, స్మృతిలోపసహాయ)

మరీచ్యాదులు—వాణీహరిణ్యగర్భులకు సమస్కరించుచున్నాము.

బ్రహ్మ—అంది తానీనుల రగుడు. (ప్రజాపతులు అసేమ లడుగు.)

ప్రభావతులు—వాణీశా! మయ్యు సృష్టిచింక కారణము సెలవీయకగు.

బ్రహ్మ—ప్రభావతులారా!

శా. మీరా! పాణిజ్ఞులు నీర్యసద్బలయుతుల, మీచెంత నున్నట్టి యీ
నారీరన్నముల? పగ్గిహణ మాన్యాకార యోగ్యామగ
చాంబుల? గలవారు; మాకు వలయున్ సమ్యక్ ప్రజాసంతతుల,
కాశీ నాయము బ్రహ్మసృష్టి; రమాకాంతుండు మి మ్మేలెడిక.

మరీచి—వాణీశా! తావక వచన విధేయులమై వ రింపఁదగిన మ మ్మింతిగఁ గోరివలయువా?

కాని యనుకూలనారసృజింబున కనుమలి యిరులెజఁగులనుండి రావలయునుగదా?

సంస్వతి—ప్రజానారాయణారా! నిగిరికదా.

కళాదులు—శిక్షణఁ జలవంచుకొని, అమ్మా! సంస్వతీ! నీవే యాంతీయఁడగును.

సంస్వతి—(అపవాదింబి బ్రహ్మతో) నానా! లబ్ధాస్వభావము గల యబల లంతకంటె విపుల
ముగి నెట్లు సమ్యక్ జెలఁగలరు?

బ్రహ్మ—అగ్రశ్శాస్త్రగర్వ నిక నేనొనరినట్లే, పరిమనంతోపము. పరిమాణోపము. ఇది కోట్ల
కొలఁదికఁ బ్రజాసృష్టికఁ గొదిన యుండిదు. ఇది కాలచక్ర విభాగానుసరణిగ సృష్టి
జయప్రదముగఁ గొనసాగిగలదు.

సూర్యుడు—వాణీశా! కాలవిభాగంబునుఁ గూర్చి తాముముందుగ నొక్కింత వివరింపవలెను.

అందిజు—మే మందఱుమును సదియే వినఁగోరుచున్నాము.

బ్రహ్మ—(ధానించి) పరిమాత్మ కాలశరీరి యని చెప్పఁబడును. కావున కాలంబు పరిమాత్మ
వలె నాద్యంతింహించి బని యెఱుంగనగు. ఐనను లోకవృద్ధిహారాధ్యమై మనమన
చేష్టావకాశంబులం బట్టి దాని విభజింపవలయు.

అ. కన్ను మూసి తెలుచు కాలంబు క్షణమాను;
కల్ప మగుచు సృష్టి కలిగి యణగ;
కాల మాఁ మందుఁ గల కొలందియు గొప్ప
లివియ; ననుమ నెన్నె యెంట్లు కడచు.

నా నుశివ ప్రకారము నిమేషాది మహాకల్పాంతకాలంబును ఆయాప్రథమాయాప్రథమే
శాసుగుణంబుగ ననేకీతుల విభజించి, వానికి భిన్నభిన్ననామంబు లుంపఁగలరు. అది
యెట్లున్నను, దానిముఖ్యవిభాగం బిట్లుండఁగలదు.

సీ. ఈ చుట్టు నొకసారి తలలు నేగోళ మం
దుండు వారిల కది యొక్క చివము
తన కన్యకై సూర్య భుజిచుట్టఁగ నొక్క
వత్సరం; బరియె దేవతల చివము;
నలువదిమూడు లక్షలు; వేలు నిర్వది
యల నెన్నెములు మహాయుగంబు
నవి వేయి నిండఁగా నగు పదునాల్గు మ
న్వంతరిములు; నాకు నదియె పగలు;

తే. సంకదగు రాత్రి నాకు; బ్రహ్మాండసృష్టి
నాదు రాత్రుల నిలుచు; చివముల నడచు;
నట్టి దినరాత్రినర్థంబు లరుగ నూఱు
నాకు పరిమాయు వగును సుశ్లోకులారా!

నా పరిమాయుఁ ప్రమాణకాలంబే మహాకల్పం బనఁబడు. ఇట్టి మహాకల్పము
లనంతములు. మహాకల్పకాలాయః ప్రమాణుడ నగు నావంటి బ్రహ్మ లనేకులు శ్రీ పర
మేశ్వరుని లీలా వినోద సర్గకార్యంబుకొలు కదివఱకుఁ గల్పింపఁబడిరి. ఇంకను గల్పింపఁబడఁ
గలరు. మఱియు ప్రతి కల్పంబునందును.

తే. సాధువులఁ బెంపఱులులను సంహరింప
ధర్మసంస్థాప్య మొనరింప ధర భరింప
ఘనదయామతి యుగయుగంబునను బుట్టు
దేవతా నర పాదుండు శ్రీవిభండు.

అందఱు—అద్భుత మద్భుతము, కాలవిభాగమూలమును గూర్చి వాగీనాధుని వాక్యములు
విని ధన్యులమైతిమి.

బ్రహ్మ—శ్రీశు నానతిని మీ కెఱింగించుటచే నేను మత్కార్యంబు నొనర్పించాడనైతిని. ఇంక మీ రిందఱు చని మీ మీ కార్యంబుల నొనర్పించు, కొనసాగెడి కాలచక్రంబు శృటియైనను నిలువదు. ఇక్కడ నొక్క ఊహ మొన నిరసనోకంబుల యుగశతములు కడచుచుండును. నే నిత వివిధ ప్రపంచ సృష్టికార్యంబులకుఁ గడఁగ వలయు. భానా! నీ వేగి, గ్రహముల నియత మార్గ వర్తలఁగా నొనరించి, తప్పల నాహాయ్యంబుల లోకవాసుల నెల్లర సరింపింపుచుండుము.

మరీచి—వాణీశా! ఒక విజ్ఞప్తి. గ్రహములకును నీ యాదేశంబున జనింపనున్న ప్రజాకోటికిని గల యన్యోన్యసంబంధము ను గూర్చి యెక్కింతయైనఁ జెలియ వలదా!

సూర్యుడు—ఇందుఁ జెలియుట కేమికలదు. ప్రజలు గ్రహబలాధీనచర్య గలిగి వర్తింపవల సినవాణేకదా!

మరీచి—అది కొంతవఱకు సత్యమే. కాని పురుషప్రయత్నము వ్యర్థమే యనఁదగునా?

సూర్యుడు—వ్యర్థముకాక మతేమియగును? పురుషప్రయత్నమనునది కేవలము భ్రమము. సర్వమును కాలనియామకుల మగు గ్రహచారాధీనమై యున్నది.

మరీచి—ఁ సిద్ధాంతమునకు మూలము మా చిత్రంబు లంగీకరించుట లేదు. ఏలయన పురుషప్రయత్నమును కనకాశ్రమేతే ప్రజాజీవితముచేసెనక్క దిచ్చయంతయుఁ గేసలముగ గ్రహచర్యాధీనమే యగుచో ప్రజలకుయత్తాయత్త విచార జ్ఞాన సమర్థంబగు జ్ఞానేంద్రియసంపదకం బేలప్రసాదింపఁబడవలయు! గీనికి వినియోగం బెచ్చట? ఛర్మః శ్రుతింబుల ప్రహేళికని బేమ? కావునఁ బ్రకృతియందుఁ బురుషప్రయత్నాన్నికాశంబును గల దని విశ్వసింపక తీరదు. ఈ యుభయశక్తుల సమన్వయంబును, బలాబలంబులును తీర్మానింపఁబడవలసియున్నది. ఓ వాణీశా! ఇది యిష్టమ విచారణీయాంశ మగుచున్నది.

బ్రహ్మ—భవ్యలారా! ఈమహానిషయమును గూర్చి యిప్పుడు తర్కించు తెందులకు? కాలక్రమంబుననదియే నిర్దిష్టము కాఁగలదు. మీర లేగి మీ మీ పనులను జూచుకొనుఁడు.

మరీచి—వాణీశా! మేము జీవలోక జనకులము.....

సూర్యుడు—మేము జీవకోటి చారిత్ర నియామకులము.

మరీచి—ఇట్టి యరుఁకెఱిగెనులవారమును బరస్పరసానుభూతితోడవర్తించినచో బ్రపంచ ధర్మమును గొనసాగింపగలుగుదుము కాని, యిట్టిమహద్విషయంబుల గూర్చి భేదాభిప్రాయములై యుంటిమేని యెట్లుకొనసాగింపఁ గలుగుదుము.

బ్రహ్మ—ఓహో, నా వచనము నాలింపరుగా! ఈ మహాసమస్యార్థ విస్ఫుడల తర్కిం చెదిరు.

సూర్యుడు—సమస్యార్థమున మహత్వ ముండుటచేతనే తమను కోరవలసివచ్చెను. స్వల్పాం శములగునెడ మాలో మేమే తీర్మానించుకొనఁగలుగుదుము గదా.

బ్రహ్మ—(ఓహో) వాగ్వాదముతో సృష్టి కార్య నిర్వహణమునకు అంతరాయముఁ గలి గింతురా! శాంతమూర్తులై యీ సుకాదులును, రాజస స్వభావులై ప్రజాపతులును, వాగ్వాదీంద్రులై గ్రహపూరుషులును, నాకు సహాయులగుఁట్లులేదు. కేవల తామనునే సృజించి మీ సంశయముల నన్నిటిని తీర్తును.

(భ్యానించి)

కం. బలనెంతుఁడు సకొద్ధుఁడు

విలయకరుం డిష్టమా విభజిత లినుషక్

సంస్వతి—నాథా! శాంతింపవలయును. శాంతింపవలయును. తాము తలంచు మూర్తి లోకంబులన్నింటిని సకింపఁజేయు మహాతామసిగా వ్యక్తగాంచుచున్నాడు.

(గెరలో రాద్రస్వపలు యెఱుఁగు.)

(అందఱును భయమున నిత్తురు.)

బ్రహ్మ—ఓహో! ఈ మహాతామసమూర్తి యుద్భవించి నన్నే విఁగిండుటకు పుచ్చుచున్న ట్లున్నది. అలసింపఁ జనదు. ఈ మహాభీకరిమూర్తియొక్క పౌరుషమునం దించుక ప్రీతియును కేర్చుట సమంజసము. (ఆనందముతో)

లలితాంగి, దుర్గ, శాంభవి,

యలఘు కృపాహృదయ జనన మండిగివలయున్.

(అర్ధనారీశ్వరుఁ డగు శివుఁడు రాచొకారముతోఁ బ్రత్యక్షమగును.)

అర్ధనారీశ్వరుడు—అ! అ! పద్మోద్భవా! భీమ పరాధీనమనస్కా! నన్ను సగ మాహుఁది యగునట్లు సృజించి, రాఁగల వీరలోకంబుచే నవివించెదవా! ఇట్టివాఁడవీ సర్గకార్యం జెట్లు నిర్వహింపనేర్చవు. చూపుము, నాచే సంహరింపఁబడఁదగిన లోకములేవయో! రెమ్ము! త్వరగా! అట్లుచూపవేని నిన్నే నాకోపమున కాహుతిఁగాఁజేసికొందును.

మన్వతి—(అర్థవారీశ్వరుడకు నమస్కరించి.)

సీ. హైమవలీనాథ! యసునివారక! హూలి!
 పరివభు గుహుణా! భక్తనరవ!
 వృషభరాడ్వాహు! విశ్వేమం దేవే!
 బాసవిషవ్యాపి ప్రబలి, ఖలులు
 పునవార మాన్యమిందురు కొల్వీ, యవ్యేళ!
 గల్మషవిలయాధికారి యగుచు
 గ్రామి నీ మూఁడనకన్న మంటలు రేగె
 దగుగాని నీ మిత్రతమలమై

తే. మము విరోధింపఁగా నేల! మానితాత్మ!
 నిజసతీ నమ్మ దాక్షేష నిర సౌఖ్య

భాగ్య మిచ్చుచు గోపమే బ్రహ్మనైని
నెయ్యముం గూర్చి లెగుచుగడయ్య యీశ!

అర్ధనారీశ్వరుడు—(హస్తాధిభాగము కలియనట్లు కేవలము మార్చి) సావనీ! సుస్వతి! మృదువులగు నీ సౌమ్యవాక్కులకు సరిపించి శాంతుండనై తిని. ఓదోష్టవా! కార్యకారణసంబంధము ఆమోఘమైచది. సృష్టికర్తనగు నీవు విభ్రామంబున నన్ను అర్ధనారీశ్వరునిగాఁ జేసిన కారణంబున, నింక నీచే సృజింపఁబడు ప్రతివ్యక్తి యందును, అర్ధనారీశ్వర ప్రకృతి లీనంబై, ప్రచ్ఛన్నంబై యుండఁగలదు. మరియు వాణీశా! మదీయసృష్టికిఁ గాఁగఁమైన నీయకాలకోసంబునకుఁ గారణమే నెఱుంగుదును.

గ్రహపూరుషులు—(తమలో) నీరఁడు మాపైఁ గోపించునాయేమి?

బ్రహ్మ—దేవా! ఆ కారణ మెఱుంగుదువేని దానికిఁగూడఁ గారణంబగు నీప్రజాపతుల యొక్కయు, గ్రహపూరుషులయొక్కయు, సంశయ విచ్ఛేదమొనర్చుము.

ప్రజాపతులు—(తమలో) ఈరఁడు మమ్మే విచ్ఛేద మొనర్చునేమో!

అర్ధనారీశ్వరుడు—(విజనకళలో) సన్నివిచ్ఛేదకుఁ కయినను సంశయవిచ్ఛేదము సులభము కాదు. మఱియు సంశయనివారణకు స్వామిభవమే ప్రబలమగు సాధనము. తరువాత గాని ఓరులు చెప్ప నమాధానములు సమంజసముగాఁ దోచవు. కావున గ్రహ పూరుషులారా! ప్రజాపతులారా! మీరు లుభయులును దీనిఁగూర్చి యొకపన్నిదముఁ జరుచుకొని, లక్ష్యలక్షణవిధానమున మీవివాదాంశమును దీర్చుకొనుచుండు.

గ్రహపూరుషులు } —దేవా! రెద్దిభాసమును గూడఁ దామే యాతీయవలెను.
ప్రజాపతులు }

అర్ధనారీశ్వరుడు—భవులారా! అట్లేని వినుండు. ప్రజాపతులగు మీరు కొండలు భూమిపై మాంబజన్మంబుల ననవలించి, కేవలమానుష శక్తి నేదేని దుర్బల సత్కాన్యసాధనకై నియోగించి న్యక్తిస్వరూపమే బలవత్తరమును మీ వాదమును జయప్రదముగావించు కొనుటకై ప్రయత్నింపుఁడు.

ప్రజాపతులు—విధేయులము.

అర్ధనారీశ్వరుడు—గ్రహపూరుషులారా! మీరు గ్రహబలాధిక్యవాదులు. కావున నేఱుగా జన్మంబు లెల్లనావశ్యకము లేదు. ఆకాశమున పంచరంభుచు నీ ప్రజాపతు లేకార్యమునకు అధికోత్సాహముతో బాసుకొందురో దానిని మీ గ్రహచార బలంబుచేతఁ బ్రతిఘటించి, మీగ్రహబలాధిక్యవాదమును స్థిరపఱుచుటకై ప్రయత్నింపుఁడు.

గ్రహపూరుషులు—వినతులము.

సరస్వతి—గారీశా! సంశయవిచ్ఛేదమార్గములలో స్వానుభవవిధానమును గూర్చి నెల విచ్చితిరి. ఇత సమాధానప్రక్రియను గుఱించి కూడ నొకంతయూహితీయ వేదము చున్నదానను.

అర్థనారీశ్వరుడు—పూజ్యతమా! నిన్నుఁ బోలు పావనియగు నొక స్త్రీన్యక్తయే, యీ ప్రక్రియను నిర్వచింపఁగలదేమో! భావికాల మెట్లుగఁగనో నేనుమాత్రము నిర్ణయింపఁగలనా! అయినను ముందుగ స్వానుభవసంబంధ మగు ప్రయత్నమును వీరలు కొనసాగించిరేని లేరువాత సమాధానవిధానమును, సంసిద్ధి కాఁగలదు. గ్రహపూర్వములారా! ప్రజాపతులారా! ఈ పద్ధతి మీకు సహింపదేని సర్వసంశయనివారిక మగు (కింకలాయాధమున కాపి) వే జ్ఞాక మార్గమును మీకుఁ జూపి తీరుదును.

గ్రహపూర్వములు } —మహాత్మా! లేమ వచనానుసరిగ సన్యోగ్య ప్రతిఘటనకై
ప్రజాపతులు } ప్రయత్నింతుము.

బ్రహ్మ—లేస్సగాఁ బలికితిరి. ఈ ప్రయత్నముయొక్క స్వస్థానముగా నొక యుత్కృష్ట ధర్మము సాధింపఁబడునన్నది. కావున నీ కథ విస్తరింపజనకముగను, లోకోపయోగ కరముగను వర్ణిల్లుఁగాక.

అర్థనారీశ్వరుడు—మఱియు దీని సర్యవసానము అన్యోన్య ద్వేషజనకముగా నుండక జ్యోతిర్విశేషములను దెలుపునట్టి లీలగా పరిణమించునుగాక.

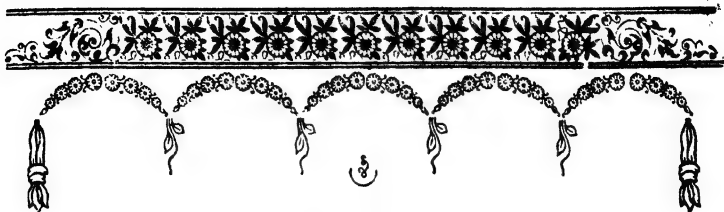
సడవ్వితి—కావున నీలీల జ్యోతిర్గీలగాఁ బెంపొందుఁగాక.

గీ య మ.

పన్నగభూషణ! భక్తజనానన! పావవిశోషణ! గిరినిలయా!
నిన్నుఁ దలంప లభించు శుభావహ నిర్ణయముల్ శివ! భనతరణా!
సన్నుతచారిణి! సాధ్వీసకారిణి! శక్తి! మహేశ్వరి! గిరితనయా!
మన్ననసేయు ముమా! సతి! శాంభవి! మత్తలూసురవరవిలయా!

(అని సరస్వతి వినుతించుచుండఁగా తెర దిగును.)

ప్రథమాంకము సమాప్తము.

ప్రీతి క్రి. ల.

ద్వితీయాంకము.

[ప్రదేశము:—భువనము.]

[ప్రవేశము:—తారలు. మేషరాసుల శ్రమంబున అగ్నివ్యాధి నశిత్రపాత్రలు తమ తమ రాశివాసులఁ జెల్పు నర్థచంద్రతాకలను బట్టి, చుట్టు వాట్యముగేయుచుండిగా తెర మొత్తించును.]

తారలు:—

క క క ర గ జ.

శ్రీ రమేశు కాలపురుషు చిద్విలాస గేహమైన
భూరి శింశుమాచంద్ర పూత శీర్ష రిద్విమన
పుణ్యమూర్తి శాస్త్రకీర్తి బుధనుత ప్రభావృక్షైవ
గణ్యమాన మా మాన గమన సుమన సాధ్యుఁ డైన
ధుచ్చని సప్తదేవమునుల, తోడి సురల నెల్ల వేడి
రవి శశి గురు లానిగ గ్రహ రాజ రాజి నెల్ల గూడి
కడఁగి మేష వృషభ మిథున కటక సింహ కన్యక లన
మడగు తులయు కీట చాప మకర కుంభ మీనము లన
పదియు రెండు రాసులందు భాను జుట్టి యుంబరమున
“రథమిర” యని యిచ్చి దేసు తారి లాసు సంరసమున.

(వాట్యము చాలించి)

అగ్ని—తారామణులారా! ఈనాఁ డీ మేషరాశియందు కొండొక కార్యాధ్యమై గ్రహ పూరుషు లందఱును నమకూడ నున్నారని కదా మన మందఱమును మనమన సత్త్ర మండలంబులనుండి, యంశమూర్తులఁ దాల్చి, యిందుఁ జేరితిమి. భరణి! వారి యాగ మనమునకై సర్వంబు సంసిద్ధముగ నున్నదా!

భరణి—ఉన్నది.

కృత్తిక—ఇదిగో కేతువు నిదేవచ్చుచున్నాడు.

[అరవముఁ జనుకకు నడచుచు కేతువు.]

రోహిణి—చలువురును సప్తస్వరట్లు వెనుకకు నడచెద వేమి?

కేతువు—స్వస్థ్యాదినుండి యెన్ని యుగములింకకుఁ గడచినవో అప్పుటినుండియు నభోషిభిష్టై రాహువును, నేను, వెనుకకు నడచుట కలవాలు పడితిమికదా. ఇప్పుడు కొత్తపడక యెట్లువచ్చును? కాని యిది మేషరాశియేరా?

అశ్విని—ఏరాశియో నక్షత్రములఁ జూచి గుర్తింపలేవా?

కేతువు—నక్షత్రము లాయావోట్లఁ గడలక యుంపవచ్చు డే రాశివిభాగము చేయఁబాలక నేను కలవనవచ్చును దారితప్పకుండుటకై మా యన్నయగు రాహువునకు సూటిగ చుక్కయెదురుగ నడచుచుండును. ఇంక మీ రింద జీక్కడ గుమచుండి కలసిమెలసి గంతులువేయును నాట్యము లొప్పుచుండఁగా నేరాశి యెక్కడవో గుర్తుపట్టుట బ్రహ్మకైరవ తలమనుకొంటిరా!

భరణి—రాశిలములఁ బట్టియే గుర్తింపి జ్ఞప్తిఁజెచ్చుకొనలేవా?

కేతువు—ఏమో. నాటకము నమర బూటకపు టట్ట తల తగిలించుకొని వచ్చితిని గాని తలలేని నాకు చదువుట కోపకము, మెరసర కంటియుండఁదగిన జ్ఞానకళక్తియుఁ గూడ నున్ననుమొగిలిరా? అదిగాక సరళము నై రాగ్యునితయ, మోక్షోపేక్షయుఁ గల నాకు ప్రేమించికవిషయములందు బుద్ధి నిలుచుటమట్లు? (తల గీటుకొని) పోనీ. ముందుగ ఈరాశిని గూర్చి చెప్పుడు. ఇంకపై ముతవక జ్ఞప్తియందుంచుకొనెద.

అశ్విని—అట్ల చెప్పుడు. ఇదిగో. మొదట సశ్వినినగు నేనును, భరణియు, గృత్తికా పునరులును గలిసి మేషరాశియగుచుము. తరువాత కృత్తిక మూడుపాదంబులును...

కేతువు—అగు మాగుఁడు. నా కొక్క సందేహము కలిగినది. ఒకటిన్నీ మూడున్నూ ఏదా, ఎనిమిదా?

కృత్తిక—ఇ దేగిగితిము! ఏమను గాదు. ఎనిమిదియుఁ గాదు. నాలుగు.

కేతువు—(ప్రశ్నతో లెక్కించి) సరియే. ఒప్పెదను. పోనీ కృత్తిక! అప్రకారమైన మేషంబున నొక్కపాదంబును వ్యవభంబున మూడు పాదంబులును గల నీకు నాలుగు కాళ్ళుండి తీరవలెనే కడమ రెం డెక్కడ దాచియుందిలివి?

కృత్తిక—డిల్లసరంగ మగు తలయే లేని నీవు హస్తములను గూడ కాళ్లగా లెక్కించు కొనుము.

అశ్వని—కేసూ! ఈనాడు మిగుల మంచుపడినై యుంటేమి? ఇక్కడ నాల్గు పాదముల చరగా నాల్గు భాగములని యర్థము. ప్రతి పక్షత్రము నాల్గు భాగములుగా విభజింపబడినది. ఇదే రాశీశీలముల వినుము.

అశ్వనియు, భరణియు, కృత్తికాపాదంబులు గలిసి మేషరాశి యగును. అది రక్తివర్ణము, అగ్నితత్వము, రాత్రి బలము, తూర్పున కాధిపత్యము, పృథ్వీనియము, కాలపూరుషక్షీర్ణత్యము, పాదిజలము, స్థిరత్యము, కూరింపఁబఱసముఁ గల పురుష రాశి. ఇది ౬విక ఉచ్చస్థానము. శనికీ సేచ. గురుచంద్రులకు విశ్రము. శత్రునకు సమము. బుధునకు శత్రుత్వమును గలది. దీనికి కుజుఁ డధిపతి?

కేసూప్ర—కట్టు అన్నిరాసుల పంపనా?

అశ్వని—ఉండును.

కేసూప్ర—ఇన్ని విశేషము లొక్కొక్క రాశికే యంపనెడల అన్నిరాసుల శీలభాసములు చెప్పించో నాటకమాడనచ్చిన నేనును, చూడనచ్చిన యీ ప్రేమకులును గూడ పాఠకులము కావలసినదృష్టే. రాశి శీల వివరముల వట్టిక తనవాని నల్లెవేసి యెప్పు గించెడ. కాని నాొక్క సందేహము నోచుచున్నది. గ్రహములకు విశ్రత్వ సమ త్యము లని, యుచ్చ సేచ లని యేమో యంటివి. ఈ శత్రుత్వ విశ్రత్యాదులు గ్రహముల నెత్తి గీరల మహిమయా, కాక గృహాధికారిణులైన మీలో మీకేమైన నాంతరిహాస్యసందర్భము లున్నవా?

కృత్తిక—(శోభమలో) చంద్రుడాలల మైన మమ్ము గుర్తెఱిగి మాటాడుము.

కేసూప్ర—చెంపలు వైచుకొందును. నా యర్థమది కాదు.

అశ్వని—సవ్యము, కృత్తికా! వాని మాటలకేమి? కేసూ? సీసందేహము వాపడ వినుము. ఎవ్వోటి కేగ్రహము చేరునప్పుడది నిలుపుగఁ బ్రసరించు సునిశిత కిరణకాంతివచ్చునో యా చోటా గ్రహమునకు ఉచ్చస్థలము. మిక్కిలి యేటవాలుగఁ బ్రసరించు దుర్బల కిరణములు కలుగు చోటు సీచనలము. కిరణప్రసార మనుకూలముగ నుండుచోటు విశ్రము. సమముగ నుండు చోటు సమము. వ్యతిరేకముగ నుండుచోటు శత్రు స్థానము. ఇప్పుడు తెలిసినదా?

కేసూప్ర—ఇంతేనటమ్మా! దీనిలో నేవియో చిక్కు సందర్భము లున్నవని తలఁచితిని. మొత్తముమీఁద సత్యత్రము లెన్నియంటివి?

అశ్వని—చక్షురముల సంఖ్య యంతము. ఎనను రాశివిభాగంబుకొఱ కేర్పడినవారము మే మిరువదేడుగురము.

కేతువు—అట్లు నియమించుట సృష్టికర్త గ్రహములమగు మాపై దయదలచి సుమా! మీ యిరువదేడురనే చుట్టి తిరిగివచ్చునరే కా భీష్మకొనిపోవును. ఈ యంత్రాకలంబు లగు చక్షురముల కన్నింటికీ బలాదూరు తిరుగుమన్నచో గ్రహాధికారమున కొక్క సమస్కారము చేసి, వేటుదారి పట్టవలసివచ్చె.

కృత్తిక—కా భీష్మకొనిచుఁ బరువెనిమిది సంవత్సరములకుఁ గాని రాశిప్రదక్షిణ మొనర్చు జాలని నీ కత్కెమార్గము మార్తము సులభగమ్యముగా నున్నదా యేమి?

కేతువు—ఏమా! నాకు దేవుడిచ్చిన ఏక్క బల మాచాటిదే. అశ్వినీ! ఒక్క విషయము నిన్ను చాలదినములనుండి యడుగఁదలచితిని. అడుగునెడఁ గోపము రాదుకదా.

అశ్వని—రాదు. అడుగుము.

కేతువు—రాశ్యాధిపత్యము విషయములో ఛాయాగ్రహముల మగు మా కొక్క గొప్ప లోపము జరుగుచున్నదమ్మా!

భరణి—ఏమి?

కేతువు—సూర్యుల ముల కొక్కొక్క రాశ్యాధిపత్యమే యైనను రాజగ్రహము లగుటచే వారి కిన్నింటి సమ్మావృత్తముగ జరిగిపోవును. తక్కినవారలకు పరిధి కామూల నొకటి, ఈమూల నొకటి చొప్పున భూలోకప్రభులకు వేసవి చలి బంగళాల నెల రెండేసి యింట్ల కలవుగదా? మాకొక్క పంచయై నలువకపోవుటకు మాచే మీకు అంత యపకా మేమిజరిగినది?

కృత్తిక—గ్రహరాజంబగు సూర్యుని, మా యందఱకును ప్రాణవల్లభుండైన చంద్రుని గ్రహణమివచే మీరు బాధించుచుండుట మాకు ప్రీతికరమే యుకొనుచుంటివా?

కేతువు—అది పురాతన సందర్భమమ్మా. క్షీరసాగరమధనమునాటి నైర మిప్పటికిని మాలో రగులుచున్న దనుకొంటివా యేమి? అది ఎట్టి లోకాపవాదము. ఛాయాగ్రహముల మగు మాచేత ఎమ్మిపుష్టి, రక్తపుష్టి గల గ్రహములు బాధించబడుట యెట్లు? ఆ మహారాజులకు మేము పొగిపొగి విందనము లిడుదుమే. వెనుక బోవుచున్నను మా నీడ వారిపైఁ బడక మానదు. ఏమిచేయుమందువు?

అశ్వని—అది యట్లుండనిమ్ము. సంభాషణలో సందర్భావశ్యకతను మఱచుచున్నాము. కేతూ! నీవు పాకశాలాధికారివి. గ్రహపూరుషులకు క్రియమగు పంటలఁ జేయింప వలెను. వారి వారి రుచిభేదములనైన జ్ఞప్తియందుంచితివా!

కేతువు—ఎంత తెలివివక్కునవాడైనను తిండికి మెండుకాకుండునా? గ్రహపూరుషుల రుచి సహస్థములఁ జెప్పెదను వినుఁడు. రాజగు సూర్యుఁడు పైత్యతత్వముగల గ్రహము. కావున నతనికి చేదుకారముల రుచి కలిసిన గోదుమధాన్యముల వంటకమునందు పీఠి. వాత్స్లేష్మశరీర యగు చంద్రుఁడు మెత్తనివాడు. ప్రియధార్యులైన మీరలు ఉప్పువలయుము పెట్టినను నారఁ జూపించును. కుజునకు పైత్య మతిశయించుటచేఁ గాఁబోలు మంచి చేదుకందులైనగాని నెమరునకు రావు. వాతపిత్తశ్లేష్మములు మూడును ప్రకోపించి యుండుటచేతఁ గాఁబోలు బుధునకు కాంతాభిరుచి పూజ్య మైనను భాదరంబున మాత్రము మద్రస గ్రహణ పారీణతా పాండిత్యము మెండు. గురువురా కి నమమ శ్లేష్మము కొంచె మభివృద్ధియైచది. కావున పంచదార పానకములో నానవేసిన సెనగలు పెట్టించిననే కాని రోగము నివృత్తి కాదు.

కృత్తిక—వంటలరుచినుండి నైద్యమునకు దిగితివేమి? వంటలరుచిని నైద్యమునకును చాల దూరమే.

కేతువు—దూరమైనదేమి? నా నైద్య మైహికాముష్మికములకు రెంటికిని బనికేవచ్చునది.

కృత్తిక—అవును. నీ కైహికము. రోగి కాముష్మికము.

కేతువు—మతియు మోక్షకారకుడ నగు భిషజ్జుణిని. నా చేతి మాత్ర నైకుంఠయూత్రయే. అది ధూమకేతు సహజ తుల్యమైన పటుత్వముఁ గలది యని యెవఁజూగఁడు? తరువారఁ జెప్పించు. సంతత శృంగారసానుభూతిచే వాత్స్లేష్మాభివృద్ధి యై, పైత్య మునుగంటి, పండ్లు పులియుటచేఁ గాఁబోలు పానము శుక్రఁడు మెత్తని నుడికిన అల చండలు మాత్రము చప్పరింపఁగలఁడు. శనిగానికి నవనాసుల వాత మతిశయించుటచే మంచి వెగఁతైన కషాయముతో మెదివిన తిలల పిండము గాని గొఱతు దిగదు. ఇతఁ మాయుద్బజను గూర్చియు మీయిష్టము. కాని రాహుకుఁ గొంచము అనుముల పిండియు, నాకు చేరెడు ఉలవచాక్షును మాత్రము పోయింపుడు.

అశ్విని—చాలుఁజాలు. నీయవన్యాసము బాగుగ నేయున్నది. నీన్న వంటకములఁ జేయింపు మని వేడుకకొఱ కంటిని. మీ మీ యిచ్చానుసారముగ నిదివలకే యిందు సర్వము కంసిద్ధము చేయఁబడినది. గ్రహపూరుషులు వచ్చు సమయమైచది.

రోహిణి—అరిదటకంటె ముందుగ ప్రాణేశ్వరుండు తన చల్లని కంఠంబుల వెదచల్లుచు వచ్చుచున్నాఁడు.

కృత్తిక—కేతు! నీ వామూల నొదిగి కూర్చుండుము, నీ నీడ యామహాపూరుషు పాదంబులైన న పోకరాదు.

కేతువు—ఇప్పుడు నా నీడ యారనిపైఁ బడదు. అందుకు సమయాసమయములు లేవనుకొంటివా?

అశ్వినీ—సోదరీమణులారా! నాధుని కెదురేగువము. రండు.

[ప్రవేశము:—చంద్రుడు.]

చంద్రుడు—సతులారా! సమకూర్పబడిన ముత్యముల విరుసవోలె కన్నల కారందంబు గొల్పుచున్నారు.

అశ్వినీ—నాథా! సతీపతు లొకొకరుల సాన్నిధ్యంబుచే నలరువాదకదా?

చంద్రుడు—కాంతలారా!

హ. తారానాధుడు తారలందున లనస్సంపూర్ణ దివ్యప్రభా
తారుణ్యంబున నెల్లవారలకు మోదంబుం బ్రసాదించు సరి
చారాధింతురు సర్వపుర కృతుల; నయ్యామోది సామోదియగు
జేర్నిక బాలువారు మీ రగుకు లే కేవలం దీపించిరి.

మ. పరమాత్ముడు నిజాంశచే వెలుగుచుక భక్తాచరీ సన్నిధి
వర సందర్శింపఁడై వెలుగు; ఘన శోభాస్ఫూరమా హీరముక
గరిమొప్పుగ దుచుట్టు రిన్నకములుం గల్గంగ; ధీమంతుడౌ
పురుషండు గను రాజులుక నిజసతీ పూర్వప్రభాయుక్తుడై.

అశ్వినీ—నాథా! మాపైఁ గల యరురాగవిశేషముచే నట్లు నెలవిచ్చితిరి. కాని తమ చల్లని వెలుగుచు మా సహకార మొరటిది!

చంద్రుడు—నిరతిడియైన నగును. అది యట్లుండె. కాని నేను మరళం గల కార్యక్రమాలు కైప్పు మొనరిచిని. నేఁ డి మేమనాకికే గ్రహపూరుషు లందఱును విచ్చేయుదుడు.

అశ్వినీ—ర మ్మాటంబుచే ఫలింపఁడు విశేషాంశ మాసతీవలయు.

చంద్రుడు—అదియే చెప్పునుంటిని. తొల్లి సృష్ట్యాదిని బ్రహ్మనభలో నర్థనారీశుని సమక్షమున ప్రజాపతులకును, మర కధినాథుండైన సూర్యభగవానునకును, దమలో నెవరి శక్తి బలవత్తర మనుటనుగూర్చి యిండుక చర్చ జరిగినది.

రోహిణి—నాథా! తేజోనిధియగు సూర్యభగవానునకును, ధీమంతులైన ప్రజాపతులమను; నట్లులకుబోలె వాగ్వాద మొందుటకుఁ జిత్తులుం ద్రికాలవేదమలేకదా.

చంద్రుడు—రోహిణీ! నా పక్కాక్కటి జ్ఞప్తియం దుంచుకొనుము. ఎంతటి విజ్ఞానులకైనను కానిమ్ము. కాలకర్మపాశంబులకుం గట్టువడి వ్యక్తాన్తక్త జ్ఞాన వేషభాషల నటించక తీరదు.

కం. ఎంతటి ధీమతులైనం
గాంతా! కడవంగ లేరు కర్మవిపాకం
చింతకు సాధనమాత్రుల
మంతయుఁ బరివశము; కారణాధికుఁ డేవడో.

కం. కాల నియామకులము గ్రహ
పాలుగ మే మెల్లఁ గాల కర్మ వశత మా
సాలిటి దిశ్చార్దములక
దేలుచు బొంగరములట్లు తిరిగెద మెపుడు.

కం. జీవుల సుఖదుఃఖములక
మావలనక గాదు నేయ; మా మా గతులుక
శ్రీవిభుని యధీశము లగు
గావున మన కేల కార్యకారణకక్షలో?

కానున్న కార్యక్రమము ప్రకృత సంభాషణ సంవిధమునకు నుదాహరణము కాగలదు. కావున నేను మా గ్రహకూటంబునఁ జర్చింపఁబడు విషయములఁ బూర్తిగఁ జెప్పనిండు. అట్లారాదు శివునియొక్కయు, బ్రహ్మయొక్కయు సమ్ముఖిమ్మున రెవయు, ప్రభావతులును పై యర్థమునే తేటపఱచు వాగ్వాద మొనరించిరి. ప్రభావతుల వాదముం బఠింపఁ దగు సుచాయంబును బన్నుటకై నేఁ డిన్నిగ్రహము లిందుఁ గూడనున్నవి. గ్రహరాజుల యాగమనమునకై సర్వ మాయితముగ నున్నదా!

అశ్వినీ—ఉన్నది.

చంద్రుడు—అదిగో గోళాధిపు లండఱు నేతెంచుచున్నారు. సతులారా మనమేగి యాతిధ్య మునిచెడమురండు.

[ప్రవేశము:—కుజ, బుధ, శుక్ర, శని, శుక్ర, రాహువులు.]

చంద్రుడు—గురువార్యా! విచ్చేయుఁడు. నెయ్యలారా! రండు. కుమారా! బుధా! త్వరితం గతిఁ గలిగియు ముందుగ రాక అలసించితివేమి? రాహూ! సందియపడకుము రమ్ము. కేతూ! ఇంతవఱకును విన్నుఁ జూడవై తినే!

కేతువు—చూడఁబడుట కేను నిజబలశీలములు గల గ్రహమువా? అన్ని నీడలలో విడి యొక పెట్టనీడ.

చంద్రుడు—(శ్రవణం) మూల నొదిగెద వేల! ముందుచకు రమ్మ. మోక్షకావి. భవ్య
లారా! అందఱును లోనికి విచ్చేసి గృహంబు పావన మొందుడు. (తారలతో, కల్యాణ
ఘంటారా! మీ శ్రీ లోన విశ్రమింపుడు. సూర్యాగమరమున సర్వదేవులం గొనిరా
వచ్చును. (తారల నిష్క్రమణం) పావనమూర్తి యగు భానుం డింత లెడమటకు
గతం బేమైయుండునో!

గురువు—శిష్యుడే రాగిలడు.

శని—సింహపుష్పమనాటి నీ సారు తాను డాసిన సమావాస్యయందునలె ఖలమును నని
సందియపడనేమో.

బుధుడు—అవాచ్యము లాడకుము. పూజ్యుండగు మత్స్యరేవుని భవ్యతేజంబు ఖల
మగుటయేమి? సూర్యమండలాభిముఖ మగు గోళార్ధంబున బ్రకాశించుచుండును.
వంకిరచూపు గల కొన్ని గోళంబుల కది కొంతయే కనిపించును.

చంద్రుడు—బుధా! తొందరపడద వేల? శని! మరముచందే గాక మాటలయందును వక్ర
గల మా బుధుని పలుకుల పాటింపకుము. భాను నాలస్యమునకుఁ గారణ మేమంటివి?

శని—ఏమియు లేదు. ఆలస్య మాధిక్యముచకు సూచకమా.

కుజుడు—అట్లైన నందఱకంటె నెక్కువ మందిగోళ గల నీ వత్సభుండవా?

శని—కయ్యమున కెప్పుడును కాలు ద్రవ్యము సమయముచకు స్తంభించియుండు నీవే
యధిపతియవు.

శుక్రుడు—గ్రహములారా! ఏల వాదులాడెదరు? సూర్యచంద్రులకుఁ దప్ప మన కందఱకును
వక్రచలనమో, వంకిరచూపో, వింతస్వభావమో, వ్యర్థస్థైర్యకరణమో, ఏదియో,
యొకటి కొలఁదిగనో గొప్పగనో యుండియేతీరినది. మొదటి నడక చూడుడు. గురు
వును, నేనును, బాహ్యులమే. సమానగౌరవము గలనామే.

గురువు—(తనలో) రాక్షసుల నాశ్రయించి బ్రతుకు నీతడు నాకు సమానుడా?

శుక్రుడు—అయినను ఆతడు ఒక్కొక్క రాసియందు సుమా రొక్కనంవత్సరంబు వంతుచ
పడునొకండు సంవత్సరముల, మున్నూట పదుమూడు దినములకుఁ గాని సూర్యోపద
క్షిణము చేయుడు. నేనో ఒక్కొక్క రాసిని నెలలోపుననే చాటుచు, రెండువందల
యిరువదియారు దినములకే పరిధిని చుట్టిరాగలను. కుజుడు ఒక సంవత్సరము
మూడువందల యిరువదియొక్క దినములకు పండ్రొండురాసులును దిరుగును. చంద్ర
కుమారుడైన బుధుడు.....

బుధుడు—చన్నుఁ గూర్చి నేనే చెప్పకొందును. సూర్యమండలంబునకు మిక్కిలి దగ్గఱగ నుండు పరిధి మార్గంబున నేను ఎనుబదియైనిమిది దినములకే వచ్చెడిందు రాసులను తిరుగఁగలను.

శుక్రుడు—శని యిరువది తొమ్మిది సంవత్సరంబుల నూట యిరువదియేడు దినములకు తన తల్గడియగు భానుని ప్రదక్షిణము నేయును. రాహుకేతువులు నెట్లే గురుకృత్తికాక్షయ చుక్కయెదురుగ వెనుకనడకతో బదునెనిమిదినల్పదిములకఁ బండిండురాసులను చరింతురు. చంద్రుఁ డిరువదియేడు దినములలోనే పండిండురాసులను గిట్టునఁ దిరిగి నచ్చును. దానికిఁ గారణములు లేకపోలేదులెందు.

చంద్రుడు—దనుజగుహ! ఆ కారణము లేవి?

శుక్రుడు—ఏవా? ఇటు వినుము.

సీ. ఇరువదేడురు కూర్చి యిల్లార్డ సమరీతి

దినమొక్క తారఁగార దనుపుటనునొ

మింట వేలుపుజంట లంటి కీడ్డలఁ జొక్క-

సుధ నింపి, తమిఁ బెంపఁ జూచుటకునొ

తన మండలంబున మను పితరుల కెల్ల

గమరగపు వేసుకఁ గజపుటకునొ

వెనువెంటఁ గబఁపఁ జను రాహుకేతువుల్

చేర రాకుండంగఁ బొలుబునునొ

చంద్రుడు—గీ. కాపు కా వి వి నిజమగు కారణములు

చెలఁగి నే జనియెడుకత్య చిన్నది సుమి,

కత్య లిటు చిన్న పెద్దవౌ కారణమున

గలిగె థేదంబు మునున గతులయందు.

గురువు—గమ్యమానం బగు మార్గంబుల దవ్వు దాపు లట్లుండఁగా స్వతస్సిద్ధములగు మంద తీవ్ర గమరథేదంబులు మనకు వేవందువా?

శని—మీలో నానంటి కంటికాలివా మన్నప్పడు లేకేమి! గురువరా! గ్రహముల దృష్టి థేదములఁ గూర్చి చెప్పలేను?

గురువు—సూక్ష్మదృష్టియు వాఙ్మోహర్యమును గలిగి, కవియగు రాక్షసగురువర్యుడే గ్రహం బుల దృష్టిథేదంబులఁ గూర్చి యుపన్యసింప నమర్థం.

శుక్రుడు—(తనలో) నా యేకాక్షిత్వమునుఁ గూర్చి యపహసించుచున్నాఁను. కానిమ్మి.
(ప్రకాశముగా) తారానాథుండును.....

గురువు—అ!

శుక్రః—తారానాథుడు, రవియు, రాజగ్రహము లగుటచే వారికి దిక్పక్రమున కేవల నుండి యావలవఱకు నిశ్చలమగు నెదుటిచూపు సప్తమరాశిపైఁ బ్రసరించుచుండును. ఇంక నొక్కకన్నుగల నామకు, ఒక్కటే సూటియైన చూపు. అదియు సప్తమరాశి పైనే ప్రసరించును. నిజముగ రాజానుమలేముగ మన కంపఱకును సప్తమరాశివేదము చూపిండు. కాని మనలోఁ గొండఱు ప్రక్కబారు చూపులవారును, ఓరగంటి పైగలవారును లేకపోలేదు.

సజుఁడు—ఎవరువారు?

శుక్రః—ఎవ్వరినివవా? కుడా! ఒక్కమాట నడిశెనను. నిజము వచింపుము. శౌర్య ప్రకృతిఁ గల తీవ్రయగ్రహమపు కదా! నీకు తిన్నని సప్తమదృష్టితో నాల్గున యింటి హృద్విచిత్రమును, ఎనిమిదవయింటి దూరవిలోకనమును ఎందుకు?

కేతు—వ్యభిచార కారకుఁడు.....

సజుఁడు—నోరు మూయుము.

కేతు—తలయే లేని నేను నో తెట్లు మూయుదును?

సజుఁడు—పోనిమ్ము. ఆకాశకూటము వంటి కుత్తుక కొక ధూమకేతువు సజ్జము వేసికొనుము. శుక్రాచార్యా! నా చతుర్థాష్టమ దృష్టులకుఁ గారణము చెప్పెదను వినుడు. రణ విజయ కారకుఁడ నగు నేను—

గాఢు—కలహకారికన్యమే కాని విజయాధికారుము సీతెక్క గిరి? అది నా వంతు.

సజుఁడు—ఘాయాగ్రహమ నగు నీ వేగ్రహముతోఁ జేరెదో వాని సమరించుటయే కాక నీవొక్క యధికారిము వేటుగ నున్నదా! ఊరికుండుము. శుక్రాచార్యా! అట్లు రణ కారి నగు నేను పృథ్వీని నిర్మాణ నిర్విహణమందు కొంచె మివలనావలఁ జూచుటకు హృద్వి సమ దీర్ఘ దృష్టిలు ఆవిశ్యకములుకావా?

శుక్రః—సమో! కొంతవఱకు సహేతుకముగనేయున్నది. కాని బృహస్పతికి సప్తమదృష్టితో పాటు పంచమ సవమ దృష్టు లెందుకో!

గురువు—నిజమగు కారణము నాకే తెలియదు. కాని యిట్లుగను నని తలంచెద. విద్యా కారికుండ నగు మునలివాడను. కావున నిరత గ్రంథావలోకనచే హృద్వింబగు పంచమ రాశిదృష్టియు, ముదునలితముచే సవమ దూరదృష్టియు సంఘటిల్లనేమో.

శుక్రః—కాని తనిగా? నీకుఁ దృతీయ దశమ దృష్టు లెందుకురా?

శని—అదేమి? “శనిగా” “రా” అని నీచే బిలువబడుట కంత తక్కువవాడనా?

శుక్ర—బానిసవగు నిన్ను మకెట్లు పిలుపు మనదవు;

శని—అట్లయితే చంపాలగ్రహ మగు రాహువును “రాహుగాడా” యనలేదేమి?

రాహువు—అట్లనిచి వో శుక్రుని మంచితన్న చినుకబాడిచి, నీ మంచితాల్ని విఱుగవచ్చునా?

చంద్రుడు—ఆగుఁ దాగుఁడు. గోళాధికారులకుఁ దగని ధోరణిగ సంభాషింపఁ దగునా? గురువర్యా! లోకవ్యవహారమున కావశ్యక మగునట్లు మరలోమరకు భేదము లున్నను నైషమ్యరహితులమై యుండునట్లు తాము సెలవొసంగవలయు.

గురువు—అవును. తత్వభేదము గల వస్తువు లుండుట లోకధర్మము. కావుననే మరలోమర కనేక భేదములు కలవు. అది భగవత్సంకల్పము. అట్టివానిని లోపములుగ నెన్నుకొన రాదు. ఇంక నీ ప్రసంగములఁ గట్టిపెట్టఁడు. మర కందఱకును రాజై చ సూర్యభగవానుఁడు విచ్చేయుదున్నాఁడు.

చంద్రుఁడు—(తెఱవఁగఁ జూచి) అశ్వినీ! అర్చ్యమాల్యాదులఁ దెప్పింపుము.

(తారలు అర్ఘ్యదులతోఁ బ్రవేశింతురు. సూర్యుఁడు ప్రవేశింతును.)

తారలు—సీ, మంగళంబు భిగోళ మకుటాధి విభుఁడు

మంగళం బమిత భా మండితునకు

మంగళం బాగోగ్య మార్గ ప్రదాతకు

మంగళం బమల పరంగునకును

మంగళం బబ్బ సమ్మాన తేజస్వికి

మంగళంబు తమ సప్రమాదకునకు

మంగళం బఫల సమ్మాని వందితుకు

మంగళం బుదయార్ఘ్య మానితునకు

గీ. మంగళంబు సంక్షా సతీ మరసఖనికి

మంగళము పుణ్యజన లభ్య మండలునకు

మంగళంబు వ్రీముర్త్యంత సంగతునకు

మంగళం బభ్రమః కిదే మంగళంబు.

(తారలు అర్ఘ్యదుల నిర్విదరు.)

సూర్యుడు—గురువర్యులారా! వందనములు.

గురువు }
శుక్రుడు } —విజయోస్తు.

సూర్యుడు—మిత్రమా! చంద్రా! నీ తారలకును నీకును శుభంబేకదా? గ్రహగో? చాలకు
లారా! మీకును జేమమా!

చంద్రుడు—సకల శుభ ప్రదాత! ఎగు సీపు రాజగారుండ శుభంబులకేమి కొఱు?

సూర్యుడు—మంచిది. నేటి మన గ్రహసమావేశంబుకు అంతయు సంసిద్ధమగునువా?

చంద్రుడు—తమ రాకయే సర్వాస్థిప్తిప్రదము.

అశ్వినీ—భవ దుచ్చిస్థానం బగు మేషరాశి మహావీరము చలంకెందలయు.

సూర్యుడు—అశ్వినీ! అటులే చేసెద. (వీరంబు వెక్కిరించి) అందఱాసీనుల రగులు.

(అందఱును ఉదితాపవములఁ గూర్చుందురు.)

సూర్యుడు—మన మందఱము కొంఁపొక కార్యార్థమై నేడు అంతమూర్తులఁ దాల్చి ఇం
దొక్కచోఁ జేరితిమి. గురువర్యా! నేటి సభాప్రయోజనమును గూర్చి నిర్వచింపుడు.

గురువు—రాజాజ్ఞ తేజంగున వర్తించెద. గ్రహగోళాధిపతులారా! లోకచారిత్ర నియామక
దివ్యావతారులారా! నియతప్రచారవేగంబుల మీ మీ కక్ష్యలయందు అతులిత
తేజంబునం బరగు తామందఱు నే డిక్కడకు విచ్చేయుటకుఁ గతంబు మీ రిదివఱ
కెఱింగినదే. అయినను కార్యకారణ సందర్భ వివరణయు, లక్ష్యసాధనప్రయోజక
మగును. గావున రాజు నానతి శిరసావహించి వివరించెద. మునగుకదా సృష్ట్యాది
కాలంబున మునుకును ప్రజావతులకును న్వత్వి సరిత్వి సామర్థ్యములం గూర్చి బ్రహ్మ
సభలో జరిగిన వాచంబు. అర్ధనారీశుని విజృంభణము. అప్పటినుండి నేటికిఁ గోట్ల
కొలందిగ సౌరాబ్దంబులు గతించినవి. శివునియానతివొప్పున బ్రజావతులులిమ ప్రతిజ్ఞ
పరిపాలనమునకై భూలోకమునంజన్మించి గ్రహబలముకంటె వ్యక్తివాన్తింత్ర్యమే
యధికమను లెమవాదమును స్థిరపఱుప వలసియున్నది. అట్టి భూలోక మదిగో.
(తెలివంకఁజూపుచు.)

సీ. సామ్యానిలవ్యాప్తి జలదసంఘావృత్తి
సమజలస్థలపూర్తి సకలజంతు
సంతానజీవన వంతిమై, కుజశక్తిక
పథముల నపమమన పరిధిఁ గల్గి,
ఘనవేగమున దేవదినమున కొకసారి
సూర్యమండలమును చుట్టి తిరిగి,
తేజఃస్థి ధృనింబుఁ ద్రిసహస్రయోజన
మధ్యమంబు హిణోష్ఠమానిరంబు

గీ. గలిగి, చిత్రవర్ణస్ఫూర్తి నలరు నదిగో;
మాన వావలీ ధీప్రభా మానిరంబు,
దిన్వితమ ధరా దేవతా ధిష్ఠిరంబు,
మహిత పుణ్యప్రదంబు, భూమండలంబు.

హ వి నీ వృత్తము.
మండలభూమిక మధ్యమునందున
మాన్యహిమాచల డక్షిణమం
దుండెడి కానన వృక్ష చయంబుల
నొప్పెడి పర్వత పంక్తులపై
నుండి నదీనివహంబులు పాలు స
ముజ్వల సస్య సమృద్ధిమైయున్
బండు మహాజన జీవనయోగ్యము
భారతవర్షము హర్షదమై.

శని—హిమంబుచే గొడ్డువారియో, వేడిమిచే గుబగుబ పొగలురేగియో, యుండుకట్టి గోళముల కథిపతులమగు మరకెల్ల నట్టి ప్రదేశము హర్షనమనుటకంటె సమర్థమనుటయే సరి.

సూర్యుడు—కుమారా! గురువుల వాగ్దోరణి కష్టపాకుము. గురువర్యా! తరువాత సెలవిగు.

గురువు—ఆభూమండలంబున నార్యధాని యచటను భరతఖండభాగమే మాననశృష్టి కాసిమ స్థానంబును, ధర్మప్రాశస్త్యంబు గల కర్మభూమియు నను వాణీశు నాదేశంబు మీకు విదితంబే. అట్టిచోట.

గీ. ఆది మాంస నిర్మాణ మగుట మొదలు
సరిగె నేటికి చాతుర్యగానుసరి
ధర్మసరివర్తము పెక్కుదార్ల; నిపుడు
లోపనియమంపు కలివేగ దాపురించె.

చం. యుగయుగధర్మవర్తల నొంది, మహాజను లెందఱెందఱో
విగత సమస్త కిల్బిష వివిక్త మనంబుల జీవితంబులక
నిగమ నియామ మార్గపరి నిర్మల వర్తనులై తరించి; రా
జగ దుపకార చేతనుల జన్మఫలంబు నుతింప శక్యమే!

ఉ. ఈ కలివేగ గాయ హృద యోద్రయ పాటన మల్గు ముర్షిపై
నేకడ; నై న కస్తురీయించి వస్త్రముభాలి నార్యధా
నీ కమనీయ భూమి యది నేటికి గాంచును పౌరుషాఘ్నలక,
శ్రీకర కర్మయోగ వరిసిద్ధి నిబద్ధుల, దేశభక్తులక.

సూర్యుడు—గురువరా! ప్రజాపతులు తమ ప్రయత్నపరితే కిట్టి యార్యధానినే తగు ప్రదేశ ముగాఁ దలంచినారా?

గురువు—అవును. ఆర్యధానియందు వింధ్యసర్వతములకు దక్షిణపార్శ్వమందుఁ గల దక్షిణా పథంబున నిప్పుడు కాకతిరాజ్యంబు ఆత్యున్నతదశయందున్నది. ఈ హిందూరాజ్య స్థాపకుల శాస్త్రానిలామకారణంగా నిఖలవిద్యలు నక్కడ పెద్దిలుచున్నవి. కావున నాప్రదేశమే తమకు సమయపాల నోచిత స్థానంబుగాఁ దలంచి, ప్రజాపతు లిప్పుడు తమ ప్రయత్నంబు నచ్చట ప్రారంభించిరి.

బుధుడు—ఆ ప్రయత్న మెట్టిది?

గురువు—వసిష్ఠప్రజాపతి భాస్కరుం డను నామంబుఁ గల విప్రుడుగా ఆర్యావర్తంబున జనించి, యథోత్సాహముతో జ్యోతిర్విద్య సాధించెను. శత యను ప్రజామత

యా భాస్కరాచార్యులకు లీలావతి యను కూతురుగ జనించి, తండ్రికడ విద్య నభ్యసించి, జ్యోతిర్విద్యావ్యాపకమున నాతనికిఁ దోడ్పడుచున్నది.

సూర్యుడు—జ్యోతిర్విద్యను సాధించుట ప్రజాపతుల వాదమున కెట్లు సహకారమగును?

గురువు—గ్రహబలముకంటె వ్యక్తిచ్ఛాత్రవ్యమే బలవత్తర మను సంశయము మానవజన్మ మును ధరించి పాపింతుమనికదా వారి ప్రతిపక్షము; అట్లు మనబలము సత్విక్రమించుటలో ముందుగా మన శీలముల నెఱుంగుటయే వారి ప్రథమప్రయత్నము కాఁగూడదా!

సూర్యుడు—మన బలశీలముల నెఱిగి, వారు చేయుచుదేమి?

గురువు—మన బలశీలముల గుఱించిన రహస్యంబుల లోకంబునకు నెల్లడిచేయుటయే వారి యుద్దేశము.

చంద్రుడు—మన శీలబలాదులఁ దెలియజేయు జ్యోతిర్విద్యను లోకంబునవ్యాపింపఁ జేయుట మనకు సంశోషకరమగు కార్యముకాదా?

గురువు—అది పరిస్థితులను బట్టి యుండును. అనఁగా మనలను గూర్చి సంపూర్ణ విజ్ఞానము గలవారు మన కనుకూలురును, భక్తులును నై, అట్టివారిచే జ్యోతిర్విద్య వ్యాపించు చున్నచో మనము సంరెపించవలసిందే. కాని మనకుఁ బ్రతిస్పర్ధ లగువారు జ్యోతి శ్శాస్త్ర మభ్యసించుచువును వారు దాని నేయుద్దేశముతో నేర్చుచున్నారో యోజింప నలవా? రెండుటద్దకలగుండఁ జూడఁబడుచున్నను స్వచ్ఛతేజంబును మలినముగఁ గాన్పించును. అట్లే మన ప్రతికక్షుల బోధలచే లోకంబున వ్యాపించు జ్యోతిర్విషయంబులు మనయెడల నెట్టి దురూహలఁ బుట్టింపగలవై యుండునో యెవరు చెప్పఁ గలరు.

చంద్రుడు—అట్లు దురూహలు మనయెడలఁ బ్రజలకుఁ గలుగునట్లు చేయుట ప్రజాపతుల వాదమున కేమి యుపయోగము?

గురువు—చెప్పెదను. మన శీలబలాదులను బాఠిక నెఱుంగువారికి, మన బలమునుండి తప్పించుకొను మార్గములు కూడను తెలియక పోవు. అట్లు తెలిసికొనువారు మన భక్తులేని మన కరుణచే నట్టి యవకాశము కలిగెనని తలంచి మనల నభినందింతురు. కాని ప్రతికక్షు లట్లు తలంచక తమశక్తిచే నట్టి యవకాశము లేర్పఱుచుకొంటి మని గర్వింతురు. ఈ రెండవయూహయే లోకమునఁ బ్రబలునేని యెండకు గొడుగు వేసి కొనునట్లు గ్రహబలంబుల నన్నింటిని సులభంబుగ నివారించగల మను దురూహ లోకమున వ్యాపించును. జనులు మనలగూర్చి యట్లు తలంచుట ప్రజాపతుల వాద మునకు గెలుపువంటిదేకదా!

చంద్రుడు—కావున వా కొనర్చు జ్యోతిర్విద్యావ్యాపన ప్రయత్నమునకు మనము ప్రతి
కులురుగా నుండవలెననియే తమయాదేశమా?

గురువు—అంతియగాక మనకు ప్రతికక్షు లగుటచే వా లేప్రయత్నము నధికోత్సాహముతో
పూనుకొనెదరో దానిని మనము ప్రతిఘటించి మన ప్రతిఘటనము నతిక్రమించుచు
వారు తమ ప్రయత్నము నెంతవఱకు కొనసాగింపఁ జాలుదురో పరీక్షించ వలయునని,
అర్థనాశకుని యాఁతిగదా!

సూర్యుడు—అదియే నాయభిప్రాయమును. ఇత మన పరీక్షావిధానమును నిర్ణయించుటకు
ముందుగా వారి ప్రయత్నవివరంబు తెట్టికో పూర్తిగ నెఱుంగవలెను.

గురువు—అవును. వినుడు. భాస్కరాచార్యుని ప్రయత్నముకు జ్యోతిష రహస్య వ్యాసక
కార్యంబులకై మరూచార్యకృతంబు లగు కొన్ని జ్యోతిషగ్రంథంబుల సేవఁడు
సాధింప మిగుల నుత్సాహియై యున్నాఁడు.

శని—దనుజదేవ్రియు, రావణుని మామయు నగు మయుండను రాక్షసుడు ఈ మన సూర్య
భగవానుని గూర్చి తపం బొనఁగించి నడసిన వనంబులచే నిజల భగోభిజ్ఞాన సంపన్నుం
డయ్యెనని పిందుము. అతఁడు రచించిన గ్రంథములేనా యివి!

శుక్రుడు—అట్లే! ఘనకార్యసాధనలో మా రాక్షసులే యధికులు.

గురువు—(తీవ్రముగా) కావుననే పవిత్రము లగు దేవరహస్యముల గోప్య గౌరవమును
భంగపరుస్తున్నారు.

శుక్రుడు—అదట్లు?

గురువు—అట్లా! చెప్పిన వినుము. పవిత్రములును దివ్యులే యెఱుంగఁదగినట్టివియు నగు
జ్యోతిషాన్నిత్రురహస్యములను మయుండు తా నెఱుఁగుటతో తృప్తిచెంది యూర
కుండక ఆ మృంబు లన్నింటిని గ్రంథస్థములుగాఁ జేసినాఁడు. మఱియు పట్టి యుద్ధిం
భంబులను దనుజలోకమునఁ దనయొద్దనై న భద్రపఱుపక ఆ భూలోకమునందు తాను
తపంబొనర్చిన యాశ్రమంబు చెంగట బలంబున నిక్షిప్తములుగా నొనరించినాడు.

సూర్యుడు—ఇది భాస్కరుని చరిత్రమును జ్ఞప్తికే చెప్పుచున్నదే! తరువాత!

గురువు—కాలక్రమంబున నా మయాచారి యశ్రమసౌంత్రముననే త్రిలింగదేశరాజధాని
యగు ఏకశిలానగర మేర్పడినది. మయుఁడు గ్రంథంబుల దాచిన బలప్రదేశంబు పై
నిష్ఠ డొక కాళికాలయం బున్నది.

కుజుడు—ఈ కాళికాలయ మా నగరములో నున్నదా?

గురువు—లేదు. ఏకశిలానగర ప్రాకారమునకుఁ గొంచెము దూరమున నున్నది.

కుజుడు—కోట వెలుపల నుండు దేవళములో నిట్టియుద్ధగ్రంథము లింతకాల మెవ్వరికిని జక్కక భద్రముగ నెట్లుండెను?

గురువు—ఈ యాలయము కోటవెలుపల నున్నను, త ద్దాత్ర్య పాలుర కభిమాన వైవర్య ఫలము. కావున భద్రముగ నేవింపబడుచున్నది.

శుక్రుడు—ఆరాజులైన నీ గ్రంథములఁ దీయించుటకు ప్రయత్నింపలేదా?

గురువు—అందుల కేదియో సమస్యవిధానమగు ప్రతిబంధకమున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఏది యెట్లున్నను ఆ యాలయములోని గ్రంథములు సాధించుటకై భాస్కరాచార్యుడు తన కొమార్తెయగు లీలావతితో దక్షిణాపథంబునకు వచ్చి—

శని—ఇట్టి గ్రంథము లక్కడ నుండుట భాస్కరాచార్యుం డను మానవుడుగా పుట్టిన వసిష్ఠ ప్రభావతి యెట్లుండగలగెను?

గురువు—ఇట్టియుద్ధగ్రంథము లా యాలయమున నుండునను వాసక హిందూదేశమంతట ను వ్యాపించింది. ఇట్టి గ్రంథంబులను సాధించు పట్టుదలతో భాస్కరాచారిగఁ బుట్టిన వసిష్ఠప్రభావతి కొంతకాలమునకు తన కొమార్తె యగు లీలావతీపరిచయములంబున కాకతిరాజ్య పట్టభద్ర యగురుద్రాగ్రంథముహారాజు నాగ్రెనుంచి, యామెయనుజ్ఞచే గాని తనకు లభింపని పూర్వోక్తగ్రంథములకొరకు ప్రయత్నించుచున్నాడు. ఆగ్రంథ సామ్రాజ్యలక్ష్మియగు రుద్రాగ్రంథముహారాజు కిల్యాణమింకను కాలేదు. త్వరితం కానున్నది. ఆమె కల్యాణసమయమునఁ గాని యీ భాస్కరాచార్యున కీ గ్రంథ ములు లభింపవు. మన ప్రతిఘటనముల సత్ప్రతినిధి భాస్కరాచారి యీ గ్రంథము లను రుద్రాగ్రంథాదే సాహాయ్యమునఁ బడయఁజాలెనేని ప్రమాదముల వాడమునకు విడయ మేర్పడినట్లే యుంచదగును. సూర్యనాటినే దివ్యదృష్టి నెక్కిపగ వినియో గించి ఈ వివరము లన్నియు నేనారయఁ గల్గితినీ కావున మన మీ యవసరమున నెట్లు ప్రతిఘటించవలెనో యాలోచించి ఖగోళపాలురు తీర్మానితురుగాక!

సూర్యుడు—గ్రహపూరుషులారా! వింటిరికదా గురువర్యుల యుపన్యాసమును?

గ్రహములు—వింటిమి.

సూర్యుడు—ఇంక మనము నలువవలసిన ప్రతిప్రయత్నమును గూర్చి యొక్కొక్కరుగ నెల విండు. కేతూ! నీ యభిప్రాయ మేమి?

కేతు—తలలేనివాని కాలోచన కూడనా! మఱియు శల్య మాంస సక్త చర్మ పటుత్వములు గాని, వివిక్త శీల బలాదులు కాని లేని పట్టి ఛాయాగ్రహము. మీయాహయే నాయూహ.

సూర్యుడు—రాహూ! నీయద్దేశ మేమి?

రాహువు—గ్రహపూరుషులని యింతటిపేరులతో నాకాశవివరంబంతయు నవ్యాహరముగ నేలు మన కీ ప్రజాపతు లొక యథు గలిగింపవాచా? మన భాను ధుద్ధిసింహిచిహ్నో నాశ్రములగు ప్రజాపతులతో సత్యలోకమునెఱుగు మాడితీరును. వేయేల! నాకు సెలవింప. ఇప్పుడే సర్వావృత్తి దాల్చి, యూరు పేరు లేకుండ నీ భూలోకము నంత నొక్క నిమిషములో నొక్క కోటక్రిందవేయుదు.

సూర్యుడు—ఆ! ఆ! అంత తీవ్రత కార్యవిచారణయం దుండగూడదు. అర్ధనారీశ్వరుం డావతించిన విభావమిదికాదు. వారేకార్యము నభివృత్తాహముతో నలుపుచున్నారో దానిని మనము ప్రతిఘటించవలసియున్నది. శనీ! నీనేమందువు?

శని—అనుట కేమున్నది? సరి యున్నదో జేతనై న పని చేసెదను.

సూర్యుడు—ఏమది?

శని—మత్స్రీయులగు మ్లేచ్ఛనివహంబులం బురిగొల్పి, ఓరుగంటి చెంతను పుస్తకంబులున్న కాళికాలయమునందు జొచ్చి, వారిచే నాలయంబు నవధిల్లి పజీపించి, తత్కారణంబున మహామోల్బహుట్టి కాళినుండ గిరింభంబుల హంపించి, చింపి, చలిమంట వైచుకొందును.

సూర్యుడు—నీ యూహకెంత వర్తింతుటకు నమయ మిదికాదు. మ్లేచ్ఛనివహంబులు దక్షిణానగరంబుల విస్తారభీరించుకాల మింకను దాపురింపలేదు. మఱియు నిట్టి యుద్ధ గిరింభంబు భాస్కరాచార్యులకుఁ జక్కనీచుకొనుటకే ముక్తయత్నముగాని వానిని ధ్వంసపరుచుటకాదు. కుడా? నీయద్దేశమేమి?

కుజుడు—గురునవ్యుల యున్వ్యాసమునందు రుద్రాగిరినా వివాహసమయముననే భాస్కరాచార్యులకు గిరింభంబుల లభించునట్లు వివరించెడియె. కార్యస నాతని కా గిరింభములు చిక్కనీయకుండుటకై రుద్రాగిరియొక్క వివాహము నాటంకపఱుచు ప్రయత్నము నాలోచింతము.

శక్రుడు—కానున్న యామె శుభకల్యాణమును ఆవుటకు నీతరమా, నాతరమా!

కుజుడు—నాకు దోచిన యుపాయమును జెప్పెద వినుండు. ఈ రుద్రాంబయొక్క కాకతి రాజ్యమునకు పాంశమున దేవగిరిరాజ్యమున్నది. ఈ రెండురాజ్యములకును పూర్వమునుండియు బలవద్దిరోధము కలదు. అది కారణముగా దేవగిరిరాజును మహాదేవుని రుద్రాంబావివాహసమయమునకే కాకతీయరాజ్యముపైకి దాడివెడలునట్లు పురికొల్పెదము. ముగ్రహబలంబుల నా దేవగిరిపై వ్యములకు సాహాయ్యముగా నొసంగి వారి చేత నీ భాస్కరాచార్యునకు నుత్సాహభంగ మగునట్లు యాలయములోని జ్యోతిష గ్రంథంబుల గ్రహించి మనవద్ద గుప్తముగావించెదము. తనపై నికులగునట్టి యాంధ్రీ వీరులతో రుద్రాంబ దేవగిరిపై వ్యముల నెదిరింపజాలుట, అందుపై నామె వివాహ మగుట, భాస్కరాచార్యునకు గ్రంథములు చిక్కుట యను విషయములు మన ప్రతిఘటనల సత్క్రిమించి సంభవించునో లేదో పరిశీలనము.

సూర్యుడు—యద్ధకారకుడై నందుకు కుజుడు తగినచరీతునే సూచించినాడు. ఒకవైపున అచగా ప్రహసతుల పక్షమున భాస్కరాచార్యునిసంకల్పము, ఆంధ్రీవీరుల దోర్బలము, రుద్రాంబాదేవి సాహసము. రెండవవైపున మునబలములతోఁ గూడిన దేవగిరి వీరుల పరాక్రమము. ఏదిగెలుచునో చూచెదము. శుక్రాచార్యా! తామేమందురు?

శుక్రుడు—నాకు కుజుని యభిప్రాయమే యాచరణీయ మని తోచుచున్నది.

సూర్యుడు—గురువర్యా! తమ యాదేశమేమి?

గురువు—విద్యావిషయమే గాని నా కితగ్రసంగముల పరిచయము లేదు. కాని కుజుని యభిప్రాయము ఆదరణీయముగ నాకును పొడకట్టుచున్నది.

సూర్యుడు—చందా! నీ వేమందువు?

చంద్రుడు—నాకును కుజునియభిప్రాయమే సరియని తోచుచున్నది. ఐనను తా మెట్లు నిశ్చయించినను నేనుండు ప్రదేశమునుండి అనగా గోచారితిగా నీ గ్రహపూరుషుల సందండు నిలిపిన జాలవలకుఁ గార్యసాధక మగును.

సూర్యుడు—అదియు సమాదరణీయమైన యంశమే! తారలారా! మీ రేమి పెలవిత్తురు?

అశ్వినీ—మేము తమ యాజ్ఞానుసారి యగు మా ప్రాణేశు నానతి సనుసరించువారిమే.

సూర్యుడు—బాగుగా పలికితివి. సభ్యులారా! నాతీర్మానమును వినుడు. నసిష్ఠప్రభావశ్చైవ తార మగు భాస్కరాచార్యునకు కాళికాలయ నిక్షేప్తంబు లగు జ్యోతిషగ్రంథంబులు లభించుటకును, రుద్రాంబాదేవి వివాహకాలమునకును, సంబంధము కలదని గురు

వులు సెలవిచ్చిరి. అట్టి సంబంధము విడదీయుటకై ఇట్లానచ్చెదము. కుజుడు చెప్పినట్లు దేవగిరిరాజగు మహాదేవుని కాకతీయరాజ్యముపైకి దాడి వెడలుటకు మన గ్రహగోళ బలంబులచే ప్రేరేపితము. మన గ్రహగోళబలంబులకు, తోడుగ మన మండలము కూడ సంకమూర్తులఁ దాల్చి, స్వయముగ భూమిపై కరిగి, వానికిఁబలమని వెలిబుచ్చి, కాకతీరాజ్యముపైకి దాడి వెడలుటకు పురికొల్పి, దేవగిరి రాజులతోఁ గూడ, ఏకశిలాసగిరముకరిగెదము. ఈ దాడి రుద్రాంబాదేవి వివాహ సమయమునకే కాకతీరాజధాని చేరునట్లు సంఘటించెను. ఈ కల్లోలమునకుఁ గారణము రుద్రాంబాదేవి వివాహ మొక్కింత యాపుట. ఇంతలో మనలోనుండు దేవగిరివారచే, కాళికాలయములోని గ్రంథమును దీయించి, వానిని భాస్కరాచార్యునకుఁ జక్కవండ, మనవద్ద గుప్తపరించుటకును, ప్రయత్నించెను. ఉభయ సైన్యముల పరాక్రమమును వేరుకగఁ బరిక్షించెను.

గ్రహములు— బోనోను. అట్లే యొనర్చెదము.

సూర్యుడు— అట్లానర్చుటచే నాదేశపు ప్రజలతో మనకు సన్నిహితమయ ముప్పడంగలను. అప్పుడు జ్యోతిర్విద్య గ్రహించుటకు వారు తగుమరో తగరో బాగుగాఁ బరిక్షింప వచ్చును. మఱియు యుద్ధములో గ్రహబలయుతులగు దేవగిరి సైన్యంబులను, కేవల మానవపరాక్రమంబుచే కాకతీయసైన్యనిరులు జయించిరేని ప్రజావతుల వానమునకు గెలుపు కలిగిన తలంపవచ్చును.

అంగణు:— బోను! అట్లే!

సూర్యుడు— ఇంక నెల్లరమును భూలోక ప్రయాణోన్ముఖులము కావలెను.

తారలు— మూర్ఖదేవా! మా యాతిధ్యము స్వీకరించి మమ్ము ధన్యుల జేయవలెను.

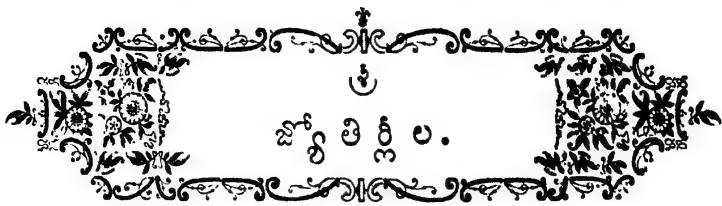
సూర్యుడు— తారలారా! మీ యాతిధ్యముచే మేమే ధన్యుల మయ్యెదము.

అశ్వినీ— దేవా! ఇట్లు దయచేయవలెను. గోభాధిపులారా! ఇట్లు దయచేయుఁడు.

అండలు— మంచిది. మంచిది.

[గ్రహపూజలు శవగా తెరచినను.]

ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

తృ తీ యాంకము.

ప్రథమరంగము.

ప్రదేశము:—భూలోకము, దక్షిణాపథము. ఓరుగంటిలోని రుద్రమదేవి ఆలయపురము.

ప్రవేశము:—మహారాజ్ఞ రుద్రాంబ, లీలావతి విశ్రాంతిగఁ గూర్చుండి యుండుదు.

రుద్రమదేవి—లీలావతీ! ఏమనుచుంటివి?

లీలావతి—మహారాజ్ఞ! రుద్రమదేవీ! ఈ భూలోకమున నివసించు వారందఱును జ్యోతిర్విద్య నేర్వించగలుగు. తమకు జ్యోతిర్విద్య కూడ సులభసాధ్యమే యనుచు విన్నవించుచుంటిని.

రుద్రమదేవి—నిమిషపూజలును కీర్తిశేషులును నగు మారంప్రి గణపతి చక్రవర్తివారికి మేమును, మాచెలియలు గణపాంబయు నిరువురమే సంతానము. మాయరూపురీలో నన్ను చిన్న నాఁటినుండియు పుత్రునివలె ప్రేమించుచు, పూరుపోచితములగు గజాశ్వారోహణాదులను వాఙ్మతంత్రానశ్చక్రవిద్యలను నాకు మారంప్రిగారు నేర్పించి, వారితోఁగూడ దండయాత్రాదులం ద్రిప్పుచు, యుద్ధిరిచితి నలఁపెనుచునచ్చిరి. కావున జ్యోతిర్విద్యాదుల సాధించుటకు విశేషావకాశము లేకుండెను. ఇతఁ స్త్రీలు నేర్పించగిన గానకళాది క్రీడావిద్యలఁ గూర్చి శ్రద్ధయే చేయమైతిమి.

లీలావతి—మహారాజ్ఞ! ఎట్టిజాత్రుమైనను మాబోంట్లకుఁ గష్టసాధ్యముగాని రాజ్యపాలనావిశ్వకములగు సకలవిషయంబుల నెఱుంగుటచే వివేకాధిక్యము గల తమవంటి ప్రభువులకు సులభసాధ్యమే.

ఆ. కష్టతరము మాకుఁ గను సులభము నీకు
విద్య లెల్ల హృదయ వేద్య మగుట
రవి కర ప్రభావరం బన్య దూరంబు
లోక విషయ సార లోకనంబు.

ఆ. కుంభః ధగ్ని జాతః గురుః విద్యాకారి;
తనదు మీఁ మందుఁ దవరు వాక్య
జాల మీఁను నుండె; సకల విద్యలయందు
రాన దొకటి కలదె రాజ్ఞ నీకు!

రుద్రమదేవి—శాస్త్రానుభవముఁ గల నీ వట్లు చెప్పట విద్యనేర్చుటకై మమ్ము ఉత్సాహ
పఱుచున్నది. కావున మాకుఁ గొన్ని సందియములు తేటపఱుచుము.

లీలావతి—విధేయురాలను.

రుద్రమదేవి—అకాశంబుపై నుండు గ్రహంబులకును భూమిపై నుండు మనకును ఎట్టి సంబం
ధము కలదు?

లీలావతి—తార్య కారణ సంబంధము. అనఁగ సర్వవ్యాపారములందును మనలఁ జేరేపించు
నవి భేచర గ్రహంబులు. వానిచేఁ జేరేపింపఁబడువారము మనము.

రుద్రమదేవి—అంతదూరమునుండి అవి మనలఁ జేరేపించు తెట్లు?

లీలావతి—మహారాజ్ఞ! సూర్యకాంతిచే పచ్చములు వికసించుటయు, చంద్రకాంతిచే నవి ముత
లించి కలువలు వికసించుటయు మనము విననదియుఁ గనునదియుఁ గూడఁ గదా.

రుద్రమదేవి—అవును. సూర్య చంద్ర మండలంబులు గొప్పనగుటచే వాని కిరణప్రసారము
భూమిపైకి సధికముగఁ గలుగును.

లీలావతి—రవి కళి మండలములు మిగుల సామీప్యమున నుండుటచేత ననవలెను. గొప్ప
వగుటచేతఁ గాదు. సామీప్యస్థితిచే మన కట్లు కనిపించినను రవికళిమండలంబులకంటె
కోట్లకెట్లుగ మండలాధిక్యముఁ గల తేజోమూర్త లా మినుకు నక్షత్రములలోఁ జాలఁ
గలవు.

రుద్రమదేవి—అ డెట్లు?

లీలావతి—తల్లీ! చెప్పెద వినుము. ఒక ఊణమునకు అనఁగా కన్నుమూసి తెలుచునంతలో
తేజఃపుంజంబులు (23,250) ఇరువదిమూడు వేల, రెండు వందల, యేంబు దామడల
దూరము వ్యాపింపగలవు. అట్టి తేజంబు చంద్రమండలమునుండి యిటకుం జేర నొక్క
ఊణంబును, ఊణపాదంబును మూత్రమే పట్టును.

రుద్రమదేవి—అట్లయినఁ జంద్రమండల మీ భూమికి (80,000) ముప్పదినే లామడల దూర
మున నున్నదా?

లిలావతి—గణితంబున ప్రభువుల సూక్ష్మవివేకము అపరిమితమైనది. మహారాక్ష! తేజఃపుంజంబులు సూర్యమండలమునుండి ఈ భూగోళంబునకు వ్యాపించుటకు ఘటికలో పాదంబే యగుచున్నది.

దృఢమదేవి—(ఁంచెమ యాచించి) అందుచే భానుబింబంబు భూమికి (1,16,35,000) ఒక కోటి, పదునాఱు లక్షల, యిరువదియైదువే లామడల దవ్వైన నున్న దని తలంపవలెను.

లిలావతి—మేలు తల్లీ! నీ బుద్ధిసూక్ష్మతకు మెచ్చితి. మణియు నట్టి తేజఃప్రసారంబు సూర్య మండ లావృత గ్రహకోటిలో నన్నిటికిని దూరస్థం బగు వెలువలి కల్యాణపథంబునఁ జరించు నభివృద్ధిమండలంబునకు నడచుటకు నాల్గు హోరల కాలంబు కాఁగలదు.

దృఢమదేవి—(వత్సకు) ఎల్లెట్లూ! ఇత భూమిపై మనము వాసుకచేయు నిదివిశాలతే లందుట లేదే!

లిలావతి—తల్లీ! అందనిదే నిజము. ఇంక నత్యంత దూరస్థంబు లగు నక్షత్రంబుల వెఱకు నుండు నంతరాళ పరిమితి నెఱుంగఁజేయుటకు తేజస్సు వ్యాపించు కాలమును ఇన్ని వత్సరంబు లనుచు లెక్కింపఁదగుఁ గాని యామడల లెక్కయక్కఱకురాదు.

తే. వేగ నిరువదియునుమూడువేలు, రెండు
నూఱు లేబది యామడల్ దూర మేగు
నొక్క తృటిలోన వెలు; గద్ది పెక్కు నెలల
యేండ్ల పయనంబుననె తార నెనయఁ గల్గు.

ఆ. అట్టి కాంతిసత్వ మంబరంబునఁ బువ్వు
సాకనమునఁ ద్రిప్పఁజెట్టి ఘనులు
ఆ ఖగోళనాథు లవ్యాహతంబై న
శక్తి యుక్తు లనుట సాహసంబె

ఆ మహామూర్తులనుండి వ్యాపించు విద్యుత్కాంతి పుంజంబుల పటిమంబునకు దవ్వినా పను శేదము కలదా!

దృఢమదేవి—అట్లయిన నీవుచెప్పిన మహావ్యాయామపరిమాణ మూహింప సూర్యమండలంబు కంటె నన్నివిధములఁ జెక్కుమడుగు లధికంబు లా తారామండలంబు లని తోచెడిని.

లిలావతి—అమ్మా! నిజస్థితియు నట్టిదే.

ఆ. ధరణికంటె వేలతరములు భానుండు,
నతనికంటె తార లధిక-మయిన

మండలాప్తి వెల్లు చుండుట యోచింప
మదికి వచ్చు సృష్టి మహిమ కొంత.

తే. ఇట్టి సృష్టి చేయగఁజాలు సట్టి యజుని
జడన వాపుటకై సరస్వతి నొసంగి,
జగము వెలిగింప రవికిఁ దేజము సమర్పె
నెన్నఁడవాని మహిమంబు నెన్నఁ దగుమే!

రుద్రమదేవి—అది యవాఙ్మానసగోచరమే. నీవు తేటపఱచిన విషయము లద్భుతానందములు
లీలావహి!

లీలావతి—ఇంతకంటె సర్వోద్భవంబు లగు సృష్టిహస్యంబుల యోగచక్రార్థిలంబున
వీక్షించి, లోకంబున కెఱంగించుటకై యార్యవర్ణులైన పూర్వముఘలు వానిని
గ్రంథస్థంబు లుగఁ జేసియున్నారు.

రుద్రమదేవి—గ్రంథంబు లన జ్ఞప్తికి నచ్చెను. గుహ్యంబికాలయంబునందున్న జ్యోతి
ర్గ్రంథంబులఁ గూర్చి మాల నమగకపోతివి?

లీలావతి—మహారాజ్ఞ! దూరస్థం బగు మా జన్మదేశంబునుండి నచ్చి, తద్గ్రంథములతోఁజుకై
పూజ్యులగు నాతండ్రి భాస్కరాచార్యులును నేనును ప్రభువుల నాశ్రయించితి మని
తమ మంబున నుండ నేనవానినిగూర్చి మఱలమఱల విన్నవించుట తగునా?

రుద్రమదేవి—మన సగరిమున మొన్న జరిగిన జ్యోతిర్విద్యా పరిషత్తునందు మీ లిగ్దిగారు
జ్యోతిర్విద్యనుగూర్చియు, పలువురకు వ్యతిరేకమాగ నేదో వైకీర్వాణ్యులైత్ర్యమును
గూర్చియు నివచనమిచ్చెద రని వింటిని. అట్టివానికి జ్యోతిర్విద్యా వ్యాసంగము,
జ్యోతిర్గ్రంథ సంచారవ ప్రయత్నము నెందులకు?

లీలావతి—అమ్మా! వ్యతిరేకమనుటకంటె వారు నుడివినది నూర్చువిషయ మనదగును. అచఁగా
సర్వము గ్రహబలాధీన మని నేటిపఱకు పలువుర యభిప్రాయము. వైకీర్వాణ్యోత్త్యము
గ్రహబలమును అతిక్రమింపవచ్చు నని వారి యభిప్రాయము. దీని నిరూపించుటకే
జ్యోతిర్విద్యా వ్యాసంగమును వారు నిరంతరము సేయుచు, నా నుడివిన గ్రంథముల
పరీక్షించుకొఱకు తమ సెలవుఁ గోరుచున్నారు.

రుద్రమదేవి—ఈ గ్రంథముల వెలికిఁ దీయింప మా తండ్రిగారు ప్రయత్నించినప్పుడు కాళి
దర్శనంబగు కాంక్షఁ జేసె నని వినియుంటివికదా?

లీలావతి—వింటిని. కాని అది యిట్టి దని యెఱుంగను.

రుద్రమదేవి—ఇప్పుడెంతో బాగున్నా! ఎందుకా!

నమక—(ప్రవేశించి మహారాజానికి నమస్కరించును.)

రుద్రమదేవి—మెట్లప్రక్క గదిలోని ఎట్ట గదికైన కల చిన్నదంతపుపెట్టె నిలు తెమ్ము.

నమక—అనుజ్ఞ. (నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—వీలైనంత! కాని కోరిన కోరిక బహు దుర్బలమైనది. అసంభావితమని కూడ

దలంచితిని. తీక్షణబుద్ధి కల నీ వేమయిన సమంజసార్థముఁ దీయఁగలవేమో చూతము.

ఏమే! ఎంత యాలస్యము!

[తెర లో]

అమ్మా! వచ్చితిని.

[ప్రవేశము—పెట్టెలోక చేటి.]

రుద్రమదేవి—అ చిన్నబల్లపై నునిచి పొమ్ము.

(చేటి బల్లు చేసి మహారాజానికి నమస్కరించి నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—లీలావతి! ఈ తాళపుచెవితో నా పెట్టె తీయుము. (లీలావతి అట్లు చేయును.)

లీలావతి—చెబితి. ఏమి యుత్తరువు?

రుద్రమదేవి—వచ్చుపట్టుకావము కట్టి ముగించి భూజ్యవ్రతముల రెంటి నిట్టిముట్టు. (త్రుచ్చుకొని)
 చూచితివా? మీరు కోరెడి పుస్తకము గూర్చి శిలాశాసనమచ్చును ఈ చీటియందు
 లిఖించజేసి, మా తండ్రిగారిం దుంచెడిది. దీని సనేకపన్యాయములు చదివినను నాకు
 సుఖోభాగంబై చదికాదు. నీవు చదువుము. ఇదిగో చీటి.

లీలావతి—(త్రుచ్చుకొని)

అ. “గ్రంథములను గోరు కన్య దివ్యహంగు
 పెండ్లివేళ దశదు ప్రయునిఁ గూడి,
 వేయి మంది నాకు నేమక బలి యిచ్చి,
 బ్రహ్మ చర్య దీక్షఁ బడయ వలయు.”

(మఱలఁ జదివి యోచించును.)

రుద్రమదేవి—ఇది గ్రంథప్రచారణము నిచ్చుకొనికొండలు మూఢులచే నేర్పఱుపఁబడి భావ
 రహితమైన దబ్బకనాగ్రీత యేమో యని మా తండ్రిగారు సందేహించి, దివాక్ష
 నియమంబు పాటించక, దేవికి ఇతర పూజాదికము లొనర్చి, బిలద్వారము తెరిపించఁ
 జూచిరి. అంతట కాశీవిగ్రహమునకు మోము చెమర్చెననియు, నది కాంచి గుండు
 ప్రయత్నముల మార్పించి, శాసనంబున కర్థము చెప్పఁ జదివ మహారాజు పండితులఁ
 గోరఁగా వారు ఇదమిథ మని నిశ్చయింపఁ జూలకుండిననియు, మా తండ్రిగారివలననే
 వింటిమి. ఏదియో విధముగ నర్థముం దీయదమన్నను పద్మమునం దొకదానికొకటి
 యుపదేశముగ నున్నది. కాని పద్మము మొదటిభాగమున నా కొక్కటి సూచిత
 మగుచున్నది.

లీలావతి—నిరతను.

రుద్రమదేవి—(నవ్వి) అందు సూచింపఁబడిన దివ్యజాంగ సప్త సీమని

లీలావతి—అది నాయెడ నెట్లు వర్తించును?

రుద్రమదేవి—వర్తించునట్లు చేయు భారము మాది.

లీలావతి—తమ గంభీరోక్తుల యభిప్రాయ మెఱుంగ లేకున్నదానను.

రుద్రమదేవి—తేటపఱతును. మీ యాత్మరీయశాఖకు జెందిన మా రెండవమంత్రికి పెద్ద
 కుమారుడును, రాజ్య కోశాధికారియు నగు రాఘవశర్మను గూర్చి వినియుంటివా?

లీలావతి—హాస్యభాషాశీలం నని వినియుంటిని.

రుద్రమదేవి—వేహాగ మాటలాడువా డయ్యను మహా మే ధా పి. నీకు దగిన వయసుగల యువకుడు. ఆరనిపై నీ కహితములేదని మాయద్దేశము. ని న్నాతనికి పరిణయ మొనర్చుట మాకు సమ్మత మని మీ తండ్రిగారికిఁ దెలియఁజేసియుంటిమి.

లీలావతి—నన్ను బాలించు మహారాజ్ఞ యవివాహితయై యుండఁగా నా పెండ్లికై తొందర యేల?

రుద్రమదేవి—(నవ్వి) ఆ విషయ మ ట్లుండనిమ్ము. కడమ రెండురాతములయం దుండు భావ మేమి? వివాహమునకు సంసిద్ధయైన కాంత వేయిమందిని బలియిచ్చుకొట్లు! మఱల నామె బ్రహ్మచారిణి యగుకొట్లు!

లీలావతి—ఇదియే యసంభవముగ నున్నది. అమ్మా! సెలవైనచో నీ పద్యమునందలి గూఢార్థము మా నాన్నగారి నడిగెదను.

రుద్రమదేవి—ఆటంకమేమి? వారి యభిప్రాయమును వేగిమే మాకుఁ దెలియఁజేయుము.

లీలావతి—విధేయను.

రుద్రమదేవి—ఈ చో నెప్పుడొకటి భద్రమతి, తాళపుచెవి నిట్టిమ్ము. (లీలావతి ఆట్లు చేయును.) చోరాజ్యసహాయమునకై బసవదండనాథుడు నపై స్యముగ నెల్లి పొగ్గిద్దనఁ బంపఁ బడుచున్నవాడు. ఆతడు నేటిసభలో సెలవు గైకొనుటకై వచ్చును. కావున సభాయోగ్యమగు వస్త్రధారణ మొనర్చుకొన సమయ మైనదేమో ప్రక్క గదిలోని హోరాయంత్రమును చూడుము.

లీలావతి—(చూచి వచ్చి) ప్రభూ! సమయ మైనది. స్త్రీస్వభావంబుఁ గలిగిన పూర్ణచంద్రుండు తారామండలంబునం బ్రకాశించునట్లు కామినీమణియైన తాము ఖడ్గాదులతోఁడ మీపురుషోచిత సురివారంబుగ సింహాసనంబున నుండుటఁ జూడ నా కెంతయో కన్నల పండువుగ నుండును. కాని తల్లీ! తమింపఁబడుదునుగాఁక! నీ ముఖవై ఖరి యంతర్గత సంతాపంబును సూచించుచున్నదే!

రుద్రమదేవి—(నిట్లాడు విడిచి) సామ్రాజ్యవాహులకు సంతాపముల కేమికోటంత?

లీలావతి—ప్రభువుల సంతాప ముపశమించునుగాఁక.

రుద్రమదేవి—(కొంచెము విరమించి) లీలావతీ! మన మాట విసనివారినిగూర్చియే మనస్సు లంతగ సంకటపడునేమి?

లీలావతి—తల్లీ! అది స్త్రీస్వభావ మని గృంథములలోని పెద్దల చరిత్రలే తెలుపును.

గీ. జడత నీటిలోఁ బడి పోవు జమని కంటె
ఈది పెనఁ గెడు వానినే యేరు కాచు
వంగి తనమాట వినుచుండు వాని కంటె
విసక తను నేలు మగవాని వనిత మెచ్చు.

గీ. తమకు భిన్నమా సన్యోగ్య తత్వములకు
తమకడకుటయే స్త్రీపుంస తత్వమేమొ
లలితవల్లిక ఘనశాఖ సలము కొనఁగ
నవ్వతరుశాఖ లతికకై సమ మగును.

రుద్రమదేవి—బసవన్నో! వోళయధములకు.....తానుకూడ పోయెడి సనుచున్నాఁడు.

లీలావతి—మల్లికార్జుననర్మయుఁ బోయెద సనుచున్నాడా?

రుద్రమదేవి—అవును. వారింపు మని రేచర్ల ప్రిసాదాదిత్యులకు సూచింపఁబడినది.

లీలావతి—పూజ్యులగు గణపతిచక్రవర్తి నాటినుండియు కాకతిరాజులకు కుడిభుజ మగు
రేచర్ల ప్రసాదాదిత్యులవారి మాట నారెఁడు విసక నిరాకరించునా?

రుద్రమదేవి—వినవలెననియే నా కోరిక. మఱియు రాఘవశర్మకూడ నేటికిఁ భలో పెలవుఁ
గైకొని ధాన్యవతీనగరమునకుఁ బోవనున్నాఁడు.

లీలావతి—(ఉద్వేగముతో) ధాన్యవతీనగర మాతని మేనమామగారి యూరఁబడిదా తల్లీ!

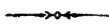
రుద్రమదేవి—(నవ్వి) నిజమే. వినను భయపడకుము. ఆరేని మేనమామకు కొమార్తలు లేకులే.
మఱియు నారెఁడు మాస్రియసోదరి గణపాంబకు మా శోభను గొని పోవుచున్నాఁడు.
ఆయమయొక్కయు, ఆమె భర్తయొక్కయు హేమము తెలిసి చాలకాల మైచది.

[మహారాజ్ఞి రక్షణగా తెర దిగును.]

తృతీయాంకము—ప్రథమ రంగము—సంపూర్ణము.

శ్రీ లీ యాంకము.

ద్వితీయ రంగము.

ప్రదేశము:—పీఠగండిరాజు, కొలువు పూటములో వొక భాగము.

ప్రవేశము:—మల్లికార్జున తర్క, రాఘవ తర్క, బసవన్న, ప్రసాదానిత్యులు.

మల్లికార్జునతర్క—బసవన్నా! నేనుకూడ నీతోడ చోళయుద్ధంబుల కేల రాగూడదు?

బసవన్న—మల్లికార్జునా! నీవు రాకుండుటకుఁ గారణము లున్నవి. నీ విశ్రుతఁ డగు రాఘవ శర్మ సమగుము.

రాఘవశర్మ—అడుగకముందే చెప్పెదను. మల్లికార్జునా! ఎవ్వరియొక్కను శిరసావహించి ఈ దండినాథు లందఱు సమములఁ గట్టి పోరికే నడిచుచున్నారో యట్టి ప్రభువే యనుచు తింపనచ్చును సుఖముగ నొడలు కండితుండ నింటఁ గూర్చుండక కత్తివేల్లి కనకమఁ వెంటి కేరియు నాయానపట్టుకొనఁజూచుటకు నెట్టివాఁడవా?

మల్లికార్జునతర్క—విశ్రమా! నీ వెప్పుడు నిట్లు హాస్యము లాడుచుండువు. ప్రసాదాదిత్యు! తామైన మహారాజుతో విన్నవించి, నాకు సమరంబున కేగ ననుజ్ఞ నిప్పించుడు. కీర్తి కేఘలగు గణపతీచక్రవర్తివారి కాలంబునం దింక పన్నవాడ నయ్యు నిట్టి నిర్బంధ మెఱుంగను.

రాఘవశర్మ—ఇప్పుడు పెద్దవాడ పగుటచేరినే నిర్బంధము కావలసివచ్చిన దనుకొనుము.

ప్రసాదాదిత్యులు—మల్లికార్జునా! నా పచనము నాలించుము. అంధ్రసామ్రాజ్యము నిప్పును నీ ముజుదలగు రుద్రాంబామహారాజు పరిపాలించుచున్నది. ఆమె యింకను అవివాహిత. ఈ కాకతినింకానచముపై నధిపతిపండిగిన పురుషసింహాకేశరము ఆమెకు జనించునప్పుడే కాకతినింకంబునకు భూలోకంబునను, దివంబునను కీర్తి నిలిచినట్లుగును. ఇక నీవు నూ రాజుకి మేనత్త కుమారుడవు. ఇర్తివు గానున్నావు. అట్టి నిన్నిపు డనావశ్యకముగ నపాయంబునఁ జెట్టుట ఈ త్రిలింగాంధ్రసామ్రాజ్యక్షేమము కొరకు మా కెవ్వరకు నిష్టము కాదు.

మల్లికార్జునుడు—అట్లయిన నా కెప్పుడీ పురుషరాణివాసమేనా!

రాఘవశర్మ—ఓహూ! మహారాజునంతటివానికేకాక పురుషరాణివాసము సామాన్యులకు సిద్ధించునటయి విశ్రమా!

మల్లికార్జునుడు—మిత్రులారా! వినుడు.

చ. పురుషులచే సతు ల్పూజయ్యుండునాఁ జొందుచుండుటల్
సరయగుఁగాని కామరులచాటున, నాహనహీనవృత్తి, సం
గతవిముఖత్వ మూని, ఘోరకారణ మేదియె కలుగుచు, నే,
పురుషులలోఁ గలనాటికే భోవఁగ నింట వసింప నేడుచే!

ఉ. నిర్ముఖ మేరు రుద్రమయు నెమ్మి క శైశవమాది యుండుటల్;
నిర్ముఖ మామె తండ్రి యది నెయ్యముచు గను; పైన శౌర్యముక
డక్కి, మగల్ సమక నగువిధంబున—గాకతిరాజ్యలక్ష్మి తా
నెక్కువ యానుగాక—యిటు లింతుల చాటున డాఁగి యుండునే!

ప్రవాదిత్యుడు—శౌరిందొండక నా వచనము పూర్తిగ నాలింపుము. నీవు మా మహా
గాఁకికి భర్త కాఁడనిపించుచు. బాంధవ్యముచేతనేగాక బలమైన ప్రేమానుబంధము
చేతఁ గూడ మీ యిరువురు నొకరి కొకచే తరియున్నారు. మగవాడనైన నీ మన
స్థితి ముగి డెట్లుమా కను మా మహారాజ్య నిర్మూల దప్ప మఱియొకని—వివాహము
మాట యట్లుండ—కన్నెల్లవైచిత్ర్యము. పూర్వపు సంధిబంధనల బట్టి బసవన్న
యేఁగవలసివచ్చెను గాని నిజముగా వోళయధ్యయలలో మన కెక్కువ ప్రమేయమే
లేదు. ఇక స్వాధీనమున కానశ్యకము కలుగునెడల ని న్నాఁగుమనువా రుండరు.

మల్లికార్జునుడు—ఈవిషయమే నా మనస్థితి మీ రెఱుంగనిది కాదు. త్రిలింగసామ్రాజ్య
సముదానమునకై అప్పుడే శౌర్యరస ప్రదర్శన మొనర్చు మీ యిద్దఱి మధ్యను
ఘోరికఁతని కూర్చుండుట నా కిష్టములేదు. నిరీద్యుడవైన తనకై వేచియుండు నన్న
మీ మహారాజ్య హస్తాధిపతి హస్తాధిపతిగాక! మెచ్చుటకును, మెప్పుకకు దగుఁట్లు
ప్రేమిండుటకును అనకాశ మేది?

బసవన్న—మిత్రమా! లిలుచుగ పై కెగిరించి పావురంపు తెక్కబిగి పరిక్షింతుము కాని
నామిత్రులు ఎర చూపుచున్నాడేకదా కనుమూల తీయుట.

కామరసంగ—మా మహారాజా! ఆమాత్రపు భేదము తెలియునులేమృ.

మల్లికార్జునుడు—ఏమో! మీ యిచ్చనచ్చినట్లు కానిండు. ఐదను యుద్ధంబున కేగుటకు
సెలవు నేటి సభలో సింహాసనాసీనుల నడిగెద. (అటుచూచి) అదిగో వెలమనాయకు
లండలును వచ్చుచున్నారు. సభాసమయ మైవట్లున్నది.

[కలహములు ప్రకటింపబడు.]

ప్రసాదానిత్యుడు—నమంచేయును. అందఱును దయచేసి, నభ సలంకరింపుడు. ప్రభువులు
నిచ్చేయు సమయముగూడ నైచది. చిరుదాసని సరియ భట్టులు వచ్చిరా?

భట్టుమూర్తులు—ప్రకేంది, అయ్యా! సిద్ధముగా నున్నాము.

సీ. నీకీర్తి సీమూర్తి నీకౌర్య సంపూర్తి.....

ప్రసాదానిత్యుడు—అంగు డాగుడు. ప్రభువు సింహాసన మలంకరింపనున్నారు. ముందుగ
నుతింపబడవలసినది ప్రభువులు.

[తెలీ] జే! కాకతీయవంశమునకు జే! అంధ్రసామ్రాజ్యలక్ష్మికి జే!

ప్రసాదానిత్యుడు—మహారాజ్ఞి నభ సలంకరింపనున్నారు.

(మంగళవాక్యములు మోగెను. అందఱును వదనగ నలుతురు. స్వపరివారముతో శ్రీనాథ
చిరంజీవి లరు చేరుదులై పురుషవేషాదితము లగు కవచకిరీట ఖడ్గాదుల భరించిన దుచ్చాంతా
మహారాజ్ఞి ప్రకేంది, సింహాసనానీడ యగును. రాణి యాజ్ఞానాచలతో కందలు మలితాస
సంగులగుచుండును. సింహాసనము ముందు రెండుక్రైస్తవ పద్మవాయకశీరులు కూర్చుండురు.
వారి వెనుక కూర్చుండువర్ణియందు భటులు నిలుతురు భట్టుమూర్తులు ప్రభువునకు ఎదుర గాక
క్రైస్తవ నిలుతురు మహారాజ్ఞికి ఇరుప్రక్కల చామర గానీలు లుండురు. వారిరువార
కొలువనాటంబు కిసక్రైస్తవ దళల శ్రీపరివారము నిలుతురు. వాద్యములు నలుచును.)

భట్టుమూర్తులతో—గుడు మడిచేయి పైకెత్తి

శ్లో. యోయం జాతః గ్రీలోః ప్రథితసుచరితే కాకతీయాన్వవాయే
యస్మై శ్రేయాం స్వజగ్రం విరలితి భగవాన్ దేవదేవ స్వయంభూః
యన్మాజ్ఞా స్వ పృథ్వీతి మహత మశీశ్రేణి కేళీనయస్యా
సోయం భూపాలమాంబయతి గుణమహా రుద్రదేవో నరేశః.

ఇంకొకడు—శ్లో. యో రుద్రో రజతాచలేస్థితి మగా దధాంగ నారి పురా
సోయం సంప్రతి కాకతీశ్వరీతులే సర్వాంగనారీ స్థితః
స్థానీయ ద్విషమూషలోకనకళామాతేరి శస్త్రకృతా
న్యాసా వైరిపురాణి చిత్రమధునా ఖడ్గే విషం ధాన్యతే.

ఇంకొకడు—శ్లో. పై నోమాచేతి నద్రిప్తా
సోమాచేతి ప్రధామగాతే

తప మాతా శివా సాహు

ద్వేష్ గణపతిః పితా.

మహామోక్షము—నీ. జయ శభోమణికుల సదమ లాలంకార

జయ కాకతిర్ద్రవంశప్రధీన!

జయ బాహువీర సంస్థాపిత సామ్రాజ్య!

జయ రాజసామంత సంప్రపూజ్య!

జయ ఖడ్గశాసిత సకల శాస్త్రవ జాల!

జయ మిత్రస్యపబద్ధ సమయ పాల!

జయ శాస్త్రనిగదిత సద్ధర్మ పరీషాఢ!

జయ పద్మనాయకశౌర్య భూష!

గీ. జయ యనంతసేనాయుక్త! నయ నియుక్త!

జయ సకలసామ్యమతహిత! సాధు సహిత!

జయ నిజాశ్రీరజన పక్ష! సత్య రక్ష!

జయ యశోకామ! శ్రీ రుద్ర సార్వభౌమ!

ఇతిశాసనము—నీ. విక్రమార్కునితోడ వెలసె తాతకు తాత

మాన్యుడొ త్రిభువనమల్లపుంస

అనిచె తాతకు తల్లిడి యదులైన చాళుక్య

భూపుల కాకతిపోలరాజు

మహిత త్రిలింగసామ్రాజ్యంబు నెలకొల్పె

తాత ప్రతాపరుద్ర ప్రభుంస

భల్లాణ యాదవ ప్రబలసేనల గెల్పె

తల్లిడి శ్రీ గణనాథ ధారుణీహర

గీ. ఉట్టి మీపూర్వులు గణించిట్టి యశము

పెంపు గాంచంగ శాస్త్రపుర భీతిలంగ

వెలయు దేశలారాజ్య విపుల విభవ

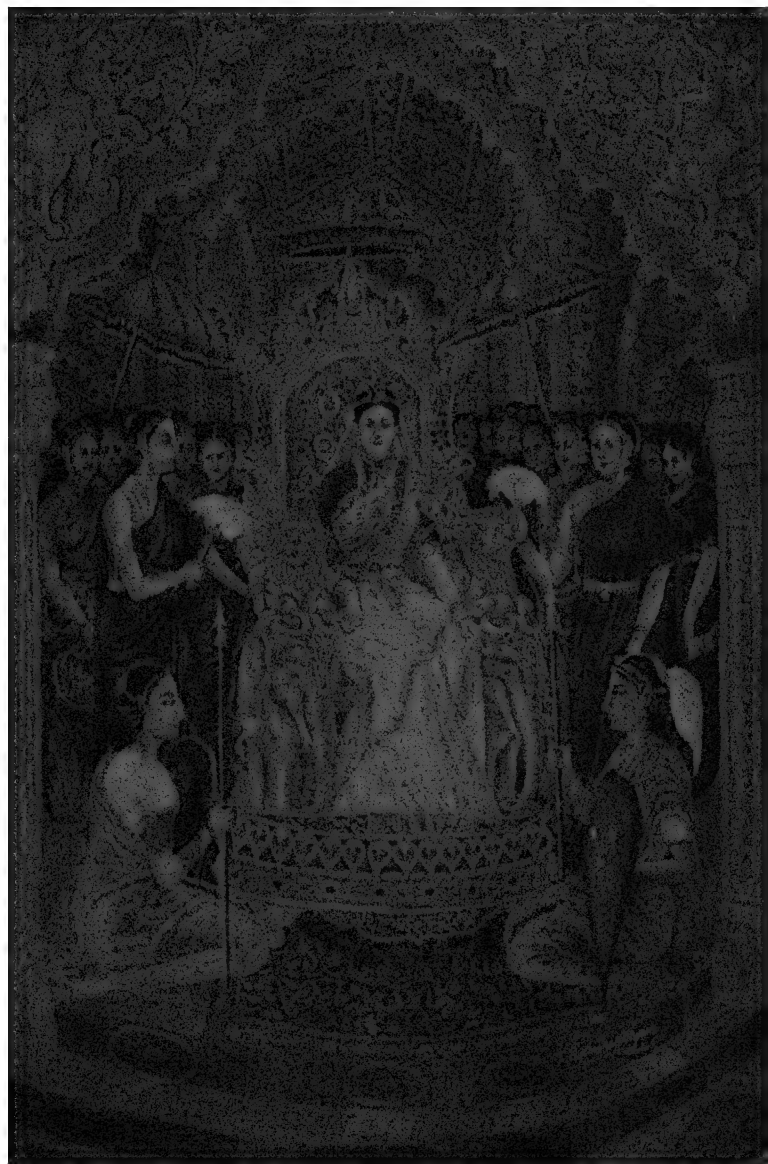
భద్ర పదభావ! కాకతి రుద్రదేవ!

సేవీకము—నీ. లలిత కోమలమైన లలనాప్రకృతితోడ

వీరపూరుషసాధ్య భీన ఫణి

మతరాంతపుర వాస సమ్మతితోడ

కడనభూవిహరణ శౌశలంబు

నునుచేతి తమ్ముమెత్తని శేత ససి లోడ
భూభూ సంవాహ భుజబలంబు
మృదుల సున్నిగ్ధ దృఢ జ్యేము ప్రభుశోడ
పరిభీకరేతన పాటవంబు

శే. గలుగ వానూరశంపూర్ణి గాంచు నిలచి
భువిని నోమాంబ కీనయై శివుడు పుట్టి;
నింత నిను బూరుపాఖ్యచే నెన్నె దిగిచె!
రిమ్మగుణసాంధ్ర! కాకతిరాజుచంద్ర!

(మహారాజ్ కడియేయి కొంచెము ఎత్తిగా భట్టమూర్తులు ప్రభుభక్తుల సమస్కరించి, విడిచించి,
వెనుకకు తగ్గి, నలుతురు.)

ద్రుప్రమదేవి—ప్రసాదాదిత్య దండనాథా! మహామంత్రి శివదేవయ్యగారింకను సభకు గాలిదా?
ప్రసాదాదిత్యుడు—ర్యనిహారాంతరి నిమగ్నులై యుండి నేడు నా మూలమును నా దీప్తిభాసుల
కిభివలసింబుల సంపిరి.

ద్రుప్రమదేవి—పద్మినాయకివీరి బిరుదసారము కావచ్చును.

(ప్రసాదాదిత్యుడు సింహాసనముచెంత కేగి, త దభిముఖుడై, కొంచెము ప్రక్క గ నలుచును.)

(భట్టమూర్తులు మఱల ముందుకు వచ్చి ఒక్కొక్కరు కున్న యెత్తి, బిరుదులు చదువచుండగా తిక్కిరివారు జయశబ్దములు చెప్పచున్నారు. ఒక్కొక్కరు దండనాథుడు సింహాసనముచెంత కేగి, ఎడమచేతిలో కత్తివలను కుడిచేతిలో కిట్టవలను పట్టుకొని, నిశ్చలుడై మహారాజ్ కి అభిముఖుడై నలువఁగా, పరిదహము భట్టమూర్తి పాస్కొంఁచును. ఒక్కొక్కరు దండనాథుని బిరుదపాతము “నంత వలన పార్థివర సుభాకరి” అను విదనముతో ముగిసినతోడనే ఆ దండనాథుడు కుడిచేతిలో కిట్టని, వలనను దీసి, వైచిత్ర్య మహారాజ్ కి అభివాదన మొనర్చి, కిట్టని నెలలోనికి దింపి, వినుక వినుకతో ఆ భట్టము మీ కుర్చుండెను. ఇది ఆ భివాదన శ్రమము.)

1 వ భట్టమూర్తి—పంచ వాడ్యయ దళ విసాల!

తక్కిన భట్టమూర్తులు—జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—కాకతిరాజ్య స్థాపనాచార్య!

తక్కిన భట్టమూర్తులు—జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—చలమని గొడ!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—జల్లిని మేకేత్ర శోభాశ్రీ కనుగొ!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—సోమసుల పశురామ!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—యదిరుడగడ స్వవిరుడమూ!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—రాయవేళా భుగగ!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—అమి గంటి పునివాడేవ్వ!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—రాయగోవా!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—కగవి కవాట మారకా!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ,

1 వ భట్టమూర్తి—చేబ్బనినెత్త పయిపారావారి రాకాసుధాన!

చక్కిన భట్టమూర్తులు— జయ విజయోధాన!

(ప్రసాదాదిత్యుడు కత్తిని మొత్తి. ప్రభులకు అభివాదనము పట్టి, వెనుకనడకతో తన కోట నకు తిరిగి వచ్చును. ఇతనికి లునువనకుండు వద్యనాయకివీరు లుడలును ఒకరినిర్వూ సోకరు వారివారి స్త్రీత్రివిధములు పరింజబడునప్పుడు అట్లవాదనము పట్టెదరు. తక్కినవారి కిరుకముల కొనుకు అనుబంధమును చూచునది. విరదపాకములు ముగియగనే భట్టమూర్తులు ప్రభునకు ముఱు సమస్కరించి, ఒకప్రక్కకు, ఒదిగి, నిలిచెను)

రూద్రమహేష్—నేటి సభావిషయ మేమి!

ప్రసాదాదిత్యుడు—బసవన్నా తెమ్ము.

బసవన్న—శ్రీమ నృహారాధారాజ సార్యభాముల యాసతిని చోళరాజ సహాయార్థమై పైస్యముగ వెడలుట కనుజ్ఞఁ గోరుచున్నాను.

రుద్రమదేవి—దండయాత్రకు వలయు సాధనము లన్నియు నమకూర్చుబడినవా?

బసవన్న—అన్నియు సంసిద్ధము లను విషయము నేటి యుదయమున తీరినిలిచిన పై న్య
ములను అశ్వారోహణై పరీక్షించిన సార్వభౌములకు విదితమే. అయినను వివరముగ
విన్నవించును.

సీ. శస్త్రసాధనముల సాసలః దీర్పించి,
దుస్తు ముస్తీసుల సిస్తు పజచి,
వ్యూహముల్ కట్టించి యుద్ధవద్ధతి నేర్పి,
పైనిక ఓటిమంబు చక్కఁ జూచి,
చిన్లు చీకులు లేని శిబిరముల్ నమకూర్చి
భండాఠము ధనంబు నిండఁ జేర్చి,
బండ్ల నొంటెలమీఁద బరువుల నెత్తించి,
తనగంపు తెచ్చి సగతన యొనర్చి,

తే. చారులను గ్రామ సంభార సాధకులను
మార్గకారుల ముందరించి, మర వురంపు
దైవములఁ గొల్చి, తమ యాజ్ఞ తల ధరించి,
నమములం గట్టి, నాయకుల్ నమవఁ గలరు.

రుద్రమదేవి—మీకు సంపూర్ణ విజయంబు చేతుఱి, ఇదివఱకు గడించిన “చోళరాజ్యస్థాపనా
చార్య” చిరుదంబును న ద్వి తీ యం బు గా నొనర్చుకొనవలయును.

బసవన్న—బ్రభువుల యుద్దేశముతో పెద్దల యాకీర్షించనము, దైవ సహాయము లోడై,
తావ కాఙ్గాసరిపాలనమును నిరవశేషముగ నెజవేర్చుగలవు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—సందేహమేమి? పరభయంకరు లగు విష్ణుర్లగోత్ర వీరులు శౌర్యవిధియు
సనుభవశాలియు సగు బసవన్న వెంట నేగుచో బ్రభువుల యాదేశపూర్తికిని చోళ
స్వపాలవాంఛాపూర్తికిని ఏ యంతరాయమును గలుగదు. విష్ణుర్లవారి ఘనత మన
మెఱుంగనిదా!

సీ. చుండ దోర్దండ ప్రకాండ మండిత రణ
పాండిత్య ఘనులు విష్ణుర్లవారు
సకల శత్రువ భీత సమర కేళీ లోల
పటు శౌర్యనిధులు విష్ణుర్ల వారు

గజ వాజి యాన సక్రమ విక్రమోత్సాహ
సార ధీయుతులు విష్ణుర్లవారు
సర్వ సైన్యపూహ సార భదోపాయ
పరమర్థ విదులు విష్ణుర్లవారు

తే. అట్టి విష్ణుర్లగోత్రజు లాదియైన
వీనికరింబు చతురంగ విభవ మెసంగ,
దనదు యాజ్ఞానునర్తన దసరి సమన,
బసవ దండనాధున కలభ్యంబు కలదె?

బసవన్న—వాత్సల్యముచేత న న్నుత్సాహపఱుచుటకు తా మెరిగి వర్ష మురియు నూ
నాత్వభూముని యాజ్ఞాబలములో నున్నది. కాని మాలో నేమన్నది?

కుద్రహదేవి—విష్ణుర్లగోత్ర వీరులయొక్కయు, బసవదండనాధులయొక్కయు శౌర్య నాహాస
ములు మే మెఱిగినవే! వారి డక్షిణ దండనాహతా విజయము ము కు డే! కే! కే!
మఱియు నట్టి విజయంబు ధర్మానుసారంగా జరుగవలయును.

బసవన్న—ప్రభువుల యుద్దేశ మెఱిగితిని. నా విజయంబుచే డమకు జేయు యెడల
ధనసరిమంబై యుండగలదు.

సీ. దందులో పైనికుల్ బారి సల్లెలయందు
చూటగొట్టరయుండఁ జూచువాడ

స్త్రీ బాల నృధులఁ బొంగిన రణవోపు
లలఁతెప్పట్లగనక యాపువాడ

తురగాది సైన్యజంతువుల నన్నిటి నాదు
సహజన్ములకు రక్ష సలుపువాడ

చే జక్కునట్టి యే చెనటి శాస్త్రివునైన
సర్వ గౌరవమున నరియువాడ

తే. శత్రుశుల్కుంబు, భవదీయ సైన్యవిధుల
బలగములసాలు బంట్లకుఁ బంచి యిచ్చి,
రాజభాగం బిచటి కంపి, మీ జయంబు
తెలుపు శాసన మెల్లడ నిలుపువాడః

ప్రసాదాదిత్యుడు—మేలు! బసవన్న! లెస్స నాడితివి.

రుద్రమదేవి—మా మనస్సంకోచంబు బోగొట్టు వాక్యంబు పలికిన బసవ దండనాథు నెడఁ గృతజ్ఞులమగుచు, దక్షిణదండయాత్రకై యనుష్ఠ నిచ్చుచున్నారము. నేటి సభలో నింక విచారణీయాంశము లేమైన గలవా?

రాఘవశర్మ—ముందుకువచ్చి, శ్రుతువునకు ననుసరించి రాజ్యకార్యార్థమై ధాన్యవలీనగరంబున కరుగ ప్రభువు ననుజ్ఞను వేడుచున్నాడను.

రుద్రమదేవి—మా క్రియసోదరి సభిమానించితి మని తెలుపుడు.

రాఘవశర్మ—విధేయుడను.

(రాఘవశర్మ కనుకకు దిగ్గంగా మల్లికార్జునాదు ముందుకు వెచ్చును)

మల్లికార్జునుడు—బసవదండనాథునితో చోళియుద్ధంబుల కేగ సార్వభౌము సంగీతారముఁ గోరుచున్నాడ.

రుద్రమదేవి—(హుంఁ) బసవదండనాథునితో నరుగు సైన్యములో మల్లికార్జునచర్య కెట్టి యధికార పదమున్నది?

మల్లికార్జునుడు—నా కేసైన్యభాగంబుతోడను ప్రమేయము వర్షింపఁబడిలేదు. నున్మాతృ మూలమున కాకతీయవీరోధముల రిక్త మీ శరీరమునఁ గలుగు నా కట్టి నిరావ్యసార స్థితి యహిరముగా నున్నది.

రుద్రమదేవి—(హుంఁ) బసవదండనాథా! మీతోడ నేగు సైన్య మెంత?

బసవన్న—మేమును, మా యనుచరులును, పదివేలమంది. మట్నార్పణ గోత్రపీఠులును, వారి యనుచరులును గలిసి మఱియుఁ బదివేలు. సామ్రాజ్యసైన్య మొక పదివేలు. చేరి ముప్పది వేలు.

రుద్రమదేవి—రాష్ట్రసైన్యమునకు మీ యధీననాయకు లెవరు?

బసవన్న—నగరసైన్యాధికారిగ నుండిన వీర మల్లు.

రుద్రమదేవి—ప్రసాదాదిత్యా! నగరసైన్యాధికారమునకు వీరమల్లు దండనాథునకు బదులుగ నెవ్వ రేర్పఱిపఁబడిరి?

ప్రసాదాదిత్యుడు—ఇంక నెవ్వరును నియమింపఁబడలేదు. ఇంతవఱకు విప్రర్థ వారలును, మట్నార్పణవారును కాదు, రామలక్ష్మణులపేరుగల, నగరోత్తర పాత్రకారభాగంబులం దున్న బురుజులపై యధికారములును నింక నెవరియందు నుంపఁబడలేదు.

రుద్రమదేవి—దక్షిణంబున కేగు దంపలో నెట్టిమార్పులును ఆవశ్యకములు కావు. సగర
పై న్యాధిపత్యంబునకు మల్లికార్జునవర్మ నియమించబడిరి. రామలక్ష్మణగడీలఁ గాచు
టకుఁ జెంపాలవారలను, మీ కేచర్ల వారలను, నియమింపుఁడు. వీరోత్తములగు మల్లి
కార్జునవర్మయొక్క సమగ్రోత్సాహము, సామ్రాజ్యవనరులకుఁ జెంపందుఁగాక,
రాజ్య కోశాధికారి ముఖి వచ్చువఱకును రెండవమంత్రియే యా యధికారము ను
నెఱవేర్చుఁగాక!

ప్రసాదాదిత్యుడు—భాగ్యము.

రుద్రమదేవి—స్వయంభూదేవు కరుణ నాంధ్ర సామ్రాజ్యము నెట్టులుఁగాక!

(మహారాజ్ఞ శవఁగా సభనా రంభము శేచి, నంద్రశిష్యుడై, నిలుచును.)

భట్టమూర్తులు—కాకలి సామ్రాజ్యలక్ష్మికి జే!

(తె ర ర గ ము.)

తృ తీ యాంకము.

తృ తీ యాంకము.

ప్రదేశము—నీలఁగరములోని భాస్కరాచార్యుని గృహము.

ప్రవేశము—గ్రీఁహంకితన మొనర్చు భాస్కరాచారి, గణపతుడు సాధించు శీలావతి.)

భాస్కరాచారి—అమ్మా! శీలావతి! ఆ వద్యమునకు నేఁ జెప్పిన యర్థమును మహారాజ్ఞకి
విన్నవించితివా!

శీలావతి—విన్నవించితిని.

భాస్కరాచారి—ఎట్లు విన్నవించితివి? వినుముగఁ జెప్పుము.

శీలావతి—విన్న సభాసంతకమున మహారాజ్ఞ నన్నుఁ గాంచుటతోడనే “నీ తండ్రి భాస్కరా
చారి యా కట్టుపద్యమున కర్థ మేమైనఁ జెప్పఁగలిగెనా?” యని యడిగెను. అప్పుడు
నేను ఆపద్యమును జదివి, తాము చెప్పిన యర్థమును విన్నవించితి.

భాస్కరాచారి—మఱల నా పద్యముఁ జదిపి తాత్పర్యము చెప్పము. నేను చెప్పిన దంతయు సరిగ్గ ప్రభువన్నిధిలో విన్నవించితివో లేదో చూచెదను.

లీలావతి—“ఆ. గ్రంథ ములను గోరు కన్య ద్విజాంగన

పెండ్లి వేరే దనుదు ప్రియునిఁ గూడి

వేయి మంది నాకు వేషక బలి యిచ్చి

బ్రహ్మ చ్యవ దీక్షఁ బడయ వలయు.”

కాళికాలయములోని గుప్తంబులగు గ్రంథములఁ దీయించు ప్రయత్న మొక ద్విజ కన్యకచే జేయించనలె సనియు, అట్టి కన్యక వివాహసమయంబుననే వరునితోఁ గూడి అట్టి యష్టమునకుఁ బూనుట కానికి ప్రీతికర మనియు, మొదటి రెండుపాదముల తాత్పర్య మని ముందచేసితిని.

భాస్కరాచారి—ఆ భానము సరి యని మహారాజ్ఞి యంగీకరించెనా?

లీలావతి—“అంతనజకు సులభమే. కడమ రెండుపాదముల భావ మేమి?” అని యడిగెను.

భాస్కరాచారి—నీ వేమని బదులు చెప్పితివి?

లీలావతి—“వేయిమంది నాకు వేషక బలియిచ్చి” అనుచో జీవబలుల నిచ్చుటకు వీలులేని సమయము మగ్ధులబలంబున జంత్వించి గల్పించిన నానీకేళలంబులను వానికి బదులుగా బలిగా నుపయోగించుట శాస్త్రమర్యాద యని విన్నవించితిని.

భాస్కరాచారి—ప్రభు వేమనెను?

లీలావతి—“కాళి సంత సులభముగా మోసపుచ్చెనెవా?” యని నవ్వెను.

భాస్కరాచారి—సర్వ! తరువాలి?

లీలావతి—నాల్గవపాదములో సూచించఁబడిన బ్రహ్మచ్యవదీక్షకుఁ గాలమితి పద్యమునఁ జెప్పఁ బడియుండకపోవుటచేత ఒకసంవత్సరము మాత్రమే యా నియమము పాటించఁ బడుట పద్యభావ మని చెప్పితిని.

భాస్కరాచారి—మంచిది. సీపైఁ జెట్లైన పని నొనర్పితివి. మహారాజ్ఞి యీవిధమగు ప్రయత్నమునకు సమ్మతించెనా?

లీలావతి—అలోచించి యుత్తరువు పంపెదననియు, (సంకేహింపను.)

భాస్కరాచారి—నీ తండ్రినగు నాముందు సందేహ మేల? చెప్పము.

లీలావతి—పద్యమునఁ జెప్పఁబడియుండు కన్యక నీవేయగుటకు సిద్ధముగా నుండువనియుఁ బలికెను.

భాస్కరాచారి—(సంతోషముతో) తల్లీ! మహారాజ్ఞి మచయెడ నుముఖమై పలికెను. కావున మన మదృష్టవంతులమే.

(తరలో) భాస్కరాచార్యా!

భాస్కరాచారి—అమ్మా! ఎవరో పిలుచుచున్నారు. చూడుము.

(లీలావతి నిష్క్రమించును.)

భాస్కరాచారి—(తనలో) నేను వచ్చిన జ్యోతిర్లింగ సందేశన కార్యముతో పాటుగ నన్ని కార్యములును సానుకూలముగ నున్నవి. మహారాజ్ఞి వివాహమునకుఁ గూడ ముహూర్తము విచారించుటకు జాతకములు నానెద్దఁ బంపఁబడినవి. ప్రకృత సందర్భములకు తోడుగా మహారాజ్ఞి వివాహముతో నా కొమార్తెయగు లీలావతియుక్క-వివాహమును, అందుమూలమున జ్యోతిర్లింగ సందేశమును గలిపివచ్చునట్లు తోచుచున్నది. ఇ వనియుఁ ద్వరలోనే సమకూడఁగలవు.

ప్రవేశము—లీలావతి.

లీలావతి—తండ్రి! ప్రసాదాదిత్య దండనాథులు వచ్చియున్నారు.

భాస్కరాచారి—వేంటనే లోనికిఁ దీసికొని రమ్ము.

(లీలావతి నిష్క్రమించును.)

భాస్కరాచారి—(తనలో) మహారాజిగారి వివాహముం గూర్చి విచారించుటకై ప్రసాదాదిత్య దండనాథులు వచ్చియుండనోవు. కొన్ని రాజ్యకార్య సందర్భములఁ బట్టి మహారాజిగారి వివాహము త్వరలోఁ జేయింప నీ రాజ్యసామంతులు, దండనాథులు, ప్రజలును వేగిరపడుచున్నారు.

ప్రేమ—లీలావతి వెంట ప్రసాదాదిత్యుడు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—భాస్కరాచార్య! సమస్కారము.

భాస్కరాచారి—శుభమస్తు. శుభమస్తు. దయచేయుడు.

(ప్రసాదాదిత్యుడు పితృసమక్షే సుహృద్భువంశం.)

భాస్కరాచారి—తల్లీ! నీ వేగి యీ గణితమును సాధింపుచుండుము.

(లీలావతి ఫలకముతో విమర్శించుచు.)

ప్రసాదాదిత్యుడు—భాస్కరాచార్య! రాసిగారియొక్కయు, మల్లికార్జునవర్మయొక్కయు జాతకముల రెంటిని బరిశీలించితిరా!

భాస్కరాచారి—అ! చాలవజ్రకు బరిశీలించితిని.

ప్రసాదాదిత్యుడు—అట్లును భారతములఁబట్టిమాడ వారి కిష్టమును చనుకూల దాంపత్య యోగములు కనిపించినవా?

భాస్కరాచారి—నండనాథా! అట్టి యోగము భగవంతుడే నిర్మయించినాడు. లేకున్నచో వారిద్దఱను సమహాపయోగములుగ, అన్యోన్యముగాగ పాత్రులగ, బాపము నెదిర్చుగా నీ కల్లోలసమయముల నొక్కచో విధి పుట్టించియుండునా?

ప్రసాదాదిత్యుడు—నందనముల యానుకూల్య మట్లే యున్నది. చిరకాలమునుండి యీ రాజకుటుంబమునందుఁ గల భక్తిచే మా కంఠమును పెంకల్ప మట్లులే యున్నది. త్వరలో మహారాజిగారికి వివాహము చేయించి, ఏకశిలా యగసింహాసనముపై పురుష సింహాశోరము నధిరసింపజేయవలయు నని ముచ్చటపడుచుండుము.

భాస్కరాచారి—అయిన నా కొక సందేహము. మర మహారాజుని సరిణయంబు కాఁగోరు స్వతంత్రరాజ్యాధిపతు లనేకు లుండుదుకదా. వా రెందఱకును నీ యిల్లటపుట్టుఁడగు మల్లికార్జునునే ఖూరు కోరుటెల?

ప్రసాదాదిత్యుడు—వానికి ప్రబలమైన కారణము లున్నవి. కీర్తిరోషులగు గణపతివక్రవర్తిగారి యాదేశము వెట్లే యుండెడిది. కావున తమ మేల్లుఁ డగు మల్లికార్జునుని, కొమార్తయగు రుద్రాంగును, వారు తమతోఁగూడ దండయాత్రాదులఁ ద్రవ్వ కొనుచు నచ్చిరి. అప్పునిమండియు రన హృదయధళకమునందుఁ జిత్రించుకొనిన మల్లికార్జునమ్మనేకాని గుఱిమాడేవి వేతాక రాజకుమారుని పాణిగ్రహణం బొనర్చుటకు బప్పనేకులైనను. పోసి. ఆయెను వేతాక స్వతంత్ర రాజ్యాధిపతి కుమారునికి వివాహము చేయున మనుకొన్నను, ఆతఁడు మా రుద్రమతోపాటుగ ఓరుగంటిరాజ్యమును గూడ స్వీకరించి, తంరాష్ట్రములోఁ గలపురుషులకుఁ బ్రయత్నించును. అందుచే నిగతికాలమునుండి నింపుకన్యాతల్పస్రమున నొప్పించి యీ త్రిలింగమహా సామ్రాజ్య మొక మాంకలిక రాష్ట్రమగును. మఱియు నింతకాలమును ఈరాజ్యపరిమూల, పేరుషముతో బ్రలికిన మే మందఱమును మాచేపలున్నాఁగింపఁ బడిన యే రాజులతో యుగ్రయించుట కొప్పుకొనవలసినచ్చును. లేదా రాజ్యకల్లోల ముంకై నీ సిద్ధపడవలెను. అదిపులఁబట్టియే పోదురుగాని యిట్టివద్దతికి ఆంధ్రవీరులు బిచ్చుకొనరు. కావున నీ కాకతిరాజకుటుంబమునకు సమీపబంధువుఁడగు మల్లికార్జున మృత్యు మా రానికిఁ దగిన నరుఁడుగ మా కందితును దోచినాడు. ఇతఁ నాత్మి భారతవిషయ మెట్లున్నదో తాము సెలవీయవలయును.

భాస్కరాచారి—ఎట్లుండుటేమి! దివ్యముగ నున్నది. అయ్యా! మాచితిరా! దీనిలో నొక్క రహస్య మున్నది.

తే. ఆత్మలో దృఢతరమగునట్టి పూన్ని-
మంచి యొచించి మీవంటి మనుజునరులు
చేయఁదిలంచిన కార్యంబు కీర్తికాల
ఫలితమై తీరు గ్రహయోగబలముకలిమి.

తే. మంచిచెడుగుల నూచించు మహితఘోగ
కారుల గ్రహపూగుఘో కలుగఁజేయు
విశ్రేణలముల వివరించి మేలుకీర్లు
నూచి యితమిత్త మనుటయు దుర్ఘటంబు.

తే. మదిని మీరెంచు కార్యంబు మంచిదైన
సద్గ్రహనుకూల్యంబును, శత్రుయోగ
కరణ శౌంతియు, యొచించి కార్యసుఫల
సరణి నెఱిగింతు జ్యోతిషశాస్త్రవిదులు.

ప్రసాదానిత్యుంహ—(శబ్ద) అట్లయిన “మనోజయంత మండవ్య” మనియే తమయుద్దేశమా?

ధాన్యరాచారి—కాదా? తమయభిప్రాయమో?

ప్రసాదానిత్యుంహ—నా యభిప్రాయమును నాచేతిలోని కత్తి యెఱుంగును. నే నెఱుంగను.

కాని యేదియెట్లున్నచో జాతకములఁ బరీక్షించుట మర్యాదకదా?

ధాన్యరాచారి—అవును. కావుననే యిటు చిత్తగింపుండు. ఇది రుద్రమాదేవి జాతకము.

గు	రా		
ల. సం	రాశిచక్రము.		
			ర
	కు	శ	మ

మహారాణీవారిది కుంభలగ్నము. అంచే చంద్రుడు. రెండవది యగు వాక్స్థానమున
 త దధిపతియు విద్యాకారకుడును నగు గురువు. మూడింట, దైర్ఘ్యస్థానమున, విజయకారి
 యగు రాహువు. సప్తమంబున సప్తమాధిపతి యగు రవి. ఆష్టమంబున అప్యమాధిపతి
 బుధుడు ఉచ్చు. ఆయుర్వృద్ధికరము. అతనితో శుక్రుడు. తొమ్మిదవది యగు తులారాశి
 యందు లగ్నాధిపతి యగు శని; ఉచ్చు. అతనితో కేతువు. రాజ్యస్థానం బగు దశమంబున
 కేత్రకారకుం డగు కుజుడు.

ఆ. జన్మ లగ్న మునకు సప్తమంబు వివాహ
 భావ మధివుఁడైన భానుఁ గూడె;
 సదియు సింహరాశి యగుట జాతకకాంత
 ప్రియుని కౌర్యనిధిని బెండ్లి యాడు.

ఆ. సతికి లగ్నమందు సంపూర్ణ శుభచంద్రుఁ
 డలరు; బుత్రకారుఁ డయిన గురువు
 తనదు నింట రెంటుఁ దనరుఁ బంచమనాథు
 నుచ్చగతుని చూడ్కి నొప్పు కలిగి.

కావున మహారాణికి శుభదాంపత్య సంతానయోగంబు కలదు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—అట్టిసంతానము!

భాస్కరాచారి—(శంకెను సంజీవింబి) ఆవిషయమే సరిగ లేదు.

ఆ. పుత్ర భావ భర్త బుధుడు పంపింప చేరె
 నీచ గతుని శుక్రు నెలతగొనము
 లిచ్చు వాని నెన్నిదింట; మీ రాణికి
 నాచుబిడ్డ లిద్ద ఁనగ వలయు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—సింహాసనముపై మగబిడ్డను గూర్చుండఁబెట్టి, నేలొత్సవముగఁ దిల
 కింపఁదలంచు మాకు మఱల స్త్రీప్రభుత్వమునే సూచించుచున్నారే!

భాస్కరాచారి—అట్లుకాదు. మీ రాణిగారి ఆయుస్థానాధిపతి యగు బుధుండును, ఆయు
 స్సారకుఁ డగు శనియు నుచ్చయం దున్నారు. కావున మీ రాణిగారు దీర్ఘాయుష్షు
 తియ్యె వరిల్లును.

ప్రసాదాదిత్యుడు—అదియే మే మెప్పుడును కోరునది.

భాస్కరాచారి—అట్లామె నిర్దిల్లుచుండగనే సంకోధాపంజైన మహామండు కలుగునని ఈ యోగంబువలనఁ దెలియుచున్నది. కావున ఈ రాజ్యమున కింకొక స్త్రీప్రభుత్వము కలుగదు.

ఆ. పుత్ర కారి గురువు పురుషండు కుజ రాజ్య
నాథు ధానవర్తి నవమదృష్టిఁ
జూచు చుండు కలిన శభమూర్తి యీరాని
ప్రేత్రుఁ డగును మీకు ధావి రాజు.

ఆ. పంచమంబునకును పంచమం బగు తుల;
దీని భర్త గురుని దృష్టి నుండి
ఘన కటుంబ ధావి గతుల నాతనిఁ జూడ
వనిత మనుమఁ డగును వంశ కర్త.

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—సంతోషమే! మా రాణికిఁ బుత్రుఁడైనను, ప్రేత్రుఁడైనను, కాకలి
సింహాసనముపైని బురుషుండు కూర్చుండవలెను. ఇతఁ మల్లికార్జునస్థానానికి
మెట్లున్నది?

భాస్కరాచారి—అదియు నిట్టిఫలంబులనే సూచించుచున్నది.

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—ఏవిధముచేల్చెననేమి? ఏకిలానగర రాజ్య సింహాసనంబున పురుషసింహ
కిశోరముం జూడఁగోరు మా సంకల్పములు ఫలించినఁ జాలును.

భాస్కరాచారి—తప్పక ఫలంపఁగలవు.

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—ఇంకొక్క సంతోషవార్త మీ కెఱింగింప వచ్చితిని.

భాస్కరాచారి—వేగమె సెలవిండు.

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—మీ కొమార్తయగు లీలావతి వివాహము కూడ వారి పాణిగ్రహణ
సమయముననే కావలె నని మహారాజ్ఞ యాదేశము. అది మీకు సమ్మతమా?

భాస్కరాచారి—అంతకంటె మేము కోరఁదగిన దేమున్నది? మహారాజ్ఞ వివాహ మహోత్సవ
సమయంబున శుభంబుగా లీలావతివివాహముఁ గూడఁ జేయింపుడు.

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—లీలావతికి వరుని నిశ్చయించితిరా?

భాస్కరాచారి—అవిషయమై మహారాజు యాజ్ఞయు, మీ యందఱ యనుమతియు, నాకు సమ్మతము. ఇంను మా యాత్మరీయశాఖవారైన రెండవమంత్రిగారి పెద్దకుమారుడగు రాఘవశర్మను గూర్చి యిదివఱకే యాలోచించుచుంటిమికదా.

ప్రసాదాదిత్యుడు—సరియే. కానిండు. అతడు భార్యసతీపురమునుండి వచ్చెనా?

భాస్కరాచారి—త్వరలో కాగలఁడని తెలియుచున్నది. అమ్మా! దండనాథా! నాకొమార్త పెండ్లిలో సంబంధించియున్న వేతొక ప్రయత్నమును గూర్చి మహారాజిగారు తమతో నేమైన సెలవిచ్చిరా?

ప్రసాదాదిత్యుడు—జ్యోతిర్లింగసంసాదనమును గూర్చియా? ఆ సెలవిచ్చిరి. మీ లీలావతి మహారాజుతో విన్నవించినరీతిగ మిమ్ములను దేవీకి పూజావిధానములఁ జేయించు యత్నంబున నుండు డని వారి యాజ్ఞ.

భాస్కరాచారి—మిగుల సంతోషము. అన్నిప్రయత్నములు సానుకూలములును, శుభ ప్రథమములును కాగలవు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—ఈ వివాహములకు ముహూర్తంబు లెప్పుడుకుదునో యేమైన విచారించితిరా?

భాస్కరాచారి—ఈవిషయ మిదివఱకే యాలోచించి కొన్నిముహూర్తంబులఁ జూచితిని. అవన్నియు లెస్సలోనే కుదురిగలవు. ఈ సందర్భములోఁ గొంచెము గణితసాధనముచే తీర్మానింపవలసిన యంశములు కలవు. గణితమునఁ బ్రవీణయగు నాకొమార్తతో ఆ గణితమును పూర్తిపఱచు మంజిరి. ఈవఱకుఁ బూర్తిచేయుండును. అమ్మా! లీలావతి!

(ప్రవేశము:—లీలావతి కలకముతో.)

భాస్కరాచారి—అమ్మా! ఆ గణితమును బూర్తిగ సాధించితివా?

లీలావతి—పూర్తిపఱచితిని.

భాస్కరాచారి—వద్దీ! వలక నిలు తెచ్చు. (వలక పోకిరి) ఏమీ! ఇంతత్వరలోనే కుదిరినదా! ఇంకఁ గొంత సావకాశముగాఁ జూడకపోతివా? ఇది మిక్కిలి యవకాశముగ నున్నది.

లీలావతి—ఇన్ని శుభంబులకుఁ దెగింపమయము త్వరలో వేతొకటి లేదు. పరిష్కరింపుడు.

భాస్కరాచారి—చరే చూచెదను. నీ వేగి లోపల విశ్రమింపుము.

(ఠిలావతి నిష్క్రమింతును.)

ప్రసాదాదిత్యుడు—“ఇంతత్వరిగా” ననుచున్నాడు. ఎన్నాళ్ళకు వీలుగనున్న దేమి!

భాస్కరాచారి—ఈ శుభముహూర్తంబు పంజరం దివములకే కలదు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—అయినేమి!

భాస్కరాచారి—మహారాజ్ఞ వివాహమునకు దళవంతటి ప్రయత్నముల కీమాత్రపు గమవు చాలునా!

ప్రసాదాదిత్యుడు—చాలునది చాలనిది మహారాజ్ఞయే నిర్ణయింపగలదు. నే నొక్కదానిని గూర్చి మాత్రము చెప్పగలను. ప్రభువులు తిలపెట్టిన పంజరం దివములకే కాదు; కేవలకే ఈవేళకు నన్నియు సిద్ధపడునగల పరిచారము, సామగ్రి, ధనమును, గలిగి సామ్రాజ్యము పెంపొందుచున్నది.

భాస్కరాచారి—అంతేకాక యీ శుభవార్త విన్నీర్హమైన యీరాజ్యమం దంతటను దెలిసి, మహాత్మన సమయంబునకు రావడిన ముఖ్యులందఱును నచ్చుటకుఁ దగినంత యచకాశము కావలయునగదా.

ప్రసాదాదిత్యుడు—ముఖ్యులందఱును నుత్సవములఁ జూడవల్లరేని రాజ్యపరిచాలఁ మెట్లు నెఱవేరును. రాజ్యపు సరిహద్దులఁ గాచు కోటలనుండి గాసి, దండయాత్రలందుండి కాని, యెడతగని జాగ్రత్తతో నుండవలసిన దండనాథులు వచ్చుటకు వెలుపడదు. ముఖ్యమగు రాజకార్యముల నియుక్తులగువారును రాజులగు. ఎవరెవరి పంతులవెంట పారువారు పంతులయందును పంతులయందును కష్టసుఖములఁ బడక తీరదు.

భాస్కరాచారి—అట్లయినచో “శుభశ్రవ కీర్తి” మ్మను వచనము ననుసరించి వెంటనే మహారాజ్ఞ వివాహ శుభకార్యములఁ బ్రారంభింపుడు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—మహారాజ్ఞయే విన్నవించి, పంశవృద్ధుల యొక్కయు, కులగురువుల గొప్పయు, సమయము బడిసి, వారి యాజ్ఞ తెలుగున వర్తింతును. నే నీకే సెలవు పుచ్చుకొందునా! (సమష్ట మిందును.)

భాస్కరాచారి—శుభ మస్తు.

(ప్రసాదాదిత్యుడు నిష్క్రమింతును.)

భాస్కరాచారి—జోతిశ్శాస్త్రములోని యొక్క విషయముం గూర్చి నాకు సందేహము కలదు. గ్రహ చార బద్ధులే యగుచు జీవకోటి సకలవిషయంబులందును ప్రవర్తించు నెడల వ్యక్తిస్వతంత్ర్యమున కవకాశ మేది? పాపపుణ్యకార్యసమూహంబున జీవ కోటికి ఎట్టిస్వతంత్ర్యమును లేనిచో ధర్మశాస్త్రంబులకు ప్రయోజనము లేదే! ఎవ్వఁ డేపని చేయునో ఆపనియొక్క ఫల్యవసానమునకు నారణ్య యుత్తరవాని కావలెను. కాని “ఏగ్రహముయొక్క ప్రేరేపణచేతనో యట్లు చేసేరి” నని వాఁడు జవాబు చెప్ప నెడ మనము హర్షించి యూరకుండవలసినదేనా! కావున ఆలోచింపఁగా వ్యక్తిస్వ తంత్ర్యమునకు సంపూర్ణావకాశము తప్పక యుండితీరవలెను. ఈ పర్యవసానమును స్థిరపఱుచుటకై నా మనంబు ఏకారణంబుననో మిగుల సుత్సాహపడుచుండును. శాశికాలయములోని గ్రంథములు సాధించి, ఈవిషయమును గూర్చి వానిలో నేమిట చర్చింపఁబడనేమో చూచెదఁగాక.

(నిష్క్రమించును.)

తృ తీ యాంక ము సంపూర్ణ ము.

చతుర్థాంకము.

ప్రథమరంగము.

ప్రదేశము—ఏకశిలానగరములోని వీధి.

ప్రదేశము—రాహుకేతువులు, వేణుదిక్కులనుండి.

కేతువు—అన్నా! రాహూ!

రాహూవు—ఎందుకి? కేతువా?

కేతువు—అవును. నీవుకూడ ఈ యోరుగంటి నగర వీధులఁ దిరుగుచున్నావే!

రాహూవు—ఈ నగరమునఁ గల వింత లారయుటకు మచవారిచేత సంపాదించితిని. నీవో?

కేతువు—నేను వేషకవడి మీయందఱకంటె నొకంత ముందుగనే యీ పురమునకు వచ్చితిని.
కాని ఏమంత తొందరఁ కొంచెము నెమ్మదిగా వుండును.

రాహూవు—అవు సట్లే నడుచువలెను. పొరములేని యాకాశమున పరుగిడునంత తొందరగా నడుచుట కీ భూమిపై ననకాశ మేదిరా తమ్ముడా?

కేతువు—అదికాదు. ఆకాశమున మన కీద్రోతుము వెనుకపడిత యలచాము. ఈ భూమికి వచ్చిపచ్చయిండ్లియు మాంబులకు వివరీతముగఁ గన్పించునంతటకై ముందుకు నడుచి వలసివచ్చినందుకు నేను చిక్కుచుచున్నాను.

రాహూవు—(హాస్య) ఇదియూ! అలవాటులేని కొత్తపద్ధతులలో నుండు చిక్కు ఇట్టిదే. నగరకాని కేతూ! ఏమిభూగోళమురా!

కేతువు—అవునురా అన్నా! పై పేరునకు మాత్రము మన గోళము లన్నిటిని గొప్పగఁ జెప్పు కొందుము. నిజముగ కొన్ని వైశాల్యమునమాత్రము పెద్దవే. కాని అసన్నియు నచిన్ని భూగోళము పైని దిగదుడుపునకైనఁ బనికొరవురా!

రాహువు—నీకుం దల తేరన్నగు తెలివెగుల మాటకే చెప్పితివా! ఎంతటి సామ్యవాయువు!
ఏమి పావనోదక సుస్పృష్టి! ఎంతటి ఘలప్రకములచే నింజివ పవ్వరపంక్తులు! ఏమి
జీవనదులు! నా కంటే యుగిపోవలె నని యున్నదిరా!

కేతువు—ఇంక మనగోరిముల మాట తలపెట్టకు. ఒకటి నట్టి సీడ; వేతూకటి మంటల గ్రహులు,
బాగలు రేగిండు. ఇంకటి వేడియగుయు నింబి గొడ్డువారిని జీవచ్ఛవము.
మజ్జియొక్కటి పురతెల్లపృష్టిచే నివాసానర్హమైనది.

రాహువు—వలదు వలదు. ఇంక వానిమాట చెప్పకు. ఈ గోళమంతటిలో నీ యూర్వా
పర్తము యెక్కి. రామశయక విశేషము కనిపెట్టివా?

కేతువు—కనిపెట్టితి. కన్య భూమి. వైరాగ్యలిభులగు వ్రజలు.

రాహువు—అదిగో మూల సీమైరాగ్య మిటుం దెచ్చి పట్టుచున్నావు. ఇదివఱకే వైరాగ్యుని
శయముచే చింత ముహురములు కన్య సంగ్రామము పట్టచున్నది.

కేతువు—మాకీ నీవు చెప్పినదేమి?

రాహువు—చెప్పినదీట్లు చక్కలగునా. శరణిశమున నాశిమలుల లావణ్యము కనిపెట్టుకుండు
టను గ్రుడ్డికాడిచా యేమిటా? నిమగ్నుల నింభాదు తెంకు కన్కజునువత్తును?

కేతువు—శ్రీల పౌండర్యునిలో నా కెక్కిన ప్రవీణత లేదు. ఆ విషయమై శక్రగుణుల
నడుగుము.

రాహువు—పక్షిణాపగ రాజధాని యగు పసిటిలాసగిరిలు రామశయకముచే నమరావలిని
జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నది. ఇంబి పౌరులలో విశేషము గనిపెట్టితివా?

కేతువు—లేదు. ఏమి?

రాహువు—ఇందూన్న పురుషనగుల సీమలతణములు. వారి శేత్రములు నిశ్చలశీర్ష్ణుని. వారి
మోములందలి శోభిణిసము. వారి బొహువుల పటిష్ఠి. వారి చేహముల బలిమి.

కేతువు—వారి కిత్తుల మెఱమెఱ. వారి యీటిల మిమిరి. దివ్యశేషస్సం కలనడిచ నాకన్ను
లకే మిలుముట్లు కొల్పినవి. వా కెన్నరు?

రాహువు—వారి లీ యాంధ్రీ సాహూ కౌన్యైత్యమునకు గారికులగు శత్రుయ, త్రిలింగ,
కూర్మ, పద్మనాయకాది మహావీరులు.

కేతువు—వీరిపైనా మహా దేవగిరధరుల బురికొల్పినది?

రాహువు—అవును. వీరిపైనే.

కేతువు—మనము వీరిని గెలువగలమా?

రాహువు—గెలువగలమా యను సందియ ముండుకోటనే పోరి గెలుచుట వీరొల్లానకరము కాని నీవంటి పిఱికి పెద్దమ్ముల నెందఱు బెవరించిన నేమిక్రిరా?

కేతువు—ఏమో. అది వినిపిస్తున్నది. దేవగిరిరాజగు మహాదేవుని సైన్యము లన్నియు నీ కౌశిల్యమునకు పాఠ్యమునకుఁ జేరినవా?

రాహువు—ఓ దు గం టి పాఠ్యం తాదాగ్రములఁ బ్రవేశించినవి. కొలది కాలములోనే కోట పట్టుకొను ప్రయత్నము జరుగను. ఇది యిట్లుండ మన కార్యసాధనమునకుఁ గొంత యానుకూల్య మేర్పడినది.

కేతువు—ఏమిది? త్వరితగఁ జెప్పుము. ఈ నగరవాసులతోఁ బోరుట యన నాకు మిగుల విరుద్ధముగ నున్నది.

రాహువు—చున్నాయక వీరకేర్మలలో నొక్కఁడగు విష్ణు బువ్వదిగినాఁడును కొంత సైన్యముతో విక్రరాజ సహాయార్థము దక్షిణదిక్కునకుఁ కాలదికాలముక్రిందటనే బయలుదేరి పోయె నట.

కేతువు—సంతోషము. సంతోషము. లెక్కిన నీరసదులు కూడ కోట విడిచిపోవు నుచున్నందున గల్పించరావా? అప్పుడు శ్రీరాజముతోడ మాత్ర ముండిన కోటఁ బట్టుకొనుట మనకు సులభము.

రాహువు—ఈదేశపు శ్రీలయినను కంచుకములపైని కంచములు తొడిగి, బాలుర దించి, బల్లెలుల కన్నుల బట్టిచేరి దేవసైన్యముల వైపునఁ జొరగఁ గలరట.

కేతువు—ఓహో! మన కేవలసహజ మేదో చిక్కఁ జెచ్చునట్లున్నదే. అది యట్లుండ నగము సైన్యము పైకి వెడలిపోయిన తర్వాత నీ కోట గుఱుకొంత విశ్రాంతిగ నుండుటకు మాకుగ నింత క్రిక్కిరిసి పడముతో మిగుల సందడిగా నున్నదేమి?

రాహువు—ఎటుగలవా? ఈ రాజు కొలదిది. ములలోనే వివాహము కానున్నదని నామకగ నున్నది. అందుకై యీ రాజధాని చుట్టుపట్ల గల పల్లెలనుండి ప్రజలు నిజ మెఱుంగుటకై కోటలో గుమికూకుచున్నారు. ఆజనముతోఁ గలిసియే నే నీ నగరములోఁ బ్రవేశించితి.

కేతువు—ఓహో! మంచినమయముకే వచ్చి చేరితిమే! ఈవార్త మన గోళాధిపు లందఱకుఁ జెలియనా

రాహువు—నిరింతర వైరాగ్యచింత గల నీకు దక్క తక్కినవా రెందుకు తెలియును.
కావున నీ సందడినమయముననే మనసై న్యముల నీ కోటలోఁ బ్రవేశపెట్టి, యద్రుమత్తు
లగు దేశ్యనీరుల లోఁబడుచుకొను తలంపుతో మనవా రున్నాము. ఏమి జరుగునో
చూచెదిము రమ్మ.

కేతువు—అయ్యో! (ఁగింత నవ్వి) అంగుమాంగుము. ఈ వీధిచెందు సెన్నెరో తిప్పటల
గోట్టును నెచ్చుచున్నాడు. వారిని జూచి పోవుదిము. (ప్రక్కగ నెరుకుడు)

(ప్రవేశము—తప్పటలవారు)

తప్పటలవాండ్లు—(తప్పటలు వాయించుచు) మా మా మారాణిగారికి, మమ్ముఁ గాచు తల్లి
గారికి, పెండ్లివేడుకలు, కేపటినుండి, మొదలు. కాబట్టి, ఈపట్టణములో, పట్టణలో,
ప్రజలందఱు, పురుషులు, స్త్రీలు, బాలురు, కోటలోనికి రావలసిందోహోయి.
(అనుచు చాటింతురు)

రాహువు—కేసు! వింటివా! మహారాణి వివాహకార్యములు కేపటినుండియే ప్రారంభమంట.

కేతువు—అయ్యో! మన ద్రుమములచే నీ శుభములు భంగపడును కాబోలు.

రాహువు—ఏమో! భావికాల సరిస్థితులు మనముమాత్రము నిశ్చయముగాఁ జెనగలమా?

కేతువు—సరికాని యీ తప్పటలు వాయించు మాల లందఱు చెడదాగి యున్నారు.
మనవైఁ బడునకేమో!

తప్పటలవాండ్లు—అలగు. అలగు. మానోమలా గుండవయ్యా! ఇదిగో సారాకాయి.
(అని రాహువునకు సారాకాయ నిచ్చి, తప్పటలు వాయించుచు, మహారాణి వివాహవాస్తవ చాటిం
పుచు, నెరుక్కుమింతురు.)

కేతువు—ఆ పట్టణలోని రసము కొంచెము రుచిచూడుము. ఈ లోకపు మత్తువార్థము
తెట్టికో తెలియుచు.

(తెరలో మేళములు)

రాహువు—అంగుము. ఇవై పునుండి కొన్ని మేళములు నెచ్చుచున్నవి. వీనితోఁ గొందఱు
పెద్దలున్నాడు. ఈ పానపాత్ర ముచేత నుండరాదు. (పాటవైచును.)

కేతువు—అయ్యయో! సోమనుభవంతి పానీయమును సృజచేసితివే!

(ప్రవేశము—మేళములు, వేళ్ళులు, విప్రలు, భటులు, సర్దారులు. వేళ్ళు నాట్యము జరుగుచుండును.)

కేతువు—(జనాంతికముగా) అన్నా! యీ సంబరమును గూర్చి యీ భటుల నడుగుము.

రాహువు—(ఒక బంటతో) ఈ యుత్సవములు మీ రాణి వివాహమును దెలుపుచేనా?

భటుడు—కనకరత్నపుటలు వినలేదో! చెవులు లేవో! రాణి యనెన వేల? మహారాణి యనలేవో! నోరు తిరుగదో?

కేతువు—మేము ఈయూనికి కొత్తవారము. కావున

భటుడు—కొత్తవారా! కొత్తవారైనవో! గోటలోనికి వెచ్చుటకు సెలవుచీటి యేది? చూపుండి. త్వరగా.

రాజులు—అది మావద్ద లేదు. సగరద్వారముల వద్ద సెలవుచీటి కొఱకు మమ్మోవ్వరు సమగ లేదు.

భటుడు—హా! నాయకా! వీ రెవ్వరో కొత్తవారు. సెలవుచీటి లేదు. తన్నుదునా?

కేతువు—అన్నా! మన మంతర్ధాన మగుటకు సమయ మైనది.

నాయకుడు—ఈ మహారాష్ట్రచక్రవర్తమును సెలవుచేట్ల సమగ్రవలదను ప్రభువు నానతి
 త్రాగునుచే ముఖవితివా? వారిని చిక్కుపెట్టక వదలుము. (రాజు కేశవలతో, అయ్యా!
 ఆ త్రాగుబోతులతో వివాకే! ఇటురండి. కాకతిరాజువ్యవధి వలదై నమగు శ్రీ స్వయంభూ
 దేవుని కరుణచే మా ప్రభువైన రుద్రాద్రిబాసునకు రాక్షసి పాశగ్రహణమునకు బిడ్డను
 జరుగును. ఆమె మేల్ దినుమానుడగు మల్లికార్జునవద్ద వెరుడు. మఱియు మహా
 రాక్షసిగారి కృపకుచక్రవర్తమును నీలానతి యను విద్రుకవ్యవధి మా రెండవమంత్రిగా
 పెద్దకుమారుని కేర్చి యిండుమిందుగ చదవమయమున వివాహము చేయుదురు. తా
 మే! సగరమున నాగంకురులకునై యేర్పబుచుబడిన భోజనశాలలో సావడి, యానే
 చక్కెర బుర్రలుగల వివాదముల దిలకింపుడు. మే మింక బెద్దల నాహ్వనింప
 నేగదము. అ! సమవుడు. సమవుడు. (మహారాజులతో మాదము నిన్నుమిండు)

రాజులు—కేమా! గ్రహగోళాధిపుడు దేవులవలసిన విశేషము లెన్నిటి నెఱింగితిమో
 చూచితివా!

కేశవు—స్వర్గలో వారిని గలసి యిండు రమ్ము. ఇక్కడ విశ్రాంతిగ నూరివదలుటకే
 నాకు భయమగుచున్నది.

రాజులు—ఈవైపుకే వెళ్ళు. ముఠాగ్రాహ్యులును సచ్చుచున్నాడు. ఈరనినండి యే
 మైన విశేషములు గ్రహంబుగలదుము. తాము.

(ప్రవేశము—నానతి పూజారి బ్రాహ్మణుడు.)

బ్రాహ్మణుడు—ఈ నాబరములు చూడకుండ నాకప్పుడి గ్రహచార మేమి!

రాజులు—అయ్యా! గ్రహచార ముచున్నావు. జ్యోతిష్కుండవా?

బ్రాహ్మణుడు—జ్యోతిషము, గ్రహములు నూతిలో బడుగాక! జ్యోతిషమే నన్న సరిబర
 ములు నూడనీక కోటనెలకొన దొందున్నది.

రాజులు—అట్లందు కేల? గ్రహములచే మీ క్షయకారము జరిగినది?

బ్రాహ్మణుడు—లేదా! జరుగలేదా! చూచి మహారాజు యొక్క పెండ్లి నేడకలు చూడకుండ
 కోటనెలుపలనున్న కాకిగూడికి "దేవుడా" యని పోవుట సరివమా! ఆ గూడి పూజారి
 నైన సగుమగుగాక. పెండ్లిసమయములందైన సానిమేము చూడగూడవలయు!

రాజులు—చూడవల దని మిమ్ముల నిర్బంధించివా రెవ్వరు?

బ్రాహ్మణుడు—తెలియనట్లే యడిగెదవేమయ్యా! మహారాజు వివాహములోనే నీలానతి
 పెండ్లి కూడ కావలెనా! ఆమె వరుడగు రాఘవశర్మ యింక సగరంబునకు తిరిగి

రానై న లేదు. అయినను లీలావతిపెండ్లికిని కాళికాలయములో నున్న జ్యోతిర్లింగములకును వలసంబంధము ముడిపెట్టవలెను? అవి తీయించునప్పు డింకొక విశ్రవకస్యకకుఁ జెండ్లి చేయించఁ గూడదా? బాగుగనున్నది. తొలగవయ్యా! ఆ లీలావతమ్మ దేవిపూజ కప్పుడే గుడికి వచ్చునట. నేను ముందుగఁ బోవలెను. (నిష్క్రమించును.)

కావ్యపు—విగ్రహాని దీ ముగలివాని నుండి వింటిమి.

కేతువు—ఏమిది?

కావ్యపు—మద్రాసుబవివాహములో పాటుగ లీలావతిపెండ్లియు జరుగుచున్నది. లీలావతి వివాహమువఱకు కాళికాలయములోని జ్యోతిర్లింగములకును ఒకవిధముగ సంబంధము కల్పించఁబడినది. మఱము దివిపై నూహించినట్లే యిచ్చటి సందర్భములు సమకూడు చున్నవి. మఱవారికి వీనిఁ దెలుపవలయును. మఱియు కోటలోనికి వచ్చువారికి సెలవు సేసి యక్కఱలే దనెడి సందడిఁగమయముననే మఱసేలను కోటలోనికి బ్రవేశపెట్టుచో మఱకావ్య మతిసులభముగ నెఱవేఱును. కావున త్వరితము. రమ్మ.

కేతువు—ఇట్టి సమయమును పోగొట్టుకొనరాదు. సదువుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచుండఁగా తెర దిగును.)

చ తు థా ం క ము.

ద్వి తీ య ర ం గ ము.

ప్రదేశము—ఒరుగంటి రాచనగరు. మహారాష్ట్ర భుదిశ్పాఠము.

ప్రసంగము—శ్రీరామము పెండ్లిఁగులయందు సందడిగాఁ దిరుగచుండగా పెండ్లిసింగారముతో చేతితో

పూజాద్రవ్యములు గల పక్కముఁ బూని లీలావతి.

లీలావతి—వకుళా! వకుళా! ఈ సందడిలో నామాట నెవరును వినుపించుకొనునట్లు లేదు. చేటి! వకుళా!

(ప్రసంగము—చేటి.)

చేటి—లీలావతీదేవియా? పెండ్లికూతురై వచ్చినదే!

లీలావతి—ఈనాటి మీ యలంకారము చూచిన అందఱును పెండ్లికూతులవలెనేయున్నాడు. మహారాష్ట్ర దర్శనమునకు సమయమా?

చేటి—ఇప్పుడే యభ్యంజన మైనది. కురు లార్హ్యకొనుచు నలంకరించుకొనుచున్నారు.

లీలావతి—ఈ పూజాద్రవ్యములను మంగళోన్నానమొనర్చిన మహారాజ్ఞుచే స్పృశింపజేసి, దేవిగుడికిం గొంపోవలెను.

చేటి—హానికరము. ఒకసారి నిన్నుఁ గూర్చి ప్రభువు ప్రశంసించిరి.

(తెర ముగ్ధుఁగా అభ్యంజనస్నాన వస్త్రధారణాపంథము మీద నాభాపై రుక్మాంబు యలంకరించు కొనచుండును. స్త్రీపూజన మామె కురు లార్హ్యమందును.)

రుద్రమదేవి—లీలానతి! నీకు అప్పుడే గుడికిఁబోవు నమయ మైచదా?

లీలావతి—నమయమునకు ఒకింత ముందుగనే వచ్చితిని.

రుద్రమదేవి—పండ్లికై గూరితి శొండుదయూ?

లీలావతి—రెల్లీ! అదికాదు....

రుద్రమదేవి—సిగ్గునవును. తీనఁపక్షితులలో కోరుకొను మార్పు మేలు గలిగింపు నని యాననసుట ప్రవృత్తి నై జము. అది యట్లుగుట అవ్యప్తనిశేషము. కూర్పుకొనుము. (కాదులతో) నాంబ్రాశివేచ్ఛలఁ దెండు.

గౌము—అనుజ్ఞ! (విష్కరింతురు.)

రుద్రమదేవి—మూచిలిని. రాఘవశర్మ నేటికి సాయంతనమునకే సగరిముగగు మూర్తి రావలసి యుండెను. అందు నచ్చెనా?

లీలావతి—(సిగ్గుతో) ఇంకను రాలేదట. కొంచెము సేవకే నచ్చుననుకొనుచున్నారు. నుహారాజ్ఞ! పెన్ను నాశ్చి కోరిక నేను నమమాడెను.

రుద్రమదేవి—(నవ్వి) అట్లుగుటయే మా యుద్దేశముకిదా.

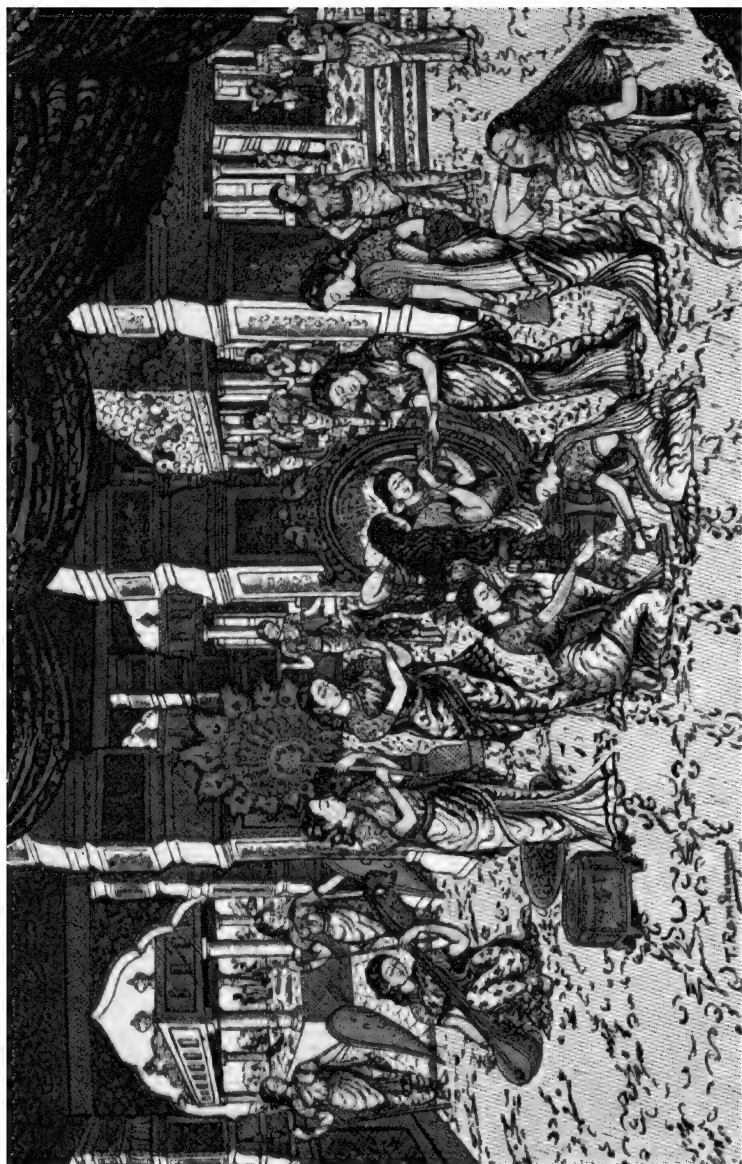
లీలావతి—రెల్లీ! నేఁ జెప్పి కోరిక యదికాదు.

రుద్రమదేవి—నుతేది?

లీలావతి—అసామాన్యంబైన తమ కురుల విలాసము చూడవలెనని.

రుద్రమదేవి—(నవ్వి కురులార్హ్యము) ఇం దసామాన్యం బేమున్నది? చూడుము.

లీలావతి—అనుజ్ఞ! (రుక్మాంబు కురు లార్హ్యము) రెల్లీ! కాంతకుఁ గబళిభారమే మేలైన యలంకారము నుమా!

ఉ. నీలపు టుంగరాలవలె నిద్దపు ఫాల మలంకరించి, పైఁ
దేలి, శింబుఁ గ్రమ్ముకొని, తీరిగు సంసయుగంబు, మధ్యమున్
లీలఁగ దాడి, శోణి విపులీకృతలంబలిలోలవిశ్రుతిఁ
వేలెడి పెన్నెఱుల్ భ్రమరవేడిఁ జేకులు భాగ్యరేఖలై.

ఉ. చిక్కఁగ శీర్షభాగమునఁ జేరు కుమశ్శను రెండు మూడు నిం
కెక్కువగా జనించి, మలిచేతనైనై ల్యముతోడ సోగలా
నొక్కులతోడ రాజలి, మహాహరిన్భుత జానుసీమకుఁ
ఁకఁగ బాటు పెన్నెఱుల చెల్వమె చెల్వము కాంత కయ్యుడన్.

రుద్రమదేవి—వృష్టిజెట్టుచుంటివా?

లీలానతి—మన్నింపనలెను. రమకురులం దగులు వృష్టి నాది కాదు.

రుద్రమదేవి—(కొంచెముగ నర్చి) దాదుల తవ్వెగా సాంబాణిఁగి తెమ్మమును.

లీలానతి—(హఁ) ఇదే తెచ్చితి.

(ప్రకేశము—దాదుల సాంబాణిఁగిచ్చలతో)

రుద్రమదేవి—ఇటులఁజెంపి. (సంకచును.)

(దాదుల కర్చిల పట్టఁగా, లీలానతి సాంబాణిఁగి వైచును. మఱియొకదాది వేడి సవంతును.)

దాది—లీలానతి! మాతల్లి కురుల సారు చూచితివా?

రుద్రమదేవి—లీలానతి వాని మెచ్చలేదు దాదీ!

లీలానతి—మెచ్చకపోవుటే! మహారాజ్ఞీ! నేను వివిధదేశస్త్రీల నేజీసాంఘ్యముల బాగుగఁ
బరీక్షించితిని.

సీ. బంగారుమెఱుంగుల పట్టుమెత్తని కురుల్
యనన వాశ్చర్య హూణాంగులకు

గౌరవర్ణపు నిగ్గు గల మృదుకేశముల్
గాంధార సౌరాష్ట్ర కామినులకు

లాలిత నీల రోలంబ కుంతలములు

వాంచాల మగధాంగ భామినులకు

ఘన కాలకాంతి సంగత కచభారముల్

కొంకణ ద్రవిడాంధ్ర కోమలులకు

గీ. లలిత ఓర్వ సమ్మోహ విలాసములగు
వైచ నాపాదలంబ నీలాభ కుశిల
కుంఠలంబుల నిగ్గు లత్యంఠ మొప్పు
ధన్యకేకదేశ కాంతలగు నెను.

రుద్రమదేవి—ఇందఱు శిరోజములఁ బరీక్షింప నీ కేమి యాచర్యకర కలిగెను? అచకాశ
మెట్లు చిక్కెను?

నీలావతి—వేణీవర్ధనము, వేణీకన్య యను రెండు భాగములు గల 'వేణీ విలాస' మునగ్నింక
మొకటి స్త్రీల యుపయోగార్థము రచింపును, జ్యోతిర్లింగంప సంపాదనార్థమై దేశ
యాత్ర సొంపుమా శగృధి భాస్కరాచార్యులవారి నెంత వేగుచో, నాయాదేశములం
దాయా నాగీమనుల పరిచయమున, వారివారి కేశ సౌకుమార్యాదులను వారువా
రుపయోగింపు శైలీమను బరీక్షించుచువచ్చితి.

రుద్రమదేవి—గ్రంథము పూర్తి యైనదా?

నీలావతి—సర్వవిధ సువిలాస భాసురంబై యెల్లర కాదర్శనాచార్యముగ నుండిరిగని వేణీ
విలాసంబు నిర్దిష్టముఁ జూడవలెదచే గ్రంథము నింక ముగింపలేదు. నేటి కా
కొంతఁ తీసె.

రుద్రమదేవి—నీలావతి మాటలు నేర్పినది.

నీలావతి—నిజము తెచ్చుచుండఁ గాని తెచ్చు సంగతుల నుచింపుట లేదు. ఇట్టి నానంక
కాగినుండిఁ జూచి నమయమై యి. వేణీ కొమ్ముడిగా భరించి యీ పల్లెమున నున్న
పూజాద్రవ్యముల స్వీకరింపును.

రుద్రమదేవి—అప్పుచే! వీ.కా. పడి గి.కా కాగినుడి తలుపులు తెలుతురు.

నీలావతి—ద్రవ్యపు సన్నిధి యెచ్చునను చట్రుచగుగ నుండును. అమ్మా! గుడి కోటకొలల
నుండుటచే నే నచ్చటి కేగుటకుఁ గొంత రడవు నట్టును. అచకాకి చీకటియు బడు
చున్నది. చూడుము.

గీ. అల్ల చంద్ర ఖండ మదిగో! నీలాకాశ
మునను తారలందు దురుచుండె
నీదు లేత నొసలు నెఱి చికుములందు
విరుల సారు తోడ వెలయునట్లు.

స్త్రీచరిత్రము—మేలు! తెచ్చుగ బలికెలివి నీలావతి!

లీలావతి—అ. అదిగో! యుత్తరమున నచలుడౌ గుప్త చైతన్యం

దిరుగు వారు సప్త దేవ మునులు;
నారి నలెనె నిఖిల తోటా గణమును
నిరిగి నెలవు లందు నిండి నెలుగు.

రుద్రమదేవి—(శివ కేశముల చురుకుగాని, త్రికూల చిహ్నముగల శిరోభూషణమును ధరించి)
పూర్వస్తువుల నిలు నెమ్ము.

లీలావతి—(పశ్చిమ రాశిచే స్పృశించియును) మహారాజ్ఞ! శ్రీ దుద్రాంబికాదేవి కృపచే
స్వయంభూతేవు సమగ్రహమ్మున వీరోత్తిముడగు మల్లికార్జునుని భర్తగాఁ బడసి
నెట్లుము.

కారదణు—మేలు! మేలు! వర్ధిల్లు. వర్ధిల్లు రెల్లీ!

రుద్రమదేవి—(స్మృతి న సంబంధి) జ్ఞ స్థితిచెప్పెను. లీలావతి! నీ విప్పి చేగమున్న కాళిగుడి
వారి నుండి యేక వింత స్వయం లింగమిరుగుదే వివచ్చెను.

లీలావతి—అమ్మా! ఏమిథవిలులు?

రుద్రమదేవి—ఏమిథవిలులో చెప్పుటాలను. అట్టి విధివల కెన్నఁడును వివేచిం. దూరమున
తుమ్మిల కొండలనలె— కలు కలకలము వలె

లీలావతి—కలకలములో నవ్వి అది నీ వివాహ మహోత్సవమును దెలుపున ప్రజల కలకలము.
అట్టి! పురుగువలెను. నా కొక్క విషయము స్ఫురణకు వచ్చెను.

రుద్రమదేవి—ఏమిది?

లీలావతి—గీ. కలిక కోకిల పాటలోఁ గల్గు శతయు,
చంద మామగో నేడియి, మగన నవను
సంకు శోషణ భావమ్ము, చెందె నేసి
కవులు విహింతులకు నాన్ది గల్గు చుండ్రు.

గీ. కాని, కవిమృదుగును నీ ఘనత నెరిసి
నిశను పట్టుడగిలెంబు నిఖిల పక్షి
లవము విస నీకు వింత విభ్రామముఁ గూర్చె
సూర్యకవి భావకల్పనా యర్ప మట్లు.

రుద్రమదేవి—(నవ్వి) అప్పటి కింక చీకటి పడలేదు కదా. మఱియు నంత సులభముగ
భ్రామనముమా! అది యట్లుండె. నీవికెం బోవచ్చును. వెంటఁ దగు భటరక్ష
యన్నావా?

లీలావతి—భటరక్షను మార్గమునఁ గలిసికొనఁ గలను. సెలవుఁ గైకొందును.

రుద్రమదేవి—మంచిది.

(లీలావతి నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—(పరిశ్రమతో) వలయునపుడు పిలిచెద.

(పరిశ్రమ నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—అభిషేచి నేఁ డేదోకో మా మనంబు వింతరీతి సందేహములకుఁ బొంగుచున్నది. ఇట్టి డెన్నఁడును లేదు. కులదైవముల నిత్యాద్యులలో లోప మేమియు లేదుకద. విచారితము. చేటి!

(చేటి ప్రవేశించును.)

రుద్రమదేవి—స్వయంభూదేవు నాలయమునుండి, తీర్థప్రసాదములు వచ్చినవా?

చేటి—ఇప్పుడే పూజరులు ప్రసాదములఁ దెచ్చి యిచ్చి, దేవపూజలు సరిగ నెఱవేర్చిబడిట్లు తమకు విన్నపంపు మని మాతో చెప్పి, సెలవుపుచ్చుకొనిరి.

రుద్రమదేవి—మంచిది. మొన్న లీలావతి లిఖించిన సత్ప్రసాద మా గోడకు వ్రేలుచున్నది. తెమ్ము.

చేటి—అబ్బ! (తెచ్చి, తెచ్చెనుచి, నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—(తలమును తాళమును బట్టించుచు) అల్లదేవుఁడైన సమితికి తిన్నగ పై నాందోలి కాక్కటిగఁ గరచుచు నైదుచుక్కలే మఘానక్షత్రము. తరువాత పూర్వోన్మిత శిల్పినీ నక్షత్రములు. అపై యైదును హస్త కాండోలు. అటుపై తూర్పుగ మాణిక్యమువలె దివ్యతేజస్సున నెల్లుండే చిత్రాతార. ఓనుట సభిషముచి. అదిగో! మఱల నా వింతధర్మ విచారచున్నది. నేఁ డేమియో పరితములు జరుగునట్లు మా మనము నొక సందియము కలుగుచున్నది. ఏమి! సందియమా! కాకతెసింహమునకు సందియమా! ఏవంకఁ జూచినను శితయోజనదూరంబున గాని పురావ్యంబే లేని ఆంధ్రీ సామ్రాజ్య లక్ష్మికి సందియమా? (సవి, నిలచుచి, అల్లదే యేకశిలానగర ప్రాకారము. వెబ్బది యేడు బురుజులతో నెలయుచున్నది. ఒక్కొక్క బురుజునకు వేయేసి మంది మన్నె దొరలు... కోటను దను ప్రాణంబులతో నమంబుగ గాచు డెబ్బదియేడు గోత్రంబుల పద్మనాయక వీర నికరములు ను గలవు. శత్రుమన్నేద్యంబుగ నొప్పుచున్న ఓరుగంటి మేటి కోటయొక్క నగడయ నదిగో. ఇటకు దగ్గఱనున్న యా ప్రాకారభాగంబున గన్తిరిగు రక్షితభటుల యీడె మొదలైనాన్నికిట్లు గోడరాళ్ళపైఁ దగిలి యదెకంగు కంగున మోగిగుచున్నవి. (యొంచి సత్వోనుచు) నేడు నామనం లింత భ్రమ పడుచున్నదేమి! పెండ్లివేవకఁ జూడవచ్చు జనుల సందడి కింత యోచన యేల?

(తెరలో యువసంబంధమైన కలకలము.)

అదేమి! ఉత్తరప్రక్కాకారపు బురుజులకడ నేదియో కలత జరుగుచున్నట్లున్నదే! పెండ్లిసంబర మను నెవమున కను దాగి, యొడలు తెలియక, మా భటులు వారిలోవారు కలహించుచున్నవారేమో, విచారితము. దాదీ!

(ప్రవేశము:—దాది.)

రుద్రమదేవి—దాదీ! ఉత్తరద్వారముచేత నేదో కలకలము వినవచ్చుచున్నది. ప్రతీహారిణిని గుఱ్ఱముపై సంపి యదేమో తెలిసికొని రమ్మనుము.

దాది—అజ్ఞ! (నిష్క్రమించును.)

(తెరలో గడితల్లులు మాయ చప్పుడు.)

రుద్రమదేవి—అదేమి! సగరద్వారములు అప్పడే మూయబడినవే! చేటి!

(చేటి ప్రవేశించును.)

రుద్రమదేవి—నేటినుండి వేమకలఁ జూడవచ్చు జనుల సౌకర్యమునకై సగరద్వారముకడ సెలవుచేటినే యడుగువలదనియు, రాత్రి సగము కడచువఱకును గడితల్లులు వెళ్లని యుంచుడనియు మే మాజ్ఞాపించియుండఁగా నిప్పుడే వానిని మూయ చప్పుడు వినఁబడు చున్నది! (తెరలో కలకలము.) అదిగో! సంబరములో సుత్సాహముగఁ దిరుగుట మాని స్త్రీజన మీ వైపునకు వేగముగా వచ్చుచున్నది. వీధిలోని కరిగి, యీ వచ్చువారి నుండి విశేషముల సరిసి రమ్ము.

చేటి—అజ్ఞ. (నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—అదిగో! ప్రతీహారిణి తొందరతో మఱలివచ్చుచున్నది.

(వేటాక చేటి ప్రవేశించును.)

చేటి—అమ్మా! ప్రతీహారిణి దర్శనముకొఱకు వచ్చియున్నది

రుద్రమదేవి—తోడుకొని రమ్ము.

(చేటి నిష్క్రమించి, ప్రతీహారిణి తో వచ్చుచున్నది.)

ప్రతీహారిణి—జయము. జయము. కాకతిసామ్రాజ్యలక్ష్మికి.

రుద్రమదేవి—విశేషములు చెప్పుము.

ప్రతీహారిణి—ఉత్తరద్వారమునొద్ద నొక విపరీతము జరిగినది.

రుద్రమదేవి—విపరీతము!

ప్రతీహరిణి—ప్రభువులకు శుభకల్యాణసమయ మగుటచే నగరద్వారములచెంత సెలవునీట్లు నడుగుట లేదు. ఈ యవకాశమును గొని కొందఱు విదేశీయులు సాయుధులై పురము జొచ్చుచుండగా నగరసేనాని వారిల నాడె చట.

రుద్రమదేవి—వేసుకలఁ నొడ నెందఱు విదేశీయులు నచ్చుట లేదు. దారిలో కాపురమునకు ఆయుధములఁ దెచ్చుకొనిరేమో. వారిల నాపుట యెందుకు? పోయి!

ప్రతీహరిణి—అంత వా రాగక బలవంతముగ లోనికిఁ బ్రవేశించు బ్రయత్నించిరి. వారికిని మనవారికిని గొంత భేరు జరిగె చట.

రుద్రమదేవి—అగుమమచ్చు డాగక మనవారితో భేరుచుకు గడంగిరిగా? అట్లే?

ప్రతీహరిణి—ఉభయపక్షములవారికిని గాయములు తగిలిన తరువాత మనవారు కొంతఱు ప్రతికూటులఁ బట్టించి, కొంచునఱు ద్వారములకులకుఁ దిరుమైచిరి. ఇంకనే నగరద్వారము లన్నియుఁ బరిసరపుఁ గలిగెననాని యుత్తిరుపు లిచ్చెఱుట!

రుద్రమదేవి—ఈమాత్రమునకే నగరద్వారము లన్నియు మూయఁబడుట యెందుకు?

ప్రతీహరిణి—కొంచునవిసరము లన్నియు నగరసేనానియే తమ కను విప్పివించ వచ్చెద నని మనవి చేయుమనెను.

రుద్రమదేవి—చరియే. నీవు సౌలహు నినిచి, యారని కాక మా కేలుగఁబంపుము.

(ప్రతీహరిణి విష్కరించును.)

చేటి! ఎదుట చదికె నుగంపము. (చేటి అల్లు చేయును.)

(చేటి చేతి ప్రకటించును.)

చేటి—అమ్మా! కొందఱు పుస్త్రీలు దేవికడఁ గాంగోరుచున్నారు. సెలనా?

రుద్రమదేవి—రానిమ్ము.

(చేటి విష్కరించును.)

రుద్రమదేవి—అనుమానము లన్నియు సర్వములే యగుచు న్నివి. మేము అనుమరించివీడ్చి యీ విచిత్రము జరిగించి. (స్వంత్రము నయించి) నాని మల్లికార్జునుడే నగరసేనాని. ఇట్టివే నే నారని నొంటరిగఁ నొడవచ్చునా? (తల యాచి) సామన్యజన నిబంధనలను సామన్యజనవాహు లొక్కొక్కరికిని దాటక తీరుదు.

(ప్రకటనము:—కాదులు, కొందఱు పురస్త్రీలు)

పుస్త్రీలు—తల్లీ! మహారాజ్ఞీ! నగరదైవంబుల కాగ్రహము కలిగినది.

రుద్రమదేవి—నమది?

స్త్రీలంజలు—గీతలన్నియు మూయఁబడినవి. మాయమృతైవ నీయొక్క పెండ్లిపంబరమునకై
అంగీకారము దిరిగి పుస్తకాల గొనుచున్న మమ్మందఱ నిండ్లకుఁ బోవలసిన దని నగర
సేనాని యుత్తరువు లిచ్చినాడట. వీధులలో మన బంటలు నిటు పరుగులెత్తు
చున్నాడు.

రుద్రమదేవి—అక్క! కలవరపడ వలదు. ఇదే నగరసేనాని రాగలఁడు. అతనివలన వివరము
లెఱుఁగవచ్చును.

(ప్రవేశించి ప్రవేశించును)

రుద్రమదేవి—మహారాజా! నగరసేనాని వచ్చియున్నారు.

రుద్రమదేవి—అక్క! రమ్మయిము.

(వరదేశిని నిష్క్రమించును)

(ప్రవేశము—మల్లికార్జునవర్మ)

మల్లికార్జునము—కర్మయ్యది యధిక దనము పట్టుచు అంధ్రసామ్రాజ్యలక్ష్మికి జయ మగుఁగాక!
కాకతినింపఁగల ముఠకు భద్ర మగుఁగాక!

రుద్రమదేవి—అక్క! అభినవసింహజేయుము.

(దాడి నదిక మాపను.)

మల్లికార్జునము—నాగరికుల బడితిని. నావచ్చిన కార్యము సామ్రాజ్యమున కత్యావశ్యకము.
కాలము మిక్కిలి యపాయప్రసము.

రుద్రమదేవి—అక్క! అత్యావశ్యకమా! అపాయమా! సామ్రాజ్యమునకా! ఎట్టి
మాటలు! విశేషములు!

మల్లికార్జునము—మహారాజా! హృదయోద్వేగ ముపకమించుఁగాక. అత్యావశ్యకము తీరి
నది. అందువలన కాకపోవచ్చును. మహాకీటమట్టుకు ప్రబలమైన సైన్య మొకటి
యరికట్టి యున్నది.

స్త్రీలంజలు—సేనాని! మా శత్రు పండ్లిపయము! ఇప్పుడీ విపరీత మేల దాపురించును.
మహారాజా! మహారాజా! నగరమును గాపాడుము.

రుద్రమదేవి—అగుఁడు. అగుఁడు. అంధ్రసేనరుల గని పెంచు మీర లిట్లలజడి నొందఁ
దగునా? సైన్యంభూదేవు ననుగ్రహంబున కాకతినింపఁబంబు కత్తి భరింపఁగల్గు సంత
నెఱకును మీ కేమియు భయము కలుగదు. (మల్లికార్జునవర్మ) నగరద్వారములు?

మల్లికార్జునము—అక్క! అక్క! శత్రువులు ప్రవేశింపకుండ మూయఁబడినవి.

రుద్రమదేవి—మేలు! నగరము రక్షింపఁబడినట్లే. నగర రక్షణ సైన్యము నిదురించుటలేదు. మన సైన్యంబులను కూడఁబట్టుకొనుట కవకాశ మేర్పడినది. (పురస్త్రితో) మీ రేగి వెనుకగదులలో నుండుడు. పొండు. మీ కేయిక్కిట్టును రానీయను.

(స్త్రీలు నిష్క్రమింతురు.)

పెద్దదాదీ! నీవు అక్కడ నాయెదుట నుండుము.

పెద్దదాది—అనుజ్ఞ! (హరమన నిలుచును.)

మల్లికార్జునుడు—స్త్రీలను బాలురును ఇట్లలజడి పడుదురనియే వేషకలోఁ దిరుగు జనుల నిండ్లకుఁ బొమ్మని యాజ్ఞాపించితిని. నేనలు నిరాఘాటముగ నడచుటకు వీధులు వట్టివిగ నుండు టావశ్యకము కదా.

రుద్రమదేవి—అది సరియే. కాని సైన్యమా? ఎవ్వరిసైన్యము? ఎక్కడిసైన్యము? ఎట్లు రాఁగలిగెను.

మల్లికార్జునుడు—మిత్రసైన్యము మూత్రము కాదని తెలిసికొని తొలుత నగరద్వారములు మూయించితి.

రుద్రమదేవి—శత్రుసైన్య మగుచో రాజ్యమునం దెవ్వ రెఱుంగకుండ రాజధానిచెంత కెట్లు రాఁగలిగెను. బావా! నేనుకూడ బురుజుపైకి వచ్చి చూచెదను. నా స్వారియక్ష్వమును సిద్ధపఱచుమనుము.

మల్లికార్జునుడు—(తనలో) ఉద్వేగముచే నీయమ తన రాజకీయ నేమిటి, చిన్ననాటివలె, నన్ను 'బావా' యని పిలుచుటచే నెంత యానందముగ నున్నది.

రుద్రమదేవి—(కోపముతో) అడిగినమాటకు మాటుపల్కక యేదియో తలంచుచు నూరిక నిలిచెదవేమి? మమ్ము వేషకపఱచుటకై వచ్చితివా?

మల్లికార్జునుడు—క్షమింపఁబడుదును. గాక. మహారాజ్ఞ బురుజుపైకిఁ బోవుట యనావశ్యకము. ఏలయన ఈ ప్రాసాదభాగంబు ను ఇంచుమించుగ ఆబురుజునంత యెత్తుగలదే. కావున నిచటికిఁగూడ నా సైన్యముల సూచనలు కనఁబడఁగలవు. ఆ పరిభాభాగంబున కావల వెన్నెలలోఁ గనిపించు బయలున కావలనున్న కొలది యడవిపైకి మహారాజ్ఞ దృష్టిఁ బఱపినచో నా వాక్యముల నిజస్థితి విశదమగును.

మ. ఇటు నా యంగుళిచాయఁ జూడు; మదిగో యెత్తైన ప్రాకార; మిం

కట్టుపై నీడను వల్లమే పరిఖయా; నా నీడకుఁ నిండు చెం

గట కాశీనిలయంబు; నాపయి సవే కాన్వించు నందెల్ల న
స్ఫుటమా బాలశశాంకు వేన్నెలలలోఁ జూపట్టు లోహప్రభల్.

కం. లోహంబుకాంతి సైనిక
దేహత్యాజాసి కుంతి దీపిత; మిశ నీ
పూహింపు మచటి జననం
దోహము విస్తార మనుచుఁ దోచునో లేదో.

రుద్రమదేవి—ఆ కనిపించు వింతకాంతులు సైనికుల యాయుధములపైవా?

మల్లికార్జునుడు—అవును. ఆ యడవిలోఁ గలసిగట్లు కనిపించు వైరిపైన్యములను మహారాజ్ఞి
వివరిముగా పఠింపవచ్చును.

సీ. హిమబిందు స్తిక్త స్వర్ణములట్లు తపతశల్
గలవి బల్లెబుల కలకు మొసలు,
పుష్పాడి నింపిన పొడరిండ్ల యట్టివి
సేనాను లుండెడి శీబిర లితులు,
వనపుష్ప చిత్రాంశు వర్ణ మొప్పెనునవి
ఘన హయానః మీఁది కంబళములు,
ఛాయాసమేత సంచారవృక్షంబుల
సరణి సందం దవే సామజములు,

తే. వివిధ నల్మృక బహుశీలావితతి రీతి
సమ విశాల కోణము లవి సైనికోప
కరణ వేటికా నివహముల్ గలుగు బండ్లు;
కాజడవి బోలు రిపుసేనఁ గాంచు మదిగో!

రుద్రమదేవి—నేఁడీ వివరములు కలుగనై యుండుటచేతనే కాఁబోలు మా మనంబు విగుల
నవిశ్రాంతిఁ జెందినది. ఆ వినిపించు నందడి కూడ నీ వింతపైన్యమదేనా?

మల్లికార్జునుడు—సందేహమేమి? దానిదే. ఆ ధ్వనుల నొక్కొక్కటిం బ్రత్యేకముగ విను
దగును.

సీ. తుమ్మెదరొదలట్లు జుమ్మను వేనవేల్
మనుజు లొక్కటఁ బల్కు మాటల నడి
పాలపిట్టల జీర్ణ భంగి మంద్రత నొందు
కొరలు నేనుంగుల ఘోరకృతములు

పక్ష్యళలంబులు చను చప్పుడుగఁ దోచు
ధన మోడు హయవర తాదనములు
ఉలియు గూబల వలనలపు టూర్పులు బోలు
నున్న నాలుక. భాను నువ్వురము

గీ, వీచు పెరుగాని గొంహరి రాచునెడి
వెదురు గుమ్ములు క్షిప్తు విధముఁ దెలుపు
నమర సంభార భగములొ కకట తతుల
వేడి యిరుసులు రాపాసు విగత మోగి:త.

రుద్రమదేవి—(వినుచుతో నట్టి) వర్ణచ లిట్టివేనా? నగరదాస్యము లన్నియు భక్తిముగ
మూయఁబడివికదా.

సుల్లికార్జునుడు—మూయఁ బడివి.

రుద్రమదేవి—అపాయమునగుక్క లప్పరి తీరినది. ఇత ముగోటరు మట్టగిక్తై సిద్ధమునుకొన
వలసియున్నది. దాన్!

దాది—అమ్మా.

రుద్రమదేవి—ఆ కలమును, కాగితములను ఇటు తెచ్చు.

దాది—అనుజ్ఞ. (శీఘ్రము)

రుద్రమదేవి—వాని నీ బల్లపై నుంచి, బల్లను నెనాని యెదుఁకి జరుపుము.

దాది—అనుజ్ఞ. (అట్లు చేయును)

రుద్రమదేవి—ప్రతీహతముల నిద్దల నిగు పొంచుకొని రమ్ము.

దాది—అనుజ్ఞ. (నిక్కరించును)

రుద్రమదేవి—మల్లికార్జునునితో, తాము ఆ బల్లనద్ద కూర్చుండి కొన్ని యాజ్ఞాపత్రముల
వ్రాయుడు.

సుల్లికార్జునుడు—అజ్ఞ. (బల్లపై కూర్చుండును)

రుద్రమదేవి—కోటలోని పైస్థంబు లన్నింటిని వేగమే సిద్ధపఱిచి, కోటగోడల మీదను
బురుజులందును కాల్బలములను — నగరదాస్యంబులచెంత వీధులలో గుఱ్ఱపువంశును,
పరుగులను — తీర్చి, నిలుపు మని నువ్వసేనాధ్యక్షులకు వ్రాయుడు.

మల్లికార్జునుడు—(ఓం) వాసితిని.

రుద్రమదేవి—ఓట్లు సేవల నిలిపివ తరువారత — సైన్యధ్యక్షులలో ముఖ్యులను —
మౌలికసర్వముతో గూడ పాపాదములకు ఆలస్యములేకుండ రమ్మని వేటాకయాజ్ఞ
మహామంత్రికి వ్రాయుడు.

మల్లికార్జునుడు— ఓం వాసినాడను. మహారాజ్ఞ వీనిని పరికిలింపనగును.

రుద్రమదేవి—(కాగితములఁ బచ్చుకొని చదివి) కలము నిట్టిండు.

మల్లికార్జునుడు— ఇచ్చును.)

ప్రవేశము—దాది, ఇద్దఱు ప్రవేశింబులు.

ప్రవేశింబులు—జయము. జయము. మహారాజ్ఞికి.

రుద్రమదేవి—(కాగితములపై సంతకముచేసి, ఒక ప్రతీహరిణితో) నీ వీ యాజ్ఞాశ్రమును త్వరితము
గను భద్రముగను గొంపోయి సుప్రసన్నాస్థుల కిమ్ము.

1 వ ప్రవేశింబు—అనుజ్ఞ. (నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—(సంతక ప్రతీహరిణితో) నీ వీ యాజ్ఞాశ్రమును మహామంత్రికి అందజేయుము.
త్వరితము.

2 వ ప్రవేశింబు—అనుజ్ఞ. (నిష్క్రమించును)

దాది—(మఠముగ నిలుచును)

రుద్రమదేవి—ఈ సైన్యము మన యాహ్వానముపై వచ్చిన యేమి శ్రరాజులతో
యెదురుగడమకగా? వైరుల డైనట్లు మన కేమి నిదర్శనము?

మల్లికార్జునుడు—స్వానుభవమే నిదర్శనము. కోటవేలువల నున్న కాశీనిలయములకు నేడు
పూజకై యేగు లీలావతికి

రుద్రమదేవి—అవునాను. లీలావతి యా సైన్యమున్న బయలుబోసి కాశీగుడికై కదా
బయలుదేరినను, ఆమె యాసైన్యములలోఁ జిక్కుకొనినదా యేమి?

మల్లికార్జునుడు—లేదు. కాని యంతవని కావలసివచ్చే.

రుద్రమదేవి—ఎట్లెట్లు! మీరు చూచితిరా?

మల్లికార్జునుడు—లీలావతికి భటరక్ష ననుప సార్వభౌము లగు మీ యానతి నేను ఆయుధ్ధర
పాకారంబుపై కొలదిమంది భటులతో నుండఁగాఁ దెలిసెను. అప్పుడే పూజకై

యేగు లీలావతి యచ్చటికి వచ్చెను. అప్పుడు భటరక్షను పై నికహజారంబునుండి తెప్పించు టాలస్యమగునని తలంచి, నాతోనున్న కొలదిమందినే రక్షగా నేర్పజేసి, పురద్వారమువెడలనున్న లీలావతికిని ఆమెతండ్రిగారికిని తోడుగా బంపించితి.

రుద్రమదేవి—తరువార?

మల్లికార్జునుడు—అంత నాననిపై బురుజులయందలి కాపుల సరిచూచుకొనుచు, గడి తలుపులు మూయుట కింకను సమయము కాకుంటచే నొంటిగ పురద్వారము వెడలి, లీలావతి రక్షభటులతోనేగిరి కాగిగుడిబాటనే, కందకముచేరువ నేటి ది దాక నడచి, ఆ యిసుకదరి నొకంత నిలిచితిని.

రుద్రమదేవి—ఏ యిసుకదరిని?

మల్లికార్జునుడు—చిన్ననాడు మన విరువురమును స్వారీచేయుచు నీటికై వచ్చు జంతువుల జూడ నిలుచుచుండిన యిసుకదరినే.

రుద్రమదేవి—అందు నిలిచి చూడఁదగు విశేష మేమున్నది?

మల్లికార్జునుడు—చిన్ననాటి సందర్భములను మనసులోనికి దెచ్చుకొను సంతోషము ...

రుద్రమదేవి—(నవ్వి) సరిసరి. దాదీ!

దాది—అమ్మా.

రుద్రమదేవి—వేటొక ప్రతీహారిణి నిటు రమ్మనుము.

దాది—అనుజ్ఞ. (నిష్క్రమింపుడు)

రుద్రమదేవి—అంతట?

మల్లికార్జునుడు—అంత నాశ్వస్యమగునట్లు, కొంతమంది విదేశపై నికులు నీతిగ గంబుల మోచు నెడ్లమంద నొకదానిని నీటిదళి తోలుకొనివచ్చి, తనగంబులలో పీరు నింప జూచ్చిరి.

(ప్రళయము:—దాది ప్రతీహారిణితో.)

ప్రతీహారిణి—జయము. జయము. అంధ్ర సామ్రాజ్యలక్ష్మికి.

రుద్రమదేవి—నగరంబునందలి కంచరులను వడ్లబత్తులను పరికరములతో నిప్పుడే చేర్చి, నగర ద్వారంబుల తలుపుల నన్నింటిని లోపలినుండియే పరిక్షించి, ముట్టడికిఁ దగినట్టి లోపము లున్నయెడల బాగుచేయింపు మని నగరశిల్పాధికారికి మా యాజ్ఞ వేగమే పోయి తెలుపుము.

ప్రతీహారిణి—అజ్ఞ. (నిష్క్రమింపుడు.)

(దాది దూరముగ నిలుచును.)

రుద్రమదేవి—(చూచుచు) అట్లు తనగవు కెట్ల మంద కనిపించుటలో విపరీత మేమున్నది? మల్లికార్జునుడు—సాధారణముగ నుండఁ గూడదు. కాని వారి వేషభాషలఁ జూచిన నా కొకరతి సందియము తోచినది. అందుకుఁ దగినట్లు ఇంతలో లీలావతియేగిన గుడి చెంతనుండి కత్తులమోతయు, పోరాటపు సందడియు వినవచ్చెను.

రుద్రమదేవి—అప్పుడు?

మల్లికార్జునుడు—అప్పుడు నే నా వైపునకుఁ బరువెత్తఁగా పెక్కుమంది కొత్తవారలు లీలావతీయొక్కపై పశ్యమును చుట్టుముట్టి పోరాడుచుండిరి.

రుద్రమదేవి—(ఉత్సాహముతో) అప్పుడు నీ వొంటరిగానేపోయి, వారితోఁ గలియఁబడితివా యేమి?

మల్లికార్జునుడు—నే నేగి కంటఁబడునరకి కొంతమంది కొత్తవారు నాపైకి వచ్చిరి. తమ్ము నొత్తిడిచేయువారిలో నెట్లు కొంతమంది లెగ్గఁగా మన పై నికులు లీలావతి భాస్కరా చార్యులను సమము నుంచుకొని, సూచీవ్రాహ్మముగ నేర్పిడి, దర్పముతో వైరి సమూహమును భేదించుకొని, దాపుననున్న కాళిగుడిం బ్రవేశించి, తలుపుల మూసి కొనిరి.

రుద్రమదేవి—అట్లయిన నిప్పటికి లీలావతి కపాయము తప్పింట్లే యెంచఁదగును. ఈ యల జడితో పుముక్కై చేరవచ్చు రాఘవశర్మ యెక్కడ చిక్కుకొనియెనో! నైరు లందఱొక్క మొగి నీపైఁ బడలేదుకదా?

మల్లికార్జునుడు—నావెంటఁ బడిరి. కాని చీకటిలో పొదలమాటును నేనుండువోటును సరిగ గుర్తింపనేరక, నాకొఱకై వెదకుచు, వేతొకిదిక్కునకు దాటిపోయిరి.

రుద్రమదేవి—(కడుగ) బావా! దాగుకొంటివా?

మల్లికార్జునుడు—చగరంబుఁ గాచు పూచి నాయందుఁ బెట్టియు దాగుకొనినందుకు హేళ సము సేయఁదగునా?

రుద్రమదేవి—(సత్యము) బావా! కోపింపకు. నీతో వేషకసేయుచుంటిని. తరువాత?

మల్లికార్జునుడు—వా రట్లు పోవఁగనే నేను కోటకై మరలితిని. ఉత్తరద్వారంబు చేరినో లేదో! ఆ కొత్తవారనేకులు సాయుధులై లోపలఁ బ్రవేశింపఁజోవుట జూచి, వారి నాఁపుమని ద్వారపాలురగు మన భటలకుఁ గేకలువైచితిని. మనవార లాఁగుమనిసను వారాఁగక బలవంతముగ లోనఁ బ్రవేశించఁ జూచిరి. ఉభయులకు నొకింత కత్తులాట జరిగెను.

రుద్రమదేవి—ఇంతకుముందు ఉత్తరద్వారమునకు విసిరించిన కలకల మిదియా? తరువాత?

మల్లికార్జునుడు—ఒకంతసేపటిలో నా క్రోధవారలలోఁ గొంతమందిన పట్టుకొని, కొడువ వారల వెలుపలకుఁ దరిమి, గడితెల్పులు మూయఁగల్గితిమి.

రుద్రమదేవి—పురంబును, కాకతికుల యశంబును, గాచితీవి బావా! తరువాత?

మల్లికార్జునుడు—అంతట దుర్గద్వారము లన్నియు మూయించుచు కోటగోడలపై బురుజులను ఎక్కి చూడఁగా సేనుచెప్పదును! ఎక్కడఁజూచినను వైరిసేనాపారావారమే! ఏదిక్కుచూచినను శాస్త్రవకోటులే!

రుద్రమదేవి—ఈ నిషయము సేనాధిపులకు పాచ్చరిక చేసితిరా?

మల్లికార్జునుడు—అట్లున్న సర్వసేనాపతి యగు ప్రసాదాదిత్యునకుఁ గలు రంపి, సేను మహారాజు సంద్యురమునకై వచ్చితిని.

రుద్రమదేవి—సేనాక యాజ్ఞాప్రమును వ్రాయుడు. కోటలో మన భండారంబులనేమి వర్తకులనుండునో భోజనసామగ్రిలు, వైలాదులు, గౌరము, ఎంత నిలిచియున్నదో లెక్కఁంచఁడను, వినరముగ వ్రాయించిన పట్టికనొకటి మా కంపు మని మహామంత్రికి వ్రాయుడు.

మల్లికార్జునుడు—అనుష్ఠ . (వ్రాయుచుండును.)

రుద్రమదేవి—మఱియు మా యుత్తగురు లగు దనుక వాని నెవరును ఉన్నచోటునుండి కదలించకుండుట్లు భద్రముచేయింపు మని కూడ వ్రాయుడు.

మల్లికార్జునుడు—అనుష్ఠ . (లిఖించి) వ్రాసితిని.

రుద్రమదేవి—ఇట్లుండ. కాకితము పుచ్చుకొని, చదివి, దానిపై సంతకముచేసి, దాని! దీనిని వేత్రాక ప్రతిహానితో పిచ్చి, వేగము మహామంత్రికి అందఁజేయు మనుము.

గాచి—అనుష్ఠ . (కాకితము పుచ్చుకొని నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—(మల్లికార్జునునితో) ఈసేన లెవ్వరివని మీ యాహా?

మల్లికార్జునుడు—కోటవెలుపల చీకటిలో సరిగ పోల్చుటకు వీలులేకుండెను. ద్వారము నొద్ద జరిగిన పోరులో పట్టుపడినవారిని అడిగితిమి. బలవంతులెట్లుబడియు వారు జవాబు చెప్పలేదు. కాని దుస్తులను బట్టి చూడఁగా (హోక్తితో) మన పూర్వమిత్రులగు దేవగిరి వారివలె నున్నారు.

రుద్రమదేవి—(కూర్చుని) పూర్వవిశ్రాంతి యైనచో వానికి తగిన యాతిభ్య మిచ్చితిరుదుము. కాని మట్టడి చిగియకముందు ఒక్క కార్యము నెఱవేర్చుటవలెను.

మల్లికార్జునుడు—అవహితుడను.

రుద్రమదేవి—కోటలో నివున్న పై న్యము వీరొత్తంసులతో నిండియున్నను సంఖ్యలఁ గూర్చి యొచించునెడ మనస్సుకు తృప్తిగ లేదు.

మల్లికార్జునుడు—కొలదిన్నా క్రొందటనే ముప్పదివేల సేనలు బసవన్నతోఁగూడ నేగెనుగదా.

రుద్రమదేవి—మేము తలంచునది అసైన్యభాగమును గుఱించియే. దూరప్రయాణము చేయ నలెను కావున, బసవన్న పైన్యములను అలంకరించునీక, నెమ్మదిగఁ, గొంపోవు చుండును. కావున నిప్పటికి విశేషదూర మేగియుండఁడు.

మల్లికార్జునుడు—కాకితిలస్మి యాజ్ఞ యేమి?

రుద్రమదేవి—మన కోటను మట్టడించియున్న వైరుల పైన్యములతో నెవ్వరై న నొంటరిగఁ బ్రవేశించి, వారు నెలవునట్లఁ గనిపెట్టవలెను. అట్లు కనిపెట్టిన తర్వాత వీలగునంత నేగఁచుతోఁ బోయి, బసవనఁగదాధుని పైన్యముతోఁ గూడ వెనుకకుఁ బిలుచుకొని వచ్చి, అట్లువచ్చిన సందర్భము కోటలోనుండు మేమెఱుంగుటకై దీక్షిణముగఁగనిపించు నా గుట్టపై మూడువోట్ల పొగ కేగింపవలెను. అటుతర్వాత శత్రువుల నెలవునట్లు చెడదట్లు నెలుఁలనుగడి వారిపై డిక్కినవలెను. అట్లు డిక్కినచో వైరుల పైన్యము గెండుముఖములై పోవలసివచ్చును. అందుచే కోటపై గొమ్మిడి లిగ్గును. అప్పుటి సందర్భముల ననుసరించి, కోటలోని పైన్యమును మేము నెఱవేర్చుము.

మల్లికార్జునుడు—ఈప్రకారము ఒక యాజ్ఞాప్రకారము బసవన్నకు వాగ్ధియు మని మహారాజ్ఞి యూహియో?

రుద్రమదేవి—(బూదించి) వలదు. అట్టి యాజ్ఞాప్రకారమును గొంపోవునాతఁడు వైరులచేఁ జక్కు నేని ఆ ప్రాని కుడ వైరులచేఁ బడును. అప్పుడు వారు మన ప్రయత్నముల నెఱిగి, ప్రతిగా పుష్కహములను బున్నదురు. కావున శత్రువుల బలగముల నడిమి నుండి బసవన్నకు బంపఁబడు అజ్ఞ లిఖితహాసముచకంబు వాగూహమునఁ బంపుట చేమకలము.

మల్లికార్జునుడు—అట్లుచుచో ఎవ్వోమాటనై తే రాజాజ్ఞగా బసవన్న తప్పక విశ్వసించునో అట్టిహితే యీహనికై పోవలెనుగదా?

రుద్రమదేవి—అవును. అట్టవారే పోవలయును. ఇక్కడనుండి ... ఎవ్వరైతే ముఖ్యులే పోవలెను. కాని యీపని చాల అపాయముతోఁ గూడినది. కోటలో ముఖ్యులందఱు నాథులు ఎక్కువమంది లేరు. దండనాథుల పట్టిక అందున్నది. అందుకొనుచు ... ఆ పాదపు కాగితము.

(కొంచెము దూరమన బల్లకైనుండు నొక కాగితమును మల్లికార్జునుడు ఇచ్చును.)

రుద్రమదేవి—(కాగితము పఠించుచు) ఎవ్వరిని బంపుదుము?

మల్లికార్జునుడు—అజయ్యచో నేనే పోవుదును.

రుద్రమదేవి—(సంతోషముతో) నీవా! బావా! ఇట్టిసమయమున నీవా! (నయముతో నవ్వి, తలన అడ్డముగ నూరి) వేరు క గ మాటాడుచుంటివి.

మల్లికార్జునుడు—చేమకమాటల కిది తరుణము కాదని ఎఱుంగనంతటి మూఁగుడనా?

రుద్రమదేవి—(ఉత్సేహముతో) నిజముగ.

మల్లికార్జునుడు—విధేయుడను.

రుద్రమదేవి—(అట్లు) సగరపాలక సేనాధికారిని, నీవెట్లు పోవఁగను?

మల్లికార్జునుడు—ముట్టడివేగల సర్వసేనానియే సగరపరిపాలకుఁ డగును గదా!

రుద్రమదేవి—(విశ్వాసముగ) నీవు పోవుటకు మేము అంగీకరింపము.

మల్లికార్జునుడు—అట్లంగీకరింపకపోవుటకు నా యసమర్థతయే కారణమగునా?

రుద్రమదేవి—(విశ్వాసముతో యారకుండును.)

మల్లికార్జునుడు—నే ననవర్థుడ నని చెప్పుట కిష్టములేక మహారాజ్ఞి మామిసలుకుట లేదేమా. అట్లెవచో నాంధ్రసామ్రాజ్య లక్ష్మీసంపేదకుఁ దగు నీ ఖడ్గము ఈ దుర్బలుని చేతిలో నుండఁగూడదు.

(వరతోఁ గూడ కత్తి నియ్య బోవును)

రుద్రమదేవి—అగుము. అగుము. బావా! నీ సామర్థ్యమును గుఱించి సంతయ మెప్పుడును నాకు లేదు. లేదని నీవును ఎఱుంగదువు. అట్లు సంతయించు మహారాజ్ఞి ని న్నాజ్ఞా పించుటయు లేదు. ఈ యపాయప్రదమగు పనిపై నీ వేగుట ఇష్టములేని నీ మఱదలు ని న్నాగుమనుచున్నది.

మల్లికార్జునుడు—మహారాజ్ఞి కేవలము మఱదలై మాటలాడుచున్నదా?

రుద్రమదేవి—అబ్బ! ఎట్లుమాట్లాడిన నేమి? ఈపనిపైఁ బోవుటకంటె కోటలోనేయుంసి నేను చూచి మెచ్చుకొనుట్లు పోరు నల్పరాదా?

మల్లికార్జునుడు—కోటలో నున్నచో పోరునల్పు నవకాశము నాకు దొరకదు.

రుద్రమదేవి—ఏల దొరకదు?

మల్లికార్జునుడు—దొరకనీయకుండుట కీవు ప్రయత్నింతువు. (కోపముతో) రుద్రదేవి! మఱిదలి నలె మూఁడితివి. కావున బావనై నా యభిప్రాయమును తెలిపెదను. వినుము. కాకతీవంశంబున జనింపకున్నను మ న్నాతృమూలముచేసిన కాకతీయవృత్తుల రక్తము ఈ నా శరీరమున ప్రవహించుచున్నది. ఇక మా వంశము విశ్వరూపున కాకున్నను, ధైర్యసాహసములలో పేరుపొందనిది కాదు. అట్టి నన్ను మొదటి నుండియు వీరోత్తంసులకు తగునట్టి సాహసకార్యములందు చొరవీక నీవు ఇటుకపెట్టు చున్నావు. ఇట్లు కోతగొట్టెవలె గూర్చుండి తినుచు, కోర్కెవ్వవించుకొనుట నా కిష్టము లేదు. ఇట్టి నన్ను తలచుకొని నేనే అనవ్యూహముచుండును. ఇతరులకు హాస్యాస్పదుడ నేల కాకుండును? అనావశ్యకముగ నిట్టి సంరక్షణ నీచే పొందుట కేను సరి బా లు ఁ డ నా? భీరుకేకాని భీరునకు తగనట్టి యీ బహిరంగ రాణి వా సము చే న న్నేల యవమానపఱిచెదవు? మహారాజ్ఞి వైన నగుదువుకాక. నీ కొఱకై న నిట్లు వీరలోకముచే నవివించుట న్యాయముకాదు. నేనొక నిట్టి నిర్బంధమును సహింపను.

రుద్రమదేవి—(ఉత్తమై కోపగ్గిరిచుటకు శాంతపదముతో) వీరవరులగు మీకుఁ గల సమ రోత్సాహమును మేము వారింపము. మాకొఱకు ఒకరు నిర్బంధించఁబడుటేల? మీ యిచ్చనచ్చిట్లు బసర్పుడు. (కొంచెము దూర ముగి, విమళిమై కూర్చుండి, కొమ్మిడి స్పృశింపుచు) దాదీ! తడిగనున్నవి. కురు లార్చుము. (కురులు విడఁబాటునట్లు కొమ్మిడి కడల్పును.)

మల్లికార్జునుడు—కోపంబుగనున్న ముఖభావమున గ్రహముగ నాశ్వయును, అహోదయము నూచించు శశిలా! అహా! ఈమె కబళిభార విలాస మెంత శోభాకరముగ నున్నది! ఇప్పుడేకదా యాయము సౌందర్యము కన్నులపండువుగఁ జూడఁగలిగితిని.

తే. నీలనీరమ్ము తరంగల నిండి పాటు
సమయముననె కృష్ణాపగా సారశలలు;
నిడుదనొక్కుల కురుల పెన్ముడిని విప్పి
జారవిడిచిన యప్పడే చాన సొగసు.

తే. కనుమ కోసల సౌహృద వరములందు
నలిరములఁ బాటు కృష్ణావ్రవాహమట్లు
మరకతాదిక మేఘుల మణుల దాటె
నెలత నీలంపు నిగ్గుల నిమన కరులు.

తే. వాబుడ, జడచుట్టయు, కీలుజడయు,
ప్రిప్పుముడి యను ఘువేణి తీర్పు లన్ని
కూర్చ వత్సంత విభవంబు కోమలులకు
వరిలి విడబాలు పెన్నెటి కురులు వోత.

(వగ్గల కేగి, ప్రకాశముగా విసయముగా) దాది యింకను రాలేదు. మహారాజ్ఞీ సరిగచే
మన్నించఁబడుదునుగాక. బాకిన నెరికరులు బడ్డాణపు గజ్జలలోఁ జిక్కుపడునేమో. సరి
చేయుదునా? (చేయి చాచును. చాచఁగా చేతిపైనుండు గాయము కనిపించును)

రుద్రమదేవి—నలదు. రావనీచయ్యకు సమయ తారతమ్య మహారముతో నుండవలెను.
(తరిగి చూచి) కాని యిదియేమి? నీ చేతిపై గాయ మున్నదే!

మల్లికార్జునుడు—(గాయముపొడవ వ్రత్రముఁ గప్పి) సగరద్వారము మూయించు తొందరలో
నేడో యినుసముక్క గీచుకొని యుండవచ్చును.

రుద్రమదేవి—బావా! గడితల్పులు మూయుసప్పటి పోరులో శాత్రవుని కత్తిచే నైచ
గాయ మిది.

మల్లికార్జునుడు—(వినుఁడును చూచించి) అయినేమి! రాజ్యసంసేవలో ఈమాత్రపు గాయము
తగిలినదే

రుద్రమదేవి—వినరములు నెమ్మరిగఁ జెల్లికొందును. కాని యిటురమ్ము. గాయముపై రక్షగ
నిదే నా చేతి రుమాలుతో కట్టు కట్టెదను. చేయి చాచుము.

మల్లికార్జునుడు—సన్మానించఁబడితిని. కాని నలదు. మహారాజ్ఞి యనుజ్ఞయిచ్చిన సమయ
తారతమ్యజ్ఞానము

రుద్రమదేవి—(చిలువగవ్వతో) బావా! ఊరకుందుము. పరిజనుల నిబంధనలు మా పట్ల
వర్తింపవు. (చేతి గాయమునకు రస రుమాలును కట్టచు, బావా! అపాయప్రదముగు నట్టి

జనికై నీవే పోవలెనా? ప్రస్తుత సందర్భములఁ గూర్చి యాలోచింపుము. నీ చేతిపై బలమైన గాయముకూడ నున్నది. ఇంకొకరిని బంపనిమ్ము

మల్లికార్జునుఁడు—(సందేహించుచు ప్రతి నిష్పక్షపాదము.)

రుద్రమదేవి—కట్టకలుట ముగించి) బావా! చెప్పవేమి? ఈపనిపై నెన్నోరిని బంపుదము!

మల్లికార్జునుఁడు—క్షమించఁబడుదును గాక. రాజ సేవా తత్పరత మహారాజ్ఞి యాజ్ఞకు న్యతిరేకముగా నున్నది.

రుద్రమదేవి—రాజ సేవ యన మహారాజ్ఞి యాజ్ఞానునర్తనమేకదా.

మల్లికార్జునుఁడు—మహారాజ్ఞి కేవలము ముఱచెడినలె మాటాడునప్పుడు కాదనియే చెప్పవలెను.

రుద్రమదేవి—నీకు ముఱచెడిదికంటె మహారాజ్ఞయే యెక్కువయ్యా?

మల్లికార్జునుఁడు—ముఱచెడిది ప్రేమస్వరూప. మహారాజ్ఞి యాజ్ఞాస్వరూప. అదియుఁగాక నాకంటె సమర్థులతో నీ సగర పాలనాధికారము నెఱవేర్చగలవారు చాలమంది నాయకులు కలరు.

రుద్రమదేవి—నే దానిఁగూర్చి తలంచుట లేదు.

మల్లికార్జునుఁడు—తలంపనప్పుడు నా కనుజ్ఞ యొసంగితి నేమి? సాహసకార్యము నుండి నివారించఁబడ నని సింహాసనమునుండి నాకు వాగ్దానము కూడ వచ్చినది. .

రుద్రమదేవి—(కోపముతో) పలుమాఱు పోయెదరన్నవారి నుండుమనుటయు, వాగ్దానము నిచ్చి యంతరము వెనుకాడుటయు, రెండును తప్పలే. కావున పొమ్ము. (కమల పంఛ) ఇతరు లాక్రమింపఁజాలని యింకొక పదివి నీ కుండుట ముఱచితివి కాబోలు.

మల్లికార్జునుఁడు—స్వారాజ్యమున కావశ్యక మగునప్పుడు

రుద్రమదేవి—(శాస్త్రాని సంక్షేపము, దగ్గతితో) అనుజ్ఞ యొసంగఁబడినది.

మల్లికార్జునుడు—(కత్తి దూర్తి, అశ్వివదనము పట్టి) మహారాజా కార్యము సానుకూలమగుగాక.

(నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—(ఓక్కింతసేపు విరమించి, విచారముతో) అకటా! కోపముతో నొడలు తెలియక ...

ఈతని ఆ శత్రుసేవల నడిమికి ఒంటరిగ బోవ ననుజ్ఞ నిచ్చితినే! ... దాదీ!

దాది—(ప్రవేశించి) అమ్మా! ఇక్కడనే యున్నాను.

రుద్రమదేవి—త్వరగఁ బోయి, యాతని చిలుపుము.

దాది—అర్జు. (పోవుచుండఁగా)

రుద్రమదేవి—(తలఱుచి) దాదీ! వలదు. ... పోవనిమ్ము. జన్మదేశసేవ పడిన
కార్యములలో మహాత్మ్యుష్ట మొనది. ... స్వతంత్రబుద్ధి కల
పురుషుడు ... సామంతుడైనను మెచ్చదగినవాడు ...
మక్కువ గల వోట ... మనసు నిల్పుకొనుట, ... మహారాజు యై
యున్నను, మగువకు సంతృప్తిగ నుండును.

(ప్రతీహరిణి ప్రవేశించి.)

ప్రతీహరిణి—జయము. మహారాజుకి జయము.

రుద్రమదేవి—వచింపుము.

ప్రతీహరిణి—మహామంత్రి శివదేవయ్య, నవ్వసేనాని ప్రసాదాదిత్యుడు, మణియు గొండలు
దండనాథులు, రాజోద్యోగులు ను సందర్శనార్థమై వచ్చియున్నారు.

రుద్రమదేవి—(శివ్యునిగ) ముంచిది. వారితో ప్రసంగించి పిమ్మట మన పై స్వపరిస్థితులను
మేము స్వయముగఁ బరీక్షింతుము. మా స్వారి యశ్వము నాయిలపట్టిచి యుంచు
మనుము.

ప్రతీహరిణి—అజ్ఞ. (నిష్క్రమించును)

రుద్రమదేవి—దాదీ! మస్తుల సిద్ధపఱుచుము.

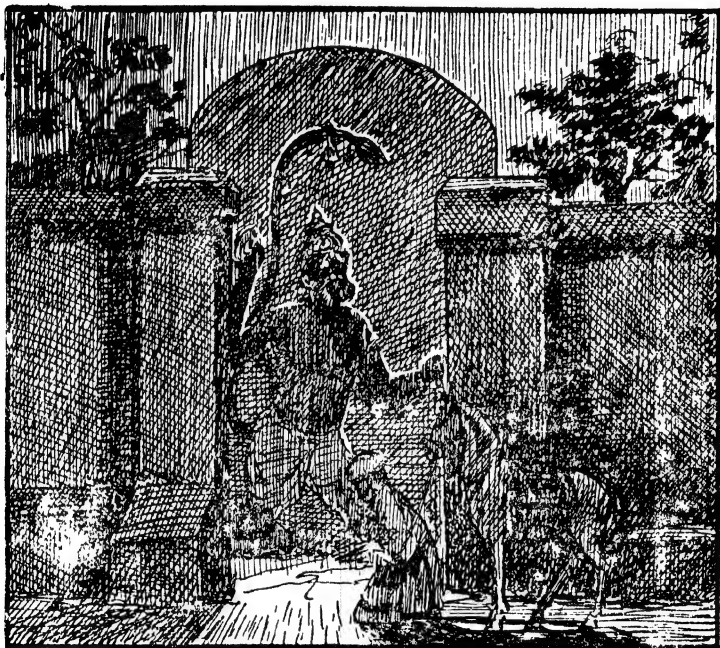
దాదీ—లనుజ్ఞ.

(మహారాజు లేవఁగా తేర దిగును.)

[ప్రదేశము—హనుమకొండవద్ద అంజనేయాలయము. సంద్యచీకటి.

[ప్రవేశము—రాఘవశర్మ, గుఱ్ఱపుత్రులు నొకటిని చేతబట్టుకొని.

రాఘవశర్మ—(హనుమంతునకు నమస్కరింపుచు.)

సీ. ఘనకార్యకరణ దక్షతకు బాల్యమునాటి
రవిబింబ కబళ నోత్సవమె సాక్షి
న్యాయైకపక్ష సాహాయ్య దీక్షకు వస
వాస సుగ్రీవ సేవనమె సాక్షి

వీర కారుణ్య ప్రసారంబునకు, జిత
లంకణీ పాణి పాలనమె సాక్షి
నియత ధర్మ విఘ్న నిష్ఠా ప్రతిష్ఠకు
బ్రహ్మాస్త్రమునకు లోబడుట సాక్షి

గీ. స్వల్పచాంఛావతీర్ణ మా సత్యతత్వ
నై జ జ్ఞానకుసు, రామనామవర్ణ
సాధనోత్సాహ వర వజ్రకోధ సాక్షి
యమరముని గేయ! మహనీయ! యాంజనేయ!

చ. చంగున నొక్కగంతుననె సాగరముం గడదాటుటలుగా
సంగవిమోహపాశి భవసాగర మీ వవలీల దాటి, త
త్సంగమకారకత్వపదసామ్యముఁ గోరుట నిక్కమానె? నీ
పుం గమతత్వవేత్తపు; ప్రబోధమనోంబుజ! మారుతాత్మభా!

సీ. అల దేవతల వరంబులఁ బొంది నీవు న
ర్వాస్త్రాసపాయత నందకున్న
రవిపుత్రునకు రఘురామునభ్యుముఁ గూర్చి
భూమిభాన్వేషణఁ బూనకున్న
వార్ధి లంఘించి, రావణు లంక శోధించి,
సీతాసతీవార్తఁ జెప్పుకున్న
సమరవీరులఁద్రుంచి, సంజీవమునుఁ దెచ్చి,
భూపు మూపున మోచి, పోరకున్న.

గీ. భరతునకు రామ జయవార్తఁ బలుకకున్న
రామునకు లోపమా! ... ధైర్య నీ మహిమము
విడిచి వాల్మీకి కథ నెట్లు సడసియున్నా!
యమరమునిగేయ! మహనీయ! యాంజనేయ!

(హనుమంతునకు మొక్కి -)

హనుమంతునకు మొక్కితిని. కావున సంకటముల నన్నింటిని నమయఁ దొక్కినట్లే
సంతోషింతును. సంతోషించునెడల సర్వార్థములు సిద్ధించు నని నా మతము. ఈ మతము
ఘట్టుకతోడనే నా కబ్బినది కాబోలు. ఎట్లనఁగా ముల్లుగ్రుచ్చుకొను నప్పు డెవ్వరికైనఁ
గొంచెము కష్టము తోచును. కాని సందర్భముల వైచిత్రీ చూడ నాకు నోరు పట్టనంత

నవ్వు నచ్చిచది. “భావ్యవలీనగరమునుండి ఈ లట్టుగట్టుము నడువగలుగునెడ దేగముతో నిటకు నచ్చితిని. ఇది హనుమకొండ. అడె యోరుగంటి కోటపై దీపముల వెలుగు. ఇంకొకరిత సేవతో కోటలోని మా యిల్లు చేయుందును. కాని కోటనుట్టును ఈ కొత్త బలగ మొకటి యుప్పువెల్లువవలె క్రమ్మియుండుటచే దారి దొరకక నే నిక్కడనే యాని పోవలసినదెప్పును. అలయకున్నను గదలజాలని యీ నా గుట్టుపుజాతిగాడిద యలసి యుండుటచే బాప్తిహం దనుకొని, దీని నొక పొదచాటున మేయ వదిలి, యా పై నెక్కువల హనుగ బాచుట కీ గుట్ట యెక్కితిని. ఇంతలో నొక యేరు వెక్కడిదో “కుయ్య” అని యివ్వగా, నీ లట్టుకు వెక్కడలేని మహోద్యోగము జనించి, నాల్గట్ట చూడకయే, గోరి నెత్తుకొని, దాను తీయబోసిచది. దీనిని బట్టుకొని ప్రయత్నముతో, నా కీ ముల్లు గ్రుచ్చు కొనింది. ఇంతలో చీకాక పడినది. మాయద్రుతియు ఈ యాలయమే యిప్పటికి శరణమైంది. గుట్టుముకు గడ్డిలేదు. కాతుంకు తిండిలేదు. ఆహా! సంవర్షముల సామరస్య మిట్టుండెంతెను. దీని కంతకును పర్యవసానము నా కీ ముల్లుదిగుట కాబోలు! ప్రపంచస్థితి యీపాలిది. భగవంతుడు దొక హాస్యగాఢు. (నట్టుచును వదిలి) పో నాపాలిటి కనిపై దాపురెంచితివి. నీ యిచ్చ నచ్చినచోట రాత్రియంతయు పొరలాడి, వేకువ నే ముఖనమ్మార్చిన మాదరించి—నా మాటలచే దీనికిగూడ నవ్వువచ్చుచున్నది! (పక్కమించి చూచి) ఈ దారి నెప్పోడో పింటి వాచు నచ్చుచున్నాను. నాకువలెనే వీనికిగూడ ముల్లు దిగినదేమో! నేను ఈ యరుగుమైద బరుండి, నిద్రను నటించి, వీని చర్యల నరసెదగాక. (నడి అరుగుమీద పండుకొనును)

(ప్రళయము: - శనిగ్రహము.)

శని—ఏమో గ్రహరాజుండు లట! మృత్రిగ్రహము లట! గణపలట! సేనాధిపు లట! అందఱు కన్నియుఁ బెద్దవేరులే! చూడఁబోయిన పరాగరేణువంత మగతన మొక్కని కైన లేదు. నాకంటె నీ గ్రహవీరు లందఱును ఘనులూ! అందఱున్ని పదవుల నాక్రమించుకొని, నాకు దివిపై బాసినతనము ... అట్టిదేయగు వేగువారిపని నిక్కడ నొప్పించితిగా! (తలయూచి) ఇందఱు మహామహులు చేరి, రెగుదు మని, పనిలేనిపని పెట్టుకొని, యీ భూగోళమునకు వచ్చి, దేవగిరిపై న్యయుల నీ రాజ్యముపై కి బురి కొల్పిరికదా! తమ మహారాజ్ఞ వివాహాత్సవములందు ఈ యాంధ్రగిహరు లెల్లరు నియతులై కార్యభారమగ్నులై యుండగా నీరిల సంభ్రమింపఁజేసి, కోటను లోబఱచుకొందు మని మా విశ్రులు తలంచెరి. కాని వారు జాగరూకులై యుండి యట్టి ప్రయత్నమును సాగనీయలేదు. మహామహుల మని పెద్దవేర్లు పెట్టుకొని వచ్చిన వీ రెందఱులో ఒక్కొక్కఁడు తన గోళము చేరువఱకును జ్ఞప్తియుండువని తన్నులు తిని పోవునడ నేను మనస్ఫూర్తిగ సంతసించును. కాని నా కొప్పగించిన పనిని చేయక తీరదు. ఇ దేదో దేవాలయముగా నున్నది. గ్రాంథములుండు కాని

కాలయము కాదుగదా. (పశ్చిమంబి చూచి) కాదుకాదు. ఇదేవో దారినిబోవువారు పూజ నేయు అంజనేయాలయము వలె నున్నది. ఆహా! పరిమళపూజ్యుడా హనుమంతుడు. అసామాన్య ప్రజ్ఞావంతుడు. పరోపకారి. ఆతినికీర్తియెల్లలోకముల వ్యాపించి యున్నది. నేనీ యాలయమున బరుండి, సమాచారములను కనుగొనఁబ్రయత్నింతును. (ఆయత్తు బరునపై నెక్కి) ఓహో! ఇం దిదివఱకే యెవ్వఁడో పండుగొనియున్నాడు. నావంటి యింకొక వార్తాహరి కావకదా? ఆలోచించుకొనున దంతయు గట్టిగ గొణగొని ను చెడ్డయలవాటున్నది నాకు. వీడు నామాటలు వినియుండిన నీదా. అయినను విచారించుము. ఒక గుట్టుపెట్టి నిద్రించుచున్నాడు. నిజమైన గుంక యింత సుదీర్ఘస్థాటముగ నుండునా? చూచుటకు పెండ్లికొడుకువలె ముచ్చటగ నున్నాడు. ఈతనిని హతాత్తుగ లేపువో నిజముగ నిద్రించువాడైన కలననడి లేచును. (దంకి శబ్దంబు యరుగువీచినుండి క్రిందికి బడును.) అయ్యయ్యా! చచ్చిని. చచ్చిని. కాలు విఱిగినది.

రాఘవశర్మ—(తొందరగ లేచి) ఆ! ఆ! కాలు చచ్చినదా! కాలు చచ్చినదా! చచ్చునదీన దేమో!

శని—(నిసలో) రేవ్వమాట లాడుచున్నాడు. నిజముగ నిద్రలాగున నున్నది. (ప్రకాశముగ) కాలు చచ్చుట కాదియ్య! నేను చచ్చితిని. కాలు విఱిగినది.

రాఘవశర్మ—చచ్చుట ముందా? కాలు విఱుగుట ముందా? చచ్చినతర్వాత కాలు విఱిగిన నేమి? ముక్కులైన నేమి? నాకు నిజము చెప్పుము. నేను తార్కిక వేదాంతిని.

శని—నేను సిద్ధాంతిని. కాని నన్ను వేవదీయకున్నచో నీది కులర్కవేదాంతమే.

రాఘవశర్మ—ఓహో! త్రింద్రబడితివటయ్యా! మొదటనే యట్లు చెప్పక పోలివేమి? (నవ్వింపి) అమ్మా! ఎంతదెబ్బ తగిలెను. కాలు బెణికి పెంకిరపోయినట్లున్నది. నరములు బిగియకమునుపే సరిగా లాగనిమ్ము. (లాగును.)

శని—ఆ! ఆ! అదిమొదలేకుంటికాలు.

రాఘవశర్మ—బెణికిన దీకాలా? (రెండవది లాగును.)

శని—ఆ! ఆ! ఆగుము. ఏదియు బెణక లేదు. బెణకునంత దెబ్బ తగిలినది.

రాఘవశర్మ—ఇంతేనా! లేచి యరుగుపై గూర్చుండుము. (శబ్దంబి) ఇదేమి. నీకు శని గ్రహమునకువలె నొకటి కుంటికాలున్నది. బాగుగఁ జూడనిమ్ము. (హామ పటింపి) నీవు కావయ్యా!

శని—(తనలో) వీరగు సన్నెట్లు గుర్తుపట్టెనో! (ప్రకాశముగ) నేనేనయ్యా.

రాఘవశర్మ—కావు.

శని—(తనలో) వీర డేమి పిచ్చివాడో! (ప్రకాశముగ) నేనే!

రాఘవశర్మ—అట్లయిన నీ వెవరో చెప్పుము.

శని—ముందుగ నేనెవ్వరను కానో చెప్పుము.

రాఘవశర్మ—చెప్పెదను. ఈగుడిలో జ్యోతిషమునేర్చి ప్రశ్నము చెప్పగల యొక పూజారి యుండెను లెమ్ము. నీవు సిద్ధాంతి ననుటచే నాతఁడేమో యచుకొంటివి. కావు.

శని—నీవు వేదాంతి నంటివే. నే నాతఁ డేలకానో చెప్పుము!

రాఘవశర్మ—నీ కొక్కటే కంటికాలు. అక్కడికి రెండును కంటికాల్లే. కావున నీ వాతఁడవు కావు. నా వేదాంతము సిద్ధాంతకరింపఁబడినదా!

శని—అట్లయిన నా సిద్ధాంతము నీచే వేదాంతీకరింపఁబడినది. నీవు పూజారి నేదో ప్రశ్న యనుగుటకు వచ్చితివి. అది నన్నే యడుగరాదా?

రాఘవశర్మ—మతేమియు లేదు. రాత్రి యెంత కడచెనో చెప్పగలవా?

శని—చెప్పటకు నాకడ హోరాయంగ్ర మున్నదా?

రాఘవశర్మ—లేకున్నను సత్వ్రముల లెక్కించి చెప్పలేవా?

శని—అదియూ! నే నెఱుఁగుదును. శిరోసత్వ్రమును బట్టి యిప్పటి కేరాశి యుదయించు చున్నలగ్న మగునో, దానిలో భుక్తి యెంతయో యెఱింగి, అక్కడనుండి సూర్యుఁ డున్నరాశిలోని భుక్తిక్షుణ్ణికలవఱకు లెక్కించి, రాత్రికాలఘటికలనుండి లెక్కించినచో రాత్రికాలభుక్తి తెలియును.

రాఘవశర్మ—ఈ గొడవకు పంచాంగము కావలెను. అది చదువుటకు దీపము కావలెను. రెండు నిక్కడలేవు. చిక్కువదలెను.

శని—సరికాని నీవు చాల బుద్ధిమంతుడవు. ఇందాఁక శని కొక్కకాలంటివే! అది నీ కెట్లు తెలిసెను!

రాఘవశర్మ—ఈ లోకములో శని కొక్కకాలనియు, శుక్రకున కొక్క కన్ననియు వాడుక కలదులెమ్ము. కాని శనిమాట తలపెట్టకుము.

శని—(నిశ్చలము) అ! శనిమాట వలదందువేమి! శని అంత చెడ్డవాడా!

రాఘవశర్మ—ఈ లోకపు సంద్యము లెఱుగఁగట్లు నీవు వల్కుచున్నావే! శని దుష్టగ్రహ మను మాట లోకప్రసిద్ధము కాదా?

శని—(తనలో) అంతే! సన్నిహిద్ది యీలోకమున నిట్లు తలంచుచున్నారు కాబోలు. ఈయనీర్తి నీ సంద్యమున బాపుకొనవలెను. (ప్రకాశముగా) శని చాల మంచి వాఁడు సుమా.

రాఘవశర్మ—కానిమ్ము. మంచివాడే కావచ్చును. ఇదిగో చూడుము. మంచివాడవు. నా కా సేవలో ప్రవేశముఁ గలుగఁజేయుటకు నీ కం దెవ్వరైన పరిచయులున్నారా?

శని—నా రెండఱు మూవారే. వారిలో నెవ్వరి కభిమానపత్రము వ్రాయుమందువు?

రాఘవశర్మ—అందఱుఁ బనికవచ్చునట్లుకటియే చాలును. నా కీ సాహాయ్యము చేసి నందుకు మఱుల నీ కేమి ప్రత్యుపకారము చేయఁగలను?

శని—అంత మంచివాడవైనచో నొక చిన్న పని చేసిపెట్టుము.

రాఘవశర్మ—ఏమిది? చెప్పుము.

శని—శనిగ్రహమంత మంచివాడే లేడని యీ లోకమందంతటను చాటించి రాఁగలవాఁ

రాఘవశర్మ—ఒక! ఆ డెంత పని? ఇంతలో. (చిటికీ చేసి) కాని శనిగ్రహమనిన అంత యభిమానము చూపుచున్నావు. ఆతఁడు నీ కొక విధముగు వేలువిడిచిన మేన పరామయా?

శని—వేలు విడువనిమేనమామయే.

రాఘవశర్మ—చాల దగ్గఱచుట్టమే! ఆ బయలున కన్తులను తళతళ మెఱుపించు వారెందఱును మీవా రంటివి. బహుశః వారిలో మీచుట్టమగు శని యుండవచ్చునా?

శని—(తనలో) ఇప్పుడు నిజముఁ బల్కులే వీని మోసపుచ్చుట. (ప్రకాశముగా) నిజముఁ బల్కెదను. నేనే శనిసూర్యుఁ? వా రెందఱును మా బంధువులైన రవి శశ్యాదిగ్రహ రాజులును, వారి సహచరులును.

రాఘవశర్మ—(తనలో) వీని కబద్ధమానుటందును నేర్పు లేదు. (ప్రకాశముగా) చాల గొప్ప వారిలే. మీ రెందఱు నెక్కడనుండి వచ్చితిరి?

శని—గ్రహము లెక్కడనుండి వచ్చును. ఆకసమునుండి.

శని—(తనలో) వీరగు నన్నెట్లు గుర్తుపట్టెనో! (ప్రకాశముగ) నేనేనయ్యా.

రాఘవశర్మ—కావు.

శని—(తనలో) వీరదేవి పిచ్చివాడే! (ప్రకాశముగ) నేనే!

రాఘవశర్మ—అట్లయిన నీ వెవరో చెప్పము.

శని—ముందుగ నేనెవ్వరను కానో చెప్పము.

రాఘవశర్మ—చెప్పెదను. ఈగుడిలో జ్యోతిషమునేర్చి ప్రశ్నము చెప్పగల యొక పూజారి యుండెను లెమ్ము. నీవు సిద్ధాంతి ననుటచే నాతఁడేమో యచుకొంటిని. కావు.

శని—నీవు వేదాంతి నంటివే. నే నాతఁ డేలకానో చెప్పము!

రాఘవశర్మ—నీ కొక్కటే ఁంటికాలు. అశక్తికి రెండును కుంటికాల్లే. కావున నీ వారఁడవు కావు. నా వేదాంతము సిద్ధాంతీకరింపఁబడినదా!

శని—అట్లయిన నా సిద్ధాంతము నీచే వేదాంతీకరింపఁబడినది. నీవు పూజారి నేదో ప్రశ్న యచుగుటకు వచ్చితివి. అది నన్నే యచగరాదా?

రాఘవశర్మ—మఱేమియు లేదు. రాత్రి యంత కడచెనో చెప్పగలవా?

శని—చెప్పటకు నాకడ హోరాయంత్ర మున్నదా?

రాఘవశర్మ—లేకున్నను నక్షత్రముల లెక్కించి చెప్పలేవా?

శని—అదియూ! నే నెఱుఁగుదును. శిరోనక్షత్రమును బట్టి యిప్పటి కేరాశి యుదయించు చున్నలగ్న మగునో, దానిలో భుక్తి యంతయో యెఱింగి, అక్కడనుండి సూర్యుఁడున్నరాశిలోని భుక్తముటికలవఱకు లెక్కించి, రాత్రికాలభుటికలనుండి లగ్నించినచో రాత్రికాలభుక్తి తెలియును.

రాఘవశర్మ—ఈ గొడవకు పంచాంగము కానలెను. అది చదువుటకు దీపము కావలెను. రెండు నిక్కడలేవు. చిక్కువదలెను.

శని—సరికాని నీవు చాల బుద్ధిమంతుడవు. ఇందాఁక శని కొక్కకాలంటివే! అది నీ కెట్లు తెలిసెను?

రాఘవశర్మ—ఈ లోకములో శని కొక్కకాలనియు, శుక్రకున కొక్క కన్ననియు వామక కలదులెమ్ము. కాని శనిమాట తలపెట్టకుము.

(రాజవశ్యముగదలింపుచు) విశ్రమా! రాఘవశర్మా! విశ్రమా! అరే! ఈతని కింతలో తెలివి రానట్లున్నది. ఏమిసేయనగును? (యించి) నాకొక్క యువాయుము పొడ కట్టుచున్నది. నేటి సాయంత్రము సగరద్వారమునొద్ద మాకు బట్టువడిన దేవగిరిపైనుండి దుస్తు లివే. ఎందునక్షేప బనిపించును నాలో? చెప్పితివి. ఈ ధుష్టుల నీతనితో దొడిగి, కోవెలచాటున నీతని దాచెదను. ఈతనికి ప్రియయగు లీలావతి కారీకాలయమున మట్టడింపఁ బడిన విషయము నొక చీటిపై లిఖించి యీతని కేబులో నుంచెదను. కాదు, అట్లుంచిన చీటి నీరడు వెంటనే చూచుట తలస్థింపదు. కావున ఈచీటి నీతని మెడకు కట్టెదను. క్రమంబుగ నీతడు తెలివి గాంచి, తన మెడకు వ్రేలి చీటి చూచుకొని, లీలావతితో దగిన సాయ మొనర్చి బ్రయత్నించును. నేను ఈతని వస్త్రముల ధరించి ఈచోటనే పండుకొందును. దేవగిరివారు నన్నె ఈ బ్రాహ్మణుఁ డనుకొని తమ శిబిరంబులకుఁ దీసికొనిపోవఁగలరు. ఈ కారణమున శత్రువుల శిబిరములలోఁ బ్రవేశించి, వారి పరిస్థితుల బాగుగఁ గనిపెట్టవచ్చును. ఆలయము చాటున నీతని దాచి వచ్చెదఁగాక. (రాజవశ్యముగని విష్కరింపుచును.)

(ప్రవేశము:—దేవగిరి భటులు.)

ప్రథముఁడు—ఓరీ! ఈ కటికి చీకటిలో నిదేమి పనిరా మనవాలఁబడినది!

ద్వితీయుఁడు—పనిలేనిపని. అతఁడు చెప్పిన వోటిదే యైయుండవలెరా!

తృతీయుఁడు—వెదకండి. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు పడియుండు కోవెల యిందే యుండవలెను. వెదకండిరా!

(భటులు మట్టుపట్ల వెదకుచుండఁగా రాజవశ్యవస్త్రముల ధరించిన మల్లికార్జునవశ్య భటు లెఱుంగకుండఁ బ్రవేశించును.)

మల్లికార్జునుఁడు—(తనలో) ఈ చీకటిలో నన్ను వీరు చూడలేకున్నారు. నాకత్తి ఈ బొక్కినలో పట్టలేదు. కావున దాని నొకచోట దాచితిని. సమయమున దీసికొందును.

(అరుగుపై బరుండి కొంచెముగ దగ్గను.)

ప్రథముఁడు—అరే! ఇక్కడ నున్నాఁడురా. ఇంకా తెలివి లేకయే పడియున్నాఁడు. రండు. రండు. పట్టుకొందము. (భటులు మల్లికార్జునుడై బడి పట్టుకొందురు.)

భటుఁడు—లే! లే! మాకుఁ జిక్కిరివి. మాతోఁ గూడ రమ్మ.

మల్లికార్జునుఁడు—(లేచి, కన్నులు నటింపుచు) మీ రెవ్వరు?

ప్రథముఁడు—ఎవ్వరై న నీకేమి? సమయము.

మల్లికార్జునుఁడు—వచ్చెదను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచుండఁగా తెరదీక్షు.)

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

హ్యో త్రి ల్ల ల .

పం చ మాం క ము.

ప్రథ మ రం గ ము.

ప్రదేశము—ఓరుగంటికి ముందు కడిపియందు శివగిరివైశ్యములోని రాజ శిథిలములో నొకటి.

ప్రవేశము—అను లగు గృహపూజకులు.

సూర్యుడు—గృహపూరుషులారా! మనము సారసీకులమని దేవగిరివారికిఁ దెలిపి, వారలను ఈ యోరుగంటి సామ్రాజ్యముపైకి దాడివెడలుఁట్లు ప్రోత్సహపఱచితిమి.

టంజనుడు—బాను. అదే యేకశిలాఁగరిప్రాసాదము. నదిదివములనుండియు నుభయపైశ్యము లకును తీవ్రముగ పోరు జరుగుచున్నది. కోటగోడలపైకి ప్రాకి వానిని సాధించుటకు దేవగిరిపై నిలులును, వారి నడ్డగించుటకు గోడలపై నుండి కాకతీయపై నిలులును ఒకరితోనొకరు లభికోత్సాహముతో పోరుచున్నారు.

రాహువు—లేదామా? రణము నల్పువారిలను పురికొల్పుచు వారితో నడచుచుండుటయే మన కింత యల్లానకరముగ నున్నది. ఇక వారినలె ఆయుధములఁ బట్టి మనము కూడ రణమొనర్చి నెంత మహోత్సాహముగి నుండునో!

సూర్యుడు—స్వయముగ మనము పోరు నలుపరాదు. మన గృహగోళబలమును దేవగిరి వారిలకు సహాయముగ నిచ్చి యుభయపైశ్యముల హక్రైమములను మనము వేసుకగ చూచిన మన యీ భూలోకమునకు నిచ్చుటకు ముందనుకొంటిమి. అందుకు వ్యతిరేకముగ నడిచినిమేన మన ప్రతిజ్ఞాప్రయత్నమునకు ప్రతికూల మేర్పడగలదు.

గురువు—మన కనుకూలములగు సూచు లింకఁ గనిపించుట లేదు.

శని—ఇట్టి సందర్భములలో త్వరపడరాదు.

బుధుడు—శని! సభస్సంచామునఁ గల మాంశ్యత నిక్కడ నుపపాదించకుము. సూర్య మండలమునకు నలువదిలక్షల యామడల దూరమున నుండునట్టిదియు, ఒకకోటి నలువదిలక్షల యామడల పొడవు గలదియు, నయిన పరిధిమార్గము నంతయు యెనుబదియేనిమిది దినములకే మన్మండలాధిష్ఠాతపై పరిచలనము నలుపుట నాకు

శ్రమలేకుండాను గాని (దీర్ఘనిద్రాసమ వదలుచు) ఈ భూలోకమునకు వచ్చినదిమొదలు ఈ సేలవెంటఁ దిరుగుచో గడముమొదలు భరమువఱకు నే వాహనము నిధిరోహించి నను అట్లు (బాజు నిశ్చయము) నా కాయానము కలుగుట తప్ప లేదు. నా కీ యుద్ధముల గొడవ చాలును. త్వరిత మనమన లోకముకు వెడలిపోవుదము.

నరేంద్రుడా! సూర్యమండలమునకు ముప్పదియైదు కోట్ల యోజనముల దూరము లోపుగ నుండు స్వర్గ నియమిత దిక్పక్షముల వెంట వివృతమండల పరిమాణము గల మే మెల్లము ను పీఠమునకు వందలు, వేలు, లక్షలు, కోట్లు యోజనంబుల వేగమున సరిచలనము నలుపుట లేదా? పదునాలువందల యోజనములే మండలవేష్టి గల నీవె మహారాజు నానతిని కొన్నినా భిచ్ఛట తడయఁజాలవా?

నరేంద్రుడా!—మండలపరిమాణముల కేమిలేమ్మ. ఎవరికిఁ దగినంత వారికే యున్నది. మహా రాజగు నీకిఁ దగుఁట్లుగా మూడులక్షల యోజనములు మండలము చుట్టుకొలత. గురువునకు ముప్పది నాలుగువేల యోజనంబులు. శక్రకునకు మూడువేల యోజనములు. యనరాజగు చంద్రునకు ఎనిమిదివందల యోజనములే. ఇక్కడ నీరు కాని అనూరు నకు పదుమూడువేలు! నభస్థానికు పన్నెండువేల యోజనంబులు మండల మధ్యమ కేగూ ప్రమాణము. నామండలమునకు చుట్టుకొలత సీవుచెప్పినట్లు పదునాలుగువందలే. నీకు మండలవేష్టి ఇరువదియెనిమిదివేల యోజనంబులు; నీకు మండలవేష్టి యధిక మనునెడ నాకు మధ్యమవేష్టి (బాజు నిశ్చయము) యధికము. కావున మఱియు నాయానమునకు కారణము.

గురువు—అది యట్లుండనిండు. మనమన మండలముల వదలి యింక విశేషకాలము మన మిక్కడ తడయ రాదు. ఏలయంటిరా ఆయా గోళేంద్రపంచములోని కాలభేదము ననుసరించి ఒకచోట ఊణము గడచిన వేతాకచోట చాలకాలము గడచిపోవును. ఈ భూమిపై మన మిప్పుటికి నెలదిండుములు కడిపితిమి. భూమికంటె నధిక కాలమానము గల ఈజ గురు కేని చంద్ర మండలములలో లెక్కువదినములు నడిచినను భూమికంటె నల్పమగు కాలమానము గల బుధ శక్ర మండలములలో నెక్కువదినములు ఇంత లోపలఁ గడచియుండవలెను. ఇన్నిదినములు మన మన మండలములలో ధర్మప్రవర్తన మెట్లు నెఱవేఱుచున్నదో మన మూహింపవలసియున్నది.

కాహుచ్చ—కేళూ! చాయాగ్రహముల మగు మన కిద్దఱకును మండలములే లేవు కావున మనకేచింతయు లేదు.

కేళువు—అవును. సంసారమునులే సకలయాతనలకును కారణము.

చంద్రుడు—గురువారా! సూర్యభగవానుడు మన కెల్లరకు సభిష్ఠాత యైయుండగా నెచ్చుటను నెట్టి ధర్మలోపమును వాటిల్లను. ఇక, మన విక్కడకు వచ్చిన కార్యమునకు పర్యవసాన మగు ధర్మము ను తిర్యానించుటకై త్వరపడవలయు ననుటయు సమంజసమే. (సూర్యుడు జ్ఞాపకము) దేవా! దీనిగూర్చి దేవగిరిప్రభువగు మహాదేవరాజుతో నుచితరీతిని రా మానరీయపలెను.

సూర్యుడు—అవును. అట్లే, కాని, చూచితిరా! ఈ వ్యవహారమున మనకును మన విత్తులగు దేవగిరివారికిని లక్ష్యస్థానము ఒకేంత భేదించుచున్నది. పూర్వవైరిమే ప్రధానముగ నెంచు, మఱుమ్రుల యుద్దోక మంతయు, ఈ రాజధానినగరంబయెక్క కోటగోడలపైఁ జూపఁబడుచున్నది. భాస్కరాచార్యుని ప్రయత్నభంగమునే ముఖ్యముగ నెంచు మనకు ఆ కోటవైపుల దేవళములోని గ్రంథసాధనమే లక్ష్యము. దీని గుఱించి మహాదేవరాజుతో నిదివఱకు ముచ్చటించితిని. ముఱల సరనితో నాలోచించెదము. అదిగో! ఆతఁడు నిదే వచ్చుచున్నాడు. చంద్రా! పోయి యాలని నెమర్కొని తోడితెచ్చు.

చంద్రుడు—అట్లు.

(చంద్రుడు ఎదురేగి, మహాదేవరాజును పఠియించుచు దేవగిరివాయకులను తోడితెచ్చును. గ్రహాభూయనును, దేవగిరివారలను, కుడిచేతులను నిలుపుగా నైకి చాచి యొకరుకొకరు సత్కరించును.)

సూర్యుడు—వీరులారా! ఆసీనులగుడు. (అందఁడసీను లగుదురు.) కోటగోడలపై ప్రయత్నము లెంతవఱకు నేటి పగట జయప్రదములుగ నున్నవి?

మహాదేవరాజు—మిగుల బలమైనవియు, ఎత్తైనవియు, సమరపరిచితులగు వీరులచే సంగ్రహింపఁబడునట్టివియు నగు, ఓరుగంటి కోటగోడలను, నాటకములోని కాగితపు తడకలనువలె, నొక్కసారిగ నణగఁదొక్కుట దుర్బలమగు కార్యము. అయినను, నేటి యుదయమున మాపై న్యయు లెట్లు డిశానినవో మీలో చంద్రుడను పేరుగల యీ పారసీకప్రభువు నాచెంతనే యుండి చూచుచు, సేనల పురికొల్పుచు వచ్చెను. ఆయననే విచారించుడు.

చంద్రుడు—అవును. కోటగోడల సాధించు ప్రయత్నమున దేవగిరివీరులు నేటిపగలంతయుఁ జూపిన సాహస మెంతయని చెప్పఁగలను.

సీ. ఘన శిలాతలఁ దెచ్చి, కందకంబులఁ బూడ్చి,
కోటపై రాల్ దువ్వ మీఁట వదలి,
మ్రోతున్మల చుట్టి, మదపుటేఘుల కిచ్చి,
గడిదార్ల తల్పులఁ బొడువఁ జేసి,

గొప్ప నిచ్చెన రేన్చి, కోటగోడకు వ్రాల్చి,
 పెండ్ల కత్తుల బట్టి, పైకి బ్రాగ్గి,
 యుడుకునేరును తారు పడివాన కరియంగ
 శత్రంబులట దాళు బాచి పట్టి,

లే. పడిన రమవారి గని, జంతుపడక, నలుక
 పెరుగు తీనెగుమ్మల యట్లు పెచ్చుపెటిగి,
 కమర మొరించు వీరుల సాహసంబు
 గిలవలెంగాన యురింతి యుంగ రాదు.

సూర్యుడు—చర్మము. శర్మము. మహమ్మదీయ ధైర్యసాహసములగు మన మంతఃమును
 కిన్నిలూరి నూచుచునే యుగముకదా.

మహాదేవరాజు—అయినను కోటగోడలపై మా సైన్యములు ముహూర్త యుత్సాహముతో
 జోరికుండుట కొక కారణ మున్నది.

సూర్యుడు—ఏమది?

మహాదేవరాజు—ఈ రాష్ట్రమునకు గణపతిచక్రవర్తికొమార్త యగు రుద్రాంగి యను యువతి
 రాణిగా నున్నది. ఆమె కిప్పుడు తన మేళుత్త కొమారునితో వివాహ ముంటున్నది.
 వివాహము జరుగుచున్న కోటను ముట్టడించువారికి అపజయము కలుగునను సమ్మతము
 మా మాదేశమునందుఁ గలదు.

రాహువు—ఇట్లనమ్మకమును ధీరులు చెదరింపఁదిగినా! ఇదియు పీరులు లక్ష పెండ్లికూతు
 లకు భయపడవలసినదేనా!

మహాదేవరాజు—ఏమా మాదేశపు నేకలకు పెండ్లిగోటను ముట్టడించు నాచారము లేదు.

లేని—మహాదేవరాజా! అట్లయినచో పట్టు నిరుత్సాహులగు మన సైనికులను నిట్టి సమ
 యమున, కష్టసాధ్యములగు కోటగోడలపైకి బ్రాగ్గించుటలో శ్రమపెట్టుటకు
 బదులుగా, మలభముగ సాధింపఁదగిన ఆ దేవశపాకారములపైఁ బ్రయోగించి,
 వాని శేదించి, అట్టివిజయముచే నుత్సాహపూరితులగు వీరిని మఱల కోటగోడలపైకి
 ద్రిప్పుట మంచిపద్ధతిగా నాకు దోచుచున్నది.

బుధుడు—దానిలోఁ గూడ నింకొక పెండ్లికూతురు గున్నదేమో!

సూర్యుడు—బుధా! హాస్యము వలదు. మహాదేవరాజా సెలవిండు.

మహాదేవుడు—(గొంచెముగ నవ్వి) ఈ దేవతమును సాధింప నెందుకు మీరు అంతయుత్సాహముగ నున్నారో నే నూహింపజాలకున్నాను. అయినను, స్థలపరిస్థితుల నొక్కొక్కతె వివరించెదను. చూడుడు. ఆ కనిపించుచున్న ప్రజలలో ఏకశిలానగర ప్రాసాదములు, కంఠకములు, ఆ గోడలకు నించుమించుగ నర్ధకోశంబు దూరంబున, నదే, మీరు ప్రస్తావించిన కాలికా కాలయము. లోపలి దేవత మెంతచిన్నదైనను ప్రాకారములు మాత్రము బలహీనములుగా నగవడవు. ఆస్థలమును సరిక్షించు సైనికులు, సంఖ్యలం దెట్లున్నను సాహసముచందు అల్పము కానట్లు పోషనకు మొనరిదిసముదారిలో వారి నడ్డగించిన మన వారే చెప్పుగలరు.

కుజుడు—కావున?

మహాదేవుడు—కావున కొలదిపై న్యముతో నా దేవతమును సులభముగ సాధింపజాలము. ఇక, కోటగోడలపై డినునువారినుండి విశేషరక్షణల నచటికిఁ ద్రిప్పితిమేని, కోటపై నొత్తికి తగ్గును. అప్పుడు కోటలోనివారికి విశ్రాంతి చిక్కును. అట్లు విశ్రాంతిని కలుగనిచ్చితిమేని అట్లు కలుగినీయ రాదు.

రాహువు—పోరులో నొకంత తెలిపి కలుగునెడ కోటలోనివారికిఁ గొంచెము విశ్రాంతి కలుగునేకాని అంగులో వారు మరల నేమిచేయగలరు.

మహాదేవుడు—అన్వలినేనాని నిపుడుజేసి, యట్టివిశ్రాంతిని ఊహింపనిచ్చునా? ఎవ్వధముగ నైన నుపయోగించగలడు.

కుజుడు—ఆ గోడలచాటున నేనుగతపుణ్యమునకో తిలవించుకొని కూర్చుండియుండు పెండ్లి కూతురును నబలయేకదా వారి సేనాని.

మహాదేవుడు—అబల యని న్యక్షకరెందుడు. పోరాడు బంతులకువలె పోరాడజేయు సేనానిని యాబలయు ముఖ్యము కాదు. ఏమియునుకూడ, ఏ సైన్యభాగమును, ఎటు ప్రొద్దువలనో తెలియుంకి జూలారు. మతియు, నామే దేహ మనోబల సంపన్నురాలని నొందుదుము.

సూర్యుడు—నువ్వదేవరాజా! రామరిగ నంధేహావడవలసిన యనసు మీది కాదేమో యని నా తలలపు. మన సైన్యము లింక నేమూలను చెక్కు చెడక యున్నది.

మహాదేవుడు—నెమ్మదిగ, అవును. అదియు నిజమే, నువ్వ సైన్యముల కింత వజ్ర కేలోపమును లేదు. సప్తము చాలవలకు కోటలోనివారికే కలిగినది.

సూర్యుడు—కావున, నిర్భయమయమున, సులభసాధ్యమగు విజయము చేకూర్చి, మరవారికి మజిలె తయ్యకముగ గలిగించిన నేమి?

మహాదేవుడు—(అలోచించి, ఇలమూచి) సరియే. ఈసారి మీరు చెప్పినట్లు చేసిచూచెదను.
 కేళియట్టిముగ్ధుల కోటగోడలపైకి స్వకసారి డీకొల్పి, తరువార విశేష
 సైన్యముల నా దేవసముయొక్క ప్రాకారములపైకి దిప్పి, వానిని కూల
 దొంగిలుచెదను.

(తెలుగో — పోయెరా — పోయెరా — పట్టుకో — పట్టుకో — చచ్చిరిని — చచ్చిరిని —
 ఆను కేళియను, కలకలమును వినిపించును.)

అంతట—నీమది? ఎవమది?

మహాదేవుడు—(కేళియనుని వాయకులలో నొకనితో) . నీలకంఠా! ఆ కలకలమునకు గారణ
 మేదియో, కనుగొని రమ్మ. (నీలకంఠుఁ డిది నాయకుఁడు నిష్క్రమించును.)

సూర్యుడు—ఎవతో పోవుచుండగా కొందఱానిని బట్టుకొని హింసించునట్లు లోకచెడిని.
 అందును—పక్కడనుండి పాతీపోవఁజూచుటకు వైరులలో నెవ్వఁడు నింక మనకు బ్రాణ
 ములుగో? ఇక్కడనుకదా.

మహాదేవుడు—యుద్ధ మారింభమయిన రాత్రి (శనిమాటి) ఈమహాశయ్యను ఎవనితో
 విస్తృతునిగా చేసి, పట్టుకొనివచ్చెను. ఇప్పుడు పాతీపోవుటకు బ్రయత్నించిన
 గారందఱిమో!

శని—అంతలా! ఆకం డెట్లు పోగలుగును? చంద్రుఁడును, నేనును, సరించు శిరీషముననే
 మోపిచుచు, సగంఠముగఁ జూచుచున్నను, మిగుల జాగ్రత్తతో, నిరోధించి
 యుంచుచును గదా.

శిశువుడు—చంద్రుఁడు కాలనియందు చాల మున్నె.

చంద్రుడు—చోడు. నే నాతని బాగుగఁ బరీక్షించితిని. సర్వము లాతని నద్వంద్య
 మును కన్నక నిరూపించుచున్నది.

నీ. నెలితమాపులను దిక్కులఁ బరీక్షింపఁడు,

యోచింపకే పల్కులఁ జొక్క- మాట,

కొలుపు వామకయట్లు కుదురుగఁ గూర్చుండు,

చవిచూచునట్లు భోజనమునెయ్య

పై న్య రాజ్యాంగాది మూల్య నిజ్జితనేర్పు

గద వాటి సాధకక్రమ మెఱుంగు,

సాందర్య వివరణ సారస్యవిదుఁ డౌను,

నిందింపఁ చేరిని నీచ భాష,

తే. సేవకులచెంత చనవును జేరఁ బోడు,
దీనజనులకుఁ దగురీతి దాన మిచ్చు,
కాంచఁగా నేహహాత్రుడై కానిపించు
మహిత వంశోద్భవుడైన మానవుడు.

మహాదేవరాజు—ఇట్టి సద్గుణములు కల యాతఁడు ఇప్పుడు మీతోఁ జెప్పుకయే పోకి
పోవునా?

చంద్రుడు—అతని నిందు నిర్బంధమున నుంచితమి కాని, పోవకుండుట్లు జరిగినట్లు చెప్పా
నము వుచ్చుకొని నేచ్చేమై తిరుగనీయ లేదు. అతని పోవడలఁచినట్టి, అందుచే
బడమోదియే పోగలడు.

ప్రదేశుడు—నీలకంఠుఁ డిది దేవగిరికాయకుడు దేవగిరి కైవకుని దుస్తులతో, కృత్రిమముగ గడ్డముతో
నుండు రాఘవశర్మ మఱికొండలు దేవగిరిపైనిపలు.

మహాదేవరాజు—నీలకంఠా! వచ్చివుము.

నీలకంఠుడు—శని యను పేరుగల యీ పాపనీకమిత్రుడు, యుద్ధి నూరంభమగునాఁటి
రాత్రి, మన బలట్లచే మోయుచుకొనివచ్చిన యాతఁడు పాటిపోయెను.

శని
చంద్రుడు } —పాటిపోయెనా!

మహాదేవుడు—పోవుచుండగ మనభటు లాతని సడ్డగింప లేదా?

నీలకంఠుడు—అడ్డగించినవారినెల్ల నానిండు చిందకవందనగాఁ బఁగొట్టి, (రాఘవశర్మకు కావుదు)
ఈ మఁపై నిమిది నశ్వముపైనుండి పడఁదోసి, యాతని గుఱ్ఱము నెక్కి- మన సేనలను
దాటిపోయెను. (రాఘవశర్మతో) సీరి! వివరియులను విన్నవించుము.

రాఘవశర్మ—ఏమిదివరములా?

నీలకంఠుడు—నీ పాతఁడు గూర్చి.

రాఘవశర్మ—నా పాతఁడు (శకునుఁడగు కడపకొడుకు) నశుము విడిగినది. ఇతఁ సాపాటే నా
పాటు. అతని పిడికిటిపోటులు గుఱ్ఱపురములవలె కమ్మగా నుండినవి.

నీలకంఠుడు—(శీతముగ) మహారాజులతో చేయకయూ! సమగఁ జెప్పుము. ని న్నాతఁడు
గుఱ్ఱముపై నుండి ప్రిందికిఁ బడఁదోయ లేదా?

రాఘవశర్మ—అదా! దానినిగూర్చి చెప్పట కేమున్నది? (చిటికెలు కాయుచు) చిటుక్కున వచ్చెను. లటుక్కున నన్ను గుట్టముపై నుండి పడదొస్తెను. కిటుక్కున నా గుట్టముపై నెక్కెను. లటుక్కున పాటిపోయెను. పెటుక్కున నా నడుము విడిగెను.

మహాదేవుడు—(వచ్చుచు) క్రిందనుండువాడు లోసిసంతలే గుట్టము పయినుండి పడిపోవు నంతటి చేతకానివాడు మా సేవలోనుండుట మా కనీకీర్తి. బడిగుట్టము వీపున నిన్ను గట్టి, నీకు సరియైన స్వారి తరువార నేర్పెదను. (గోపాళాయుధతో; విశ్రులారా! మర మింతనుండు తలంచుచుండిన సమర నన్నాహముల చేపునేపకడనే చేయింతము. నేటి రాత్రి కింక సావడి విశ్రమింతము. రిండు.

గోపాళాయుధులు—అట్లే. (అంజు నిష్క్రమింతురు. రాఘవగృహప్రభు కనిపించును.)

రాఘవశర్మ—(వచ్చుచు) ఈదుస్తులతో నున్న నన్ను రాఘవశర్మనిగా లీలావతియైన గుర్తుపట్ట గలవో లేదో! నా మిత్రుడగు మల్లికార్జునుడు పుస్తైనలె నామెడికుఁ దగిలించిన యీ చీటిని జూచుకొనువలయు నన్ను నేనే గుర్తింపలేకుంటిని. అదిగాఁక ఈకృత్రిమ శృంగువుల నలంకరించుకొంటిని. నన్ను విస్మృతునిగాఁ జేసిన యా మాంప్రికుఁడుగాని యిరులుగాని వారిబంటుగానెట్లు ఇన్నిదినములనుండియు నన్నుగూర్చి యనుమానించి యైన నుండలేదు. ——— ఆ మాంప్రికుఁడు నాకును, నామూలమున మా రాజ కార్యమునకును మిగుల నుపయోగకారి యయ్యెను. ఎట్లనిన నేను విస్మృతుఁడుగాఁ జేయఁబడుటచేతనే నావస్త్రములు నామిత్రున కుపయోగింపఁజేయుచున్నాను. తరువార నాతఁడు నాకుఁ దగిలించి యీ దేవగిరి పై నికుని దిస్తులతో నేనుండిన పారిణముననే వీరల పై నికాశ్వము నొకదానిని సాధించుటకు వలయుండను. అదియు నాతనికే యుప యుక్తమగుట నుజింత సంతసముగ నున్నది. కాని, మర్యాదలేక, యెముకలు విలుగునట్లు గుట్టమునుండి క్రిందికిఁబడదొస్తెను.

(తెలులో గంటపూగెను.)

అదిగో దేవగిరిపై నికులు సాయుధులై విశ్రమించు సమయమైనట్లున్నది. వారలలోఁ జేరి నిదురించి, మావారి కెట్లు సాయపడఁగలనో లేపుదయము చూచెదఁగాక.

(నిష్క్రమించుచుండగా తెరదగను.)

ద్వితీయరంగము.

ప్రదేశము—గెరలో యుద్ధసంబంధమైన కలకలము. దళాధులులకు కొంతమూలన నొక గుట్ట.

ప్రవేశము—మల్లికార్జునుడును, బసవన్నయు, అలినన గుడ్డియల చేరిబట్టకొని.)

మల్లికార్జునుడు—సైన్యంబుకంటె మరము ముందుగ నుడాయించుకొని వచ్చుటచే చశ్వము లెంత యలసినవి.

బసవన్న—అదియెగాక పొద్దెక్కి యెండవీసమగుచున్నదికదా! ఆశ్వములనూట కేమి కాని, మల్లికార్జునకుమారా! నీవు భైరవశాలినైనను, పెండ్లికుమారుడవు కానుండిన నమయమున, సింధునాహనము చేయఁగూడదునుమా! మహారాజ్ఞ నీ కొఱకెంత పరితపించుచున్నదో!

మల్లికార్జునుడు—నమయము వచ్చునప్పుడు నీవు మాత్రము

బసవన్న—ఏమీ! శాస్త్రపుల నడవ నొంటరిగానా? నిరాయుధుడవు! తొమ్మిదిదినములే!

మల్లికార్జునుడు—ఇంతియమగదే వారినుండి రాజబతుల్నించినిగాని, రాత్రియేనాకు గుర్రము దొరకటకు మీరుచ్చిన్నది. గుడ్డియలు లేనదే, యంతర్వేగ నిన్న గలిసికొనఁగలిగి యుండునా? కాని బసవన్నా! నేను చెప్పిన నమ్మకుంటివి. అదిగో! చూడుము.

బసవన్న—(హఃహః) అశ్వాశ్చస్యము. అబ్బుమా.

మల్లికార్జునుడు—నీ న్నింత త్వరితేట్టి సైన్యముగ వెనుకకు విలుచుకొని నచ్చిండుకుఁ గానినను కలసిందువా? లేదందువా?

బసవన్న—కిన్నెల కిగవచుండఁగ నెట్లు లేదందును. కాని యేమి విచారము! నేను బయలుదేలి పూర్తిగ పడునైదు దినములు కాలేదు. అప్పుడే కలుకలేని యీ కాకిమూలక యంతయు నింతలో నెటునుండి ప్రవృత్తిమై ది!

మల్లికార్జునుడు—కొంచెము పొనీకమురుగియు, విశేషముగ దేవగిరినుండియు పని వారి నల్లనే వింటిని. కాని సైన్యమహో మము నచ్చియుండుట కోటలోనివారికిఁ దెలియకొనుట ఈ గుట్టపై మూడు చోట్ల పొగ కేగఁగట్లు చేయుమని నా కాజ్ఞ యైనది. రమ్మ. ముందుగ నట్లుసరిలియు.

బసవన్న—అట్లేని ఆ యెండుకట్టలను విడిచి, మూడుచోట్ల పోగులుగఁ బెట్టెదను. (అట్లుచేసి, గుడ్డియలమీఁద నా బొక్కనలోని చెకుముకొరాలి నిటు లెమ్ము. నేను

కొన్ని యెండాకులను, కొన్ని పచ్చియాకులను తెచ్చెదను. ఎండాకులు రగులుటకును, పచ్చియాకులు పొగను దట్టముగ రేచుటకును బనికవచ్చును. (ఆట్లానోతుడు.)

మల్లికార్జునుడు—చాలు. చాలు. అంతకంటె నెక్కువ యగునేని కోట వెలుపలి శత్రువుల కనుమాఁము తట్టెను.

బసవన్న—(అటుచూచి) ఒకఁడా! యిద్దఱా! సముద్రమంత సైన్యము. సకలాంగయంతము. రాష్ట్రపు హద్దులఁ గాపాడు దుర్గములలోనివారు నిద్రపోవుచుండిరా? లెక్క కెక్కువ యగు వార్తాహరు లేమాలనుండిరి? ఇంతసైన్యము వచ్చుచున్నది తప్పక రానుండిన యుద్ధపమునుగూర్చి దారి పల్లెల, పట్టణముల వారందఱును తుపానునకు ముందు గాలివలె బయలుదేఱి దేశమునంతను ఏల కల్లోలపఱుపలేదు!

మల్లికార్జునుడు—ఈసైన్యములను పల్లెలఁ బట్టణముల సంటనీయక, యరణ్యమార్గముల రాత్రివేళల నడుపుచు, నెవ్వ రెఱుంగకుండ, రాజధానీపొత్తిముఠకుఁ గొనివచ్చిరంట.

బసవన్న—ఎవ్వరు కొనివచ్చిరి? విదేశీయుల కీ దుర్గమారణ్యమార్గము తెల్లు తెలిసెను.

మల్లికార్జునుడు—మన రాజ్యముపై నీర్వ్యతీనుఁడు దేవగిరివారలై వారికి దారి చూపి యుండవలెను.

బసవన్న—దేవగిరివానికిని మఱియు పూర్వకైరి మున్నది కాని ఈ వారసీకులకు మున్నదై నైర మెందుకు?

మల్లికార్జునుడు—బసవన్నా! తెలియనివానివలెనే యడిగెదవేల? నిస్సాధ్యప్రదేశముల నివసించు పశ్చిమోత్తరఖండవాసు లీ రత్నగర్భయగు నార్యభాగిని వచ్చు తెందుకు!

బసవన్న—నరే. ఎందుకై ననేమి! ఎట్లునునేమి! వచ్చిరి. కోటను మట్టశిరించిరి. ప్రస్తుతము మన మార్గోచింపవలసిన విషయము లింతవలకే.

మల్లికార్జునుడు—కావున నిచ్చును చేయఁదగిన దేమున్నదో యాలోచింపుము.

బసవన్న—(కొంతకుఁ దిరిగి చూచి) మన మత్స్యంబుల సతిత్వవీర్యంబుగ నుజ్జ్వలముకొని వచ్చుటచే మన సైన్య మిందుక వెనుకబడినది. ఒకంతలో కలియఁరాగలదు. అంతవఱ కీ విత్త యెక్కి, తలపడు సుభయసైన్యముల పరిస్థితులఁ బరీక్షింతము. పిమ్మట కర్తవ్య మార్గోచించెదము. గుఱ్ఱముల నీ పల్లమునందలి వృక్షములకుఁ గట్టుదము. (గజ్జలులఁ గట్టి, పిట్టయెక్కి—చూచి) ఔరా! శత్రువుల దెంత పెద్దబలఁగమోయూ! మల్లికార్జునా! ఇటు చూడుము!

ఉ. నేలయె యీనిన ట్లచట నిండి, సమాక వివేక విక్రమో
దేవీల భయానక స్రవట వీర హృ దుర్వసకారణ ప్రభా
జాల సముజ్వలంబు లగు శత్రుపరంపర లొప్పుగా, మహా
ధీల చమూ సమాహములు వేర్చి, రణగబుర దాంకె, జూచివే!

మల్లికార్జునుడు—“అట నాక్రమింపవచ్చు శత్రుబలంబులను మఱచాలె ట్లదెంచి చూచుము!”
చూచుము!

సీ. గడితల్పులను గ్రుమ్ము గజ గండ కుంభముల్
కుంతంపు మొలచచే గ్రుంగఁ బొడిచి,
మేటి నిచ్చెన లెక్క, కోటగోడకుఁ బ్రాంకు
బంట్లు తుట్టెగఁ గూల బండ వేసి,
పైన కాలానిన భటుల కత్తులప్పేట్ల
దా భృష్టి, తిరుగుఘట్టనలఁ జమరి,
వేపుల వెలికిప్పు పెద్దగాయం బైన
మోము చిట్లని ధృఢ మోసి, పోరి,
గీ. “రమ్ము రా! చూత మీగు పైకి రి” మృటంచు
పరులఁ దరుముచో వ్రేటంగె చడియుఁ, దోడి
వీరులఁ బోరఁ బురికొల్పు సూరవరులు
భద్రముగఁ గాచు కోట కేథయము లేదు.

బసవన్న—కాని నైదులుమూత్రము సులభముగా వెనుకాడువారా!

శా. ప్రాకారంబుల నెక్కువో శంకులు బల్ రాళ్లు దట్టంబుగా
వీకఁ బైబడ నేయు దేశ్యభటులఁ విశేషప్రయత్నంపు టు
ద్రోకం బొప్పుగఁ డిగ్గదోచి యురలఁ, ధీరాత్ములై కోటకుఁ
బ్రాంకఁ జంకరు శత్రువీరులు జయప్రారంభ సంరంభులై.

మల్లికార్జునుడు—ఉభయపక్షములవారును, సమానశౌర్యసాహసములతో, బోరుటచే నింకను
జయపజయసూచన లెవరియందును కనిపించుట లేదు.

గీ. సమబలోన్నత సాహస శాలు లైన
వీరు లుభయపక్షంబులఁ బోరు నపుడు
తుల్య భార బాహుద్వయ తులిత మైన
తులను జయలక్ష్మి యట్టిట్లు తూగు చుండు.

బసవ—బసవ వివరముగాఁ బోకించినచో కోటగోడల యుద్ధమున మనవారకే గెల్పుగా నున్నట్లగుచున్నది. (ఐవికల శుద్ధికించి)

ఉ. మేలు! బభీ! స్వదేశజన మేమరకీర్తి మహత్వకారులూ
హా! లలితప్రపూత మలిరమ్యము నౌ మన మాశ్శృభూమికై
యాలముఁ జేసి, జన్మయుగామం దొకకొంచెముఁ దీర్పు మీరలే
చాల పవిత్రుఁ; లల్లవీగో! జంకఁ దొడంగెను శత్రుకోటులుకా.

మల్లికార్జునుడు—మిత్రమా! ప్రస్తుతము కోటకువచ్చిన యలజడి తగ్గినది. గోడలపై నుండి శాస్త్రపులు తరుముఁబడిరి. కాని, వారిలో చాలమంది ఆ కాళికాలయమునకు నడచుచున్నారే! అటు చూడుము.

బసవ—హా! అన్నాన్నా! ఈవైపు సందోభములు మనవారలకుఁ గొంచెము వివరీతముగఁగూడ నున్నవే!

మల్లికార్జునుడు—అవునవును. అచ్చటి మన పైనికుల సంఖ్య యత్యల్పము. అదిగో! విశేషసంఖ్యాకు లగు శాస్త్రపులచేత మనవారలు ప్రాణములఁ గోల్పోవుచున్నారు.

చం. కొలదియె రాష్ట్రపైస్య మరీకోటులు కోటులు చుట్టుముట్టి వి
ట్టలమీన బిక్కవోక ఘనులై మనవారలు పేరునిల్పఁగాఁ
దిలపడి, పోరిపోరి, తము దాగొనువారల సడ్డియడ్డి, వై
రుల ఘనసంఖ్య మీఱ నుసురుల్ వసివోదురు దేశసేవకై.

బసవ—హేను. అరే! అచట కోటపైఁ గవిసి యోడిన తమవారిఁ గని సిగ్గుచేర్చు కొనక వైరులు తగుదు మని యీ దేవతంబుఁ గాచు చిన్నపైస్యంబునే గొట్టి పోయిచున్నారు.

మల్లికార్జునుడు—మందము తక్కువగఁ గట్టబడిన యీ దేవశాస్త్రకార మింకను నిలిచియుండుటాశ్చర్యము.

చ. ఆలసుల కన్యజంతువుల కడ్డముగా నిడినట్టి దేవికో
వెల వెలిగోడ వైఁగజవిడ్వరి మంతకుఁ గాళికామహా
బలమున నాఁగఁగొక యింకపైని గమంగమ ఘట్టనంబులకా
నిలువదటంచు నందియను నిండెఁ గడుకగఁగు తూలుచుండుటకా.

వెంటనే మనమేగి తోడ్పడనిచో నచటి మనవారి లపాయమునకు లోనగుదురు. శాస్త్రకార మెట్లదరుచున్నదో చూడుము.

బసవన్న—అదరుచున్నను ఇంతలో పడదు. ఏలయంటివా! పాకారంబులోపలినుండి మర
వారలు అగ్నిచక్రంబుల విసరుటచే భీతిల్లి వైరుల యెల్లులు చెంతఁ జేరకున్నవి.
మనుజు లింకఁ జేతులతోఁ బడఁదోయఁ జాలరు.

మల్లికార్జునుడు—అగిరను ఎంతవఱ కాఁగను! అరగంట నిలుచుట దుర్ఘటము.

బసవన్న—అరగంటలో సేకముతై న మార్పులు కలుగవచ్చును.

మల్లికార్జునుడు—హరులో పాల్గొనకుండ మర మిక్కడనుండు టిం కెంతసేపు?

బసవన్న—అత్రంబుతోఁగూడిన తైర్య మన్నివేళలఁ బనికొరాదు. నావెంట వచ్చు సేనలిదే
చేరవచ్చెను. వానిచే రేచఁబడిన పరాగ మదిగో! వారు వచ్చువఱకును గుఱ్ఱముఁ
గట్టియుంచును.

మల్లికార్జునుడు—ఇవై పురోటపైఁ జూడుము. ఒకింత వెనుకకుఁ తగ్గిర శత్రుసేనలు మఱలఁ
గవించు సమకట్టుచున్నవి.

బసవన్న—సమరోదోకము చూడ ముట్టడి దీర్ఘకాలము సాగించు నుద్దేశము శత్రువుల
కున్నట్లు తోచును.

మల్లికార్జునుడు—మరకు నదియే మేలు. అబ్బ! కనునాళ్లు ముట్టడి సాగిరచో కోటలోపలి
ఘోరముగను మితి యుండవలె.

బసవన్న—అది సందర్భముల ననుసరించి యుండును. కాని అదేమి! లోపలనుండి కోట
యొక్క కైదదావోరము తల్పుల నట్లు కదలించుచున్నారే!

మల్లికార్జునుడు—అరే! ఎవ్వరో తెలివఁ బ్రయత్నించుచున్నారే!

బసవన్న—ప్రయత్నిమేమిటి? తెలివనే తెలిచిరి!

మల్లికార్జునుడు—దేవి విష్ణువరము! ఏదైనఁ గృతఘ్నులగు నాతతాయుల కృత్రిమ
మనుకొనుటకు

బసవన్న—అదికాదు! అదికాదు! చూడుము! కోటలోనుండి కొంత గుఱ్ఱపుడండు
వెడలుచున్నది!

మల్లికార్జునుడు—బసవన్నా! ఏమివంత! కోటలోనుండి దాడిచేయు నవసర మిదియే!

బసవన్న—అనఁచును కాఁబట్టియే వెడలుచున్నా రనుకొనుము.

మల్లికార్జునుడు—ఏమి! వైరిబలగ మహారాజు సంతోషాహముతో వెలుపల నుండగా
మర రాష్ట్రపతి న్యము లింక గూడబట్టకొనకుండ

బసవన్న—కోటపై డీకొన పై న్యములు వెనుకకు మురివినప్పుడు కోటలోపలినుండి దాడి
వెడలుట, గొప్ప సంకల్పము. చూడుము! చూడుము! చిన్నదండే కాదు. దుర్గ
మందున్న యాశ్వికపై న్య మంతయు వెడలున ట్లున్నదేమి? అహ! అశ్వముల యంద
మితర వాహనములకు లేదు సుమా!

నీ. కలియనంగిన కొనల్ గల చెవుల్ నిక్కించి,
తలయెత్తి దిక్కులఁ గలయఁ జూచి,
మెడ నందముగ వంచి, వెడద వతుం బొప్పఁ
గల్గెంబుఁ గలుచుచుఁ గాలు దువ్వి,
పల్లంబుపై రాతఁ బ్రబలలీలగ మోచి,
వెనుకకాళ్ళను పూని వేడ్క నిలిచి,
నిమవెండుకల తోడ యడఁ గొంచెం బెత్తి,
ఘన పృథ్వీపార్శ్వముల్ దనర విసరి;

తే. జంతుసౌందర్య సంపూర్ణజన్మ దనరు
గుట్టములు నూర్లు వేలుగఁ గూడి నడచు
నాశ్వీక దళంపు గౌరవం బతిశయంబు
కడమ పై న్యాంగముల కెప్పుఁ గలుగఁ బోదు.

మల్లికార్జునుడు—ఎదిరిబంట్లు నివేషిపడి యెట్లు చూచుచున్నారో?

బసవన్న—కాని వారు వై శంబ మొగతీరి దట్టంబగు మూఁసపంక్తు తీర్చి, వెనుకవారు
నిలిచియు, మువ్వవారు వెంగియు, ముందువారు మోకాటించియు, ఈటె మొసలను
తమపై కివచ్చు గుట్టంబుల వై పురకుఁ చిక్కగ నెట్లువట్టిరో చూడుము.

మల్లికార్జునుడు—పురద్వారంబునుండి నాలుగు వరుసలుగ బయలువెడలిన హయబలంబులు
వెలుపలి బయలున సర్ధచంద్రవ్యాహముఁ దాల్చుచున్నవి! అదిగో! కడలిసవి!
ముందుకు సాగుచున్నవి! కడలికొలంది వేగం బతిశయించుటచే మహా రూఢి
పూరుతంబు వలె పరుగు పయనమాహంబు ముందు, ఆ వై రిభటులు సన్నని
పంక్తులు ఎండుటాకులవలె తెగి, చెల్లాచెదలై పోవా!

బసవన్న —చూచుచుండుము. అంశులధంబుగఁ బోవు. (తెఱలో నాయుధంబుల చప్పుడు.)
అదిగో! ఆశ్వీకులును, పదాతులును తలపడిరి! ఓహో! ఏమియుద్ధము! చూచి
తీరవలెను.

మల్లికార్జునుడు—చేసి తీవలె ననుము.

మా ని నీ వృత్తము.

నేటి జవాళము లుద్భృతిఁ బ్రవృద్ధి, మేదిని చిట్టవర్క, రవ్వకు
వాటపు టీలెల కాలువరులక బొనువక, గమకంట్టులచే బొనువక,
నేటిలు తప్ప దొలంగుచు వారలు వేలెడి సరియవన్నెలతో
దాఁబడ రావొకులక బడఁగొట్టఁగ దండి మగంటిమి వాఁబలపై.

అనఁగీ! ఈ మహాత్మ్యవములో మనము పాల్గొనకుండుట ఇంకెంతసేపు? సిద్ధి న్యమ
తెక్కడ సిద్ధివోవుచున్నదోయి బసవన్నా!

బసవన్న—ఇగే నచ్చివి. ఇప్పుడేనచ్చినవాని నొక్క యజ్ఞమునము విగ్రహించుకొని
పోరిలో బొన్ను. (తెరవంక కావతట్టు చూచి) హా! ఒక బంటు నిట్లంపుడు.

(ఒకబంటు పరుగున వచ్చును)

బసవన్న—అక్కడ నుండు మా గుఱ్ఱములను గొంపోయి, ముందు గల సమప్రదేశము
నందు నిలుపుము. (బంటు గుఱ్ఱములతో నిష్క్రమించును)

బసవన్న—(తెరవంక నుండువఱకు బాపి) అదే! శత్రువుల కాలిబంట్ల ముష్టిరువను రెండువోట్ల
తొలఁచుకొని, మనవారి యాశ్వికదళంబు రెండుపాదులుగా శత్రుపై న్యమనం బడి
పోరాడుచున్నది. ఒకతెగ కాలికాలయంబునకై నూటిగా వైరులఁ దెగవలకు
కొనుచు బోవుచున్నది. రెండవతెగ యీతట్టునకే వైరులభేదించుకొని వచ్చు
చున్నది. కాని శత్రువులచే బొనువబడి మనవారి గుఱ్ఱము లెన్నిపడుచున్నవో
చూచితివా?

మల్లికార్జునుడు—అరే! వేయేసి నిమ్మములు వెలగల వాఁబలు మట్టి కఱచుచున్నవే!

బసవన్న—నీలలీని మనుజులే మట్టి కఱచుచుండఁగా వెలగల గుఱ్ఱముల తెక్కయేమి?
అదిగో! మనవైపునకు విచ్చు నాశ్వికదళంబు వైరిపారావారంబును గడచినది!
ఈదెవకే నచ్చి యాగినది. అదిగో! ముందుగ పంచభాగ్యజేపై నెత్తురొడియు కత్తిని
గుఱ్ఱపు మడవెంట్టుకలపై గుఱుచుచు ప్రసాదాదిత్యుడు.

మల్లికార్జునుడు—పాచ్చరింపుము. మనల నాతఁడు చూడలేదు. పాచ్చరింపుము.

బసవన్న—హా! ప్రసాదాదిత్యా! హా! (నేకులు తట్టును) ఆతండును, మఱియుఁ గొంద
ఱును గుఱ్ఱంబులనుండి దుమికీ పరుగున నిచ్చటికి వచ్చుచున్నారు.

(ప్రసాదాదిత్యుడు మఁకొండలు వాయువుల రక్తాంశములపై నడుచు వస్తున్నాడు.)

ప్రసాదాదిత్యుడు—(తొండగా) బసవన్నా! వచ్చితివా! మల్లికార్జునా! తలవెట్టిని పసి
సకాలంబుకే నెఱవేర్చితివి. మేలు! కాని, యిం దూరక నిలిచితివేమి?

బసవన్న—ఇప్పుడేవచ్చిన నాసైన్యమున కొంత విశ్రాంతి నిచ్చుచున్నాడ.

ప్రసాదాదిత్యుడు—ఇప్పుడేమిశ్రాంతి! మహారాజ్ఞు లక్కడ పోరుచున్న అశ్వినరంపు
తెగలో నున్నది.

మల్లికార్జునుడు }
బసవన్న } —మహారాజ్ఞు?

ప్రసాదాదిత్యుడు—కాటుమబ్బులనందున మోయు చంద్రుణ్ణి కైవడి! నా
అవైరిబలంబు నడుమ! తనసైన్యమునకు ముందుగనుండు క్షేత్రా
శ్వంబుపై నెవ్వరనుకొంటి?

బసవన్న—మహారాజ్ఞయే!

మల్లికార్జునుడు—రుద్రదేవియే!

ప్రసాదాదిత్యుడు—కాకెవ్వరు? వైరిసైన్యములు మన కోటగోడలపైకి విజృంభించుట
మాని, కాళికాలయము వైపునకు మఱలిసవి. మహారాజ్ఞు తన చుట్టు నిలిచియుండి,
మాకు ఈగుట్టనే చూపెను. దీనిపై మీచే చేయబడిన పొగ కట్టు మూడును
కనిపించినవి. తోడనే అశ్వబలము నాయుత్తపఱిపించి, మహారాజ్ఞు లన స్వాయత్వ
మగు రాజహంసముపై సభిరోహించి, “నగరదావరమును తెఱపు” డని యాజ్ఞాచ్చెను.

మల్లికార్జునుడు—మేలు! కాకతిసామ్రాజ్యలక్ష్మి కంఠ దగినమాట!

ప్రసాదాదిత్యుడు—కాదనగలవా రెవ్వరు? మఱియు మమ్ముల సీవకృతు, మల్లి మిత్రో
గలిసికొని, మఱుల గవియుడని, మహారాజ్ఞయే యానలిచ్చెను.

బసవన్న—ఇంక మన మిక్కడ మాటాడుట కవకాశము లేదు. దాదాపు దేవశంబునకును
శత్రువుల జేల్పుకొని యేగినను, మహారాజ్ఞు వెంటనున్న యుద్ధికులు చాలమంది
కూలిరి. మహారాజ్ఞుకి దో దావశ్యకము. సేనల దీర్చి, పోరులో జోర్రము. గుట్టు
దిగినతర్వాత సమభూములలో గుఱ్ఱముల నెక్కెడము. (తెఱవంకఁ బాది) విన్నవ,
సేనాధికారులారా! పోరునకు సిద్ధమా!

(తెగలో నడిచుట)— సంసిద్ధము.

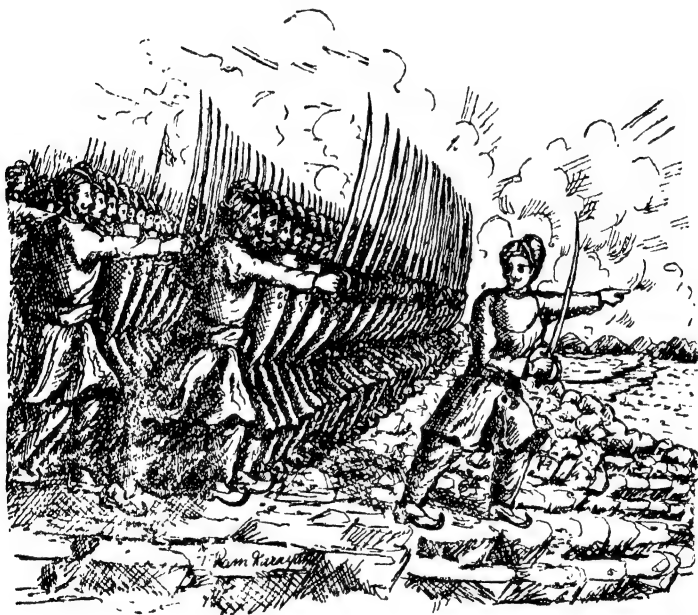
తాండ్రవా రటు! కమదనవారింక పైకి! ఇంక! పెద్దదింత కావలగ! కలకొండవా రా
తాళ్ళ నానుకొని మావా డిట్లు నా చెంతకు! (కొండలు మోయు ప్రవేశించి బసవన్న నెనుక నిలుచుడు)
ప్రసాదాదిత్యా! తా మీ ప్రక్కగ నడచుట నా మనవి.

ప్రవాదాదిత్యుఁడు—అట్లే! (ఒక పంకనిలుతురు.)

బసవన్న—(ఈ పాత్రలను గలయఁజూచి) సిద్ధమా!

అందఱు—సిద్ధమే.

బసవన్న—హెచ్చరిక! అశ్రముతో నమగు పెట్టనద్దు. పెట్టినయమగు వెనుకకుఁ దీయనద్దు.
(కత్తిమాసి, పైకత్తి) అంధ! నాయకులారా! త్రిలింగదేవ వీరులారా!

ఉ. ఓ జగదేశ్వర వినుతోద్య దమేయ బలాధ్యలార! మీ
తేజము లెల్లకాలము సుధీజనగేయములై చెలంగ, నే
జాతిని పద్మనాయక మహాజన శౌర్యుని ప్రదర్శనం
బే జయలక్ష్మినిం దనువ, భీరముతో రణభూమి బోరుడి.

అందఱు—తే! ధేతాళా! (అందఱు పరుగిడుచు నిక్కురించుచుండుగా తెలిపినను.)

తృతీయఁకంఠము.

ప్రదేశము—అక్కడక్కడ బొందలుపడిన పాకారముగల కాలియము పెడుటి బయలు.
 దేవగిరిపైనికులు వెలుపలనుండి పాకారము కూలబోయుటకుఁ బ్రయత్నించుచుఁ బోగుచుండురు.
 పాకారము పైనుండి కాకతీయ పైనికులు వారల నాటంక పెట్టుచు పోరుచుండురు.
 ప్రవేశము—నుచుదేవరాజు, మాత్యుడు, చంద్రుడు.

మహాదేవుడు—దేవగిరి పై నికులారా! ఇక్కడి ప్రయత్నము నిలుపుఁడు. అవై పునఁనుండు
 గోడఁబడగొట్టుదము. రండు. రండు.

(నుచుదేవరాజు దేవగిరిపైనికులతో నిష్క్రమించును.)

కాకతినాయకుడు—దేవగిరిపైనికు లటు వచ్చుచున్నారు. మనమును అవై పునకే పోయి
 లోననుండి వారి నెదుర్కొందము. రండు.

(కాకతీపైనికులు పాకారములోని నిష్క్రమించును.)

సూర్యుడు—నందా! స్వప్నాదినుండియు ననుదినము నభస్పంచారము నేయుచు నీ
 ఘాత్రిష్ట విశేషములనుఁ జూచుచుంటిని. కాని నేటిదిండును నీ యాంధ్రపీఠులు
 చూపిన శౌర్య మప్రతిపాదము. అద్భుతము. నాకంటె భూమండలమునకు మిగుల
 దగ్గఱగ నంచరించు నీ కెప్పుడైన నిట్టి శౌర్యప్రదర్శనమును జూచితివా!

చంద్రుడు—లేదు. నేను సన్నుతుఁడను జూచియుండ లేదు.

గీ. ఘోర ముచ్చది వేల యోజనములందు
 ధరను నే జట్టితిరుగుచు దాపునుండి
 కాంచినాఁడను యుగయుగ కదనములను
 గాని యిట్టి వేనాఁడును గాంచి యెఱుంగ.

తే. ఏను ధీమన్న వెలువరు; హెచ్చియున్న
 శత్రుసంఖ్యలఁ జిక్కియు జంకుపడరు
 పోరునకుఁ బెండ్లిసింబోలె కోరి నడచు
 రహహ! యేమందు పద్మనాయకుల కడిమి!

ప్రవేశము—కుజ, శని, బుధ, రాహువులు.

కుజుడు—ఓహో! ఏమియుద్ధము! మనన్ స్ఫూర్తిగ మీరన మొప్పారుచున్నది.

శని—యుద్ధకారకుండ వగు నీకు మనన్ స్ఫూర్తి యన నెంతమంది చచ్చుటో!

రాహువు—నవ్వమారకుండ వగు నీకంటెనా!

సూర్యుడు—పొడుపుమాటలివ్వడా! అదిగో విరోధుల యశ్వదళము!

(తెరలో కొకతట్టువ) —కాకతిరాజ్యలక్ష్మికి; తే! అంధ్రపై న్యములకు తే!

(తెరలో కిరీటాకటవన, —దేవగిరి శౌర్యాన్నికి తే!

కుజుడు—మేలు దేవగిరిమిత్రులారా! అట్లు తలపడుదు. ఇంకొక్క తాడునకు దేవశంభు
గోడ పడగలదు.

చంద్రుడు—కొలదిమందియే పట్టుడలతో పొగింబుల కాసింపక పోరుచున్నారు. అదేవ
శంభులో నేరై న ముఖ్య లుండవచ్చును.

సూర్యుడు—ఆ యశ్వదళంబునకు ముందుగ సహాయశూరత్వంబునఁ మహాక్షము వారిలఁ
దెగనటుకు చున్నది శ్రీ కృత్తిలాగు న్నదే!

శని—ఆ స్వేతాశ్వంబుపై నేనా?

సూర్యుడు—ఔను.

శని—అవ్యక్తియే కాకతిరాణి యగు రుద్రమాదేవి.

సూర్యుడు—స్వయంబుగ నామెయే పోరునకు దిగినదే! ఏమిశౌర్యము! ఎట్టియూహికనై పుణ్యము.

(తెరలో) కాకతిలక్ష్మికి జే! రుద్రమదేవికి జే!

కావలసిందిగా ప్రార్థనలు చేయుచున్నాము. నీ దేవప్రార్థనలవల్లనే వాటికి సాయమువచ్చుచున్నది. జోతిర్మండల ముల్కాంతిని వెదకిముక్కట్లు మన సేవల కెదురొచ్చును, మఱియొకటి వచ్చుచున్నది. వారు వచ్చునపుడు మన సేవ లి ప్రార్థనలమును గూలవోసి, లోనగ్రహణింపవలయును. (సేవలకు చూచి) మిగిలినా! అద్దే! అట్లే! ప్రార్థనము కూలనున్నది. ఇంకొక్క-తాడు. ఇంకొక్క-నారి. మిలలో గొంపి జీటు రంపు. ఈనె పున మఱియొకసారి ప్రయత్నింపము.

(కొంగక్షయమోనందు రాజువశ్యయును, కొండలు చేపవీసైనికులును ప్రవేశించి కాలిగడి
 బలులనిగడ కొంత బడచోయుదురు పడిన గోడబంబలక్రింద రాజువశ్యయు మఱికొండలు
 చిక్కుకొందురు పడిన పాకారభాగమునంద గర్భాలయము, కాలివిగ్రహము, పూజించు కీలా
 వతి, ఆ తరగడు భాస్కరాచారి, పూజారి, పడియుండు కొండలు కాకలి పనికులును కనిపించును)

నిజాను—గోడ పడింది. లోపల బ్రహ్మాంశము. ఈటెల మొదల పట్టుకు. గోనెచూసి
నిండి వారు మరపెం బడసచ్చును.

(దేవగిరి-పెగ్గకులు మొనపట్టి లోని కేసు ప్రయత్నము లో నుండఁగా.)

(తెరలో) — కాకతీశ్వరునికు జే! రుద్రమదేవికి జే?

(పైను గోడు కత్తితో పరుగున రుచ్చాించి ప్రవేశించి, దేవగిరి పైనుకులను, శంకు ప్రక్కలను పడచోడురుచు వారి సమీపముండి యేగి, పడిన పాకొరిబాన కడ్డముగ నెలుచును. ఆమెను గాంచి, కిన్నయమున, పడచో నెలిచిన దేవగిరివాని ఒకేంబ కనుకాడురు.)

క్షప్తిమదేవి— 'తెరవంక! జూచి! నాయకులారా! మీరుకూడ సక్కడనే గుడ్డముల దిగి రిండు. ఈ బండలలో నవి సమవల్లేవు.

(పరుగున నాంధ్రీనాయకులు ప్రవేశించి, కేసగిరిపైనికలలో బోరి, వానిని సేవ్యము
లోనికిఁ బాఱఁదొలి, మఱి మహారాజ్ఞి కడకు వత్తురు, గగ్గిహూరుపలు ఒక ప్రక్కగ
నిలిచి చూచుచుందురు)

అంధ్ర)నాయకులు—మహారాజ్! ఎటు?

రుద్రువదేవి—అబ్బ! (జేపకమువంటి జూపి) నైరు బ్రానైపునకు బోయిరి. మీ రందఱు కూడ నట్లే బోయి, వారల నింకిను దరిమి రండు.

అంధ్రీనాయకుడు—నీవద్ద నెవరి నుండు మందువు?

రుద్రమజేబి—నాపద్ధ నెప్పిరును వలదు. పాండు! తప్పగా! అదిగో! వైరలు ముల
తెప్పిలి, అవై పున గోడలకుఁ బొక్కుచున్నాడు. పాండు! పాండు! వాని కిరల
గొట్టుడు. అదై! నిలిచియుండు రాజహంసము నొద్ద నొకబంటు నుండుమనుచు,

అంగిరాసుడు—అబ్బ.

(పరులనాంధ్రనాయకులు నిష్క్రమింతురు.)

రుద్రమదేవి—(దేవకమువారి జూచి) లీలావతీ! లీలావతీ!

లీలావతి—అగోచరమిది తోనిమాది) మహారాజ్యయేనా? (నిష్క్రమించి చూచును.)

రుద్రమదేవి—రంగగిరిగోపని నీటను జేమనూ? అట్లుచూచెనేమి?

లీలావతి—ఈ దీనురాలి గాన నీవే వచ్చితివే తన్నీ అమ్మా! మిత్రమాదము!

రుద్రమదేవి—పలుమాటలు నలదు. మీ రిద్దఱు సహాయముం బోరయ్యరై కెచదా!

లీలావతి—నీ యండ నుండువారి కపాయమా రల్లీ!

రుద్రమదేవి—చాలు. మీ రిద్దఱును లోపలనే యుండును. నే నీ చోటును గాచెద.

(పడిన గోడ కిడ్డముగ నిలుచును. లీలావతి గదిలోని కనుచు.)

శని—కుడా! చూడవచ్చేమి? మూర్తిభవించిన శౌర్యవ్రథ ధ్వంసమున నిచ్చెట్టియున్నది.

పోయి కుంభులగ్నమున శౌర్య మెట్టివో ఒకింత పోయి నున్నది!

కుంభు—కానోత్సాహము నీ కుంభులగ్నమున కెక్కడిది? పండు చూచుము. (నూర్మిలో)

దేవా! ఇట్టి మహాకాంతాహ సమయమున నీ మహాపాత్రులకుండుట బాగుగ లేదు.

పోరునకు సెలవా?

నూర్మి—(ఉత్సాహముతో) సొమ్ము. ఇట్టి యుత్సాహురుణము, అన్నిసేల లభ్యుండదు.

కుంభు—దేవగిరివీరులారా! అక్కడ నిలిచియున్నది కాకతిధాని. ఆమురు బట్టుకొనుచో

దస్యై పై పృథు మంతయు మనకు లోబడును. రండు! ఉట్టయిందము!

(కొందరు దేవగిరి సైనికులు ప్రవేశింతురు.)

రుద్రమదేవి—రండు! రండు! దేవి కీ సమయ సరబలు లరుదై నవి.

(పజుడు, రాచువు, దేవగిరినాయకులును మహారాజ్యపై నొక్క తెట్టన తలచుదురు.

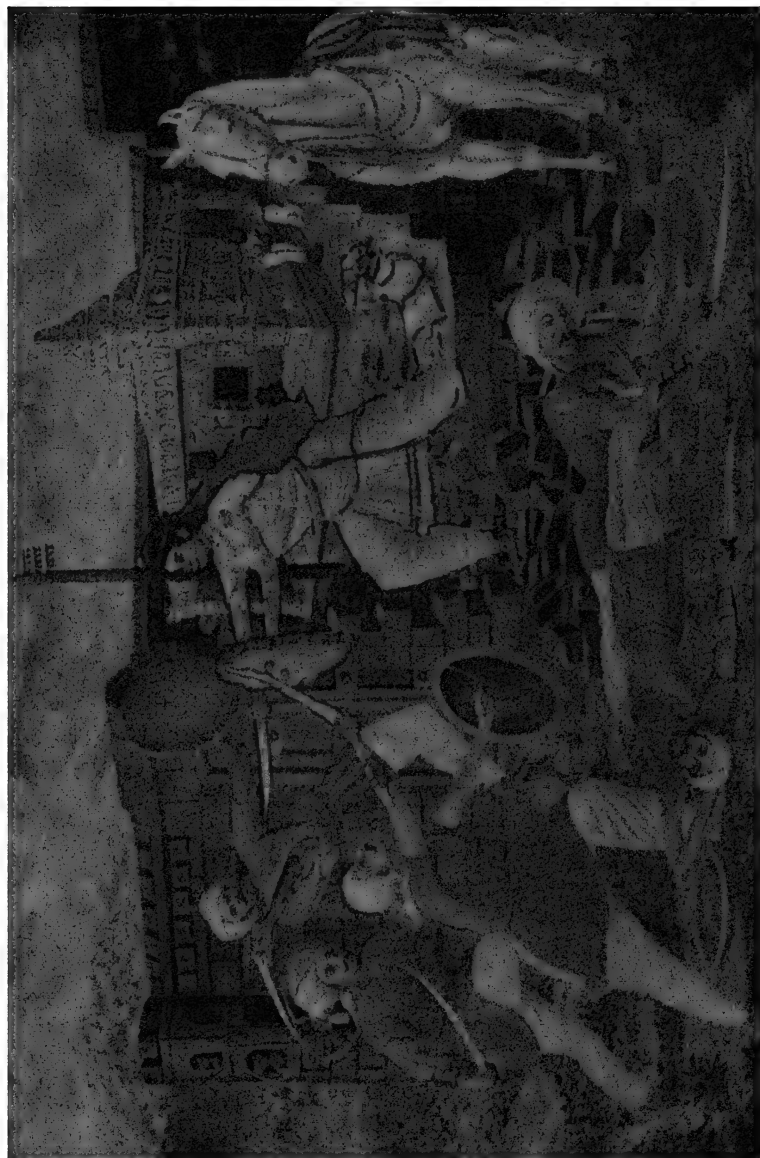
పచ్చవాని కీరణిక పవ నరుడు రుద్రాంబ పోరుచుండును.)

శని—(నవ్వులు కొట్టి యెరుచు) మేలు! రల్లీ! అల్లీ! ఊ! అగ్గీ! ముఖల! ఆ! ఆ! అట్లు

బీరములు పల్కు నా కుంభుడుగాని పొట్ట బగుల బాసువుము. రాహుగాని పండ్లు

రాలగొట్టుము.

(గెలలో)— కాకతీంద్రునకు జే! పద్మనాయక శౌర్యాగ్నికి జే!

(మల్లికార్జునుడు, ప్రసాదానిక్కడ, బసవన్న, విష్ణుగ్రంథనికులు ప్రకటించి, మహారాష్ట్రలో సోదర వారలను ఆదజును, గృహపూరుషులను, బాహువీలకొనును సేవకమునకు సంక్రమింతురు.)

(మల్లికార్జునుడును, బసవన్నయు, తిరిగి ప్రవేశింతురు.)

రుద్రమదేవి—బసవన్నా! సమయమునకు వచ్చితివే!

బసవన్న—మహారాజ్ఞికి భద్రమా! (కత్తియెత్తి అభివాదము పట్టును)

రుద్రమదేవి—(చిరునవ్వుతో) అలసటగ నున్నది. ఐనను, వారి కత్తితునుకలచే

నొడలిపై గీతయైతఁ బడలేదు. మీకేమైకాయము లైనవా?

బసవన్న—విశేషమేమియులేవు.

రుద్రమదేవి—సరి! యుద్ధమటు తూగుచుండగా నిచటికి వచ్చితివేమి?

బసవన్న—ప్రభువుల శ్రేయ మారయవచ్చితిమి. ఇదే హేరున కేగెదను. మల్లికార్జునకుమారా! నీ వొకరికీ యాగి, మహారాజ్ఞి యుత్తరువుల వివరముగ నెఱిగి రమ్ము. జే! ధేతాళా! అంధిసామ్రాజ్యమునకు జే! రుద్రాంబాదేవికి జే! (మరుగున నిష్క్రమించును.)

(మహారాజ్ఞయు మల్లికార్జునుడును ఒకఁనొకరు ఒకరికి నిగ్రహించి నూచుకొందురు.)

మల్లికార్జునుడు—(కత్తియెత్తి అభివాదము పట్టి నాపైని బెట్టబడిన కార్యభారము శ్రీ రుద్రాంబికాకృపచే శుభంబుగ నెఱవేర్చబడినది.

రుద్రమదేవి—ప్రత్యక్షముగఁ నూపబడిన సాహసమునకు నాంధ్రసామ్రాజ్యము శూరుల యెడ కృతజ్ఞతతో నిండినది.

మల్లికార్జునుడు—సామ్రాజ్యావశ్యకమున నొప్పింపబడిన మఱదలి మనంబునుండి మన్ననలక గోరుటే కొడువ.

రుద్రమదేవి—(చిరునవ్వుతో) ధీగోత్రంసుల సమరోత్సాహ మింకొకసారి మాచే నివారింపఁబడు తెంతులకు? (హేరువంకఁ జూపును)

మల్లికార్జునుడు—నివారింపఁబడుటకు (రుద్రమదేవి తనచేతికి కట్టిన కట్టు చూపి) ఇట్టి పేమాను బంధమే కారణముకదా! ఇదే నాకు రక్షయై నాచే నిన్ని పనులు చేయించినది.

రుద్రమదేవి—(ఉద్వేగముతో) కట్టు సడలి మఱల నెత్తు రొడియనట్లున్నదే!

మల్లికార్జునుడు—(చేతికి కట్టుచూపి) ఈ కట్టు సడలునది కాదు. దీనిపై నుండునది వైరుల రక్తము. మఱల సమరంబున పాల్గొన నాకు సెలవా! ఇక్కడ కింక శాస్త్రపులు రాజులరు.

రుద్రమదేవి—శౌర్యవిప్రదర్శనంబుఁ దిలకింప నుత్సాహపడు ననుమతిని నూచించుచు, నా కత్తిఁగదేఁగరింపఁదగినచేతి కిచ్చుచున్నదానను.

(మహారాజ్ఞి తనచేతి కత్తిని మట్టికాడ్గిమన కిచ్చును.)

మట్టికాడ్గిమను—(అరీఘటం వంటి, త్రచ్చుకొని, యా కత్తిని మర్చుఁగొని, నిలిచి, తనకత్తినిఁ జూపుచు) ముదిటికి కాపుగ నుంచుటయును, మహారాజ్ఞికి సందేహ మొనర్చుటయును, నాప్రీతి ననుజేసి కత్తి నీచే నుద్ధరించుచున్నాఁడను. (ఈ కత్తిని మహారాజ్ఞి కిచ్చును.)

రుద్రమదేవి—స్వయం బచ్చుకొని! బానా! తిప్పుచుము. నైరులు నీరసించి పోరు జెడిసి కాక ముందే పునవారిఁ గలిపింపుము. నా గుఱ్ఱము నెక్కో పొమ్ము. నీ గుఱ్ఱ మలసి యున్నది.

మట్టికాడ్గిమను—(కత్తితో నభివాదనము బట్టి, కాకతిలక్ష్మికి నిజయ మగుఁగాక!

(పరుగున నిష్క్రమించును.)

(ఇట్టివినుచి యుద్ధవిరామంబునుసూచి తమవార మహారాజ్ఞి యాజ్ఞ యనువలెనను, యుద్ధము జరుగుట నూఁచించు రాష్ట్రధ్వజులు తెరలో మౌనమనఁబడును.)

రుద్రమదేవి—(తెరవంగఁ జూచి) ఓరీ భటులారా!

(గొండలు కాకతీయ భటులు ప్రవేశింతురు.)

రుద్రమదేవి—ఈ రణనిహతులను, గాయపడినవారలను, ఆవలకుఁ దీయుఁడు.

భటులు—అజ్ఞ. (అట్లు చేయుదురు)

రుద్రమదేవి—సూర్యకేరణంబులముందు చీకట్లవలె మా సైనికులముంగు నైరులు క్రమంబుగ నెనుకనుఁ బోవుచున్నారు. ఇంచుమించుగ రణ మింతటితో ముగిసినట్లే. (కానిగడికైతె మాది) లీలావతీ! వైరులు తఱుమఁబడిరి. వెలువలికి రమ్ము.

భాస్కరాచారి—(ఊదీబొనుండి టిలవతితో వచ్చి) నిజమేనా! అసాయము తప్పినదా! అమ్మా! మహారాజ్ఞీ! దీర్ఘాయుష్యమస్తు!

రుద్రమదేవి—పెద్దల దీవనలు మాకుఁ జెందినవి.

భాస్కరాచారి—మేము నేఁడు ప్రభువులవలసనే మృత్యువు నోటనుండి కావాడఁబడితిమి. కాని యింకను అక్కడ కత్తులు మోగించుచున్నవే!

రుద్రమదేవి—మోగినందు. ఇంత పెద్దగ నింతసేపు మోగిన వొక్కసారిగ నాఁగునా! లీలావతీ! దేవిపూజ ముగిసెనా!

లీలావతి—మహాభీషేకము కాక యన్నియు ముగిసినవి. తరువాత సహస్ర నారీకేళ బలి కావలెను.

రుద్రమదేవి—నారీకేళంబు లెందు కింక? దేవికిఁ బ్రీతికరముగ స ర బ లు ల వేలు పూర్తియైనవి. తన సమస్య పూర్తిని తానే కాళిక నెఱవేర్చుకొనినది. జ్యోతిర్లింగ సాధనమున కింక నే యాటంకమును గలుగఁగూడదు.

రణనిహతులు మోయు బంటు—మహారాజ్ఞీ! ఈ బండక్రిందనున్న యొక దేవగిరిభటుఁడు పాణములతో నున్నాఁడు.

భాస్కరాచారి—ప్రభూ! వాని నలిగి చావనిమ్ము

రుద్రమదేవి—అది సరికాదు. ఎనుటఁబడి పోరునవ్వను శాత్రువుని వధింపఁదగును గాని పోరు జాలని దుష్ఠితి యందుండు వానిపై వైర మెందుకు! (బంట్లతో) ఓరీ! ఆ బండల నాతని పై నుండి తొలంగఁదోయియుఁడు.

బంట్లు—అనుజ్ఞ!

(భటు లట్లు చేయదురు. బండలను తొలగఁగోయఁగా జేరినైనుకని కేముతో రాళ్ళలో నిలువకొనియున్న రాఘవశర్మ కనిపించును)

రుద్రమదేవి—పాపము! రాబడెబ్బలతో నొడలి యెముకలు విఱిగినవా?

భటుఁడు—(రాఘవశర్మ శరణము తడవి చూచి) ప్రభూ! ఎమ్ములు విఱిగినట్లు లేదు. బండలు పలిగి సొమ్మసేలిన ట్లున్నది.

రుద్రమదేవి—ఆరని సీ గడ్డిగల తెఱవితోట నెమ్మదిగి పరుండఁజెల్తుఁడు. (భటు లట్లు చేయదురు)
సరి! మీరు పొండు. (భటులు నిష్క్రమింతురు.) భాస్కరాచార్యా! ఆ దేవసమునుండి లీరము గొనితెగఁడు.

భాస్కరాచారి—ఆజ్ఞ! (జేతగములోనికి నిష్క్రమించును.)

రుద్రమదేవి—లీలావతి! ఈరని మోము నొగుగఁ జూపుము.

లీలావతి—(చూచి) శరీ! అనుజ్ఞ యేమి?

రుద్రమదేవి—ఈరని సీ విదివలకు చూచినట్లు గుర్తు లేదా?

లీలావతి—ఈ దయ్యపుగడ్డము గల దేనినిభావని నే నెల్లఁబొంగుచును!

రుద్రమదేవి—ఆ దయ్యపుగడ్డము కృత్రిమము. నాటకములలో వేషధాగులు కెట్లుకట్టిరి. ముఱల చూపుము.

లీలావతి—(చూచి) అవును! అవును! తీరగోక్యములు చెవులనందునఁ గనిపించుచున్నవి.
(రాళ్ళగముతో) ఎవ్వరిది? ఆరచదా?

రుద్రమదేవి—నవ్వ ఆరచడ. నీ ప్రియుడగు రాఘవశర్మయే!

లీలావతి—(ఉత్సాహముతో) ఆమో! ఎంతజెబ్బలు తగిలినవో!

రుద్రమదేవి—భయపడకుము. ముక్కు, నోరు, చెవి, కన్నలు, వీనివెంట నెత్తురు వచ్చుట లేదు. తలపై పెద్దజెబ్బ తగిలినట్లు లేదు. భావనము సాధారణముగా నున్నది. కాన గుండెల కేమి యొత్తిడి తగిలియుండదు. పొగిరాపాయ మగునట్లు బలమైన బండ లీతనిపైఁ బడియుండ లేదు. కొలది రాలు తగిలి సొమ్మసేలి నట్లున్నది.

లీలావతి—భాంభవి! కాని శరీ! ఈరఁ డీ వింతవేషముతో నిచట నుండుటకుఁ గారణ ముమైయుండును: కృతఘ్నుడై శత్రువులలోఁ జేరేనా!

రుద్రమదేవి—కాదు. కాదు. అట్టే ముగిసెను. అట్టి దుష్టుడు కాదు. వేమక గలిగించు
నీలని చిత్రచక్రలలో నిది యొకటై యుండువలెను. అదిగో! కదలుచున్నాను.

లీలావతి—అదే! మా నాన్నగారు నీరు తెచ్చుచున్నారు.

రుద్రమదేవి—లీలావతీ! ఇటు చూడుము! మన మీరిని గుర్తించిట్లు తెలియజేయుము.
సందర్శముల పర్యవసానమును బరీక్షింపము.

(ప్రవేశము—భాస్కరాచారి నీటికెలుగో.)

భాస్కరాచారి—ప్రభూ! నీరు తెచ్చితిని.

రుద్రమదేవి—నెమ్మదిగ నీలని నోటఁ జోయుడు.

భాస్కరాచారి—(సంకోచము) ఈరనిని ఏ నీలమో?

రుద్రమదేవి—(కొంత తీవ్రముగా) తోడికూరిసికిఁ బ్రాణములు బోవునప్పుడా కులభేద విచారము? పోయింపుడు. లీలావతీ! కొంచెముగ నీలని తలను ఎత్తివ్రట్టుము.

లీలావతి—అనుష్ఠ! (లీలావతి తల మెత్తఁగా, భాస్కరాచారి రాఘవశక్తికు నీరు త్రాగించును. రాఘవశక్తి తేలికగై శబి కురుచుండును.)

రాఘవశక్తి—(తేలిక మాత్రులలో దిక్కులు చూచి) ఎక్కడ? ... ఏ ... మి ... ఎవ్వరు ...

భాస్కరాచారి—నెమ్మది చెందుము. నీకు వచ్చిన భయము లేదు.

లీలావతి—నీవు శాస్త్రపుడవైనను, మా మహారాజు నిన్ను గణించెను. భయపడకుము.

రాఘవశక్తి—మహారాజు యా! (స్మృతి కళింపించు తనలో) ఏమో! అంతయు స్మరణకు వచ్చినది. గొప్పచిక్కు తటస్థించినదే! ఇట్టిమస్తులతో నుండు నన్ను ప్రభువునకుఁ దెల్పుకొనుటకు సిగ్గుచున్నది. దేవగిరిభటునివలె నెరింగును. (శబి నిలుచును.)

రుద్రమదేవి—ఒడలు నెమ్మదియూ?

రాఘవశక్తి—అమ్మా! తలమూలము దిక్కుగ నున్నది.

రుద్రమదేవి—శక్తిలోనే యాబాధయు తగ్గఁగలదు. సరి. మాకు లోబడిన శాస్త్రపుడవు. లీలావతీ! నీచు పారిపోవకుండఁ గనపెట్టుము. (రాఘవశక్తిలో) నీ వామెనెనుక నిలిచి, మా భేటమును వహింపుము. (దాట వారని శబి కిచ్చి) అదిగో! కాకతిసామ్రాజ్య విరులు. నీ విశ్రుల నెట్లు నిలుచున్నారో చూడుము.

రాఘవశర్మ—నామ్మితులూ?

రుద్రమదేవి—కారా?

లీలావతి—(తెలపంక కాచి) శివ! శివ! ఏమిఘోరము! అంతయు రక్తమయమే. (శమ్మలు. హాహిహి) తల్లీ! చూడలేకున్నదానను.

రుద్రమదేవి—అత్తును. ఎదిరించువారలఁ చంపుట యోత్రము. తిరుగఁ బడలేనివారల హింసించుట క్రౌర్యము. ఇంక దీని నాచెదము. ఓరీ! (తెలపంక చూచి చప్పులుకొట్టి, రక్తుని సంక్షేపేయను. కాకాబంటు వచ్చును.)

రుద్రమదేవి—యుద్ధవిరామమును ఊదుము.

బాకాబంటు—అడ్డ! (రాకాను స్వీకముగ చూచు సార్లు ఊదును. తెలపంక రాక్షసములు నిలుచును.)
(తెలపంక)—అంధాసామ్రాజ్యమునకు జే!

లీలావతి—యుద్ధము విరమించినది. కాకికాదేవి కృపవలన నేటి ఘోరములు ముగిసిపవి.
(తెలపంక దిరిగి నమస్కరింపుచు)

ఉ. ఓ! హిమవన్నగేంద్రజగదున్నతజన్మతపఃఫలంబ! యో
మోహనరూప! యో యథవ మోదకరామల దివ్యదేహ! యో
దోహమవస్థ-దుర్మత విదూర మహామహిమాహ్వ! యో సము
తానహ సతార్థ వారిగుణధామ! దయామయి! యామహేశ్వరీ!

శా. ఉల్లాసంబున నేను యుద్ధమిష వీరోత్తంసు లై నట్టివా
రెల్లగ వేనకువేలు నీకు బలియై; రీ రక్తవర్షంబు నీ
యుల్లంబుం దనివొందఁగాఁ గురిసె; శాంతోద్భావవై యింక నో
తల్లీ! మారణఘోరముల్ నిలుచుటకా ధ్యానింతు నీ సాదముల్.

రుద్రమదేవి—లీలావతి! చూచుము. వైరినాయకులఁ దోడ్పొని మరవార లిచ్చటికి వచ్చుచున్నారు.

(తెలపంక)—త్రిలింగసామ్రాజ్యమునకు జే!

(చూడుగ కాకతీయచండకాధులు, వారివంట నొకింత దీనపదవత్ములతో దేవగిరి వీరులు, మహాదేవరాజు, గ్రహపురుషులు ప్రవేశింతురు. వీరిలో గ్రహపురుషులుగారే కొడుకవారు చాలమంది గాయపడియుండురు. మహాదేవరాజు మిక్కిలి గాయపడి, కవలంబుపై వానకొని నడచుచుండును. కొందరు కాకతీయీరులు వచ్చి గాయపడి నడుచుచు ప్రవేశింతురు.)

ప్రసాదాదిత్యాది కాకతీయవీరులు—(కత్తులపై కెత్తి అభివాదనములు పట్టుచు) త్రిలింగసామ్రాజ్య మభివృద్ధి నొందుఁగాక! కాకతీసామ్రాజ్యలక్ష్మికే కల్యాణ మగుగాక!

రుద్రమదేవి—విశ్రుతా! గాయములచే నొచ్చియుంటిగదా!

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—మహారాజ్ఞ! యావజ్జీవితము, మేము గర్వింపఁదగిన విజయ లాంఛనములు గాని, యివి గాయములు కావు.

మ. నయశాస్త్రోక్త సుధర్మపాలన కళానైపుణ్య పారంగతా
వ్యయ కీ పేరిత సత్య శౌర్య విభవ వ్యాయామ సంగ్రామ రం
గ యశోవ్యాలిఖితామలాక్షర దిశా గంధేభ దంభస్థి
జయతేజోధిక కాకతీయ సృపవంశ ప్రాంశ రాజన్మణి!

బసవన్న—నీ. మీ కులదైవంబు శ్రీకంఠుఁ డల స్వయం
భూదేవు కరుణానుభూతిచేత
భవ దాపవ్యయముగల్గు పరమేశు నిల్లాలు
రుద్రాంబికా కృపారూఢి కలన
మీ పంశపూర్వతా మేటి స్వపాలుర
వీరమారల దయావృష్టి పలన
సంకల్పసిద్ధంబు జయశీలమైన మీ
ఘనయత్నపూర్వతా కారణమున

గీ. నాంధ్రీ వీరజనోత్సాహ మతిశయిల్లె;
సకల పరిపంథి గర్వాంధసమితి దొరఁగె;
జగము లెఱుంగంగ ధర్మసంస్థాప్య మయ్యె;
విజయలక్ష్మికి కల్యాణ విభవ మెసఁగె.

రుద్రమదేవి—మేలు! కాకతికులదైవములకు విశేషార్చనలు సమర్పింపఁబడుఁగాఁక.

బసవన్న—ప్రభూ! ఇదే జయింపఁబడిన వైరివర్గము. (దేవగిరివాని చూపును.)

రుద్రమదేవి—(మహాదేవరాజును చూచి, ఈవీరుని యొడలిపైఁ దగిలిన కత్తివోట్లు చూడ, నీతఁడు సులభముగ మనకు లోబడినట్లులేదే!

బసవన్న—ప్రభూ! అట్లే. ఒడలివెత్తురు వరదలై పాతీ స్మృతితప్ప నమయమువలకు నీతఁడు. పోరుమానలేదు. ఈలడే మన ముఖ్యునైరియగు మహాదేవరాజు. ధీరోత్తముడు.

(మహాదేవరాజు, గ్రహపూరుషులు, దేవగిరివారు అధ్యక్షులు పంక, వరతోగూడ పిడిచివు
ముందుఁ బట్టి తిరు కన్నులను మహారాజుకి అందఁజేయఁచొప్పును.)

మహాదేవుడు—కాకతివీరలక్ష్మీ! రణవిజయ శుల్కంబుల నిదే పరిగ్రహింపుము.

గుప్రమోదేవి—భవులారా! కులదైవముల కరుణచే మాకు విజయము చేకూర్చెగాక!
సోదరులగు మీయొక్క శౌర్యచిహ్నముల మేము పరిగ్రహింపము. మీ ఆయుధం
బులు మీ సుబ్బదేయులమట మాకు సమహ్లాదకరము. తెండు. విశ్రాంతిలగుండు.
(దేవగిరివారు, గ్రహపూరుషులు స్త్రీకు నిలుచును.)

(కాకతీయవీరులతో) దండనాథులారా! అప్రతిహతంబగు మీ సాహసము మనకు
సంపూర్ణ విజయము చేకూర్చినది. బసవన్నా! సమయమునకు వచ్చి నేటి విజయమునకు
ముఖ్యకారకుడ నైతివి.

బసవన్న—అనుగ్రహింపఁబడితిని. కాని, నేటి విజయమునకు మన మల్లికార్జునునే ముఖ్య
కారకునిగా నెంచఁదగును.

సీ. విషగట్లు తప్పైని బడిన పైచ్యము నాచి
 ఘుత నీకోటను గాచి నాచు
 శీత నొక్కండు వైరివారిఁ జొచ్చి
 నెలపునట్ల తొలగు నేచ్చినాచు
 పే క్కామడలదూర మొక్కరేయిస పోయి
 నను దెచ్చి రణమందుఁ జొనివినాచు
 నేటి సంగరి మీపు, మేటివీరులు, మెచ్చ
 శత్రుభీకరలీల నలిగినాచు
 తే. మము వినుతింపఁ బోలదు విత్రుఁ డగుట;
 నైపు భవదీయ మృదుల కటాక్ష రక్తః
 జూచి యెట్లుమన్నించెదో సూరవరుఁడు
 మల్లికార్జున్ వక్త నీ మామఁడుకు.

(ఈ గాథిగా మల్లికార్జున లాంఛనము మొగములఁ బూచుకొని కొంచెము నవ్వకొందురు.
 అచటను కరతాళధ్వను బానవురు)

ప్రవాదాదిత్యుఁడు—మేలు! బసనన్న! స్వాతంత్య్రమును వాక్యమోయి!

మల్లికార్జునుడు—నాకంటె మెప్పుడును దగినవారులేరా? లేకేమి? (ఊరముతో) డండిరి.
 వైరిపై చ్యము లన్నియు నొక్కపెట్టుచు డిగొనెను వెనుకాడక, ఈ చిన్నదేనకంబును
 గొన్నిదంబులును కాపాడి, పౌరుషముతో ప్రాణంబులు వనలీల కొలదిమంది
 వీరోత్తంఘులు మన కాద్యుప్రాయులును, పూజ్యులును గదా.

రుద్రుడేమి—అవును. వాతంత్య్రమును వినుతింపజచ్చి భావము నొకదాని నిక్కడ నిలిపి
 దము. మఱియు ఈ యుద్ధమున వీరస్వర్గముఁ గొన్నవారెవరిక్క. బంధువర్గము
 సామ్రాజ్యముచేతఁ బోషింపఁబడుగాక. ఇతర రణములో గణ్యమానంబగు
 తొల్యముఁ జూపిన వీరుల కెల్లరకు విజయపాఠితోషికము లొసంగఁబడుగాక.

ప్రవాదాదిత్యుఁడు—అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

రుద్రుడేమి—దండనాథా! గాయపడినవారికి అత్యవసరమును చికిత్స చేయుటకై వైద్యుల
 కొఱకుఁ గలు రంపితిరా?

ప్రవాదాదిత్యుఁడు—రణము నిలుచుటతోడనే యొక రాత్రును అపనిపై నగరంబులోనికి
 బంపితిని. ప్రభూ! తమ పైనికుల కేలోపమును గలుగదు.

రుద్రుడేమి—మరవారికేకాక వైరిపై నికులకుఁగూడ వలయు వైద్యసహాయ మలవడఁ
 జేయుడు.

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—అజ్ఞః. ప్రభువులు కరుణాసముద్రులు.

రుద్రమదేవి—(ప్రసాదాదిత్యుఁడు గ్రహభూమిలను జూచి) ఈ మహాలేజశ్శాలురు ఏదేశమువారో?

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—అనుజ్ఞ యగుచో నేను మహాదేవరాజు నడిగెదను.

రుద్రమదేవి—అశుగవచ్చును.

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—మహాదేవరాజా! మన కిదివఱకు రణరంగపరిచితి కలదు, కాని శ్రోత్ర వారలగు ఈ లేజశ్శాలు లెవ్వరు?

మహాదేవరాజు—పారినీకులు.

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—పారినీకలారా?

మహాదేవరాజు—మీకు సందేహముగా నున్నచో ఎదుటనున్న వారినే యడుగరాదా?

ప్రసాదాదిత్యుఁడు—(గ్రహభూమిలతో) భవ్యులారా! ప్రతికర్షు లొండొరుల నామంబులఁ తెల్పుకొనుట యుద్ధ పరిసమాప్తక సమయ మర్యాద సుండి.

సూర్యుఁడు—గురువార్యా! ఇంక దాచుట యెందులకు? సందర్భములను క్లుప్తముగ నెఱింగింపుడు.

గురువు—నృష్టాదినండి ప్రదర్శింపఁబడుచున్న యీ మహాకథను క్లుప్తపఱచి చెప్పటకంటె నిందున్న వీరల కందఱు కొక్కఁడణము నేపు దివ్యదృష్టి నొనఁగుచో నిజస్థితిని వారే యెఱుంగఁగలరు.

సూర్యుఁడు—అట్లే యెనర్పఁడు.

గురువు—వీరవరులారా! నిస్సంశయము రగులు.

(సూర్యులు వారి కన్నులమందు త్రిప్పఁడు.)

లందఱు—(కన్నులు మూచి) అద్భుత మద్భుతము! ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము! (కన్నులఁ జూచురు)

గురువు—మహారాజ్ఞ! సందేహము వీడినదా?

రుద్రమదేవి—(తనలో) ఇది యింద్రజాలము కాదుకదా! పరీక్షింతును. (గ్రహభూమి) మహా త్ములారా! దివ్యలేజస్కులయెడ మాబోటి మానవులకు సందేహము కలుగదు. కాని తమరు మమ్ముఁ బరీక్షింప దయతో నేఁడు సలిపిన విక్రమలీలయందుఁ జాల మంది యుసురులఁ గోల్పోయిరి. ఇది తమకు లీలయైనను వారికిఁ బ్రాణాంతక మయినది.

సూర్యుడు—భవా! ఇదియా నీ సంశయము! మాపరీక్షకు మీరలు ఆగియుండగా మీ సందియము వాపక మే మేగుదుమా? ఇదే నేటివఱకును జెలరేగిన యీ సమాకంబున విగతాసు లైనవా రెల్లరును మఱల సజీవులై ఎప్పటియట్లు విలసిల్లుగలరు. దీసనే మా దివ్యత్వము మీకు జెలియగలదు.

(తెరలో కలకలము)

అందఱు—(ప్రక్కకు జూచి) ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము! యుద్ధనిహతు అందఱును నిద్రనుండి మేల్కొనువారివలె లేచుచున్నారు.

గాయపడినవారు—మాగాయంబుల బాధయు లేకుండపోయినది! ఆశ్చర్యము!

రుద్రమదేవి—(తొంకరిగ బడుకరి తెరవంక జూచి) వారు మఱల యుద్ధ మారంభింపనున్నారు! ఆగుమనుచు! ఆవుడు!

ప్రసాదాదిత్యుడు—(తెరవంక జూచి కేకలుండున) వీరులారా! యుద్ధపరిసమాప్తి యైనది. ఇంక పోరకుండు! పోరకుండు!— (తెరలో కలకలము ఆగును)

మల్లికార్జునుడు—మఱల తలంపడకముందే రణ మాంపవలసినవచ్చినందులకేమో వారు విస్మయమును అసంతృప్తిని చెందుచున్నారు.

రాఘవశర్మ—సాపము! రంభనన్నిధినుండి మఱల హతాత్తుగ అనుదినసంసారస్థితికి దిగలాగఁ బడినవారికి అసంతృప్తిగానుండదా? (అందఱును నవ్వుదురు)

మహాదేవరాజు—(అపహాసించి) నీలకంఠా! ఆ బంటు మనవాడు. పోలుచున్నాడు.

నీలకంఠుడు—(అపహాసించి) తరువాత రెండు తన్ని బుద్ధి నెప్పెదను.

రుద్రమదేవి—యుద్ధనిహతులను పునర్జీవితములుగఁ జేయఁజాలువారు దివ్యులగు గ్రహపూరుషులే. సందేహములేదు.

భాస్కరాచారి—ప్రభూ! ఎల్లరకు సందేహము నివారణమైనది. కాని నా సందేహము బలము చెందినది.

రుద్రమదేవి—వివరింపుడు.

భాస్కరాచారి—భగోళపాలురు ఈ లోకమునకు విచ్చేయుట మానవులయొక్క మహాద్యుగ్యమే. ఇతర నన్నుఁగూర్చి భగోళపాలురు, దివ్యజ్ఞాన ప్రదర్శనము చేత, నిట్లు నిరూపించిరి. తొల్లి సృష్టికాలమున బ్రహ్మసభలో గ్రహగోళాధిపులును, ప్రజాపతుల మగు మేమును, భిన్నాభిప్రాయములు కాఁగా, నవ్వును అర్థనారీశ్వరుడవర

రించి, మా కొక్క పరీక్షానిధానమును గల్పించిట్లును, దానిచే బ్రహ్మతలలో నొకడ సగు నేను మావాదమును గెలిపించుటకొక భూలోకంబున బుట్టి యింటి రాధాంతమునకుఁ గారకుండనై యట్లును, ద్యోతకంబయ్యె. నేను వచ్చినది స్వక్తి నాస్ తంత్య్ర) నిరూపణమునకు. గ్రహపూరుషులు విచ్చేసింది గ్రహ బల ప్రపాదమునకు. ఇప్పుడు విజయలక్ష్మీకటాక్షము ఏనతిమువారైపైఁ బ్రసరించెద!

బసవన్న—విజయలక్ష్మీ! నే డెవ్వరి పక్షమున వర్ధిలుచున్నదో లోకమెఱుంగదా!

సూర్యుడు—సృష్ట్యాదినుండియు విలయకాలమునకు నాడఁబడిన యీ మహానాటకమున నేటి యుద్ధ మొక చిన్న రంగము. ఇందు ఎవరు గెల్చినను సమిష్టిపై తుదకు మాకే విజయము గలుగును.

భాస్కరాచారి—గ్రహపూరుషులచే మన్నింపఁ బడుచును గాక. మేమే విజయపక్షమున నిష్పటివలకు నుంటిమి. ఇకముందునుగూడ నట్లుందుమని నా వచనము.

సూర్యుడు—అట్లయిన మొదటినుండివలెనే మన కిరువురును భేదాభిప్రాయము ఉండి తీరవలెను.

భాస్కరాచారి—అట్లయిన నీ కథావిధానమునకు వర్తవసానముగ నెట్టి ధర్మమును స్థాపింపఁ బడలేదు. మహాపురుషులగు తా వందఱును విచ్చేయుట వృధ యైంది.

గురువు—(తనలో) ఓహో! రాధాంశము ముదిల ముగుడుచున్నదే. (ప్రకాశము) ఓవ్రా లారా! ఈ వివాదము నింతటితో ముగించుటకు నా కొక సులభోపాయము పొడ కట్టుచున్నది.

(రుద్రమధేవి కాక కొదువవా రందఱు)—ఏమది?

గురువు—నేటి యుద్ధమున కాకతీయసామ్రాజ్యలక్ష్మీకే జయము చేకూఱింట్లు మన మందఱమును ఒప్పుకొనఁదగును. ఇక పూరుషప్రతిభ స్వతంత్రమైందా, గ్రహబలాధీన మైందా అను మహావివాదాంతమునుఁ గూర్చి మూర్ఖీభావించిన కాత్వాలయని యనఁ దగి, సువిధ్యువివేకినియై, ప్రజాపాలన మొనర్చు కాకతీయసామ్రాజ్య లక్ష్మీ యభి ప్రాయమును చేకొందము.

(రుద్రమధేవి కాక కొదువవా రందఱు)—మేలు. మేలు. తప్పక చేకొందము.

సూర్యుడు—మహారాజ్ఞ! వీరి యుద్ధేశ మెఱిగితివికదా?

రుద్రమధేవి—ఈ మహావిషయమును నిర్ణయింప నేను సమర్థురాలనా?

సూర్యుడు—మహారాజ్యయభిశాసన మండలము నమ్మలేమనుగాక!

అందఱు—మేలు. మేలు. తప్పక యగుగాక!

రుద్రమదేవి—ఖగోళాధిపులచే ననుజ్ఞాతను. లోకంబున భిన్నవస్తువుల తొలతమ్య మెఱుంగఁ గోరువచ్చును తొలుతవాని నై జత్యంబు నెఱుంగవలెను. వ్రక్కలేవిషయంబు లగు పురుషప్రయత్నము, గ్రహబలము, అను నీ రెంటి తత్వ మేదో విచారించెదము. కావున నిందును భవ్యులు, దివ్యులు, నాకొలది ప్రశ్నంబులకు వ్రక్కతర మొసంగుదురు గాక!

అందఱు—అట్లే యొనర్చుము.

రుద్రమదేవి—పురుషప్రయత్న మునగ పురుషునిచే చేయఁబడు యత్నము కదా. ఇందు పురుషుఁ డవఁగ నెవరో?

(అందఱును ఒకరిమొగము నొకరు చూచుకొనెను, నాలోచించుచు మాటు పలుకుకొందురు.)

బసవన్న—మహారాజ్య! దివిజాలనే సంశయపడంతేయు నీ ప్రశ్నకు నాకుఁ దోచిన సమాధాన మిచ్చును. ధృగంధర్మకార్యమై నత్తిఁ బట్టి, కదిలంబున ధీరుడై మెల్లఁగ పొరుష శాలియే పురుషుడు.

అందఱు—మేలు. మేలు.

శనీ—అట్టి ఘనకార్య మొనర్చునది పురుషుఁడెమాత్రమేనా? స్త్రీ యేల కాఁగూడదు?

బసవన్న—కానచ్చును. వేయేల? ఇందుకు మా మహారాజ్య యే తాత్పర్యము. అట్టి స్త్రీ వ్యక్తిని పురుష వర్గమునిగాఁ కొనియాడఁదిగును.

కాకలీయచమముచారు—అవును. తప్పక కొనియాడఁదిగును.

చంద్రుడు—అట్లే! ఈసందర్భమున పురుషశబ్దము కేవల స్త్రీపురుషజంతుభేదము నూచించు నాశ్రయముకాదు; ఘనకార్య కరణ దీక్షితాద్యోత్కమైనది.

సూర్యుడు—అవును. ఘనకార్యకరణసమర్థుడే నిజమై పురుషలక్షణము.

రుద్రమదేవి—ప్రపంచమునందలి అంతకార్యములమునందు గొప్పదానికంటె గొప్పదియు; కొలఁదిదాని కెంకఁ గొలఁదిదియు, నుండునప్పుడు ఏది ఘనకార్యమో, ఏదికాదో, నిర్ణయించు టెట్లు?

సూర్యుడు—కావున, కేవల కార్య కరణ దక్షత యే పురుషలక్షణమని చెప్పవలెను. గురువరా! మహారాజ్యకి సమాధానము సెలవింతు.

గురుడు—మంచిది.

రుద్రమదేవి—కార్యకరణదక్షత యనగా చైతన్యమని చెప్పవచ్చునా?

గురువు—అట్లే చెప్పవలెను. కాని యింకొకరీతిగఁ జెప్పటకు వీలే లేదు. చైతన్యమే పురుషులక్షణము.

రుద్రమదేవి—అట్టి చైతన్యమవినా భావంబుగ నెవ్వరియం దుండునో!

గురువు—పరమపురుషునందే యుండఁగలదు.

రుద్రమదేవి—పరమపురుషుఁ డెవ్వరు?

గురువు—పరమాత్ముఁడైన పరబ్రహ్మము.

రుద్రమదేవి—అట్టి పరమాత్మునకు పురుషుండను నామాంతరము లేదా?

గురువు—ఁననిది.

రుద్రమదేవి—కాన పురుషప్రయత్న మనగా నా పరమాత్ముని సంకల్పశక్తిమే యని చెప్పఁదగునా?

గురువు—చెప్పవచ్చును. కాని (సందియమతో నూరకుండును.)

సూర్యుఁడు—గురువరా! సంశయింతురేమి?

శుక్రుఁడు—గురువు దివ్యమాని.

గురువు—నన్నభిక్షేపింతు వేల! యుక్తితోఁచెనేని మహారాజ్ఞకి నీవే ప్రత్యుత్తర మిమ్ము.

శుక్రుఁడు—అట్లే యిత్తును. మహారాజ్ఞ! పురుషుఁ డనఁగ పరమాత్ముఁ డనియు, పురుష ప్రయత్న మనఁగ దైవసంకల్పమనియుఁ జెప్పితివి. — కాదు, మాచేతనే చెప్పించితివి. ఇంకపై దైవేచ్ఛకు గ్రహబలము తగ్గు నని మనువఁడలఁచితివేమో. అట్లుగుచో గ్రహబలముకూడ దైవసంబంధమైనదే యని యేల యూహింపరాదు?

రుద్రమదేవి—గ్రహబల మనగా తమ యభిప్రాయమేమి? గ్రహగోళాధిపేతలైన మీ మీ స్వతేజోబలములూ లేక తమ వర్తనలనంబులందుదేశకాలంబుల లేకమైన స్వేచ్ఛమైన తిక్రమింపఁజాలక యంబరంబునఁ దిరుగాను నట్టి గ్రహగోళంబుల నర్థమా?

శుక్రుఁడు—రెండు నొకటియె కాదా?

రుద్రమదేవి—రెంటికిని చాల భేద మున్నది. చైతన్యము దైవలక్షణమని తాము అంగీకరించితిరి. జడత్వము ప్రకృతిగుణ మగునుగదా?

శుక్రుఁడు—అగును. అయిన?

రుద్రమదేవి—చైతన్యముచే వాంఛితకార్యనిర్వహణసమర్థులగు తమయొక్క స్వీయవర్తనలు దైవసంకల్పాంతరము లనఁదగును. స్వవర్తనలలో చైతన్యద్యోతకముగు స్వేచ్ఛాశక్తియే

లేక ఆయావేగలకు ఆయాప్రదేశములఁ దిరుగుచు నాయా ఫలాఫలముల నిచ్చు గ్రహగోళములు ప్రకృతీసంబంధ మైన వగుటలు తోచెడిని. ప్రకృతి జడమైన పదార్థమని తా మంగీకరించితిరి.

గురువు—ఓహో! ఆంధ్రమీలమ్మో! నీ బుద్ధిసూక్ష్మత మెచ్చదగినదికదా!

శుక్రుడు—అట్లయిన చైతన్యపూరిత మగు పురుషప్రయత్నమే ప్రకృతిగుణక మగు గ్రహ బలమున కంటె సత్వాధిక మైనది ఆంధ్రమీలమ్మొక్క యభిప్రాయమా?

రుద్రమదేవి—ప్రకృతిపూరితమైన బలాబలము లెన్న నెవ్వరితరము? కాని పురుషుఁడైన ప్రకృతి యధీన యని తమవంటి పెద్దలచే వింటిని.

సూర్యుడు—అట్లయిన చైతన్యముఁ గల ప్రతివ్యక్తియుఁ బ్రకృతి సాధగమించునదేనా?

రుద్రమదేవి—చీకటిఁ దొలగింపనిదే వెలుగు అనునది యుండదు. అట్లే ప్రకృతి సాధగమింప నిదే చైతన్య మనునది యుండదు. ప్రకృతి సాధగమించుటే చైతన్య లక్షణము. ఇక ప్రకృతి సత్యముల సాధగమించుటకు వ్యక్తిస్వార్థస్వరూపమును యోగాభ్యాసాదులచే సాధించిన ఘనులు సమర్థులగుదురు.

అందఱు—మేలు. మేలు. మహారాజు బుద్ధిశుశలత మెచ్చదగియున్నది.

సూర్యుడు—అట్లయిన గ్రహబలము నిరసింపఁబడ వలసినదేనా?

రుద్రమదేవి—నిరసింపఁబడుటలే? పూజింపఁబడవలెను.

శుక్రుడు—అదెట్లు! ఎవ్వడైన తనకంటె తక్కువవానిని గౌరవించునా?

రుద్రమదేవి—మహాత్మా! ఈకత్తి నాచేతిచే కదలింపఁబడున దయ్య, నాచేతనే పూజింపఁ బడుచున్నది. మఱియుఁ బ్రపంచమునందలి ఎన్నతత్వముల మూలముల నారయు సప్తమ వానియందు భిన్నోపయోగములు కనిపించును గాని, ఎక్కువ తక్కువలు కనిపించునా?

శుక్రుడు—అదెట్లు! లోకమాలో నన్నియు సమానము లగునా?

రుద్రమదేవి—తత్వచింతన చేయునప్పుడు అట్లే తలంపవలయును.

శుక్రుడు—ఎట్లు?

రుద్రమదేవి—భోక్తయగు పురుషుండును, భోగ్యమగు ప్రకృతియు, నను రెండ పదార్థముల యంతములే కలిసి సకల చరాచర జీవలోకంబుగఁ బరిణమించిన నని తలంచునెడ, వాని గౌరవంబున గొప్పకొలదులు పొడకట్టునా? పరస్పర సాహాయ్యమునకే కాక

పరస్పరవిరోధమునకుఁ గారణ మావంతైనఁ గలదా! అట్టి పరస్పరసాహాయ్యము పరస్పరసహనమునఁగాని వర్ధిల్లదు. పరమాణు పరంపరకు పరస్పరసహనమవగా విశ్వ సంపూర్ణమగు ప్రేమ. సూర్యదేవా! చీకటి తొలఁగఁగా భూమిపై నుండు మాకుఁ పావనంబైన భవదీయ మండలంబే కనిపించుచున్నట్లు, భ్రమంబు వాసిన మనస్సునకుఁ ప్రపంచమంతటను ఆ ప్రేమ యొక్కటియే కనిపించును. ఆ ప్రేమయే పరిపూర్ణ చైతన్యమూర్తి యగు భగవంతునకు లక్షణము. గ్రహపూరుషులగు తాము గ్రహ గోళములవలెఁ ప్రకృతిస్వభావులు కారు. భగవదంతా సంభూతులము. కావునఁ ప్రేమ స్వభావులు. మానవుల మగు మాయంను అట్టి సంపూర్ణప్రేమ వర్తింపజేసి, మాచే పూజల నందఁదగును. జ్యోతిర్విద్య లోకంబునకు అలవడఁజేయఁ దలంచు భాస్కరా చాడ్యనకు వలసిన జ్యోతిఃప్రసంగంబుల ననుగ్రహింపవలెను. జ్యోతిర్విద్యావ్యాపన మున మే మెల్లరము గ్రహపూరుషులగు మీయెడఁ పూజ్యభావముతో నుండుము.

అందఱు—మేలు! మేలు! ఆంధ్రీవీరలక్ష్మీ! బాగుగ వదించితివి.

ద్రవమదేవి—మఱియు దేవగిరి నృపాలురును మాయందలి వైరము మాని మైత్రిమై మెలంగుదురుగాక. సన్నిహితప్రాంతరాజ్యములకు అన్యోన్యద్వేషము భయరాజ్య ప్రభాకేశకారణము గదా!

మహాదేవుడు—భవా! అనమారంబగు నీ శౌర్యంబును, బోధకంబును, విషయంబును, జూచుటచే నా మది మిగులఁ దనివి నెంది, నీ యెడ నత్యంత గౌరవభావ మూనినది. ఇట్టి నిన్నుఁ గాంచి, నీ జననీజనులగు సోమాంబాదేవియు, గణపతిచక్రవర్తియుఁ గృతార్థులైరి. కుమారమల్లికార్జునుడు నీకుఁ దగిన వరుఁడు. మన రాజ్యములు రెంటికి నింకపై నత్యంత స్నేహభావము వర్ధిలుగాక.

అందఱు—సంతోషము. సంతోషము.

సూర్యుడు—ఆంధ్రీలక్ష్మీ! యుక్తియుక్తంబు లగు నీ సౌమ్యవాక్కుల సామన్యమునకు సంతసించితిమి. గ్రహబల పురుషయత్నములఁ గూర్చిన నీ యభిప్రాయ మెల్లరకు సమ్మతముగా నున్నది. పరశుపూరుష ప్రేమాంశ పూరితం బగు నీ ప్రపంచశత్రువు వివరించిన నీ కెంతయుఁ గృతజ్ఞులము. గురువార్యా! ఆంధ్రీ సామ్రాజ్యలక్ష్మీ యొక్క యభిప్రాయము నొక పద్యరూపమున నెలవిండు.

గురువు—అజ్ఞ.

నీ. పురుషుండు హరి యౌట, పురుషయత్నము లన్ని
జైవ సంకల్పాంశ తత్పరములు.

చైతన్యతత్వమా స్వచ్ఛందమే లేని
గ్రహగతుల్ ప్రకృతి సంకల్పితములు.
ప్రకృతిపూరుషులందు ప్రభువైన పురుషుడు
భోక్తయో, ప్రకృతి తా భోగ్య మగును.
గాన యత్నముచేత ఘనుడైన పురుషుడు
గ్రహయోగ సమృతుల్ గాంచు గలడు.

గీ. ప్రేమతత్వైక్యమునృప్తి, భేద భంగి
భ్రమముచే గల్గె; గాన నా శ్రమమువీడి
పురుషయత్నంబు గ్రహబలం బరయ నొకటి
కొకటి నాహయ్య సంసిద్ధి నొనరు గాక!

సూర్యుడు—భాస్కరాచార్య! ఇక మర వివాదమునకుఁ గారణము లేదు. నీ రెల్లరు
సామ్యులు, అ స్థితులు, కుశ్శంకలఁ జేయనివారు, కావున నీ వింక నీ కాళికా
దేవాలయ నికీర్తనంబు లగు జ్యోతిర్గ్రంథంబుల గ్రహించి, యందలి విశేషంబుల
పీల కెఱింగించుటకు మే మంగీకరించితిమి.

భాస్కరాచారి—గ్రహరాజుచే ననుగ్రహింపఁబడితిని. జ్యోతిర్విద్య నెఱుంగుటచే మానవులు
గ్రహపూరుషుల నధికభక్తితోఁ బూజింతురు. ఇప్పు డా గ్రంథము లెందుఁగలవో!

సూర్యుడు—ఆ రాతిఫలకంబు క్రింద నున్న చిలమునందున్నవి. (ప్రసాదానత్యునితో) సేనా
ధీశ! ఇద్దఱు బంట్లచేఁ ఆ రాతిఫలకంబును బెకలింపఁజేయుడు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—అట్లే! (బంట్లచేత నొకబండ్లను దొలఁగింపఁజేయును. 2.3 చిలముఖంబు గనిపించును)

భాస్కరాచారి—(చిలములోనికిఁ జూచి) ఓహో! ఎంత పెద్ద చిలము! ఎన్ని గ్రంథములు! ఎన్ని
గ్రంథములు! బండ్లపైఁ దొలఁపవలెను. సావకాశంబుగ నింటికే దీసికొనిపోవుదును.
కాని ఈ రాతిపైఁగల కట్టుపద్యమునకు సంపూర్ణ మగు వివరణముఁ గూడ గ్రహపూరు
షులే సెలవిచ్చెదరుగాక.

సూర్యుడు—శుక్రాచార్య! సెలవిండు.

శుక్రుడు—అజ్ఞ!

“గీ. గ్రంథములను గోరు కన్య ద్విజాంగన
పెండ్లివేళ

అను పద్యముయొక్క భావ మిది. వినుడు. ఇందు సూచింపఁబడిన ద్విజాంగన గ
నీ కొమార్తె లీలావతి యయ్యెను. ఆమెకుఁ గూడ నేఁడే వివాహము నిశ్చయించితి. శావున

నామె “పెండ్లి వేళఁ దనదు ప్రియుని గూడఁ” గలదు. నేటియుద్ధంబున ముడిసికవారందఱును, ముజల సజీవులైనను, దేవికి బలియైచవారుగనే లిలంపఁబడవలయును. కాఁక ప్రీతికరముగనే సమన్యపూరింపఁబడింది. (కాళిగిరిలోఁ దీప్తముగ గంటకాళిగిరి) అదిగో! తనఁతలు తా మోగిని జయఘంటయే కాళికాదేవి సమ్మతిని తెలుపుచున్నది.

లందఱు—అశ్వర్యము! అద్భుతము!

శుక్రుఁడు—“వేయి మంది కాళికి వేమక బలి” యైరి. తరువాతఁ జెప్పఁబడిన బ్రహ్మచర్య దీక్షను గూర్చి ఈ పద్యమునఁ గాలమితి చెప్పఁబడి యుండలేదు. కావున నీ కొమార్తె వివాహిత యయ్యను ఒక్క వత్సరంబు దనుక విప్రకిన్యాధర్మంబు ననువర్తింపుచుఁ కాళికాదేవికి నిత్యమును పూజలు సల్పుఁగాక! ఇక పద్యభావపూర్తికై లీలావతిఁముక్క, వరుని బిలిపింపుఁడు.

భాస్కరాచారి—అతఁడు గామాంతరమున నున్నాఁడు.

మల్లికార్జునుఁడు—యుద్ధారంభమునకుఁ పూర్వమే ఆతని

గుర్రమదేవి—భాస్కరాచార్యా! ఆతఁడు లేకున్న మానె. ఈతఁడైన మన లీలావతికిఁ దగినవాఁడేమో చూడుఁడు. (దేవగిరిఁబటని దుత్తలతోనుండు రాఘవశర్మను జూపును.)

భాస్కరాచారి—(అపహాసముతో) ఈ దేవిగిరిభటుడా? ఈతని కులగోత్రములేవీయో తెలిసి కొనకుండ మాకు—

రాఘవశర్మ—మా దేశమున పెండ్లిండ్లకుఁ కులగోత్రములతోఁ బని లేదు.

మహాదేవుఁడు—అది వట్టిమాట. అట్లు చెప్పవారు మా భటుఁడు కాఁడు. మా సైనికుల దుస్తుల నెక్కడనో దొంగిలించి, ధరించినాఁడు. (రాఘవశర్మను బహించి చూచి) ఓరీ! రాత్రి గుట్టుమునుండి తోఁగియఁబడిన బహుగువాడవు నీవే కదా?

రాఘవశర్మ—ఎట్లు? బహుగునా? ప్రస్తుతస్థితినిబట్టి మన మిద్దఱ మొక తెగలోనివారమే.

నీలకింతుఁడు—దేవనాయకుఁడు—ఏమీ! మూఢా! కాలవిపర్యాసముచేఁ బరాసయ మొంది నను నీప్రభువును నీవే తృణీకరింపరాదని యెఱుంగని నిన్ను గడ్డములాగి రెండు తన్నులు ... (రాఘవని గడ్డము లాగఁగా నది యాడివచ్చును. అందఱు “రాఘవశర్మ” అని నిర్భయమున పిలుచుట, ఈతఁడే కొంచెము సవ్యము. లీలావతి స్థితిచే నెఱుఁకుఁ తగును.)

మల్లికార్జునుఁడు—మిత్రమా! నీవా! నీవా! నిన్ను నేను గుట్టుమునుండి వడదొగిసినదిఁ టిమింపుము. టిమింపుము. దెబ్బతగులలేదుకద. ఈ గడ్డ మెక్కడ సంపాదించితివి?

రాఘవశర్మ—బారడేసి తోడల గుడ్డుములు ఇన్ని గల యుద్ధభూమిలో దొంగగడ్డముల
కేసుగొడువ! కాని నాకుఁ తగిలించిన ఈ నైరులమస్తుల తా మెటనుండి సంగ్ర
హించితిరి?

మహాదేవుడు—భక్త్యలారా! వీరుల చెవులకు వెగటుగాఁ దోచునట్టి యీమస్తుల దొంగ
గడ్డముల మార్పు లేమిటి?

మల్లికార్జునుడు—మహాశయా! ఈ సందర్భములలోఁ కూటయుద్ధధర్మము నతిక్రమించు వివ
రము లేవియు లే నని యెఱుంగుఁడు.

గ్రహపూరుషులు—లేవులేవు. అందుకు మా దివ్యచక్షుస్సులే సాక్షులు.

మల్లికార్జునుడు—గ్రహపూరుషులకుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ప్రసాదాదిత్యుడు—రాఘవశర్మా! ఈ చిత్రకథ యేదో నీ హాస్యశీలమునకుఁ తగినట్లున్నదే.
రుద్రమదేవి—ఇది విశ్రుల లీలా పర్యటనము కాఁబోలును. ప్రసాదాదిత్యా! ఈ చిత్ర
కథను తరువారే వివరిముగా వినెదము. దేవగిరిప్రభువులు, సేనానాయకులుఁ గొన్నాట్లు
మన యతిగులై యుండుటకును, వారి పై నికులు భద్రంబుగ వారి రాజ్యంబుకు
త్యక్తలోఁ బంపఁబడుటకు, సేర్పాటు గావించుడు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—భాగ్యము.

బసవన్న—అదిగో! నగరింబునుండి ప్రజలు రాజోద్యోగులు నచ్చుచున్నారు.

(రాజోద్యోగులు, ప్రజలు, ప్రశోంధి మహారాజ్ఞికి నమస్కరింతురు)

ప్రసాదాదిత్యుడు—మిత్రులారా! రుద్రదేవీకరుణావిశేషంబున మనకు సేడు సుపూర్ణ విజ
యంబు చేకూరినది.

రాజోద్యోగులు—అంధ్ర)లక్ష్మి యొక్క విజయంబునకు పురమంతయు సంతోషమున
పొంగిపోవుచున్నది.

రుద్రమదేవి—కాలయాపన మెందుకు? దండనాథా! ఖగోళాధిపులకు మనవారిని దెల్పుఁడు.

ప్రసాదాదిత్యుడు—గోళాధిపులారా! వీరిందెఱు రాజోద్యోగులు. (రాజోద్యోగులతో) విశ్రు
లారా! ఈ మహాతేజశ్శాలురు మనలం బరీక్షింప నరుదెంచిన ఖగోళాధిపులు. వీరు
దేవగిరి ప్రభువులు.

పౌరులు—(తృప్తముతో) ఖగోళాధిపులారా! ఎంత యాశ్చర్యకరమగు విషయము!

రుద్రమదేవి—వివరముల సావకాశముగా నెఱుంగవచ్చును. ఖగోళాధిపులకు నమస్కరింపుఁడు.

పౌరులు—అన్నగ్రహింపఁబడితిమి. (గ్రహపూరుషులకు నమస్కరింతురు.)

సూర్యుడు—మీకు మేలగుఁగాక. మాననీయ యగు మీ మహారాజ్ఞి సరిపాలనము జయ
ప్రదముగ వర్ణింపఁగలదు.

పౌరులు—దివ్యుల దీవనలు అమోఘములు.

సూర్యుడు—సంతసము. భవ్యులారా! భూలోక పర్యటనము నింక విరమించుటకు మాకు సమయమైనది. గురుచంద్రులారా! మహారాజ్ఞ సభిసందింపుడు.

చంద్రుడు—మహారాజ్ఞ!

ఉ. ఆపద గల్గునేళ హృదయంబున డిండక ధన్వి విక్రమా
టాసతః గార్వ్య వర్తన పటుశ్వముః బూనుట వీర పూరుష
ప్రాసక లక్ష్మ్య మాను, పరిపాక్షిప జాతపు, వంశ గౌరవ
స్థాపనః జేయః గల్గితివి, దక్షత నిల్పితి వాంఛి తేజముః .

గురువు—ఉ. అంతటి వీరవంశజపు నై తగు సీవు పర్యాకమించుటే
వింతయుగాదు, నీపురుషు వేసటఁబెట్టిన మము నింత మ
న్నింతు వి డెల్లెడఁ దెలుపు, నీ సుమనోమహనీయ విశ్వవి
శ్రాంతదయాగుణంబు జనశాసనయోగ్యత రాజ్యభాగ్యతః .

చంద్రుడు—ఉ. మీ పీఠవంబు కంటె మఱి మీ చతురంగబలంబుకంటె మీ
భూవిషయంబు కంటెఁ పరిపూర్ణధనాదుల కంటె నేతః
భావక వంశ పూర్వులకుఁ దద్దయు మీ ఋజు మార్గ చక్రవర్తి
భావ సుశాంతిఁ గూర్చుదగు భంగిఁ జరించితీ వమ్ము మార్చినై .

గురువు— ఉ. మెచ్చితి మమ్మ! సీదగు నమేయ గుణాఢ్యతకుఁ ద్వడియ వీ
రోచ్ఛయ మై యాంధ్రీ జన యోధుల విక్రమలీల గాంచి; మా
వచ్చి కార్య మందఱు కవశ్యశుభానహమై యెసంగగా
నిచ్చెన మెల్ల వాంఛల మహేశసతీసత్యశాధ! కోరుమా.

రుద్రమదేవి—ధన్యుల మైతిమి. తాము విచ్చేయుటచేతనే యిందెల్లరక్కెలు సమకూడివి.
కులదేవతల కన్నులు సమర్పించు తరుణమైంది. లీలావతీ! దివ్యులఁ గొనియాడుము.

లీలావతి—(గ) హతూరుడుల కందఱు సమస్కరింపుచుండఁగ)

సీ. భువనజీవనదాత రవికి, సర్వాష్ట్రద
కర సౌమ్యకింకరాప్తి వఱులు శశికి,
సకలవిజ్ఞాన ప్రసారుడౌ గురుసకు,
శుభకళా కారుడౌ శుక్రసకును
వినయ వాణిజ్య వివేకియా బుధుసకు,
నాయుప్రవర్ధనుడైన శనికి,
శౌర్యబలోత్సవదారుడౌ కుజుసకు,
రణజయోదాత్తుడౌ రాహువుసకు,

గీ. నీత వై రాగ్య పరుడైన కేతువునకు,
పత్వనిధులౌ నుపగ్రహ తత్వములకుఁ,
తానకా గణ యుత శింశుమారమునకు,
భవ్యతర ఫలావాప్తికై ప్రణతు లిడుదు.

గ్రహపూరుషులు—శుభమస్తు. శుభమస్తు. శుభమస్తు.

సూర్యుడు—కారంగవిజయంబుచే నలరునట్టి కాకతిసామ్రాజ్యలక్ష్మి యొక్కయు, విజయ
వివేక నిధి యగు లీలావతి యొక్కయు వివాహ శుభముహూర్తంబులు సమాపించి
నవి. గురువరా! దైవకృపచే వర్ణిలునట్టి యీ నభూవరులకు గ్రహములయంబు
కూడఁ గలుగునట్లు దీవింపుడు.

గురువు—అనుజ్ఞ. అమ్మా! రుద్రమదేవీ! మల్లికార్జున కుమారా! ఇట్లు జంటగా నిలువుడు.
లీలావతీ! రాఘవశర్మా! మీ రిట్లు నిలువుడు.

సీ. రవి పూర్వరాశేంద్ర రాజ్యపాలన శక్తి,
చంద్రుండు భువనప్రళంఠ రక్తి,
కుజుడు సుక్షేత్ర భూ విజయైక సంపూర్తి,
రాహువు స్వచ్ఛంద రాజకీర్తి,
గురుడు వేదోక్త సద్గుణ కులీనైత వృద్ధి,
శని పూరుషార్థ సాధన సమృద్ధి,
బుధుఁ డర్థ గణితాంగ బోధ నాధిక యుక్తి,
కేతువు హిత దైవ నీత భక్తి,

గీ. శుక్రుఁ డనుకూల దాంపత్య శుభ నియుక్తి,
వరుస తమతమ శుభదశా వర్సరముల
భవ్యతర యోగకారులై భావితార్థ
హిత ఫలంబుగ మీ కెప్పు డీయఁ గలరు.

చంద్రుడు—మఱియు,

గీ. కాకతీయ సామ్రాజ్యలక్ష్మి, కదన రంగ
భవ్యజయలక్ష్మి, నకలసౌభాగ్యలక్ష్మి,
పెంపుగా నెల్ల జనులబాలింపుచుండ
నాంధ్ర రాజ్యంబు శుభముల నలరుఁగాక.

అంశము—తథాస్తు. తథాస్తు.

మల్లికార్జునుడు } — అనుగ్రహింపబడితిమి.
రుద్రమదేవి }

మంగళహారతి.

కేదారగాళ—అట.

శ్రీలాలపరుచాంక్షా సీమంతినుతిశి | మంగళం | జయమంగళం.

చ. పల్లవగమలశేలు | నీశ్వరుకృపతోడ - మల్లాలమలవారు | మదిమందిచెలకేసి

“వల్ల! వల్ల! యిట్లు | చెల్లెలగాళ”యనగ - చల్లని రుచాంబ | పాన్వీమతల్లికే

పల్లవాధరి, భరతశ్రుతికే | పావశాంధ్యరతులలామడు, - యల్లమలరెడిపల్పులలిరం | బిల్లగాధృతిసేలజాలిన
మల్లికార్జునతేజ | మానితక్రిక్తి | మంగళం | జయమంగళం.

(అమమ నందజును మంగళశీతము గావము సేయమండగా మంగళవాద్యములు
చాగినమండగాఁ తెర దిగును.)

జ్యోతిర్లిల.

ఆంధ్రప్రదేశ్ విజయము

అను

జ్యోతిర్లిల సర్వము సంపూర్ణము.

గీ. పీఠి యను సూక్ష్మదర్శిని నొప్పు తప్పు
లేర్చి, సవిమర్శ తెనయంగ, నిందు సాధు
భావ పద గౌరవంబుల భద్రభంగు
లరసి, దిద్దిన భగవంతు నభినులింతు.

కణిగపడిమూలను చిర్చిముడి.

1 సరిల చరాచు హేతుభూత సృష్టి కారకుఁడు—

సత్యమును నమ్ముచు, చరణములను స్మరించి (జంతువులు మొదలైనవి), అచరణములను
నాశము చేయురాలు ముద్రలను, సౌఖ్యమును కలిగించుటను, శాంతి
ను కలుపుచేయువాడు.

2 అనన్యదానము - పొందుటకు కీలకము, కావలసినవియు, నిర్వేషక యర్హులగువరినా కిచ్చుచుండు కేతురవ్యాపార కారణములగును - నిర్వేషక = కారణములేకటి, యర్హులు = స్వేచ్ఛ ను, అవలంబించుకొంటున్నవయస్కు, కీలా = విలాసముచేరకై, ప్రమాదమునకు ఆనందములేక, మే దు = సంపూర్ణమైన, వ్యాపారం - పనియనెడి, కారణం = హేతువుగొక్క, అంభారము - ప్రభువు.

సూర్యునిగర్భాంతరము నుండి వ్యాపకముయొక్క ప్రకృతినిజముగా —

నాయా-మాయయ్యోగ, గోక్ష-లోపలనుండినట్టి, అంధకార-నికటివేరే, పరమాత్మ-అంతట
అవలంబించిపెట్టి, జపమయ-అయ్యెనప్పుడామయో పొడిన, ప్రకృతి-మూలప్రకృతి (మొదటి పదా
యమనఁ, ప్రజామనఁ గించను,

అశ్వమేధమునకు సంబంధములేనివారు బ్రహ్మచారియై నోచుకొనినవారు చిత్రతరహాన
దీనిని జేవనోపాయములు:—

అవ్యర్థమనకఁ బ్రవృత్తును బ్రతిఱియగట్టఁ జూపఁజూపఁచునాఁ, భూత-పృథివీ పుణ్యక్షేత్రో వాయు
రాక-మును. అత్యుత్తమ-లోపలి భాగముగాఁ గల, బ్రహ్మంపైఁ బ్రహ్మంపైఁమునుకొని, అంతర్గత-
లోపలిభాగమును పొందిన, (బ్రహ్మంపైను కాచువాఁడనికల నన్న) పదము, దానిలోపలి అనగా
ములఁ దినున పృథివ్యా-గోళముపై జీవకోటి యున్నవనియు (ప్రసిద్ధి లభియ.) గోళ-పృథివ్యాది
గోళములయొక్క, యొక-దెబ్బ గునుందు, క్లిష్ట-సమస్త, చిత్రశిల. పితృ-చిత్రమైన, యాదు-
అవ్యక్తులచేత, దివిత-ప్రకాశించునట్టి, కీన-జంతువులయొక్క, బోటి-సమాచారమునెడి, ఫల-
పంపింపు, యంత్రంఁజూపఁజూపెనెట్టి, స-సృష్టియనెడి, సృష్టి-అమృతపు, భూభంజ-
వృత్తియు.

ప్రిథంగిన్పూర్తి లక్షణము:—

అప్పకవీరు మనందు ప్రతిపాదించుకు 8 సగిలములును, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 8

పర్వతార్థ సార వ. నెడి గ్రంథము: ౧- 6 పదనామము, స, సు, గ, ధ, మ, స, గ మూల
అని త్రిభంగిలక్షణము చెప్పబడినది. ఈలక్షణము గ్రంథములోని పద్యమునకు పరిపూరితము.

ప్రపంచము=మిక్కిలి స్వల్పమువై, మాన్యముగనీ, సజ్జ, కయెక్కు, దుశ్శి=కాంతలు
 తక్కు, నిద్రా=పమమముగనీ, సమీకరించుకొని కల భావములని కానరావ, నుచుగనీ.

కానుక వికాసమునుపొందిన, అంధనివేళకొచ్చితి యిట్లుగా కలవాడగుచు, కల్గున=పాపమును, నాకుకొ=చోగొట్టువాడు, స్వాతంత్ర్యపుకాపుకొ=తనకుతానే సమానుడు, నిది=అకాశము. ఇదివ= వాయువు. సరిల్ల=పిను, దవ=అగ్ని, (వికేతము సామాన్యముకైన నుపయోగింపఁబడినది.) భువి= భూమిఅనిపడి, వినియత=మార్పుచే, విభజిత=విభజింపఁబడిన, అదిను=మొదటి, తర్వాత=ప్రకృతి గలవాడు, భువన=లోకములయొక్క, రచన=చేయబడుండు, ఋష=గొప్పదయన, వివిరణవి= పరిశీలనప్రకారము, నుగ=నియుగముల, భవ=జన్మము, గత=పొందిన, పుట్టణ=బ్రహ్మణ, కారికొ=చేసినవాడు, భవ్యవికేత=భవ్యమునందు విహరించువాడు, కల్గుచ=శక్తియును, పరికొ= హరించువాడు, అంత=స్థిరముయిన, నురు=గొప్పదయన, నిను=అపమృయొక్క (తిపక్యము అకారాంతము.) జవ=చేగముగో, యుని=మూడిన, మవిగణ=ముసీకనరుల సమాహారయొక్క, వివిధ=అనేకవిధములయన, శివ=మాటలచే, నుతి=పొగడఁ బడుచున్న, చిర్దుకొ=ప్రవృత్తి గలవాడను అయివచ్చినది.

లేవనీవృత్త లక్షణము—

భ, ర, న, ప, భ, ష, ణ, య గణము ప్రతిపాదమున రావలయును. 13 వ యక్షరము యతి.

దేహధృత=దేహమును భరించినవాడయొక్క, (పాణిలుయొక్క, పృథువు=మంచున్నది, స్వదేహ=సంకయమును, నివారణ=చోగొట్టునట్టి, పరియోగుకొ=పాపములయొక్క జంటలగలవానిని.

3 పరివ్యాప్తాంతరాము—

పరివ్యాప్త=అంతటి వ్యాపించిన, అంతరాశము=అకాశము, ప్రబోధన=జ్ఞానమును, ఉచితయ= కలుగఁజేయునట్టి, నింతలు సహాయమునకొ=నింపులయొక్క సహాయముచే.

మంద్రవర్తి వృత్త లక్షణము—

గ, న, భ, స, గణములు, ప్రతిపాదమున 7 వ యక్షరము యతి.

భగ్న=కుళ్ళియినచేతను, పన్నభవ=బ్రహ్మచేతను, జావిని=తెలుపఁబడిన, (భాగినింపఁబడిన) నుగ=నుగములయొక్క, సంపద=సమాహముచే, పాల=పాశనినువాడా, అపవర్గ=మోక్షమును, వివరణ=వివరణవాడా, నవ్యాగ్నిహరి=నవ్యుల (దేవతల) చే, నుత=పొగడఁబడిన, మానిత=ప్రకృతి మైన, చరణ=పాదములు గలవాడా!

5 లీలావిధాతి=పదముద్రమునకు నిత్యవిధాతి యని పేరు. ఆ పదమునకు అంధని యతిని ప్రదేశము నకు లీలావిధాతి యని పేరు.

6 క్రీవృత్త లక్షణము—

ఓక్కొక్క పాదమునకు ఓక్కొక్క నువు.

క్రీరామ=లక్ష్మీదేవికి, ఈకా=భర్తయైనవాడా, కాదున్యా=దయచేత, ఇభా=ప్రకాశించువాడా!

స్త్రీవృత్త లక్షణము—

ఒక్కొక్క పాదమునకు శంభేనీ గురువులు.

సార=కత్తిచే, ఉదారి=అధికముయిన, పైర్వార=స్థిరత్వముగల ఆచారముఁ గలవాఁడా!

నాశీవృత్త లక్షణము—

ఒక్కొక్కపాదమునకు మూడేనీ గురువులు. (అనఁగా మగము.)

మృగీవృత్త లక్షణము—

ఒక్కొక్క పాదమునకు రగము.

కూర్చిపూర్=దుర్మార్గులను, శీరుక్మల్=భయపడినవారిఁ గాఁ యొనెట్టి, ధిర=స్వేచ్ఛముగల, సంపారణ=ప్రవర్తనఁ గలవాఁడా!

పక్షి-వృత్త లక్షణము—

భ, గ, గ, గణములు ఒక్కొక్కపాదమునకు.

మొర=భయంకరమైన, శయ=అంధకారముచే, దుర్వార=అక్రిమింపబడనట్టిదియు, భకాక్షి
స్వార్=భరి=అధికమును, అప్తి=పొందుటచే, స్వా=ప్రకాశించునట్టిదియు, అగు, మనెత్తెను
మంచిరేతస్సుయొక్క, భారణకార=ధరించుటను చేయువాఁడా.

సీసపద్య లక్షణము—

ఇంద్రగణము లాఱు నివగణంబులు రెండి పాద పాదమునకుఁ గలఁగూండు' అటలెఱిగియైన
తేటగీరియు నైనఁ జెప్పవలయు మీఁద సీసములకు.

1 వ గణపు మొదటి యక్షరమునకు మూడవగణపు మొదటియక్షరము యతి, అయిదవగణపు
మొదటి యక్షరమునకు ఏడవగణపు మొదటియక్షరము యతి.

సంశయోత్తాడక=సంశయమును పోగొట్టువాఁడా! జ్ఞానశక్తిమయ=జ్ఞానశక్తిచే నిండిన (జ్ఞానశక్తి,
క్రియాశక్తి, ఇచ్ఛాశక్తి, అనువిశేషక్రియము.) అర్కశ్ర=వ్యూహముగాఁ గలది గనుక నే, ఘన=
ఘనమయిన, విచేక=పరిశీలనచే, భాసురములు=ప్రకాశించునది.

7 మత్తకోకిల లక్షణము—

ర, ప, జ, జ, భ, ర గణములు, 11 వ యక్షరము యతి.

భ్రరభ్ర లక్షణము—

స, భ, ర, ప, జ, జ, గ. 12 వ యక్షరము యతి.

కుష్ఠము=నిద్రాస్థము పొందినది, నిర్వికారము=మాత్తులేనిది, చుర్లఘంబు=పొందుటకు నీతి
కానిది, నిజ=తపయొక్క, అంగమయ=తెలుస్సుచేత నిండిన, అవభాశము=అకాశమే భవ్య=బహు

నదీ, శబ్దగుంపులు=శబ్దమే గుణముగాఁ గలదిగా, అల్=ఒప్పి, వ=సప్తమియొక్క, : సర్వ= తిరుగుటయొక్క, యోగశ్చ=తేజియుండుటను, సంకీర్ణ=పొందును. తత్త్వకాండ=మూల తత్త్వమునకు (ముదటిపదార్థమునకు) కారణమయినవాడు.

8 ప్రవస్పృష్టవ్య కంబు- మనల స్మరింపఁబడుటచే తెలియును.

వనమయూర వృత్త లక్షణము—

ధ, జ, ప, న, క, గ లు గణములు ఒక్కొక్క... పాదములు, 9వ యక్షగణము య:4.

చిన్నయచివర—చిట్టానమోతీ, మయ-నిండిన, విభజన-సంపాదము గలవాడా, పుష్పా-
భలహారీదార-ప్రసాద-పాదజలములచేత, భుజ-పాత్రములకు, దూర-మూలమయినవారును,
ఉదార-దౌదార్ద్యముగలవారును, పశుక్షయ-పశుక్షయలవారును అయిన, నిజాన-నిజాన-
యొక్క, పరివార-సమూహముల గలవాడా!

10 సఖల-పను స్రవన, శీవ-శేఖలయొక్క, త్యాగ-రక్షణయను, నిర్మాణ-చేయునట్లు, కల
 గుండు-కలములు కలవాడు, సర్వ-పను స్రవయన, గోళ-భూ-హృద్విగ్రహలయొక్క, ప్రవా
 రణ-తిరుగుటకు, శపవ-చేగమును, చార-ఇచ్చువాడు, సకల-సమ-మయన, లోక-భావ-మలల
 ప్రభా-తాంబి, కార-చేయునట్టి, సార-శ్రేణిమయిన, కరుణ-కరణములు కలవాడు.

13 సమానీవృత్త లక్షణము—

గ, జ, వ, గణములు ఒక్కొక్క పాఠమునకు.

సారిహీన, జన్మరుణ, దూరహర, కాంతి.

[illegible]

14 పరిగ్రహణ మాన్యకాల యోగ్యానుసంహారములు—

సరిగ్గానే సరిగ్గానుచుటకు, (విచారమునకు) మాన్యముగావించినది. ఆకారము-ఆకారమున,
(రూపమున), యోగ్యముగిదివలెనంటి, అనునచానమునను అనుమానమునైన ప్రవృత్తులు (కలి
గినవారు.)

15 ఆవంతంబులు—తెక్కితేసి, కర్మసంస్థాపనము (స్వా) కర్మసంస్థాపనము అనుట పాపుత.
 కాని బ్రహ్మస్థాపనము మొదలగు బ్రహ్మసంస్థాపనముల కలవు.

18 పదనభ్యుక్తా—పదనభ్యుక్త—నాయువును ధీమేనునవి (పామము), భూషణ—భూషణమున
గాఢ గలవాడు.

20 శుభ్రావహ నిర్ణయములు—

శే.భే. మేలును, శే.భేములను ఇవలొకటియగుచేయునట్టి, విశ్వమునామోవరానిది.

21 కలక రిగిత లక్షణము—

ఒక్కొక్క హావమునకు 8 మార్కగణములు. గ్రంథములోనిది తురగ వల్లక రగది.

గణ్యమాన మౌనమాన గమన సుమన సాభ్యుదయము—

గణ్యమాన=తెక్కించుటకుదగిన, మాన=మాతృమను, కొలతచేత, మాన=కాగనా మేవ గమన=సప్తక చేతను, (అకాశచలనము, సుమన=పౌజ్యము చేతను, (వాక్యగణము—మనస్సుచేతను ను ఆమ ఉపస్థితో నూడినచో నుమన అను అకారాంతపద మగునని సంస్కృతవ్యాకరణము.) రిగితగణ=సంపూర్ణము.

26 తాదాగ్రము=యావదము.

అ + ఆమోద సామోదయము—

ఆమోద=సంతోషకరమును, సామోద=మంచిమాటయొక్క, ఉదయము=కలుగుట.

27 కార్యకారణకర్త=ఎద్దాని కది కారణము అనుట, వివాదము.

28 వ్యక్తి స్వకరణము=వివరిత మగు చేష్ట.

31 భుగోళ మనుటాది విభుజు=కాశమున దియగు గోళములకు రాజు, అమిత భూమండీశుడు— ఎక్కువకాంతి వే నలమవాడు, సంజ్ఞాసతీమతవిభునికే=సంజ్ఞ ఆనుపేరుగల భార్యయొక్క మననము నకు గలిచునవానికి, పుణ్యజనల్యమందించుచు—యోగముచే మృతికొందినవారు యుద్ధనిహాతులు మార్కమండలము ద్వారా స్వర్గమున కేగిరినుట తర్కవచనము.

విగత సమస్త కిల్బిష వివిక్త మనంబులక—

34 విగత=పోయిన, సమస్తకిల్బిష=అభిలషాపముల, వివిక్త=పరిగ్రహైన, మనంబులక=మనస్సులచేత, శ్రీకర=శుభమును గలిగించు, సమస్తసాగి=కర్మయోగము యొక్క, పరసిద్ధి=శ్రేష్ఠమగు సిద్ధియందు, నిమగ్నలు=దీక్షగలవారు.

41 విద్యలు=వ్యా. వ్యాదయవిద్యము = అనుట=రాలవ్యా, తత్త్వములపైపైయి, ఈవి మూత్రము-విశేషము శ్రీలింగమైనను విశేషము = పుణ్యలింగముగ నుండితచ్చును. కారకవిశేషము, 20 మూత్రము-విశేషము అహునిచినను విశేషము మేకవచనముగ నుండివచ్చును.

రివికరప్రభావరంబు=మార్కరెంబు, తాదాగ్రము, అన్యదూరంబు=ఇదిగ రాంతులకు కట్ట సాధ్యము.

లోక విషయసార లోకనము—

లోక=లోకమునందైన, విషయ=వస్తువులయొక్క, సార=నిజతత్వమును, లోకనంబు=చూడుట

42 కుంభలగ్నబాత=కుంభలగ్నమందు జనించినవాని

ఏకశిలానాజ్య విపుల విభవ భద్ర పదభావ—

ఏకశిలానాజ్య=ఏకశిలా ప్రభుత్వముయొక్క, విభలవిభవ=విస్తారమున సంపదయొక్క, భద్ర
పద భావ=శాస్త్రపటుమిటయే భావముగాఁ గలవాఁడా.

(పద్మనాభకవీర విరదపాకమునకు అర్థము 3 వ అనుబంధమునందు చూచునది.)

77 శ్రోణి విపులీకృత లంబ విలోల విశ్రుతి—

శ్రోణి=కటిద్రవేశముయొక్క వెనుక భాగమునందు, విపులీకృత=వ్యాపించినది, లంబ=దీ
క్షతైవ, విలోల=కరలుచున్నది, (అని) విశ్రుతి=ప్రఖ్యాతిచే, మలిశేతరవైఖ్య=చిరుపుగా మాట
స్వములేనిది (వైఖ్యము గలది.)

79 పట్టదగీతము=కుమ్మెదలగీతము, చట్టద మనెడి సంగీతము.

89 సూచివ్యాహము=నూదియొక్క ఆకారముగానుండు సైవ్యముయొక్క గీర్వ.

94 సోపాన వనములు=సోపానములవలెనుండు వ్యవస్థ భాగములవైపునందు వనములు.

99 రామనామ వర్ణ సాధనోత్సాహ సరవ్రజ శివసాక్షి—

ఈవాక్యముచే నూచింపఁబడిన కథ.

(శ్రీరాముని పట్టాభిషేకసమయమునందు హనుమంతునకు ఒక వ. శనుల హారము సహమతిగా
వొసంగఁబడినది. దాని వాతఁడు ధరింపక ఒక బండతో వా వజ్రములను చినుకఁ గొట్టి పొర్రెంబిం
చెను. ఆతఁ డట్లు చేయుట చూచిన పౌరులు ఆతనిని మూఁడుగిరిగా నెలఁచి, శ్రీరామునితో విన్న
వింపఁగా, ఆతఁడు హనుమంతుని అభిషేకమును అడిగెను. రామనామముయొక్క ఆశీర్వాదము
హారముయొక్క వజ్రములందు వెలియున్నాననియు, అవి యొసినవేకాల ఆ హారము చివకు
సంబోధనచాయకము కాదనియు హనుమంతుఁడు బదులుచెప్పెను.)

109 ఉడుకునీరు=క్రందిమండి కోటగోడలకు భాగ్యంతు కాశిపులకు అనుబంధముగ వైపునండి ఉడుకునీరు
కోటను కాపాడువారు జడివాననకు తురిపించుట వలదు.

116 సమీక వివేకం అను సమాసమునకు అర్థము—

సమీకవివేక=యుద్ధమందు అనుభవముగలవాని ను, ఏకమోక్ష్యైల-పరాక్రమముచే అధిప
తును, భయానకప్రతిఘటనభయభంగము శత్రువులముడ వెల్లువొప్పగాను అను వీరవిరూప
యొక్క, పూర్వ=వ్యూహమునకు, ఉత్సాహ=అనిశ్చయమునకు, కారణ=కారణమైనట్టి, ప్రభా
జాల=కాంతిసమదాయముచే, సమాజ్యులను లగు=ప్రకాశించుచున్న, శత్రుసంహారము-అయుధ
పరమాభిమానులు.

117 స్వదేశజన మేదురకీర్తి మహర్షకారులు—

స్వదేశజన=రమదేశజనులయొక్క, మేదురకీర్తి=ప్రశస్తతయిన కీర్తియొక్క, మహర్ష=అధి
శ్యమును, కారులు=చేయువారు, అలసులు=సోమరులు, అన్యజంతువులు=ప్రవేశించుటకు తగ్గని
యిరరజంతువులు.

120 మానీనృత్ర లక్షణము—

7 భగణములు, 1 గురువు, ప్రతిపాదమునకు, 18 వ యక్షరము యతి.

132 హిమవన్నగేంద్ర జగదున్నత జన్మతపః ఫలంబ—

హిమన్నగేంద్ర=హిమవంతునియొక్క, జగదున్నత=జగత్తునందు అధికమైన, జన్మతపః=జన్మము కల్గి, తపః=తపస్సునకు, ఫలంబ=ఫలమా!

అభవమోదక రామల దివ్యదేహ—

అభవ=జన్మలేనివానికి (శివునికి), మోదకర=సంతోషమును గలిగించు, అమలదివ్యదేహ=స్వచ్ఛముయిన ప్రకాశముల దేహము గలదానా!

సముత్సాహన తార్తవార గుణధామ—

సముత్సాహ=మంచి సంతోషముచే, తర్త=సమస్తమును చూచువానియొక్క, తార్త=వారము, వార=పోయిపోయినట్టి, గుణ=వర్ణములను, ధామ=ఉనికివల్లగాఁ గలదానా!

133 సయశాస్త్రోక్త అను పద్యమునకు అర్థము—

సయశాస్త్ర=సీతీశాస్త్రమునందు, ఉక్త=చెప్పబడిన, మధ్యమ=మంచిదగ్గములయొక్క, పాలన కళ=కాపాడుట అనిది విద్యయందు, శైవుణ్య=శైవులయొక్క, పారంగతి=విదవలకు తెలిసి నట్టిదియు, అవ్యయ=స్థిరమయినదియు, (అగు) ధర్మబద్ధచేత, పీఠిలి=పీఠిలియందు, సత్య=మా ధార్మిక, కాటక్తములేని, శౌర్యవిభవ=పరాక్రమ ప్రభవమునకు, వ్యాయామ=సిగ్గులతోకలమయిన, సంగ్రాహరంగ=యుద్ధప్రదేశమునందలి, యతః=అట్లేతెలిసి, వ్యతిఖిల=వ్రాయబడిన, ఆమూల్య=వ్యక్తముయిన అక్షరములు గల, దిశా గంధర్వ=దిగ్గజములయొక్క, దంతేనలి=దంతేనలమునందు, గయ తేజః=జయ తేజస్సుచేత, అధిక=ఎక్కువైన, కాక తీయన్యవంశం=కాక తీయన్యవంశమునకు, పాంగిరంజిత=మిక్కిలిగా ప్రకాశించుచున్న, మహి=మహిమంటదానా.

149 వగిమర్మలు=మంచి వాటకసంఘటలు,

2వ అనుబంధము.

జ్యోతిష్శాస్త్ర పరిభాషావచనముల నివరము.

జ్యోతిష్శాస్త్రము—జ్యోతులు అనగా ఆకాశముపై ప్రకాశించు మండలములు.

వీనిని గూర్చి చెప్పు శాస్త్రము జ్యోతిష్శాస్త్రము.

గ్రహములు—సూర్యమండలము నాశ్రయించి పరిచలనము చేయునట్టి కొన్ని ఖగోళములు.

ఇవి చాల గలవు. కాని చాలకఫలము నుడుపుటకై మనదేశపు జ్యోతిష్కా

స్త్రజ్ఞులు తొమ్మిది గ్రహములను మాత్రమే నుడివిరి. వాని పేర్లు:—

1 సూర్యుడు—(Sun) ఈ మహామండలమును ఆశ్రయించి ఇతర గ్రహ గోళము లన్నియు తిరుగుచుండును కావున సూర్యుడు గ్రహముకాదు. అయినను చాలక ఫలనిహితకై శాస్త్రజ్ఞులు భూమినే గ్రహమండలమధ్యమస్థానముగ నెంచి, సూర్యమండల మును గ్రహగోళములలో నొకటిగా గణించుచువచ్చిరి.

తక్కిన నేనిమిది గ్రహములు— ఇంగ్లీషుపేర్లు.

2 చంద్రుడు— Moon.

3 కుజుడు— Mars.

4 గురువు— Jupiter.

5 శని— Saturn.

6 బుధుడు— Mercury.

7 శుక్రుడు— Venus.

8 రావూపు— } ఈ రెండు గ్రహములకును గోళములు లేవు. సూర్యుని

9 కేతువు— }

చుట్టును తిరుగునట్టి భూమియొక్క మార్గమును భ్రావదక్షిణ మొనరించునట్టి చంద్రునియొక్క పరిధి తాకునట్టి రెండు చోట్లను రావూపుకేతువు లను పేర్లతో శాస్త్రజ్ఞులు వ్యవహరింపుచు వచ్చిరి. వీనికే ఇంగ్లీషులో (ascending and descending nodes of the moon) అను పేర్లు గలవు. పై గ్రహమండలము లన్నింటికీ ఆయా పేర్లు గల లభిదేవతలు గలరని పౌరాణికప్రసిద్ధి. వారలీ ఈ నాటకమున పాత్రలుగా గ్రహింపబడిరి.

నక్షత్రములు— మబ్బులేని రాత్రి ఆకాశమున మెలయునట్టి ఖగోళములలో కొన్ని పై,

తారలు— } జెప్పబడిన గ్రహములు. అవిగాక తక్కిన వన్నియు నక్షత్రములు లేక తారలు. ఇవి చాల గలవు. కాని మానవులకు సంబంధించిన కాని చక్రముయొక్క గణనముకొల్పకై జ్యోతిష్శాస్త్రజ్ఞులు అర్చివ్యాధిగ నిరుపదియేను నక్షత్రములను మాత్రమే నుడువుచువచ్చిరి. ఈ నక్షత్రముల లో ఒక్కొక్క నక్షత్రమునకు నాలుగు పాదములు అనగా భాగములు ఏర్పడిరి, ఈ శ్రీవిదిధముగ సూర్యుని మార్గమును కాలచక్రమునువిధించిరి.

1 కాలచక్రము,
దీవారాత్రములు,
సూర్యుడు భూమి
చుట్టును తిరుగుచుట్టు
కనిపించు ఆకాశ
భాగము.

మేఘము, వ్యవధము, విభవము, కర్కాటకము,
నిశాము, కర్క, శుభ, స్వప్నికము, భనుస్సు, మక
రము, తుంభము, మీరము అను పంచైండు రాసులుగ
విభజించిరి.

ఈ పంచైండు రాసులును మొత్తముగాను నిరుపదియేడు పక్షములు క్రింద విభజింపబడి
యున్నవి. ప్రతి జ్యేష్ఠుల దక్కొక్క పక్షమునను నాలుగేని పాదము
లయినచో అన్ని పక్షములకును చెసి (4 × 12) 108 పాదములు అగును.
అనగా పంచైండు రాసులలో ఒక్కొక్క రాసికి 108/12=9 పక్ష
పాదములు వర్తవను. ఈ సమస్తపాదములకే 9 కాంశ అని పేరు.
ఈ పక్షములను బట్టియే ఆకాశమునందు రాసులు నిర్ణయము చేయఁ
బడి, ఆయా రాసులకు ఆయా గ్రహములు నచ్చునట్లు లింకుకఁ దగిన
ఫలముల మేలుకేసులు చెప్పబడుచుండును.

లగ్నము—ప్రతి జ్యేష్ఠుల సూర్యమార్గమును పంచైండు రాసులక్రింద విభజించి, ఆ రాసు
లలో ఏది ఏకమయమునకు గూర్చు దివక్రముపైకి వచ్చుచుండునో
(అనగా ఉదయించుచుండునో) ఆ సమయమునకు ఆరాసియే లగ్నమనీ
చెప్పవచ్చును. భూభ్రమణముయొక్కయు భూచల గుణముయొక్కయు కేవ
లములవెంట రాసులయొక్క ఉదయాస్తమయములును మార్పు కలుగు
చుండును.

జాతక చక్రము—ఏవరైనను జనించు సమయమునను ఆకాశముపై ఏగ్రహము ఏరాసిలో
నుండునో సూచించు పథకమునకే జాతకము లేక జాతకచక్రము అని పేరు.
ఇది చక్కాకృతిగ వ్రాయబడును. ఇదిగాని పాశ్చాత్యము కొరకు, ఈ
నాటకముయొక్క అతివది మూడవ పుటలో నిదహరింపబడినట్లు,
నాయకుమూలలంగ తఱును లిఖించుచుండును. ఈ చక్రములో 'అ'
అని వ్రాసింపవోలె లగ్నము. తక్కిన పొడి అక్షరము లన్నియు గ్రహ
ముల పేర్లు మొదటి అక్షరములు.

శింశుమార చక్రము—గ్రహగోళ సక్షత్రగోళాత్మకం బగు స్వప్రపంచమును శింశుమార
చక్రంబను నామంచుచే వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇది భగవద్వైష్ణవ
మని భాగవతాది గ్రంథములలో వివిధ వర్ణింపఁబడియున్నది.

పరిచలనము—ఒకగోళము మరొక ప్రధానగోళము చుట్టును తిరుగుట.

సరిభ్రమణము—గోళములు అన్నియు పొంగరములవలె తమచుట్టును తిరుగుచుండుట.

వైవ అనుబంధము.

పద్మనాయక వీర చిరువములు.

(గీ. పదములు 77. నిక్కొక్క, గోత్రమునాటికి భిక్షములు బిశేషముగ నున్నవి. కాటకాశోకర్యము కొంత వానిలో కొన్ని మాత్రమే యిం దుదహరింపబడినవి).

(1) చిరువములు. రేచర్లవారివి—

అర్థములు.

- 1 సంచనాద్యేయ దళ నిఫాల! = సంచనాద్యేయనియొక్క సేనను శేడించినవాడా!
- 2 నాకరితాజ్య స్థాపనాచార్య! = కాకలితాజ్యమును స్థాపించుటలో గురువువంటివాడా!
- 3 చలమర్తిగండ! = చలమర్తి పట్టణమును శాసించినవాడా!
- 4 జల్లిపల్లి నీరత్నోద్ర శోభభారతీమల! = జల్లిపల్లి యుద్ధరంగమందు భారతీకు లనెడి యోధులలో శ్రేష్ఠుడా!
- 5 సోమకల ముతరామ! = సోమని శంశమును జయించినవాడా!
- 6 యందీరుగండ! = యందీరుడు గలవానిని జయించినవాడా!
 చుట్టొరుడుమహారా! = సుబ్బలిరుదులయందును కుమారస్వామివంటివాడా!
- 7 న్నాచుదేవ్యా భుజంగ! = నాయు గురువానిని స్వాధీనపఱచుకొన్నవాడా!
- 8 రామగండ పురచాగేశ్వరి! = ఆముగల్గు అరెమ పట్టణమునకు ప్రభువా!
- 9 యగోవా! = శ్రీమైరాజు లనెడి గోవులకు బెబ్బలివంటివాడా!
- 10 పండితాట చూడకం! = శాంతిగిరియుయొక్క తలుపులను హరించినవాడా!
- 11 రేచర్లపంశ వయ్యగ్గోత్రావార రాకాసుభాకరి! = రేచర్లపంశ మనెడి పాలనముద్రము నకు పూర్ణచంద్రుడా!

(2) దేవనూళ్ళవారివి—

- 1 రంగోపాలవర్ధివి! = రంగోపాలు జనెడి చిరుమఁ గల రేచో!
- 2 కోదీవిబోనాయకరంగంకా! = కోదీవిబోనాయకుని జయించినవాడా!
- 3 గురిపాలగండతి కళకుకాటి! = గురిపాలగండతియనెడి రాజును జయించినవాడా!
- 4 అర్ధవారి తలాటరామ! = అర్ధనామఃభములు గల చేతికడియముఁ గలవాడా!
- 5 రాహురైవేళ్యాభుజంగ! = రాహురైవేళిని స్వాధీనపఱచుకొన్నవాడా!
- 6 దేవనూళ్ళగోత్ర పయః స్థానాఖారి సుధాకరా! = దేవనూళ్ళగోత్ర మనెడి పాల్లభముద్ర మునకు పూర్ణచంద్రుడా!

(3) రేపాలవారివి—

- 1 పాతాళగరుడ! = పాతాళరాజు అనెడి పామునకు గరుత్మంతునివంటివాడా!
- 2 మన్మథనాధి! = మన్మథుని జయించినవాడా!

8 నిమమోలు పరిక్షేత్రనే భారతీక మల్లా! = నిమమోలు యద్ధిరంగమునకు పాల్గొని
లనెడి యోధులతో క్రోధముగా!

4 ఉత్తమగండ! = ఉత్తములలో క్రోధముగా!

5 తెల్ల తలాలరాయ! = తెల్లని ముఖములుగల మురుగు గలవాడా!

6 తేపాలగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = తేపాలగోత్ర మనెడి పాలవచ్చుప్రవాహము
చంద్రుడా!

(4) ,, విష్ణుర్లవారిది—

1 కరవాల శైరవా! = కత్తులచే భయంకరుడా!

2 దివిచూడకాప! = దివిచూడఁ దనెడి రాజును క్షీంచినవాడా!

3 గండశేరుండ తలాలరాయ! = గండశేరుండముఖములు గల మురుగు గలవాడా!

4 రాయరాజూర్త వేశ్యాభుజంగ! = రాయరాజూర్తఁ దనెడి రాజుని స్వాధీను
చేసికొన్నవాడా!

5 ఉభయగండ! = ఇద్దఱు శత్రువులను ఏకసమయములో జయించినవాడా!

6 హన్నిభురగండ! = ఇద్దఱు వీరులను ఏకకాలమందు జయించినవాడా!

7 హత్తు మువ్వరగండ! = మువ్వరు వీరులను ఏకకాలములో జయించినవాడా!

8 ధీర సామంత! = ధైర్యముగల సామంతరాజా!

9 బారా మండలిక! = పండ్రొండు సేనలకు అభివతి యయినవాడా!

10 భాగ్నుకతారచూరకార! = భాగ్నుని కత్తిని హరించినవాడా!

11 దువ్వగోవుల తలగుండుగండా! = దువ్వలైన రాజులయొక్క శిరములను ఛేదించినవాడా!

12 సమరపురి తలాలరాయ! = సమరపురిద్వీపము గల మురుగు గలవాడా!

13 బుధవర్ణకులాలంకరణ! = బుధవర్ణని కులమునకు అలంకార మైవాడా!

14 చోళరాజ్య స్థాపనాచార్య! = చోళరాజ్యమును స్థాపించినవాడా!

15 విష్ణుగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = విష్ణుగోత్ర మనెడి పాలవచ్చుప్రవాహము
చంద్రుడా!

(5) ,, విరియాలవారిది—

1 పరిబలభీమా! = భీతుసేనలకు భయంకరుడా!

2 దువ్వ రివు గణాంకుశ! = దువ్వశత్రువు లనెడి యేనుగులకు అంకుశమువంటివాడా!

3 తేరా సామంత! = పదుముగ్గురు సామంతరాజులు గలవాడా!

4 బారా మండలిక చాన్దమా! = పండ్రొండుగురు సేనాధిపతులను కాంతిహిమలుగా
తీసికొన్నవాడా!

5 కరుణాత్మమల్లా! =

6 దాన తలాట రాయా! = రాక్షసముఖములు గల చేతికడియము గలవాడా!

7 వియాల గోత్ర పయః పారావార సుభాకరా! = వియాలగోత్ర మనెడి పాలగఘన
ద్రమునకు చంద్రుడా!

(6) ,, అర్బువారివి—

1 వతిహిత హనుమంత! = ద్రభువునకు హితముచేయుటయందు హనుమంతునివంటి
వాడా!

2 భంజన భీమ! = యుద్ధరంగమునందు భయంకరుడా!

3 ఏకసంఖ్యసుమవు రాహూత్తరిగండా! = ఏకసంఖ్యజిరును గల రాక్షసు జయించిన
వాడా!

4 అర్ధనారీ తలాట రాయా! = అర్ధనారీముఖములు గల చేతికడియము గలవాడా!

5 అర్బుగోత్ర పయః పారావార సుభాకరా! = అర్బుగోత్ర మనెడి పాలసముద్రనకు
చంద్రుడా!

(7) ,, అల్లుచెర్లవారివి—

1 సాహస హనుమంత! = సాహసమందు హనుమంతునివంటివాడా!

2 సంగ్రామవిజయ! = యుద్ధమందు అర్జునునివంటివాడా!

3 ముదువకొలను వీరక్షేత్రణీ భారతీక మల్లా! = ముదువకొల సనెడి యుద్ధరంగమందు
భారతీకు లనెడి యుద్ధభటులతో శ్రేష్ఠుడా!

4 అరిరాయ భూత భైరవా! = శత్రురాక్ష లనెడి భూతములకు భయంకరుడా!

5 పద్మకటారి రాయ! = పద్మకటారి లనెడి బిరుదు గల రాక్షా!

6 అల్లుచెర్లగోత్ర పయః పారావార సుభాకరా! = అల్లుచెర్లగోత్ర మనెడి పాలసముద్ర
మునకు చంద్రుడా!

(8) ,, సామంతరావువారివి—

1 సామంతకొమర ఖండేరాయ! = సామంతకొమర వంశమునకు శ్రేష్ఠుడా!

2 వంకిణాకోట దుర విపాల! = వంకిణాకోటను యుద్ధమునందు పగులగొట్టిన
వాడా!

3 విజయరాయని దిశాపట్టా! = విజయరాయని వలన దిగ్విజయపట్టికను పొందిన
వాడా!

4 తెలుగుదేశ రాహుళిత! = తెలుగుదేశమునకు రాక్షా!

5 నేహరునాయని తిరుమూర్త్యామ్మా! = నేహరునాయని హృదయమును కంటికిగల
ముగాఁ జేసెనవాడా!

6 నామంతరాపుగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = నామంతరాపుగోత్ర మనేడి హల
సముద్రమునకు చంద్రుడా!

(9) ,, పెంపాలవారివి—

1 పెంపాలకుల కమలమూర్తాండ! = పెంపాలనంక మనెడి పద్మమునకు సూర్యునివంటి
వాడా!

2 సాహసార్జున! = సాహసమందు అర్జునుని వంటివాడా!

3 అనహాయసింహ! = అనహాయ (సూరు) లలో శ్రేష్ఠుడా!

3½ సాహసోన్ముంగళరంగ! = 3½ సాహసమందు సముద్రమువంటివాడా!

4 గండ్లశేరుండ! = పౌరుషచంకులలో శ్రేష్ఠుడా!

5 యువరాజు స్థాపనాచార్య! = యువరాజును స్థాపించినవాడా!

6 పెంపాలగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = పెంపాలనంక మనెడి హలసముద్రము
నకు చంద్రునివంటివాడా!

(10) ,, పైశాలవారివి—

1 పైశాల గజ భీమ! శత్రువులనెడి గజములకు భయంకరు డా!

2 కంబోధముంటినిరంగండా! = కంబోధముఁగోళుఁ జను రాజును జయించినవాడా!

3 ఎల్లరాముకుల పగ్గజనకుమా! = ఎల్లరాములకులను అక్రయ్యగా మునుపకా!

4 పొన్నగుమ్మల మునహాపుర చక్ర తిలకరా! = పొన్నగుమ్మలరాజులచే నిర్మింపఁ
బడిన ముగిలచే చక్ర తిలక కాలికడయమును చక్రవి
ములోడి చేరికొనియేను ను, గల ప్రభువా!

5 పైశాలగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = పైశాలగోత్ర మనెడి హలసముద్రము
నకు చంద్రుడా!

(11) ,, శివస్థానవారివి—

1 గడికోళ్ళ మల్లారా! శత్రువులవలె భయంకరులై నేవారిలో శ్రేష్ఠుడా!

2 కడన త్రివత్సారి! = యుక్తమునందు తేనెవృద్ధులవలెవాడా!

3 వానాల్మల్లారాధీశ్వరా! = వానాల్మల్లమునకు రాజా!

4 నవరీసమాన బావా! = బావాసంకునివంటి పరశీకమము గలవాడా!

6 ఉభయదశ వితామహా! = ఉభయదశములకు భీష్మునివంటివాడా!

6 కోదండసింహా! = విలువెద్యగలవారిలో శ్రేష్ఠుడా!

7 ఇనుగాలగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = ఇనుగాలపంశ మనెడి పాలసముద్రమునకు చంద్రుడా!

(12) ,, మట్నూళ్ళవారివి—

1 భంజు భయంకరా! = యుద్ధమందు భయంకరుడా!

2 తోండుగజ కేసరా! = తొండదేశపు రాజు అనెడి యెనుగుకు సింహమువంటివాడా!

3 కానిపాంచాల ఏకదశ వీర! = కానిపాంచాలరాజును బిక్కనేనతో జయించినవాడా!

4 ఏరుదశ భయంకరా! = బిక్కనైస్యముచేత శత్రువులను భయపెట్టినవాడా!

5 నల్ల తలాట రాయా! = నీలములతో చేయబడిన మురుగు గలవాడా!

6 వోళరాజ్య స్థాపనాచార్యా! = వోళరాజ్యమును స్థాపించినవాడా!

7 మట్నూళ్ళగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = మట్నూళ్ళగోత్ర మనెడి పాలసముద్రమునకు చంద్రుడా!

(13) ,, పట్నూళ్ళవారివి—

1 పట్టరుమాం వర్ధం! = పట్టరుమాంబాబునకు సహాయము జేసినవాడా!

2 కల్యాణ చానకా! = కల్యాణపురువు కోటను హరించినవాడా!

3 కోసలరాజ్యవిహార! = కోసలరాజ్యములో వేహరించినవాడా!

4 పవ్యగోకర్ణుని క్షోణభూదండ! = పవ్యగోకర్ణరాజునకు రుడిభుజమునింటివాడా!

5 పట్నూళ్ళగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = పట్నూళ్ళగోత్ర మనెడి పాలసముద్రమునకు చంద్రుడా!

(14) ,, మారుట్లవారివి—

1 మారుట్లసింహా! = మారుట్లగోత్రమువారిలో శ్రేష్ఠుడా!

2 మల్లనోలి పురపాదేశ్వరా! = మల్లనోలుపట్టణమునకు రాజా!

3 దుర్భిక్షవైరి మధ్యాహ్న కల్పవృక్షమా! = కలవనెడి శత్రువునకు మధ్యాహ్న కాలమందైన కల్పవృక్షమువంటివాడా!

4 అభిమానదుర్యోధనా! = అభిమానమందు దుర్యోధనునివంటివాడా!

5 శరభ తలాట రాయా! = శరభముఖముగల చేతికడియము గలవాడా!

6 మారుట్లగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = మారుట్లవర్షం మనెడి పాలసముద్రమునకు చంద్రుడా!

(15) ,, పాసేపల్లివారివి—

1 మండలీకరసాహస్రముల్లా! = బలవంతులైన మండలాధిపతులలో శ్రేష్ఠుడా!

2 భుజబలభీమా! = భుజబలమందు భీమునివంటివాడా!

3 మణిమ దిరుగు చిరుదు కుమారనాయకాచ్ఛామ్లా! = మణిమ దిరుగు చిరుదు గల కుమారనాయకుని జయించి వాడా!

4 తలంట్లలాట రాయా! = తలంట్లముఖములుగల కడియము గలవాడా!

5 పాసేపల్లిగోత్ర పయః పారావార సుధాకరా! = పాసేపల్లిపంక మనెడి పాలసముద్రమునకు చంద్రుడా!

ఇట్లే 77 గోత్రముల పద్యనాయకవీరచిరుదములును, గోత్రవీరుల నామములును, పద్యనాయక చరిత్రమునందును, రావునంశి చరిత్రయందును, పూర్తిగా నొప్పించినవి.

4 వ అనుబంధము.

సంస్కృత నాటక లక్షణము.

దృశ్యప్రబంధములు పదివిధములు.

	నాయకుడు.	రసములు.	కథ.	అంకములు.
1 నాటకము.	ధీరోదాత్తుడు.	శృంగారము లేక వీర రసము ప్రధానము.	ఇతిహాసము, పూర్వము జరిగినది. ఎక్కువ.	5 లేక 1 అంకము.
2 ప్రకరణము.	ధీరశాంతుడు.	శృంగారము.	కల్పితము.	
3 భాగము.	పూర్ణవిటుడు.	శృంగార వీర రస సూచన.	,,	1 అంకము.
4 ప్రహసనము.	పాపండాదులు.	హాస్యము ప్రధానము.	,,	,,
5 ఉపమె.	విశాచ దేవ గంధర్వాదులు 16 గురు నాయకులు.	శృంగార వీర సూచన	ఇతిహాసము, మాయ, సూర్యచంద్రాది గ్రహవర్ణన. ఇంద్రులము.	4 అంకములు.
6 వ్యాయోగము.	ధీరోద్ధతుడు.	వీరప్రధానము.	విఖ్యాత చరిత్ర.	
7 సమవాకారము.	12 దేవాసురులు.	వీరరసము.	కల్పితము లేక ఇతిహాసము.	3 అంకములు.
8 వీధి.	ధీరోద్ధతుడు.	శృంగార సూచన.	కల్పితము.	1 అంకము.
9 అంకము.	ప్రాకృతజనుడు.	కరుణ రసము.	ఇతిహాసము.	1 అంకము.
10 ఈహామృగము.	ధీరోదాత్తుడు.	శృంగారము.	మిత్రము.	4 అంకములు.

నాటక పరిభాషలు.

- నాందీ—కథాసూచన. 8 లేక 12, 18, 22 పదములలో గాని, వాక్యములలో గాని, చెప్పవలెను. కొందఱు పదనియమము చేయుదురు.
- నిష్కంధము—జరిగినకథను జరుగఁబోవుకథను మధ్యమార్గములు చెప్పఁగలదు.
- చూర్ణిక—తెరలో నుండి మాటలాడుట.
- ప్రవేశము—విష్కంధమువలెనే నీచవార్తలు చెప్పఁగలదు. ఇది 1వ అంకములో ఉండకూడదు.
- అంతానతారము—బాణోవుసంకములోని విషయమును ముగియు సంకములో సూచించుట.
- చాకములు—దాక్షిణ్య, నారికేళ, కదళి అని మూడు విధములు.
- అంకము—(దృశ్యములోని భాగము) ప్రత్యక్షమైన నాయకుని చరిత్రము గలది. అనేక రచనలకు రసములకు ఉనికిపట్టు.
- కయ్య—పదములయొక్క అన్వేషణ మైత్రి.

కృ త్రి లు.

- (1) భారతి—కొంచెము మృదువైన, అర్థసందిర్భమ కలది.
- (2) సార్వతి—కొంచెము పొడిమైనది.
- (3) వైశికి—అంతయు సుమారుమైనది.
- (4) అరిభటి—అంతయు గంభీరమైనది.

శీ శు లు.

- (1) వై సర్పి—బంధకాశ్యము లేనిది. శబ్దకాశ్యము లేనిది. అపకృష్టములు లేనిది.
- (2) గోడి—బోగుణము (అకంగా సమానములు విశిష్టముగా సంపన్నములు) అతిసుఖము (ఉత్కటవనత్వము) కలది.
- (3) పాంచాలి—పై రెండుకొలుక్క మిశ్రమము.

వా య శు లు.

- (1) ధీరోదాన్తుడు—మహావత్సవి, గంభీరుడు, నియమావలంబి, వివికత్తిను.
- (2) ధీరోద్ధతుడు—పిల్ల మాత్స్ర్య భూయన్తుడు, చంపిన్వల్లి కలవాడు, విశిష్టనిర్మల మాయాని, సులభశ్రోధుడు.
- (3) ధీరలతితుడు—నిష్పీంతుడు, కృష్ణస్త్రి, సుఖైకభూతుడు.
- (4) ధీరశాంకరుడు—శాంతుడు, ప్రసన్నాత్ముడు.

నాటక సంధు లు.

ఒక్క ప్రయోజనము సంపన్నము అనాంతరప్రయోజనములు కలియుట నాటకసంగ్రహము.

నాటకసంధులయొక్క వివరములు.

పరుగు నాటకసంధినేరు. ఆసంధిలో కలియు ప్రయోజనములయొక్క వివరము, సంఖ్య. ప్రయోజనముల పేర్లు.

1 ముఖము.	$\left\{ \begin{array}{l} 1 \text{ అసంభవము} = \text{విస్తార భలముకై ఉత్సాహము.} \\ 2 \text{ విజయము} = \text{చాలది ఉద్దేశముతో విస్తారమైన కార్యమును కొనసాగించుట.} \end{array} \right.$
2 ప్రతిముఖము.	$\left\{ \begin{array}{l} 1 \text{ ప్రయత్నము} = \text{భలప్రార్థనకై అపరాధపనులు,} \\ 2 \text{ చిందువు} = \text{అవాంతరవిభుము నివారించుట.} \end{array} \right.$

- 3 గర్భము. $\left\{ \begin{array}{l} 1 \text{ పాపిస్త్ర్యశ} = \text{ఉపాయము అపాయముయొక్క చింత.} \\ 2 \text{ చిత్రా} = \text{చెప్పించిలంచిన కథను లింగముగా వ్రేలాడ కథను వ్యాపింపజేయుట.} \end{array} \right.$
- 4 అనువృత్తము. $\left\{ \begin{array}{l} 1 \text{ నియతాత్తి} = \text{అపాయభావముచే కార్యవిస్మయము.} \\ 2 \text{ ప్రకరి} = \text{అవ్యాపిని యగు కార్యమును నిర్విహించుట.} \end{array} \right.$
- 5 ఉపసంహృతి. $\left\{ \begin{array}{l} 1 \text{ భూగమము} = \text{సహగ్రమైత భలమపత్తి.} \\ 2 \text{ కార్యము} = \text{ఫలము.} \end{array} \right.$

నాట్యశాలావర్ణన.

నాట్యశాలలు మూడవిధము లగు ఆస్థానములు గలవి. (1) వర్ణచరిత్రము. (2) చక్రాకృతి. (3) అండాకృతి. వీనిలో చక్రాకృతికిని ప్రస్తుతము పాశ్చాత్య దేశములో నాడుక చేయబడుచున్నది. అండాకృతిగలవి పూర్వపు భారతమున గోరు దేశములలో వానిలో నుండివి. ఇప్పుడు మన దేశమునందు మొదట దాక్షిణ్య దేశమునందు వర్ణచరిత్రాకృతిగలవియే నిర్మింపబడుచున్నవి.

విస్తీర్ణము.

నాటకసంఘము యొక్కయు, ప్రేక్షకజనుము యొక్కయు ఆనవ్యక్తమును బట్టి నాట్యశాల విస్తీర్ణము నిర్ణయింపబడవలెను. పూర్వము రోమునుదేశములో అండాకృతిగల నాట్యశాల “కాలిసియస్” అనుపేరుగలది సుమారు అడుమంది ప్రాంతములము విస్తరించునంత పెద్దదిగా నుండెడిది. కాని సాధారణముగా సంచి పెద్దవి అనునయోగముగను నిర్మించుట కశక్యముగను ఉండును. ఉచ్చైస్థలమున పలుకు మనుష్యుని పచనము ఎంత దూరము వినిపించునో అంతదూరముకంటె అసంగ సుమారు పలుబది గజములకంటె పొడవగు నాటకశాల నిర్మింపబడుట అనావశ్యకము.

నాటక శాలలోని భాగములు.

1 ప్రేక్షకస్థలము, 2 రంగము, 3 నేపథ్యము, 4 దేవయానము, 5 పాతాళము లను అయిదుభాగములును చేరి నాటకశాలయగును. నాటకశాలలో 2 భాగములు ప్రేక్షకస్థలము, ఒకభాగము రంగము, ఒకభాగము నేపథ్యము గ నుండునట్లు విభజించునెడ సౌకర్యముగ నుండును.

ప్రేక్షకస్థలము:—ఇది, ప్రదర్శనమును చూడవచ్చు పౌరులు ఆధివసించుటకును, విద్యుత్తును పట్టుటకును, వీలుగ నుండవలయును.

రంగస్థలము:—ఇది నాటకము ప్రదర్శింపఁబడు స్థలము. ఇది ప్రేక్షకస్థలము నానుకొని చూసికొని ఉన్నతముగ నిర్మింపఁబడవలెను. దీనిపరికరములను గూర్చి తరువాత వివరించెదము.

• **సేవధ్యము:**—రంగస్థలమునకు వెనుకను చక్రాలను గల భాగమును సేవధ్యమందును. ఇది సటికులు రంగప్రవేశ మొనర్చుటకు ముందు విశ్రమించుటకును, సన్నాహపనుటకును, భూమికాగ్రహణ మొనర్చుటకును ఉపయోగింపఁబడు స్థలము. సామాజకులలో స్త్రీలుకూడ ముఖ్యముగా స్త్రీలకును పురుషులకును ప్రత్యేకముగ భూమికానిర్మాణమునకై యభ్యంతరికథల ముల సేవధ్యుపదగను. రంగస్థలమునకు చెందిన పరికరముల కన్నిటిని దాచియుంచుటకును, పట్టుకులును కై పధికులును ఇటుకు వేసగడ తిరుగుటకును, తగునంత విశాలముగ నుండవలయును. గావున సేవధ్యము సంకచితము కావండవలెను.

దేవయోగము:—రంగస్థలమునకు పై భాగమున నుండు అటకకును, నాటకభవనము కున్న పై కప్పునకును, నడుచు నుండు ప్రదేశమునకు దేవయోగ న మని పేరు. ఇది దేవతా భూమికల యుగోహణ అవరోహణ సమయముల నుపయోగింపఁబడును.

పాతాళము:—రంగస్థలమునకు దిగువప్రదేశమున గదిగ నేర్పఱుపఁబడు వివరమునకు పాతాళ మని పేరు. భూప్రవేశాదుల బ్రదిక్కించుటకును, పుట్టిపెద్ద అడ్డుముల సహాయమున సంతోధానము, యుద్ధము, మర్దము, సముద్రము మొనెత్తిన కమ్మరి దృశ్యముల సులభముగ రంగమునందు కనఁబఱుచుటకును, పాతాళ వివరముల దిగువ భాగము చాలగ నుపయోగ పడును. వీని వివరముల కొలకు రంగనిర్మాణమును గూర్చి అంగ్లేయ గ్రంథములను పరిశీలించునది.

రంగస్థల పరికరములు:—

- (1) యవనికలు.
- (2) రజ్జువులు.
- (3) అదిర్చములు.
- (4) ఆయుధములు.
- (5) దున్నులు.

యవనికలు.

రంగస్థలమందు రసమును దోషమును పహర్షణమునై రంగమున కడ్డముగ నొకటి తరువాత నొకటిగ కట్టఁబడియుండువి యవనికలు. వీనిలో నై చుమాత్రము ముఖ్యమైనవి. వాని నీ క్రింద వివరించెదము.

(1) రంగముఖ:—ఇది మొదటి తె. దీనిపై నుంచు చిత్తరువు స్థిరముగాక దేశ కాలానుగుణముగను, వేగవంతముగను, నాట్యవస్తు సూచకముగను, ఉండునట్లు ఒక్కొక్క నాటకమునకును మార్పిణిచేయుచుండ నలయును. భక్తిప్రధానముగ నుండవలయును. ఇది నాం ద్వారాభమున నెత్తెబడి ముల నాటకాంతము విజయము దింపఁబడరాదు.

(2) శృంగార:—ఇది రెండవ తె. దీనిపై హాస్యప్రధానముగ పురవిధి చిత్రించఁబడుట ప్లాక్కము. ఈ తెను ప్రతి పుష్కలవ్యంతులందును ఎత్తి దింపుచుండవలెను.

(3) మాన్యమి:—ఇది మూడవ తె. దీనిపై చిత్తరువు గృహభ్యంతర సూచకముగ నుండవలయును. ఇది సామాన్యజన గృహముగ కనఁబడుటకు సాధారణము రచన చేతను, రాజప్రాసాదముగ గనిపించుటకు రాజోచిత వస్తు రచన చేతను, సమర్థింపఁబడవలెను.

(4) విలాసి:—ఇది నాల్గవ తె. దీనిపై చిత్తరువు, శృంగార రస ప్రధాన మగు నుచ్ఛాసదనమును, క్రీడామందిరమును, సూచించు చుండవలెను.

(5) హాస్య:—ఇది మొదటిదియు, కవిచరిత్రయు నగు నట్లని తె. దీని పైని చిత్తరువు ఖండము. నస్తురించుచేత నీలెముందే యురణ్యము, సముద్రము, మేఘవృత్తాకాశము, యుద్ధ భూమి, కోట, శిల్పశాస్త్రము మొదలగువి సమర్థింపఁబడవలెను. పాతాళ ప్రదేశమున నుంచు పుష్టి యుద్ధములు లోనగు దృశ్యము లన్నిటికిని మిగుల సహాయముగ నుండును. ఈ తె యెప్పుడును ఎత్తఁబడ రాదు.

సాహాయ్యకలు:—పైఁజెప్పఁబడిన అయిదు ముఖ్యముగు తెలులుగాక ధనలోపము లేని సామాజిక లుపయోగించెడి కొడుక తెలులు సాహాయ్యకలనఁబడును.

పార్శ్వకలు:—పెద్దతెలులకు పైఁజెప్పఁబడిన నాటి వేషధ్యులమును ముఖ్యముగాను నట్టి ప్రక్కతెలుల పేరు పార్శ్వకలు. దీనిపై నుంచు చిత్తరువులు ఆయా ముఖ్య యవనికలకు అనుగుణముగ చిత్రంపఁబడవలయును.

అచ్చాదికలు:—దేవయానము అనఁబడు రంగస్థలోపరిభాగము కనఁబడకుండనట్లు అడ్డముగ పైని వేగిలగట్టఁబడియుండు సన్నని జాలరు తెలుల పేరు అచ్చాదికలు. దీనిపై నుంచు చిత్తరువులును జరిగెనుండు ప్రధానయవనికల కనుగుణముగ పైభాగమును సూచించునట్లుండ వలయును.

ర క్త పు ల.

నాటక సహాయ వస్తువులలో రక్తపు లనఁబడు నీ తాగ్ని మిగుల ముఖ్యమైనది. మన జీవమునందలి సమాజములు వీని తుపయోగమును పూర్తిగఁ బొందుట లేదు. కంటి కగ్రహ

సంతతి సన్నని పట్టుదారము మొదలు పెద్దతెరలను ఎత్తి దిగుతుకు వాడబడు పగ్గము నొకటను పలువిధములగు రంగుల తాళిపు వస్తునిర్మాణమునందు స్వహావస్థలనుగి స్పృశ్యముల స్పృశు చుటలో సర్వోత్తమయోగకరము లగును.

ఆ ద ర్శ న ము లు.

రంగమందు చూపబడు నద్భుతదృశ్యములు అనగా దేవతాప్రత్యక్షములు, అంధభాగములు, యుష్మదంగము మొదలగునవి చూపబడుచుటలో లిప్తములు గొఱచుగి ముద్రాగలము చుండును. రంగస్థలమునందు దృశ్యకాయవనికకు దగ్గఱగ వ్రేళ్ళకులకు నవబహుముఖాభిరూప సేవభ్యమున నా యద్యమున కెదురి ప్రక్కలయందు దానిలో ప్రతిఫలించునట్లు రెండవముల ను, ఉంచి సేవభ్యమునందు రెండవముల ముందు ఇద్దఱు నటించు అభినయించు చుండునెకి పోతుంటు కనిపించు నద్దమున పలువురు రంగస్థలమునందే యభినయించునట్లు కన్పియును. యుద్ధమును సూరభముగ గలబలుచుటయందు ఈ లింగ్రేము అద్భుతముగ నుపయోగకారి యగును ఇట్లే దేవతాగళన నొకయద్యమును, పాతాళమున నొక యద్యమును, ఉంచి వాని నుండి బింబములను రంగుల నందిలి యద్యమున ప్రతిఫలించునట్లు చేయునెడ దేవతారోహణ అవరోహణాదులను యుగ్రరహాయము లేకయే సులభముగ కనబఱువవచ్చును.

ఆ య ద ర్శ న ము లు.

కత్తులు, ఈటలు, ముసాకులు మొదలగునవి. నటకులు ప్రదర్శనమునందుచుండేకాక అభ్యాసమునఁ గూడ నాయుధోపయోగమును సాధనచేయుచుండినవగాని ప్రదర్శనమునకు స్వాభావికస్థితి కలుగనేడు.

రు స్థు లు.

భూమికారణవయందు ప్రకృతికాలమున ప్రదర్శనములందు దుస్తుల సహాయమునఁ గనికృతముకలఁ నెక్కువగ వాగ్మయ్య మొనఁగబడుచున్నది. స్వభావవికృతములకు భూమికా గాఢ్యుని నై పాణ్యమే ప్రధానముకాని వెలగల దుస్తులు ముఖ్యములు కావు. ప్రస్తుతము పెక్కు సమూహములలో వాడబడు సమీకృత దుస్తులు పోషించు ధారల వీరుల సూచించు భూమికలకు శేషల మన్వాభావికము లని చెప్పవలెను. పాత్ర కనుగుణముగు దుస్తులకై మూ యా కాలపు చాళిత్రను భూమికాచారి బోగుగ గుర్తెరింగి యుండి, యా కాలపు దుస్తులను నిర్మించుటకు పూనవలెను. అనగా ప్రతిపాత్రకమునకును అందుకు చెందిన దుస్తులను నిర్మించవలయుగాని యొకేదీ దుస్తులు కాలభేదముగల వివిధ పాత్రలకుఁ వాడఁబడ రాదు. అట్లనక మహమ్మదీయ పాశ్చాత్య భూమికలు తిప్ప పోషించు ప్రాంతవ భూమికలకు సుర వా లనబడు కాలి తొడవులను, అంగ్లేయపాదుడులను, ఉపయోగించక ముఘల్దర్శులు ధరించిన యుచిత వస్త్ర

ముల భరించుటే యోగ్యముగ కనబట్టెడిది. మఱియు ఋషిభూమికాచనయందు కృత్రిమ శ్మశ్రువులు అనానశ్యకము. స్త్రీభూమికాధారణమునకై స్త్రీలే నియమింపబడునెడ సేషరచన యందు అభివ్రామ మనావశ్యకము. అధునికచరిత్రకు చెందిన రోషనారామోచలగు అగ్గమత స్త్రీల సేవములకు ఆయాకాలపు స్త్రీల దుస్తుల విచారించునది.

సామాజిక పద్ధతి.

నియోజకులు, నై పథికులు, నటకులు అని మూడుతరగతులుగ సామాజికులు విభరింపబడుదురు.

నియోజకులు:—నీరు నాటకసమాజము యొక్క పరిపాలనాపద్ధతి నిర్వహించువారు. ఏదో నీ క్రిందివారు ముఖ్యులు.

(1) పాలకులు:—ఈతఁడు నాటక సమాజమునంతను బరిపాలించి, యెవరి పనుల యందు వారిని నియమింపజేసి, యిటునొకటి కాదుకాకార్యములు నిర్వహింపబడుట మొనలగు పనులను పరీక్షించు పైయధికారి. నాటక ప్రదర్శన సమయమునం గీతలను ప్రేక్షక స్థలమునం దుండి ప్రేక్షకజనముయొక్క సౌకర్యాదులను, ద్వారమునొద్ద ప్రవేశ ప్రత్రముల నిచ్చునయ్య ధన పేటికయొక్కయు పరిశీలనమును, చేయుచుండవలయును. ప్రతిదినమును సమాజము గుక్క ఆదాయవ్యయముల నితఁడు పరీక్షించుచుండవలెను.

(2) మునగ్గి:—సమాజమునకు సంబంధించిన లెక్కలన్నిటిని వ్రాయునాతఁడు. ప్రదర్శన సమయమునందు ద్వారమునొద్ద నుండి ద్వారపాలుర సహాయమున ప్రవేశప్రత్రముల నిక్రయించుచుండవలయు.

(3) ద్వారపాలకులు నలువురు:—ప్రధాన ద్వారమునొద్దను నెనుక మార్గముకడను ప్రదర్శన సమయమునందు కానలియుండి, తదితర సమయములందు వీలువెంట భోలలోపలి ఫనాగారమునొద్ద పహారా యిచ్చుచుండి చరినవారు.

(4) పరిచారకులు:—సామాజిక నియమమును పరికరములను శుభ్రములుచుటయందును, ప్రేక్షకజనుల కావశ్యకము లగు సహాయము నొసగుటయందును నియమింపబడవలెను.

(5) నై ద్యుడు:—సామాజికుల కావశ్యకముగ నై ద్యసహాయమును, నాటక ప్రకటన కార్యమును నీతని పనులు. ప్రతినాటకమునకు ముందుగ నటకుల సీతఁడు పరీక్షించి, భూమికాధారణమునకు తగినవారిని తగనివారిని నిర్ణయింపవలెను. ప్రదర్శన సమయమునం దీతఁడును ద్వారమునొద్ద నుండి ప్రవేశప్రత్రముల నిచ్చు మునగ్గీకిని, ప్రేక్షకజనసౌకర్యముఁ జూచు పాలకునకును సహాయ మొనర్చునది.

(6) నియోజకీ:—ప్రేక్షకులలో స్త్రీల సౌకర్యముల గనుగొనుచుండుటకై యీ యమ నియమింపబడవలెను.

(7) పరుగులు (వంటవాడు):—నామాజులకు అనుదిన పరుగు కార్యము గాక ప్రదర్శన సమయమున ప్రేక్షకుల కానర్యకములగు ఫలాహారముల విక్రయించుటకై యీతఁడు నియమింప బడవలెను. పై తెప్పబడిన పరిచారములు ఈతనికి సహాయముగ నుండునది.

నై ప కి కు లు.

సేవభ్యమునం దుండు నామాజులు నైవధ్యము. వీరిలో ముఖ్యుల నీ క్రింద వివరించెదము.

(1) రంగప్రధాని:—రంగనిర్మాణమును భూమికా ప్రవేశములను విచారించుచు సేవభ్యమునందుండు ముఖ్యాధికారి. ఈతఁడు ప్రదర్శనసమయమున నాటకాలను విడువరాదు.

(2) భూమికాచారి:—ఈతఁడు భూమికాచరయందే ముఖ్యముగ నియమింపబడి యే నిమనమున కే భూమిక సంసిద్ధముగ నుండవలయునో కనుగొనుచుండవలయును. ప్రదర్శనమున స్వభావసిద్ధితై భూమికాచారిల పూర్తిగాఁ జెలిసికొనియుండుటయొకాక రచనా సామర్థ్య నిపుణతకై కుట్టుపనిని, ముఖాన్వేషణను, పూర్తిగ నేర్చియుండవలెను.

(3) అభినయగురువు:—ప్రదర్శకులకు నాటకాభినయమును నేర్పి, ప్రదర్శనసమయము లందు సరిచూచి, లోకములు లేకుండఁ జేయుచుండవలయును. ప్రదర్శనములేని దినములందు నీతఁ డీ నటకులకు కవాతు శిల్ప మొనలగునవి సాధ్యముఁ జేయించుచును.

కవి, చిత్రకారుడు:—ఈ రెండువనులు నొకనిచే నొకవేర్వేబడవచ్చును. రచనోపకామునకై ఆయా భాగములను మార్పుచేయుటయు, స్వాభావికసిద్ధితై తగు యవనికా చిత్ర లేఖనములును ఈతని కార్యములు.

పాఠకుడు, లేఖకుడు:—కాంక్షాకాములు నొకనిచే నొకవేర్వేబడవచ్చును. కవికి సహాయముగ నుండి పాఠభాగములను లిఖించుటయు, ప్రదర్శనసమయములందు పాఠభాగములను ముఖచిత్రదర్శకులకు స్ఫురణముఁజేయుచు సహాయ మొనర్చుటయు నీతని కార్యములు.

యవనికావాచకులు:—యవనికలు మొదలగు రంగస్థలపరికరములను రంగప్రధాని యాజ్ఞానుసారిముగా సర్దుచుంటుండేయు పనివాండ్లు.

మార్గంకికుడు:—మెడలవాయించువారఁడు. గానము నణగఁ జొక్కి తాను ప్రకాశించునట్లు గాక గానములో నిమిషియుండునట్లు తన ప్రజ్ఞను చూపవలెను.

శ్రుతికారకుడు:—హోమము మొదలగు వానితో శ్రుతి వట్టువాడు. ఈతడు సటకులకును శ్రోతలకును మధ్యగా నుండగూడదు. సటకులకు నెనుకగాని ప్రక్కనుగాని ఉండి, సటకుల వచనధోరణిని విందకండునట్లు శ్రుతి వట్టుచుండవలయును.

జ్యోతిషకారుడు:—ఫిజేలు మొదలగు జ్యోతిషాద్యముల వాయింపు నాతడు. వీనిని సటకుల గానముతో నిమిషియుండునట్లు వాయింపువలయు. తెర దింపునపుడు మాత్రము విజృంభించి వాయింకుడు, తన వ్రజ్య సంతను పూర్తిగ బ్రదర్శింపవలెను.

స ట కు లు.

సామాజికులలో సటకులు ముఖ్యులైనను వీరు సంఖ్యలందు మిగుల సరిగనియించి యుండుట యనానశ్యకము. వైవధికల యొక్కయు నియోజకుల యొక్కయు సహాయము పూర్తిగ నుండుచో కొలదిమంది సటకులు పాత్ర సంఖ్యాధిక్యతగల ప్రదర్శనములను సమర్థతతో నిర్వహింపగలుగుదురు. స్త్రీ భూమికలను స్త్రీలే ధరింపవలె ననుట యుద్దేశముగాఁ గలిగి సామాజికవర్గ విధానముల నిర్వచింతుము. సటకులలో నీ దిగువ చెప్పఁబడునంతవఱకు ఆవశ్యకమనియు, అంతకంటె నెక్కువ సంఖ్యల నియమించుట యాయా సామాజిక పోషకుల యిచ్చాప్రేరేపకమనియు, నెఱుంగునది.

పు రు షు లు.

- (1) ప్రధాన పురుష పాత్రము.
- (2) సహాయ పురుష పాత్ర.
- (3) కౌదరస ప్రచారి.
- (4) విరూపకుడు.

ఈనలుగురు సటకులును ఎట్టిప్రదర్శనమునకైనను చాలియుండురు. ప్రధాన పురుష పాత్ర యేకాకరణముచేతనైన ప్రదర్శనమునకు అంగర్థుఁ డగునప్పుడు సహాయపాత్ర ప్రధాన వేషము ధరించుటకు చాలియుండవలెను.

స్త్రీ లు.

- (1) ప్రధాన స్త్రీభూమిక.
- (2) సహాయ స్త్రీభూమిక.
- (3) బాలభూమిక.
- (4) సహాయ నర్తకీ భూమికలు.

స్త్రీసామాజిక లండఱును పూర్తి నాట్య సమర్థులై యుండవలెను బాలభూమికధరింపు పది ప్రహ్లాదాది బాలపురుషవేషము ధరింపవలె నని యుద్దేశము.

పై నికులు, సేవకులు మొదలగు అప్రధాన పాత్రములను వైవధికలలో ప్రదర్శన సమయమునందు పనితొందర లేనివారు ధరింపవచ్చును. నియోజకులు భూమికా భాగమునకై పూనుకొనునెడ ప్రేక్షకులకు అననుకూలమును, సామాజికులకు అపఖ్యాతియు, కలుగును.

సామాజికతల దివ్యవర్ణాశ్రమము.

స్వస్థలమున—పురుషులకు.

ఉదయము ఘం. 5-30 మొదలు 6 వఱకు నేకున కాలకృత్యములు.

ఘం 6 ,, 7-30 ,, పార్శ్వ, ఫలాహారము.

,, 7-30 ,, 9 ,, పాతనాధన.

,, 9 ,, 4 ,, ఇతరవృత్తిజీవముగల సామాజికులు ఈ కాలమున

వృత్తిసాధనకై వినియోగించునది. వేతనము లంది నాట్యవృత్తిచే గల సామాజికులు

ఈమధ్య దినకాలమును నాట్యపరికర సానురంభమునకై వినియోగింపవలెను.

సాయంత్రముఘం 4 ,, 6 వఱకు వ్యాయామము, దేహపరిశ్రమము, ప్రతి సామాజికులను

అనుదినమును అభ్యసించి దృఢకాయము, అంగసౌఖ్యము గలిగియుండినచే కాని

సామాజికధర్మమును పూర్తిగ నెఱవేర్చజాలడు. ఈ సమయముననే వాని మనశ్శాంతి సాధి

నియోజకులు:—నియోజక ధర్మములను,

సామాజికులు:—పై నిక ప్రదర్శనాదులకునయోగించు కనాతుమొదలగు సాధనమును,

నై పథకులు:—తెలనను ఎ ట్టిదింపుట, రంగవస్తు పరికరములను త్వరిత కాలంబున

మాన్యుచేయుట, అగ్నిప్రమాదము మొదలగు అపాయనవయములందు పరికరి

ములను శాలను సంరక్షించుట, మొదలగు అభ్యాసములను చేయవలెను.

స్త్రీసామాజికులు కూడ ఈ పరిశ్రమలయందు పాల్గొనవలెను.

ఘం 6 మొ 8 వఱకు అభివయగురువునొద్ద అభివయ్యాసము

వారమునకు రెండుసార్లు అభ్యాసనాటకము. (రిహార్సలు)

నాటక ప్రదర్శన దినమందును, ఆ మరునటిదిన మంతను యావస్థుండి సామాజికులు విశ్రాంతి గైకొనడగును.

మఃబలిందు:—పైని దెప్పింపట్టి అనుదిన కార్యక్రమమునే పాటించుచు, వారమునకు మూడు ప్రదర్శనములకు మించి ప్రయత్నము నెయకుండునది.

మఃబలిందు నూతన పురుషుల వివాదముల చూచుటకు సామాజికులు (4 మొ 6) సాయంత్రమునే యుపయోగింపవలెను. ఇట్టి పర్యటనములందు పాలకుడు, రంగప్రధాని, అభినయగురువు, నియోజక ఇట్టివారి యగ్రసము క్రిందనే యేగవలెను. కాని సామాజికులు ఒక్కొక్కరుగ వారి యిచ్ఛానుసారముగ వేడులుటకు పాలకుడు అనుజ్ఞ నీయకుండవలెను.

ఇవి సామాజిక వర్గములకు జేరదిన సాధారణ నియమములు. అవశ్యకమగు నెడల 1 పాలకుడు, 2 మునడ్డి, 3 నైత్యుడు, 4 నియోజక, 5 రంగప్రధాని, 6 అభినయగురువు, 7 ప్రధాన భుషణ భూమికాధారి, 8 ప్రధాన స్త్రీ భూమికాధారి ఒక సంఘముగా నేర్పడి, పాలకుని అగ్రాసనాధిపత్యముక్రింద దేశ కాల పాత్రోచితము లగు మార్పుల నొనర్చుకొనవలెను.

5 వ అనుబంధము.

శుద్ధ పంచాంగము.

పుటలు.	పత్రిక.	తెప్ప.	బిప్ప.
2	18	శివనిస్సత్తము	తనీవ్పత్తము
3	26	చంద్రమర్మ	చంద్రమర్మ
4	27	పద్మనాభాంతరి	పద్మనాభాంతరి బిలంబు
9	18	గననగు	గననగు
9	25	జలము అను	జలము, పృథ్వి అను
9	29	పథలను	పథలను
12	24	స్థల	స్థల
14	17	ప్రజానూత	ప్రజానూత
20	25	ప్రథమ	ప్రథమ
21	21	సమకూడ	సమకూడ
24	19	పంచ	పంచ
26	27	ఉభయలు	ఉభయలు
27	25	నిచెదము	నిచ్చెదము
29	23	వేపందువా	లేపందువా
31	6	అగుదాగును	అగుదాగును
49	5	రాఘవవర్మ	రాఘవశర్మ
50	18	మనస్థితి	మనస్థితి
51	20	దేవదేవస్వయం	దేవదేవస్వయం
51	24	నారీస్థితి	నారీస్థితి
63	14	మనోజయంత	మనోజయంత
68	2	జ్యోతి	జ్యోతి
78	22	పట్టపగలు	పట్టపగలు
92	2	అట్ట	అట్ట
93	19	ఉత్తిష్ఠయై	ఉత్తిష్ఠయై
111	11	కొందకాతని	కొంద కాతని
„	29	సారస్య	సారస్య
114	12	నిరాయుడు	నిరాయుడు

పుట.	పత్రిక.	తత్వ.	విషయ.
114	18	గుర్రము	గుర్రము
128	16	ఘంటరించు న వెప్ప	ఘంటరించు నీ వెప్ప
„	20	కాంచినాడు	కాంచినాడను
„	26	మనన్	మనన్
„	29	పాడుపు	పాడుపు
124	2	మిత్రుల	మిత్రులారా!
125	8	జోతిర్మం	జోతిర్మం
„	16	పై నుకులను	పై నుకులను
127	7	అభివాదము	అభివాదము
138	5	ప్రపాదనము	ప్రపాదనము
„	21	సామ్రాజ్య	సామ్రాజ్య
139	26	నిర్ణయించు	నిర్ణయించు
140	16	సన్నధి	సన్నధి
143	18	అస్తికులు	అస్తికులు
144	28	దేవనాయకుఁడు	దేవగిరినాయకుఁడు
146	10	మము	మము
147	7	సామ్రాజ్యలక్ష్మి	సామ్రాజ్యలక్ష్మి

